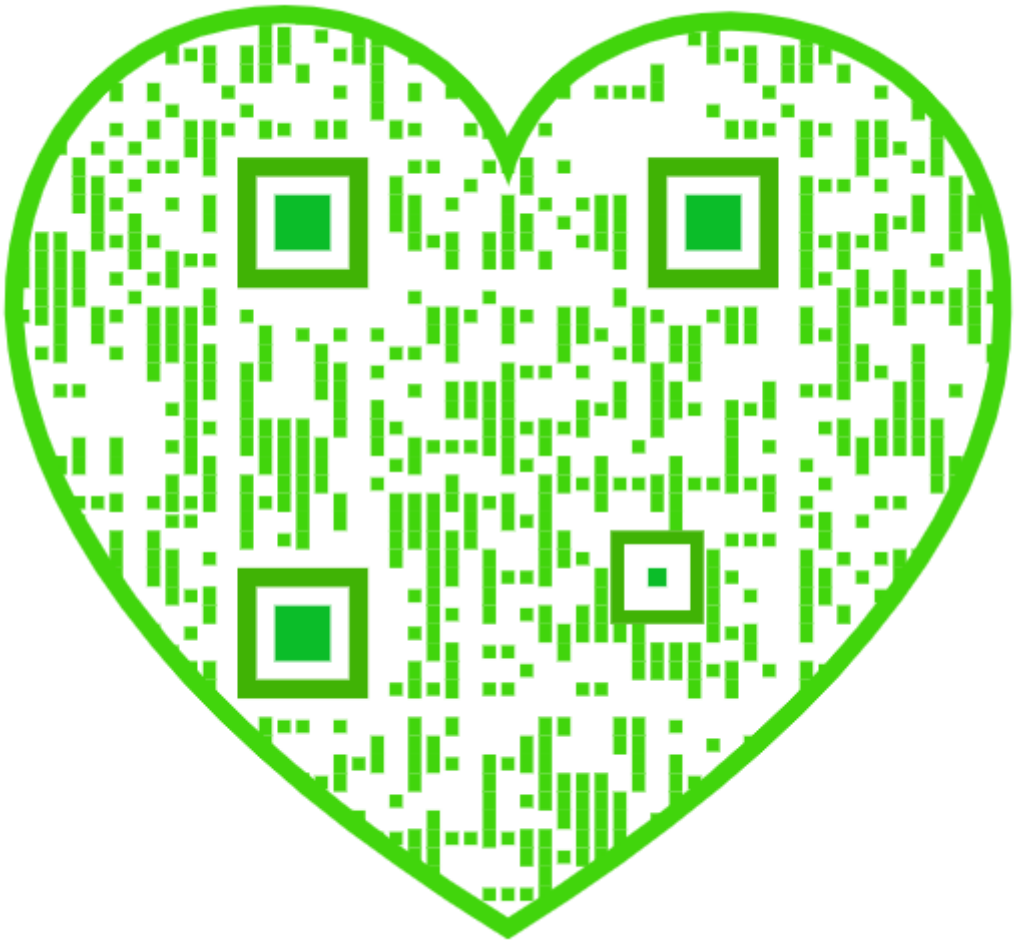

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

EEN EN VEERTIGSTE DEEL.

1862.

Vindicamus hereditatem patrum nostrorum.
I Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede,
En hine Aertsche bisscop wiede.

Melis Stoke.

TE 'S GRAVENHAGE,
BIJ GEBR. J. & H. VAN LANGENHUYSEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

Eene zich vervullende hoop 1

Een oordeel tegen de Engelsche Staatskerk 19

De Engelsche Staatskerk is voor de rijken. . . . 21

Berooving der armen door de hervorming in Engeland 26

Over een nagelaten werk van Gfrörer 36

Verklaring over Dollinger's jongste werk. 49

Klagten tegen de Pausselijke regering 65

Het bidden der Samaritanen voor de overledenen. 86

Korte toelichting op „Luther's alleen regtvaardigende geloofsakte." 94

Het Hodoeporicon van den H. Willibaldus. 96, 148

Reitsma en de Moderne Theologie 129

De drie en twintig Gekruisten van Japan. 169

Bladz.

Wat is een modern Christen? 197
De drie gekruiste Jesuïeten van Japan. 237
P. Michael de Sanctis. 244
Hoogst natuurlijke oorsprong van 's Pausen tijdelijke magt. . 261
„Onderzoek naar de oorzaken der Nederlandsche omwenteling in de XVIe eeuw, door M. Koch. Uit het Hoogduitsch overgezet door Dr. W. J. F. Nuijens." 270
F. H. H. Windischmann in zijne werkzaamheid voor de Kerk. 284
Het Pinksterfeest van 1862 te Rome 325
Allocutie, door Z. H. Paus Pius IX, in het Consistorie van 9 Junij jl. gehouden 336
Adres der te Rome vereenigde Bisschoppen aan den H. Vader. 352
Antwoord van den H. Vader 368
Over de Ablegatio Romana van Th. de Cock 369

VERSCHEIDENHEDEN.

Verboden boeken 53
De armen-zustertjes . . . . . —
Heinrich Leo over de hervorming der XVIe eeuw. 57
De Engelsche predikant Spurgeon over den Gorille 58
Onuitgegeven brief van Gerard Zerbolt, bijgenaamd van Zutphen. 120
Berigten over de Bulgaren 121
„De Bijbel van elk land" 122
Nader berigt van P. de Smet over de Mormonen. 124
Nieuwe Chinesche Bijbel. 125
„De goede Week" 193
Eene Protestantsche gemeente te Beyruth 195
De Londensche tentoonstelling en de bijbelverspreiders. . . —
De abdij van Rheinau in Zwitserland. 248

Bladz.

Nederlandsche bewerking van Dr. Schuster's „Handboek voor de Bijbelsche geschiedenis des O. en N. Testaments." . . 251
„Feestlied aan de HH. XXVI Gekruisten van Japan." . . 252
Gewijzigde Kruisweg-oefening 253
„Over den St. Pieters-Penning." 254
„Concordia. Tijdschrift voor opvoeding en onderwijs." . . . —
Poelhekke's „Valerianus." 258
De gelukzalige Paulus van het Kruis en zijn levensbeschrijver . 306
Pater A. Bresciani 315
Het Asyl Steenbeck. — Jammerklagt 319
Eene Protestantsche excommunicatie uit de vorige eeuw . . 321
Ontdekking der gedenkschriften van Keizer Karel V. . . . 383

Sprokkelingen:

Eerlijk en oneerlijk 63
Predikanten op roep en herroep . . . . . —
Mobile quid . . . . . —
Een woord van Julius Müller 64
Piemonteesch bedrog . . . . . —
Statistiek der geestelijkheid in Engeland en Schotland. 126
Getal Jesuïëten 127
De Protestantsche prediking in de XVIIIe eeuw. . —
Nog een oordeel over Protestantsche prediking in de XVIIIe eeuw . . . . . —
Gewigtige bekentenis 128
Joden-Christendom, of Christen-Jodendom? . . . —
Ongeloof onder de predikanten. 259
Geestelijke staatsbeambten in Engeland. 260
Tertullianus kerkvader en bisschop! 323
Een dubbel arm recencent . . . . . —

Bladz.

Busken Huet's voorstel in 't belang der Hervormde Kerk 324
De honderd negentigste canonisatie . . . . . —
Eene aanmerking van „Concordia" 386

LETTERLOOVER.

Lofzang aan het H. Kruis. Vexilla Regis. 387

Berigt 196, 260

Bladz.	37	*reg.*	18	v. o.	*staat:*	en zich	*lees:* zich.
	93	—	12	» b.	—	betrekkingen	— betrekking.
	172	—	12	» o.	—	Ozuca	— Ozaca.
	178	—	15	» b.	—	Pater Paulus	— Paulus.
	255	—	6	» »	—	diep	— diep-.

Uit eene ons later geworden naauwkeuriger levensschets van den Z. Michael de Sanctis is ons gebleken, dat die Heilige in 1591 geboren, en in 1625 gestorven is. Het jaartal 1625 moet dus blijven, en 1647 (bl. 246, r. 8. v. b.) daarnaar gewijzigd worden.

EENE ZICH VERVULLENDE HOOP.

„Dat de tegenwoordige toestand van die er geboren moet worden zoo grootelijks verschilt, pleit niet tegen, maar voor onze verwachtingen. Slechts dan zou hij onze moedige hoop lager kunnen stemmen, indien hij, bij dat verschil, meerdere vastheid en bestendigheid blijken deed. Maar alles is onzeker, is aan het veranderen, is nieuw en is oud, en de overtuiging algemeen, dat het bestaande niet blijven kan, en in eene niet verwijderde toekomst een beslissende omkeer moet plaats grijpen.

„Al vast maakt de Kerk van Christus zich meer en meer gereed, en bereidt der menschheid, door steeds grooteren voortgang, de gelukkiger dagen. Die voortgang is niet meer te beletten. Hij is eenmaal begonnen en wat men poge, óf goed óf kwaad — dus is de stroom, dus gaan de golven des tijds van Gods adem gedreven — het wendt zich alles tot haar voordeel om.

„Moge dan, voordat ons het graf ontvangt, nog het teeken van den hemel niet gegeven worden, toch zijn we zeker, toch zullen we dien naderenden dag begroeten, toch zullen wij inslapen bij de gedachte aan den nieuwen tempel, waarom en waarin alles, én staat, én kunst, én wetenschap het nieuwe voorbeeld vinden zal."

Zoo schreef, toen in 1852 *de Katholiek* zijn tweede tiental jaren inging, de geniale denker, die voor een jaar van ons werd weggenomen, en wiens gemis zoo velen met ons betreuren. Het graf heeft hem ontvangen, voordat het teeken van den hemel werd gegeven; maar toch hij heeft dien naderenden dag, de steeds voortgaande vervulling zijner „moedige hoop" nog mogen begroeten. Hoe gaarne had *de Katholiek*, bij zijn intreden van het derde tiental jaren, het door diezelfde meesterhand beschreven gezien, hoe inderdaad, overeenkomstig die vroegere beschouwing, en kwaad en goed zich in dien tusschentijd uitermate hebben ontwikkeld, en men bij zulk eene spanning, zulk een hevigen en buitengewoon zigtbaren strijd tusschen het goed en het kwaad, zooveel te meer nog tot de verwachting geregtigd is, dat „het kwaad weldra eene groote nederlaag zal ondergaan". Wij, die het ronduit en gaarne bekennen, dat wij de groote wereldworsteling niet van eene hoogte als het genie, dat ons ontviel, weten te overzien, moeten ons, op onze nederiger plaats, tevreden houden met slechts op enkele verschijnselen te wijzen, waaruit wij, op grond van zijne voorstelling, naast het geweldig voortgrijpen des kwaads, den niet minder magtigen voortgang van het goed mogen opmaken. Om ons echter bij het nagaan dier verschijnselen aan eene leidende hoofdgedachte te binden, vragen we eerst: wat zoekt in 't eind het kwaad? Hetzelfde

wat de eerste Adam, naar het voorbeeld en de ingeving des gevallen Engels, zocht: Gode gelijk te worden, zelfvergoding: *eritis sicut dii!* Hoe daarentegen werkt het goed? Naar het toonbeeld van den tweeden Adam, van Gods Zoon, die van den hemel daalde, om mensch te worden en voor 's menschen heil te sterven: door algeheele weggave van zich zelf aan en om God, door zelfopoffering: *semetipsum exinanivit!* Kunnen we naar de zelfvergoding, naar het tegenbeeld van den Christus, naar het heerschen van den mensch-god de hoogte des kwaads afmeten: we mogen ook naar de zelfopoffering, naar het wederbeeld van den uit liefde gestorven Godmensch, de mate en magt van het goed berekenen. En daar verder, naar eene bekende opmerking, de toestand der maatschappij ten kwade en ten goede het best aan hare beide uiteinden, omlaag en omhoog, aan hare arme leden en aan haar hoofd te onderkennen is, mogen we volstaan, met dáárop vooral onze aandacht te vestigen.

Ieder nu ziet, dat het kwaad van den dag of de revolutie, welke niets boven zich duldt en zich zelve ten God wil zijn, meer en meer en zoodanig heerscht, dat die klassen zelven, wier Christelijk gedragen afhankelijkheid hare eigenaardige deugd en verdiensten is, er bovenmate door bewerkt worden en zich tot volstrekte vrijmagten pogen te verheffen We denken hier niet zoozeer aan de vervolging als aan de verleiding, waaraan de armen ten prooi zijn. We hebben het oog niet op bepaalde, bijv. Katholieke armen, zooals zij in Ierland, in Engeland op allerlei en godtergende wijze gekweld worden, om Christus in zijnen Stedehouder en zijne Kerk te verloochenen, en voor den waren Paus eene koninklijke anti-pausin te huldigen. We bedoelen niet enkel, wat dáár

en elders, ook ten onzent, geschiedt, waar geheime genootschappen tonnen gouds bijeenbrengen, om arme Katholieken door blinkend geld tot afval te verlokken. We bedoelen nog iets anders dan de goddelooze aanslagen, waarmede men de krachtigste vereenigingen van Christelijke liefdadigheid wil te niet doen, zooals in Frankrijk en Sardinië die van den H. Vincentius, welke alle soort van behoeftigen naar ziel en ligchaam beide verkwikt en den afstand tusschen rijk en arm vermindert. Werd zij onlangs niet, als ten gruwelijken spot, op ééne lijn geplaatst met de lichtschuwe vrijmetselarij, haar volslagen tegenbeeld, die juist zoekt te verdelgen wat zij zich beijvert te behouden: het Christelijke leven, en door het Christelijke leven de Christelijke maatschappij. We bedoelen meer nog dan die menigte van heiligschendende dieverijen en rooverijen, waardoor al wat sedert eeuwen aan kloosters en godsgestichten voor de armen werd geschonken, in de kas van den staat, gelijk het heet, maar werkelijk in de beurzen van gewetenlooze fortuinzoekers gestort, of onder het oog der uitgemergelde bevolkingen schandelijk verbrast wordt. Dit alles, ongetwijfeld, is tot dubbel, tot geestelijk zoowel als tot tijdelijk nadeel van ontelbare armen. Maar algemeener, maar erger en verderfelijker is het, wat de geest des kwaads hun onophoudelijk predikt van ieders *regten*, van regt, reeds daardoor alleen omdat men mensch is, op gelijk bezit en aardsch geluk; waarbij dan natuurlijk aan geen hemel, als vergelding van het door den arme gebragte offer, meer gedacht, maar deze wereld als zijn laatste einde voorgehouden wordt. Het beruchte woord: „eigendom is diefstal" wordt zijne leer en zijn beginsel; hij vlamt op het goed van anderen als het zijne, dat hij immers

regt heeft te heroveren. Van deze grondstellingen meer en meer doortrokken, staan helaas! de lagere klassen tot het oproer gereed, om, op het eerst gegeven teeken, tot een geweldigen strijd als voor eigen regt en goed over te slaan. Roepen de werklieden niet luide van *regt op arbeid*, en spannen zij niet dreigend zamen, zoodra er geen, of te weinig arbeid is, of wel te veel, naar ze al spoedig meenen, van hen gevorderd wordt. Het naburige, van communistische beginselen doortrokken België, het zich zelf vergodend Engeland, dat tot zijne schande het rijkste is aan havelooze armen; Frankrijk met zijn weelderig Parijs en een keizer bij het regt en den wil des volks; die, hoezeer ook autokraat, zijne hoofdstad laat verbouwen, om stilzwijgend aan het demokratenbeginsel van regt op werk te voldoen: het is die landen aan te zien, hoe weinig er noodig zal wezen, om het smeulend vuur in laaije vlam te doen opgaan, hoe diep althans de geest des kwaads er is doorgedrongen! Let men verder op den hemeltergenden arbeid, waardoor op zoovele plaatsen de dag des Heeren openlijk en ergerlijk wordt ontheiligd; op de honderdduizenden van werklieden, die, alle offer en gebed verzuimend, geen enkelen toon meer van hunne hoogere bestemming en afhankelijkheid vernemen; daarentegen de schandelijkste tooneelvoorstellingen bijwonen; de verderfelijkste bladen, geschriften en pamfletten lezen of hooren lezen; goddelooze stukken in handen hebben, als de beruchte redevoering van den rooden Napoleon, door de zorg der regering in alle gemeenten van Frankrijk verspreid; let men op het fabriekwezen met zijne schrikbarende verdorvenheid, op het meer en meer veronchristelijkt onderwijs: moet het alles niet zamenwerken, om die lagere klassen geheel van

God, in wien toch, naar het woord des Apostels, al onze genoegzaamheid is, te vervreemden, zoodat zij haar laatste doel op deze aarde en in zich zelven zoeken? Voeg hierbij de gedurige bewerking van arbeiders en handwerksgezellen door de tallooze handlangers der geheime genootschappen; het aanstekelijk voorbeeld, dat de weelde geeft, van onhuiselijkheid, uithuizigheid, van onleschbare zucht naar alle zingenot; de toenemende vrijverklaring des vleesches; de echtscheiding bij de wet verzekerd; de echtbreuk voor niet weinigen geene te brandmerken schanddaad meer, maar vergoelijkt en schaamteloos gepleegd: kan het bevreemden, dat er, inzonderheid in de steden, onder de behoeftige klassen een zekere heidensche geest doordringt, en men welhaast, als weleer in het afgodische Rome, den kreet zal hooren: „*Panem et circenses!*" — spijs en spel! leven en genieten!....

En zitten er bij die spelen, bij die volksbegoochelingen weder geene bewierookte Caesars, hetzij keizer of koning, voor? Is er geen vergode, en zich zelf vergodende heerscher, die geen anderen God huldigt dan zich zelven, tenzij voor den schijn, uit eigenbelang? Is er geene staats-almagt, die ook naar het opperbeheer over de Kerk grijpt, en het Caesaropapisme weder wil invoeren? Zijn er geene gebieders, grootere en kleinere, die op de wenken der met hen spelende revolutie gehoorzamen? Zijn er gekroonden uit en door de revolutie: ze zijn dan ook voor en om haar, in hare dienst; zij blijven zoolang zij het gedoogt, en verdwijnen zoodra zij het verkiest. De revolutie zorgt inmiddels, dat de haar dienende vorsten van kruipende tafelschuimers en veile dienaars omgeven zijn, om hen te zijnen tijde voor het Judas-loon te verraden; de revolutie zorgt voor hoogleeraren en onder-

wijzers, die haar in de hand werken en het atheïsme prediken; de revolutie zorgt voor Joodsche geldkoningen en staatsbeambten, die millioenen schats en duizenden pennen ter hunner beschikking hebben, en in hare dienst staan. Die Joden en Joodschgezinden zorgen op hunne beurt, dat men over alle werelddeelen, in tallooze bladen, libellen en pamfletten, weder tegen den Christus den bloedkreet huns volks tot Pilatus doet opgaan: „Weg met Hem! kruisig, kruisig Hem!" De gekroonde slaven der revolutie mogen, zoo min als zij zelve, voor eenig middel, welk ook, terugdeinzen. Leugen en laster is stelsel; herroeping bij logenstraffing geen gebruik; schandaalmaking aan de orde van den dag, inzonderheid als men er eenen aan God gewijden staat of persoon in betrekken kan. Worden in Spanje, of waar ook, onbeschaamde bijbelkramers, onruststokers tegelijk, naar 's lands wetten gestraft of geweerd; of moet Christus' Stedehouder naar wet en geweten een gedoopt Joodsch kind Christelijk laten opvoeden: alles wordt in rep en roer gebragt, hemel en aarde worden bewogen om wraak te roepen over zulk een gewetensdwang! Maar men zwijgt, terwijl Engeland millioenen Ieren dood hongert; Rusland weêrlooze Polen neêrsabelt, in kerkers werpt, of naar Siberië in ballingschap zendt. Maar men zwijgt van de slagtoffers, en — o toppunt van laagheid! men prijst de Sardinische kannibalen, die, zelven landen en rijken roovend, dezer aan hun koning getrouwe onderdanen als roovers brandmerken, bij menigten neêrschieten, gansche steden met hare inwoners verbranden; een groot aantal priesters vermoorden; zeventig bisschoppen kerkeren of verjagen; den H. Vader zelven, Gods hoogste wederbeeld op aarde, niet ontzien, hem uitplunderen, zijne hoofdstad bij voorbaat

voor de hoofdstad van Italië verklaren, terwijl dier bandieten koning nog den hypokriet durft spelen en gewagen van eerbied voor 's Pausen verheven persoon!....

Hier ja! in 't onregt, aan het Hoofd der Katholieke wereldmaatschappij aangedaan, hier kan men bijzonder zien, hoezeer het kwaad in de jongste jaren gestegen is. In den Paus is het oudste, het verhevenste, het wettigste, het heiligste gezag aangerand; in dubbel opzigt toch, als Koning, en als Stedehouder van Christus, heeft hij zijne magt van God. Ontziet men hém niet, is het juist om den Paus, die, vorst en opperpriester, de heilige bekrachtiging is van alle gezag, is het dáárom juist om hém te doen: 't is dan wel duidelijk, dat de revolutie zich in den Paus van Christus en zijne Kerk, maar tegelijk van heel de maatschappelijke orde poogt te ontdoen, om volstrekt onafhankelijk, om zelve te heerschen naar willekeur. Reeds heeft zij hem even wederregtelijk als verraderlijk van het grootste en beste gedeelte zijns gebieds beroofd, en maakt hem, zooveel zij kan, in het kleine gedeelte dat zij hem voor het oogenblik liet, het regeren als onmogelijk. Schijnt hij nu reeds meer een gevangene in zijne hoofdstad dan soeverein: de dag is welligt niet verre, dat zij de laatste hand aan zijn bezit slaat, en onder het schijnheilig voorwendsel van zijne geestelijke magt te willen verheffen, den Koning met den Paus beide hoopt te verdelgen. Wie huivert niet, als hij het leest, hoe men zich op verschillende punten der aarde onwillekeurig des Heeren lijdensgeschiedenis te binnen brengt, en vreest, dat men die van nabij in zijnen plaatsbekleeder zal zien herhalen. Herodes, Pilatus, de Joden zijn genoemd, en zelfs Judas, die het beste weet wat en waar Jesus is, ook de verrader is aangewezen! Moet

de gelijkenis voltooid? de lijdenskelk geheel geledigd? moet Pius, reeds voor regtbanken, als 't kongres, gedaagd, van smart bij smart doorgriefd, als een schijnkoning bespot, door aardsche magten, uit vrees, uit onvermogen, of uit boos opzet aan zijn lot overgelaten, of voor den schijn beschermd; moet de goede, de menschlievende grijsaard van het Vatikaan, die al weldoende rondging, zijn offer voltrekken door een geweldigen dood?.... Genoeg, genoeg!.... Doch hoe het uiteinde van den jongsten Petrus zij: Pius heeft, gelijk Petrus, den Gekruiste altijd voor zijnen geest; als een andere goede herder is hij bereid, zijn leven ten offer te geven voor zijne schapen. „Simon moge sterven," sprak hij onlangs zelf, „Petrus sterft niet!"

Maar juist die schrikbarende hoogte zelve van het kwaad wijst ons op zijnen aanspoedenden val en de naderende zegepraal van het goed. Het *offer* kan in de Kerk niet onvruchtbaar zijn; en hoe zien wij de liefde, die de band der eenheid is en zich in offer voltooit, alom gewekt en hare werkzaamheid in de Kerk verhoogd. Het zij genoeg, ook dit hoofdzakelijk aan de beide uiteinden: in hare arme ledematen en in haar heilig Hoofd na te wijzen.

Men behoeft slechts even rond te zien, om zich te overtuigen, dat de liefde, eene zaamverbonden, offervaardige liefde voor de armen en de lagere klassen als met den dag toeneemt. Leeken, zoowel als ordes- en wereldgeestelijken, en velerlei vereenigingen wedijveren te zamen, om allerwege het lot der noodlijdenden en behoeftigen te verzachten. Bij die Christelijke liefdadigheid is de stoffelijke ondersteuning der armen niet het eenige, noch het voornaamste doel; maar 't is vooral middel ter bevordering van hun geestelijk heil; ter opwekking en aankwee-

king van een leven des geloofs, waardoor zij de lasten en het lijden van hunnen staat leeren heiligen tot een vrijwillig offer voor God. De Vincentius-vereeniging, die hare duizenden conferentiën over heel de wereld heeft uitgebreid, en eene geestelijke strijdmagt tegen communisme en socialisme mag heeten, omvat met hare verschillende liefdewerken schier alle ongeluk, alle behoefte, elken leeftijd, doch trekt zich vooral de hoop der toekomst: de jeugd en dezer onderrigt en opleiding aan; ook weert zij, zooveel zij kan, alle kwade, en zorgt voor goede lektuur, terwijl het persoonlijk bezoek der armen in zijne woning het groote middenpunt harer weldadige werking is. Wat niet tot hare sfeer behoort, draagt zij aan andere, daartoe bestemde vereenigingen op. Die van den H. Franciscus Regis bijv., wijdt haren ijver aan de wettiging van huwelijken; die van den H. Elisabeth aan het bezoek en de ligchamelijke en geestelijke vertroosting van vrouwelijke zieken. De vereeniging voor handwerksgezellen en arbeiders telt alleen in Duitschland 300 afdeelingen, en laat niets onbeproefd, om door gepaste onderrigtingen en oefeningen hare 100,000 leden voor den giftigen invloed van den revolutie-geest te behoeden. Bepaaldelijk voor de fabriekwerkers en jeugdige fabriekwerksters zijn liefde-vereenigingen tot stand gekomen in Frankrijk, Engeland, Ierland, Pruissen, Zwitserland, Bohemen en elders. In elk der laatstgenoemde landen staat eene gansche weeffabriek onder de leiding van geestelijke zusters. De edelste *ladies* van Engeland houden zondagscholen, waarin zij met de armen den katechismus en de bijbelsche geschiedenis herhalen en veredelend op hen werken. Ter bestrijding van de slechte literatuur nemen de vereenigingen tot verspreiding van goede boeken

meer en meer toe. De hertog van Montmorency ijverde er voor in Frankrijk, kardinaal Wiseman in Engeland; Dieringer, Reichensperger hebben met anderen in Duitschland de Borromaeus vereeniging opgerigt, welke bij de *duizend* vertakkingen heeft en jaarlijks bij de 200,000 boekdeelen in omloop brengt. Eene dergelijke vereeniging te Munchen telt 9000 leden; de Mechitaristen-vereeniging in Oostenrijk, het literariesch instituut te New-York hebben hetzelfde doel [1]).

Heilrijk werkt de zich steeds uitbreidende aartsbroederschap der H. Familie tot herstel van het verlaagde huisgezin en het wegzinkend huiselijke leven. Gedurig worden hare duizenden van leden in gebed en oefening op het verheven en heilig toonbeeld van het arme huisgezin te Nazareth gewezen; terwijl ook hier, door de hoofden der afdeelingen, gelijk in alle liefdewerken, vermogenden en minvermogenden nader tot elkander worden gebragt.

Wat er door kloosterlingen, door geestelijke broeders en zusters voor de armen en dezer onderwijs en opleiding in onvermoeide zelfverloochening, in onuitputtelijke opoffering dag aan dag en altoos meer wordt gedaan, is onmogelijk op te tellen. 't Is of de haat zelf der revolutie tegen al wat klooster is of schijnt, de heilige geestdrift voor zulk een volslagen offerleven te meer ontvlamt. Wie kent zelfs de namen dier orden, dier congregatiën, vereenigingen, te zamen misschien omstreeks een half millioen leden tellend, welke door hun leven alleen tegenover de zelfvergoding des kwaads de zelfopoffering der

---

1) Verg. hier en verder *„ Rundschau "*, enz. — Freiburg im Breisgau. 1862.

liefde prediken; tegenover de hoofdondeugden der wereld: hebzucht, wellust en hoovaardij, vrijwillige armoede, zuiverheid en gehoorzaamheid beoefenen, en met hun nimmerzwijgend gebed en nooit-onderbroken offerdienst, in vereeniging met Christus aan het kruis en op het altaar, boetend en verzoenend tusschen God en de zondige aarde staan.

Hier zien we, om slechts eene enkele latere congregatie te gedenken, de arme zusters van het Goddelijk Kind aan havelooze, soms afzigtelijke meisjes de teederste en trouwste moederzorgen betoonen, terwijl geestelijke broeders zich met de opvoeding van dergelijke jongens belasten. Ginds, te Londen, rijden de *little sisters* (de zustertjes) dag aan dag twintig mijlen ver met een vlug paardje (*pony*) in de wereldstad en de voorsteden rond, en verzamelen spijzen genoeg, om 120 zieken van alle geloofsbelijdenis te verzorgen. Voor hetzelfde doel zijn er in Frankrijk, in België reeds honderden armen-zustertjes (*petites soeurs des pauvres*) werkzaam, waar zij voor duizenden zieken zorgen, ofschoon hare congregatie zeer jeugdig, en eerst in 1854 door den H. Stoel bekrachtigd is [1]). Onder allerlei benamingen zien we de *zusters van liefde*, *soeurs de charité*, *sisters of charity*, *sisters of mercy*, *die barmherzigen Schwestern*, bij vele duizenden over heel de wereld, te midden ook van Turken en Heidenen, verspreid; zij offeren haar leven ter verligting van allerlei ongeluk, van alle behoeften en lijden, in gasthuizen en hospitalen, en ook voor geen slagveld of besmettende ziekten beducht. Inzonderheid legt een groot aantal zich op de vorming der jeugd toe. Heeft thans, wat men te

---

1) Zie eene beknopte mededeeling over deze zusters in de *Verscheidenheden*.

voren nimmer zag, het ongeloof beproefd, allerwege „de godsdienst af te scheiden van het onderwijs en de opvoeding van het kind": tegen dien heilloozen aanslag op de Christelijke maatschappij, bieden de geestelijke zusters en broeders van het onderwijs, voor wie immers, gelijk voor elken kloosterling, Christus bij alles begin, middenpunt en einde is, het herstellend tegengift, en helpen een hooger leven wekken, dat uit en om Christus, dat voor den hemel is. Zal niet tegenover de zondige zelfvergoding der eeuw, het verheffend denkbeeld van zelfverloochening, van zelfopoffering krachtdadig verbreid worden door zulk eene uitgelezene heirschare van helden en heldinnen, wie het, nu zij eenmaal alles om den Heer ten offer hebben gebragt, volkomen onverschillig is, of zij in Mexico of in Nieuw Holland, op Madagascar of in Opper-Asië, aan den Missisippi of aan den Hoangho Christus in de kleinen, de armen, de zieken en ongelukkigen dienen, of het in hun eigen vaderland doen, waar zij hunne drie- of viervoudige geloften hebben afgelegd. Geven die allen heel zich zelven ten offer: andere leden der Kerk schenken aanhoudend van het hunne, om liefdewerken op eigen of op vreemden grond te ondersteunen; het geloof toch ziet overal Christus zelven, die in de zijnen lijdt. Wat sommen bijv. ontvangt de talrijke Vereeniging ter uitbreiding des geloofs, het genootschap der H. Kindschheid voor het doopen en opvoeden van heidensche, inzonderheid van Chinesche kinderen, en zoo menige andere broederschap. Wat aalmoezen zijn uit Europa, uit Frankrijk vooral, het ongelukkige Syrië toegevloeid; en komt eenig priester voor eene ergens in gevaar verkeerende, of behoeftige missie hulp vragen, ook hij keert niet ongetroost weder.

Zoo verheft zich allerwege de liefde jegens de arme ledematen van Christus; zij sterkt en bestendigt zich in tal van corporatiën, en stelt hare aaneengesloten, openlijke, krachtdadige werking tegenover de duistere geheime verbonden en eedgenootschappen der revolutie. Zou nu aan het andere uiteinde der Katholieke maatschappij diezelfde liefde niet jegens Christus' Stedehouder, jegens het verheven Hoofd der Kerk uitschijnen! Maar welk eene eenparige deelneming, welk eene onderlinge aaneensluiting rondom zijnen persoon, welk eene kinderlijke offervaardigheid! Rijst niet de glorie van Pius IX naar gelang van de vernederingen, welke hij van de overmagt des kwaads te verduren heeft?

Hebben hem, om wat reden dan ook, de kabinetten bij de verraderlijke ontweldiging zijner staten door den rooverkoning gelijkelijk verlaten: welk eene beweging vloog er alle werelddeelen door, welk eene geestdrift, wat vloed van adressen, met duizenden en duizenden van namen onderteekend. Tot folianten zijn ze aangewassen die betuigingen van verkleefdheid, die luide veroordeelingen van het gepleegde onregt. Dat was de liefde die met onweerstaanbare magt zich verhief. Het groote wereldgezin van twee honderd millioen kinderen voelde zich één hart en ééne ziel, en trad met eene zachte, maar zedelijke en daarom verwinnende kracht voor de regten van aller gemeenzamen Vader op. Bij het woord voegde zich de daad. Niet enkel bragt men dag aan dag het offer van een eenparig en vurig smeekgebed: goed en bloed werd er aan toegevoegd. Verschillende liefdevereenigingen ontstaan, of breiden zich uit: die van den St. Pieterspenning, om in de behoeften van den beminden Vader te voorzien; de Pius-vereenigingen, met haren

magtigen invloed op het Katholieke leven; de broederschap van den H. Michaël, welker leden zich met gebed en werk aan de verdediging van den H. Vader wijden. Een keurlegioen uit onderscheidene volken, Franschen, Ieren, Beijeren, Belgen, brengen te Castelfidardo, met den grooten Pimodan aan 't hoofd, onder wonderen van dapperheid het leven ten offer voor de regten van den H. Stoel. Vóór en met die allen schaarde zich het doorluchtig episkopaat der gansche wereld, te zamen over de 900 bisschoppen en 100 Apostolische vikarissen! om hun aller Opperherder heen; en de uitnemendste talenten onder hen, onder de lagere geestelijkheid, onder de leeken nemen zijne verdediging op en strijden vol heldenmoed met de pen en het woord, gelijk een edele Lamoricière en de zijnen met den glorierijken degen. Ook hier toont zich de liefde in dien toenemenden drang naar aaneensluiting en zamenwerking. De bisschoppen in Amerika, in Engeland, Oostenrijk, Pruissen en andere landen komen in synoden bijeen, om gezamentlijk de belangen van den Opperherder en het Katholieke volk te behartigen. Allengs verdwijnen de bijzondere liturgiën, die door de ééne Romeinsche worden vervangen. Er is alom eene streving naar eenheid, naar concentratie, die zich afsluit in het middenpunt te Rome.

Is ook dit niet opmerkelijk, dat, bij al het wisselvallige, onbestendige, dubbelzinnige van den toestand over het grootste gedeelte der wereld, en te midden van de hoogst onzekere, twijfelachtige stelling, waarin de Paus zich bevindt, er juist nu in de geestelijke maatschappij zooveel bestendigs gevestigd, de waarheid met onfeilbaarheid uitgesproken en door twee honderd millioen geloovigen met eene heilige vervoering omhelsd wordt.

Noemen we alweder iets uit de jongste jaren alleen. Welk een groot aantal bisdommen heeft Pius IX opgerigt of hersteld. In 1850 voert hij in Engeland, in 1853 in Nederland de kerkelijke hiërarchie in. Hij sluit in 1855 een konkordaat met Oostenrijk; — hij ontvangt de hulde der afgevaardigde Siamezen; — hij brengt de Kerken in het Oosten der Westersche Kerk steeds nader, en stelde den 6 Januarij jl. eene nieuwe Congregatie voor hare zaken in; — ja, Rusland zelf, naar 't schijnt, zal, na zoo lang eene onderbreking, weder een Pauselijken nuntius in zijn midden ontvangen. En welk een schouwspel te Rome op den 8 December 1854! Van twee honderd bisschoppen omgeven, verklaart Paus Pius Maria's Onbevlekte Ontvangenis ten leerstuk der Kerk; en al de Katholieken der vijf werelddeelen jubelen het luide toe. Welk een feit! en wat al waarheden zijn in die eene waarheid tegen de alloochenende valsche wetenschap op nieuw uitgesproken en bekrachtigd: Christus' waarachtige Godheid, Christus' waarachtige menschheid; 'smenschen val en verlossing; 's menschen en allereerst Maria's verheerlijking in den verheerlijkten Godmensch. Van nu af zullen nog te meer alle geslachten haar zalig prijzen, en in haar, het hoogste werkstuk der genade, te luider haren goddelijken Zoon verheffen. Nieuwe en naauwer band van eenheid tusschen al de leden der Kerk onderling en met hun zigtbaar Hoofd, tusschen de Kerk op aarde en de Kerk in den hemel! In 1860 spreekt dezelfde Pius drie zaligverklaringen uit [1]), en daaronder — wat beteekenis voor onze eeuw! — die van een bedelaar!... En zullen eerlang andermaal in de stad, die op den berg

---

1) Zie *de Katholiek*, Dl. XXXVIII, bl. 50 vv. en bl. 180 vv.

gebouwd is, de strijdende en de verheerlijkte ledematen van Christus' ligchaam inniger vereenigd worden? Of het waarheid is, dat de H. Vader, bij de heiligverklaring der drie en twintig martelaren van Japan en van nog een zaligen dienaar Gods, zich in 1862 nogmaals als in 1854 door een talrijke schare van bisschoppen wenscht omgeven te zien, weten we niet te zeggen; maar zeker is het, dat, mogt al, wegens de hagchelijke tijdsomstandigheden, de aardsche Kerk daarbij minder vertegenwoordigd wezen, er nogtans zooveel banden te meer tusschen hare strijdende en verheerlijkte leden zullen zijn, als er beden te meer tot de eenmaal heiligverklaarden zullen opgaan. En die Heiligen zijn, een uitgezonderd, martelaren! en met hun goddelijken Meester gekruist! Moet ook dit niet, tegenover de zelfvergoding des tijds, het denkbeeld van zelfverloochening en zelfopoffering verlevendigen? den moed van allen die voor Christus lijden, der zeventig Italiaansche gekerkerde of verdreven bisschoppen, der honderden Italiaansche en Poolsche priesters, der duizenden vervolgde geloovigen in het Chinesche en Annamitische rijk onbeschrijfelijk verhoogen? Met wat ontzettende stemmen is datzelfde denkbeeld van offer onlangs door de vreeselijke slagtingen van Christenen in Syrië, en door al die vermoorde geestelijken en geloovigen verkondigd, die in Italië als het offer der verwoede omwenteling gevallen zijn! Hetzelfde denkbeeld klinkt nog der gansche wereld toe van Gaëta's geteisterde en verheerlijkte rots, waar, voor weinige jaren, Christus' voortvlugtige Stedehouder gastvrijheid vond bij den koninklijken vader van den jeugdigen vorst, die nu met zijne heldhaftige gemalin bij hem eene glorierijke wijkplaats vindt. Daar, op Gaëta, hebben hoogst maatschappelijke personen, heeft een Paus,

heeft een koning en eene koningin zoo openlijk, zoo hoog mogelijk verkondigd, wat offers de liefde weet te brengen! Zoolang de rustelooze golven om die driedubbel verheerlijkte rots zullen slaan, zullen ze ook onverpoosd vermelden, wat de liefde is en vermag: in de trouw van duizenden ten dood gewijde strijders, die voor hun vorst wegslinken met dag en uur; in den heldenmoed van een onvergelijkelijk koningspaar, dat alle gevaren met de hunnen deelt en er de liefdediensten nog aan toevoegt van de nederigste liefdezuster, maar ook thans reeds van wat er groot en edel is en edel denkt, verheerlijkt wordt en altoos zal worden; in de huwelijksmin van een Frans II en eene Maria Regina, eene liefde, sterker dan de van alle kanten dreigende dood; in het onzeggelijke martellijden eindelijk van Christus' Stedehouder en hoogsten vertegenwoordiger, die zijn toonbeeld en portret in zijn gekruisten Meester ziet!....

Bij zulke heldenfeiten der liefde roept men onwillekeurig uit: Welk een tijd! wat heil zal eene niet verre toekomst ons brengen! Zegevierend gaat de offergedachte en de offerdaad de beide halfronden door. Hoe stouter de oproerige zelfvergoding, de menschgod het hoofd opsteekt en heerscht, hoe heldhaftiger ook de zelfopoffering der liefde, hoe verhevener de Godmensch zich in zijne navolgeren vertoont. Al die offeranden, vooral die van den ganschen persoon, klimmen aanhoudend als een geur van zoetheid ten hemel op; in vereeniging met het bloedig offer van Calvarië, waar de pelgrims in steeds grooter aantal zamenkomen, en met het onbloedig offer des altaars, dat altoos meer, en onafgebroken, door de reinste zielen verheerlijkt, dat voor allen, regtvaardigen en zondaren, van zonne-opgang tot ondergang opgedragen wordt. Het offer heeft altoos ter verheerlijking der Kerk gediend,

en *moet* er uit haren dringenden aard toe dienen Door het volkomenste offer komt de liefde tot haren hoogsten triomf; en wijl we in onze dagen zulke verwonderlijke offers aanschouwen, is het ons een zeker bewijs, dat God aan zijne Kerk eene bijzondere verheerlijking toebereidt en „het kwaad welhaast eene groote nederlaag zal ondergaan". In die „moedige hoop" willen we eindigen met de woorden, waarmede voor tien jaren onze onvergetelijke leermeester zijne „beschouwing des tijds" besloot, en bij dien bovenaardschen heldenkamp der liefde uitroepen als hij: „Reeds huivert deze aarde, reeds juichen de morgenstarren en — neen, wij bedriegen ons niet — zien wij de eerste stralen van die zon schemeren, die Zon der regtvaardigheid, die haren loop ook in den nacht heeft voortgezet, en weder zegenend opgevaren, deze aarde trekt en met zich omvoert in hare hemelsche baan."

EEN OORDEEL

TEGEN DE

ENGELSCHE STAATSKERK.

Pauperes evangelizantur. Lc. VII, 22.

Des Heeren voorlooper liet door twee zijner leerlingen Hem vragen, of Hij het was, die komen zou, en of zij eenen andere hadden te wachten. In dat uur juist had Jesus groote wonderen verrigt; en ten bewijze, dat Hij

de verwachte Messias was, moesten de leerlingen aan Joannes boodschappen, wat zij gehoord en gezien hadden: hoe de blinden zien, de kreupelen wandelen, de melaatschen gereinigd worden, de dooven hooren, de dooden opstaan. Na die optelling echter van hetgeen er zoo wonderdadig tot herstel van allerlei ligchamelijk lijden, beeld der vele zielskrankten, geschiedde, voegt de Heer er op de laatste plaats, als het groote kenteeken zijner komst, nog bij: „*Aan de armen wordt het evangelie verkondigd.*" Hij, de verwachte Verlosser, doet alzoo meer dan aan bijzondere kranken en ongelukkigen wedergeven wat zij derven; meer zelfs dan het tijdelijk leven terugschenken; heel het onderste, ongelukkigste gedeelte der menschheid, door hunnen verworpen toestand van de maatschappelijke gemeenschap als beroofd: de armen vernemen van Hem het woord des heils; vooral de armen ontvangen het evangelie, en worden door Hem, die aan het hoofd der nieuwe menschheid staat, teruggevoerd in de menschelijke maatschappij, die hen tot hiertoe als geene personen, schier als geene menschen meer beschouwd en bejegend had.

Is de evangelie-prediking aan de armen het groote bewijs van Christus' komst, en derhalve van zijn rijk of Kerk, dan kan dáár, waar zij uitsluitend, of bij voorkeur aan de rijken geschiedt, en de armen daarentegen onder alle opzigten schandelijk benadeeld en verwaarloosd worden, de ware Kerk van Christus niet zijn. Dit vonnis van veroordeeling moet de Engelsche staatskerk zich laten welgevallen; zij toch, gelijk wij zullen toonen, verraadt vooreerst een sterk aristokratischen aard, en heeft ten andere bij hare invoering de armen beroofd, gelijk zij hen nog uitstoot.

DE ENGELSCHE STAATSKERK IS VOOR DE RIJKEN.

Van eene *nationale* kerk kan men in Engeland niet gevoegelijk meer spreken, daar op zijn minst de helft der natie, en eigenlijk een veel grooter gedeelte niet tot de Anglikaansche kerk behoort. Alleen de Katholieken in Engeland (Schotland en Ierland niet medegerekend) tellen anderhalf millioen; de verschillende partijen der dissenters zijn veel talrijker; daarbij komt de ontzettende massa van armen en fabriekwerkers, die grootendeels tot geen kerk behooren en om wie zich de Anglikaansche kerk ook niet bekommert; reeds daarom niet, wijl zij zich in hare enge en stijve organisatie, met haar gebrek aan herderlijke elasticiteit, tegenover die massa's onmagtig voelt. Die ongelukkigen van hunnen kant denken er niet aan, zich tot die kerk te rekenen, of iets van haar te vragen.

Maar *staatskerk* is de Anglikaansche kerk nog altoos, zij is de eenige politiek-bevoorregte; hare bisschoppen zitten in het parlement, wel is waar slechts in het hoogerhuis, terwijl zij in het lagerhuis, het eigenlijke middenpunt van het gezag en bestuur, slechts door enkele kerkelijk-gezinde leden vertegenwoordigd is. Maar zij is allerinnigst met de staatsmagt verbonden. De koning, of de koningin, is haar opperhoofd in den volsten zin; vóór alles zorgt de staat voor haar en hare benoodigdheden. De hoogere standen behooren nagenoeg algeheel tot haar, en het komt schier niet voor, dat een man uit die klasse zich voor eenige sekte der dissenters verklaart [1]).

---

[1]) De beroemde scheikundige Faraday maakt eene zeldzame uitzondering.

En in Engeland zijn de hoogere standen in zooverre godsdienstig, dat niet ligt iemand uit hen zich openlijk bij de ongeloovigen zal scharen, en het meerendeel des zondags de godsdienst bijwoont. Daar zijn het de rijken en aanzienlijken, die ter kerk gaan, daar de armen en geringen, die wegblijven. Ook is de geestelijkheid zelve der bisschoppelijke kerk uit de hoogere standen voortgekomen, door verwantschap en aanhuwelijking er naauw mede verbonden; slechts zelden zijn geestelijken dier kerk uit de lagere volksklassen ontsproten; voor al wie niet door afkomst en maagschap tot de bevoorregte standen behoort, is in den regel de deur tot de kerkelijke waardigheden gesloten. Want het patronaat bevindt zich grootendeels in de handen van den adel en de *gentry*, die de kerk als de verzorg-inrigting voor hunne jongere zonen, schoonzonen en neven beschouwen; ten deele behoort het aan de kroon, de bisschoppen en de universiteiten, welke gewoonlijk slechts de hunnen bedenken. Er is echter naast die rijk van prebenden voorziene geestelijkheid eene andere ondergeschikte, die der hulpgeestelijken (*curates*), welke, meestal tegen eene zeer geringe bezoldiging, de dienst voor de talrijke klassen der sinekuristen en pluralisten waarnemen. Tot den rang van *curate* of hulpgeestelijke kan het bij goede gelegenheid ook een zoon van een vader uit den minderen stand brengen. Over 't geheel echter is er geen ander Christelijk land, waar de armen zoozeer van de hoogere scholen en opleidingsgestichten, en daardoor natuurlijk ook van de geestelijkheid en staatsdienst uitgesloten zijn, als dit in Engeland het geval is.

Nergens is de afstand tusschen de hoogere en de lagere standen zoo groot, is er tusschen die beiden zoo weinig

aanraking, zoo geringe gemeenschap van gedachten en gevoel als in Engeland. De aristokratiesch geboren en gevormde geestelijke der staatskerk behoort tot de hoogere klassen, verstaat die en wordt er door verstaan, denkt en voelt als zij; van het volk is hij door eene klove gescheiden, welke zelfs de herderlijke ijver zelden vermag aan te vullen [1]). Hij preekt niet, hij leest eene rede of verhandeling voor; hij leest de zeer langgerekte zondagsche liturgie, en bezoekt de jongensschool; doch het volk houdt niet bijzonder veel van de voorlezingen in de kerken, en vindt er, in gevolge het verhuurstelsel, niet eens plaats. — Van de biecht, waardoor de Katholieke, zelfs de Grieksche en de Russische priester onmiddellijk op zijne onderhoorigen werkt, is daar geene spraak. Wel bepaalt de liturgie, dat, zoo een zieke zich tot verligting zijns gewetens gedrongen voelt om te biechten, hij dit mag doen; doch van die vergunning wordt geen gebruik gemaakt, wijl menschen die in hun gansche leven niet hebben gebiecht, er ook op het ziekbed niet aan denken. De Engelsche geestelijke is dus een voorlezer, en in den regel niet meer dan dat. Voor de lagere standen echter is de geestelijkheid der staatskerk, hare zegswijze, hare manier vreemd, onverstaanbaar, afstootend.

Er is wel geene kerk, die dermate, als de Engelsche, het voortbrengsel en de afdruk is der behoeften en wenschen, der zinswijze en wilsrigting niet zoozeer van eene bepaalde nationaliteit, als wel van een gedeelte der natie, namelijk van de rijke, aanzienlijke en beschaafde standen.

---

1) Treffende opmerkingen over deze oorzaak van zwakte in de gevestigde kerk (*„cause of weakness in the established church"*) geeft Lytton Bulwer: *England and the English* (Paris, 1833), bladz. 210 vv.

Zij is de godsdienst der beschaafde wereld, van den goeden toon, der klerikale behoedzaamheid; godsdienst en kerk moeten vóór alles, dus wil men het, niet lastig, niet onbescheiden, niet opdringend zijn. Wat de staatskerk zoozeer aanbeveelt, is hare aansprakeloosheid; is, dat zij zich geene hoogere autoriteit toeschrijft; dat zij geene lastige vermaanster voor het geweten is; zich veeleer binnen de grenzen houdt van eene algemeene, zelden het geweten bereikende zedelijkheid, van eenige Christelijke hoofdleeringen, en hetgeen zij vroeger nog van positief kerkelijke instellingen bezat, doch allengs in onbruik liet komen. Zij houdt zich tevreden met juist zooveel plaats in 't leven in te nemen, als het verwerven en genieten van den rijkdom en de gewoonte eener klasse van menschen, die altoos op het aangename uitzijn, soms overlaten. Zij heeft de talrijke draden, waardoor te voren het leven van den Engelschman in zijn ganschen loop met het Christelijk geloof verbonden was, meerendeels verbroken of laten verbreken, en slechts die behouden, welke de minste mate van beteugelende kracht hebben. Zonde belijden, vasten, alwat tot het gebied der ascese behoort, houdt hij voor bijgeloof, hetwelk voor hem een begrip van zeer wijden omvang is; maar zijne kerk, dat prijst hij als een voorregt in haar, vergt niets bijgeloovigs van hem. Ook haar eilandachtige aard, hare afzondering van alle andere Christelijke gemeenschap, komt met den nationalen zin overeen, en geeft haar een populairen trek. De Engelschman, vooral in de hoogere standen, vindt het geheel in den regel, dat hij eene afgesloten kerk voor zich heeft, waaraan geene andere natie deel neemt; en wel eene kerk, die, terwijl zij van den eenen kant al de gemakkelijkheid en zelfbeperking

van het Protestantisme op het vasteland aanbiedt, zich van den anderen kant toch door haar episkopaat en meer liturgiesch karakter aanzienlijker en waardiger voordoet.

De bisschoppelijke staatskerk heeft sedert de omwenteling van 1688, doch vooral sedert 1770, ontzaggelijke verliezen geleden. In het jaar 1676, alzoo slechts 17 jaren na het herstel, rekende men, dat Katholieken en dissenters te zamen niet meer dan een twintigste gedeelte der bevolking uitmaakten. Thans heeft zich op zijn minst de helft der natie van haar vervreemd. Wat haar den hoogeren standen lief en welkom maakt, stoot de lagere af. Deze zien in den geestelijke slechts den fijnen, eleganten man; hij heeft voor hen geene zending, hij is geen priester, geen gezant Gods; en wat het ergste is, hij heeft hun geene vaststaande leer te verkondigen; want de kerk, welke hij dient, heeft die niet; wat hij leert, zijn slechts meeningen der partij of school, waartoe hij bij toeval door geboorte, opleiding of omgang behoort. Men begrijpt, dat een groot deel des volks zich liever bij eene der sekten aansluit, die toch nog eene bepaalde leer hebben en aan de willekeur der predikanten geene of minder ruimte laten.

Geestelijken der staatskerk verklaren [1]), dat zij nooit regt de godsdienst des volks is geweest; nooit heeft zij dat vertrouwen, waarmede het volk, vóór de hervorming, de Katholieke Kerk toegedaan was, kunnen winnen. Doch, als de kerk van het rijkste land der wereld, en der rijkste klassen van dit land, beschikt zij over ontzaggelijke geldmiddelen, en heeft in de laatste twintig jaren, zoo door het herstellen van oude als het bouwen van nieuwe schoone

---

1) *Christian Remembrancer*, t. 27 (1854), p. 385.

kerken, buitengemeen veel gedaan. En toch is er nog geen vooruitzigt, dat het haar gelukken zal, weder te worden en te doen, wat hare Katholieke voorgangster was en deed: nooit zal zij de kerk ook der lagere klassen, ook der armen zijn, nooit dezer vertrouwen en gehechtheid bezitten. En dit zal niet verwonderen, zoo men slechts nagaat, wat de hervorming voor de armen geweest is, welke houding de nieuwe kerk tegenover hen heeft aangenomen.

BEROOVING DER ARMEN DOOR DE HERVORMING IN ENGELAND.

Verkorting, terugzetting, berooving der armere klassen is allerwege het kenmerk der omwenteling, welke men „hervorming" heet. In Engeland heeft de groote berooving der Kerk, de overdragt van massa's kerkelijke goederen in de handen van leeken vele duizenden armen broodeloos en duizenden bezitters tot hulpelooze armen gemaakt. De uitdeelingen welke in den Katholieken tijd aan de armen geschiedden, hebben met de hervorming, het huwen der geestelijkheid, de verrijking des adels uit het goed der Kerk, geheel opgehouden. Op plaatsen waar men anders jaarlijks 20 p. st. aan de armen gaf, zegt een tijdgenoot, wordt thans geen handvol meel meer gegeven [1]). De kerken en kloosters, dan de pastoors hadden tot hiertoe hoofdzakelijk de zorg voor de armen gedragen, en op hunne goederen eene digte bevolking van pachters en onderhoorigen gehad. Leslie [2]) en Kennett beschrijven, hoe de Katholieke geestelijkheid met de armen deed:

---

1) Selden's *Works*, III, 1339.
2) Divine Right of Tithes. *Works*, II, 873.

men gaf hun niet enkel aalmoezen, men verschafte hun ook werk; men plaatste hunne kinderen bij kooplieden of handwerkers; zij vonden, wanneer zij op weg waren een onderkomen in de kloosters en pastorijen, en de pastoors hielden eigene armenlijsten, volgens welke zij de behoeftigsten opriepen om de nitdeelingen te ontvangen [1]).

Doch door de plotselinge opheffing aller kloosters, door het weggeven van kerke- en kloostergoederen aan de hovelingen en den adel, geraakten niet enkel ontelbare menschen op eens buiten alle bezit; maar de nieuwe heeren vonden het ook voordeeliger, groote landerijen, waarop tot nog toe eene akkerbouwende bevolking onder de bescherming der Kerk geleefd had, in weiland te veranderen en ze aldus te ontvolken, zoodat nu „de schapen de menschen verteerden" [2]). Het scheen thans (onder Eduard VI), zegt Burnet [3]), de algemeene wil en het plan des adels te zijn, de landbewoners tot die

---

1) *Case of Impropriations.* 1704. p. 16.

2) Aldus heeft een in 1581 verschenen politiek geschrift: *A compendious or briefe examination of certayne ordinary complaints* f. 5: „De schapen zijn de schuld van alle onheil, zij hebben den akkerbouw uit het land verdreven" enz., bij Eden, p. 115. — Harrison spreekt in zijn *Description of England*, p. 205, van gansche steden of vlekken (*towns*), die neêrgehaald en in weiden voor schapen veranderd zijn. Koude hebzucht, ruwe, meêdoogenlooze verdrukking der armen waren, gelijk hervormers en Protestantsche bisschoppen en godgeleerden uit Eduard's en Elisabeth's tijd, als Becon, Sandys en anderen, het afschilderen, de heerschende trek des adels en der gegoede klassen; en zij erkennen, dat de Engelschen in den Katholieken tijd medelijdender en milddadiger waren. De oorzaak hiervan vindt een ander Protestantsch godgeleerde in de leer van het geloof en de regtvaardiging. Stubbes, *Motive to good Workes* (London, 1596), p. 42.

3) *History of the Reformation.* Fol. edit. II, 114.

slaafsche verlaging en lijfeigenschap te vernederen waarin zij zich elders bevonden. Zoo werd dan ook, met de eerste schreden welke Eduard's regering ter invoering van het Calvinisme deed, weder eene vormelijke slavernij in Engeland bij de wet hersteld. Eene zoo meêdoogenlooze en onchristelijke hardheid, als er van nu af (1548) in de wetgeving kwam, was nog ongehoord. Lediggaande personen (en voor bewijs van lediggang gold, dat men gedurende drie dagen niet werkte), op weg zijnde bedelaars moesten op de borst gebrandmerkt, tot slaven gemaakt, met water en brood gevoed, in boeijen gesmeed tot dwangarbeid gebruikt, bij poging tot ontvlugting met den dood gestraft worden [1]). Aldus schiep men eerst eene hulpelooze bevolking van bedelaars, — want Engeland was destijds nog geen land van nijverheid — en dan behandelde men hen nog erger dan lastdieren.

Onder Elisabeth werden die wetten vernieuwd; zelfs knapen van 14 of 15 jaren moesten, als zij eene aalmoes hadden gevraagd, gebrandmerkt worden [2]). Was iemand boven de 18 jaren, dan kon hij, voor de tweede maal betrapt, met den dood worden gestraft [3]). Eerst in 1597 werd de brandmerking door geeseling tot den bloede, of door veroordeeling tot de galeijen vervangen. Tegelijk

---

1) Sir Fred. M. Eden, *State of the Poor* (London, 1797), I, 101 v. — Pashley, *Pauperism and Poorlaws* (London, 1852), p. 180. Deze noemt het: „een statuut, door eene barbaarsche en onbarmhartige strengheid gekenmerkt, de wetgeving van eenig Christen volk volstrekt onwaardig" (*a statute, characterised by a barbarous and ruthless severity, wholly unworthy of the legislation of any christian people*).

2) Stowe, *Chronicles of England* (London, 1630), ad an. 1564, 1568, 1572.

3) Eden, pag. 128.

werd onder Elisabeth het eerst de dwang der armentaksen ingevoerd, waardoor de vrije Christelijke milddadigheid tot eene wettelijke verpligting verlaagd, en voor de vrijwillige gift de gedwongen drukkende belasting in de plaats gesteld werd [1]). Daarbij zijn in later tijd de arm- of werkhuizen gekomen, welker inrigting, door de scheiding van man en vrouw, van ouders en kinderen, volslagen onchristelijk is, en die, zelfs naar het oordeel van Engelschen, in hunnen tegenwoordigen toestand eene schande voor het land zijn [2]), wijl er in heel het overige Europa niet iets dergelijks bestaat. Hier wordt met de kosten van zes millioen pond (72 millioen gulden!) zooveel verkregen, dat de werklieden liever in de hardste ontbering en de afzigtelijkste onreinheid leven dan naar het armhuis te gaan. En 't is de hervorming, die, gelijk men in Engeland ook wel heeft erkend, dit bij de wet bestaande en officiëel ingerigte pauperisme als haar blijvend gevolg aan het Engelsche volk gebragt heeft [3]).

Door de afschaffing van alle Katholieke feestdagen, en de verandering van den Christelijken zondag in een Joodschen sabbat, werd den armen nog een verder drukkend lot opgelegd. Al wat de oude Kerk met hare verkwikkende, vervrolijkende feesten, met processies, omgangen

---

1) Vgl. hierover de opmerkingen van den *Edinburgh Review*, t. 90, 507. „De armenwet, heet het daar, vergiftigt zelfs de bron der Christelijke naastenliefde, wijl zij die van den eenen kant tot eene niet te af te wijzen aanspraak, van den anderen kant tot eene niet te ontvlugten taks maakt" enz. Reeds in 't begin der vorige eeuw stelt Leslie (II, 873) de zware armentaksen als eene regtvaardige straf voor, dat men „God, de Kerk en de armen in den reformatie-tijd door het wegnemen van hun patrimonium beroofd had."

2) Pashley, t. a. p., bladz. 364.

3) *Dublin Review*, XX, 208.

door het veld, bedevaarten, dramatische voorstellingen, ceremoniën, aan het volk geschonken had, werd, begrijpelijkerwijs, afgeschaft; niets bleef dan de gelezen preek en de gelezen liturgie, en daarbij de steile Calvijnsche verwerping van alle gemeenschappelijke verlustiging, van alle openbaar genoegen op den zondag. Zoo werd het gansche karakter van het Engelsche volk veranderd [1]). Vroeger in gansch Europa bekend als het vrolijke, lustige

---

1) Woordelijk aldus zegt Lord John Manners, in zijn *Plea for National Holy Days* (London, 1843), bl. 7: „ Het Engelsche volk, dat van oudsher door heel Europa beroemd was door zijne liefde voor mannelijke spelen en zijne onverstoorbare goede luim, heeft met elk jaar van dat opgeruimde karakter verloren en daarentegen gewoonten en gedachten van misnoegdheid en knorrigheid aangenomen „ (*The English people, who of yore were famous over all Europe for their love of manly sports and their sturdy good humour, have year after year been losing that chearful character, and contrariwise been acquiring habits and thoughts of discontent and moroseness*). Ongetwijfeld hangt daarmede de schrikbarende toeneming der dronkenschap onder de lagere klassen zamen. De ondervinding toch leert, dat menschen, die met hun lot ontevreden zijn en een ongelukkig leven hebben, zich ligt aan den drank overgeven. Eerst na het midden der XVI eeuw kwam er in Engeland het onmatige drinken bij, om het pauperisme te vergrooten en onherstelbaar te maken. In den Katholieken tijd was het Engelsche volk zoo vrij van deze ondeugd, dat het voor het matigste onder de Noordsche volken werd gehouden. Dit veranderde ten eenen male onder Elisabeth, gelijk twee tijdgenooten: de geschiedschrijver Camden (*Annals of Q. Elisabeth*, p. 163) en de bisschop Godfrey Goodman (*the fall of man*, Lond. 1616, p. 366) berigten. Vooral moeten zij die van den oorlog uit Nederland terugkeerden, tot de uitbreiding van dat kwaad bijgedragen hebben. Onder Jacobus (in 1606) werden de eerste strafwetten er tegen uitgevaardigd. Thans verdrinken de arbeidende klassen in Groot-Brittanje jaarlijks aan sterken drank en bier zóó veel, als het gansche inkomen des rijks bedraagt, namelijk (de vertering aan tabak er bij gerekend) meer dan 53 millioen p. st., of 636 millioen gulden! (Men zie Porter: *On the self-imposed Taxation of the Working classes*, in het 13e deel van 't *Journal of the Statistical Society.*)

Engeland, nam het sedert de hervorming een somberen, ontevreden, knorrigen aard aan.

Alle genoegelijkheden des levens, alle middelen, om zich de puriteinsche eentoonigheid van een Engelschen sabbat of zondag dragelijker te maken, zijn den hoogeren standen voorbehouden. Voor de arbeidende klasse is niets gebleven dan - het drinken! Het volk kan zich, sedert het gezag der Kerk en hare tusschenkomst, om aan allen gelijkelijk het genot der feestdagen te verzekeren, weggevallen zijn, geenen rusttijd meer gunnen; immers bij de algemeene, ademlooze mededinging zonden rustdagen, ja reeds rusturen de voorloopers van gebrek, van ellende en den dood wezen! Op het gezigt van zulk een toestand kon zelfs een zoo vurig Protestant als Robert Southey, zich niet weêrhouden, onder een begeerigen oogslag op Katholieke landen, als Spanje, waar de godsdienst de onschuldige verlustigingen des volks begunstigt en heiligt, het Calvinisme zijns lands te beklagen, dat met zijne sombere, vreugdelooze vroomheid, met zijne joodschachtige sabbatviering en zijne afschaffing van alle feestdagen, de arbeidende klasse naar den geest gebroken en verdierlijkt heeft [1]).

De Engelsche koningen hadden dit onheil voorlang erkend; Karel I wilde de vrijheid des volks tegen het puriteinisme van 't parlement in bescherming nemen, doch zwichtte; en „de heiligheid des sabbats" werd een magtige krijgskreet tegen dien ook in zijne bestgemeende maatregelen ongelukkigen koning [2]). Honderd jaren later moest

---

1) Espriella's *Letters* (London, 1814), I, 147.

2) J. Disraeli, *Commentaries on the life of Charles I* (London, 1839), II, 28.

zich de eerste koning van het Hannoversche huis met den onvruchtbaren wensch vergenoegen: „dat men toch aan zijn volk de verlustigingen en spelen, waarvan het door puriteinsche schijnvroomheid en overmoedig latitudinarianisme beroofd was geworden, zoude wedergeven" [1]). Iets krachtigs in die rigting te doen, is intusschen aan het tegenwoordig schijnkoningschap onmogelijk.

Tot de hervorming toe waren er in schier elke parochie van Engeland verscheidene kapellen en bedeplaatsen, welke inzonderheid voor de armere klassen en het landvolk dubbel welkom waren in een land, waar, gelijk bekend is, slechts weinige eigenlijke dorpen zijn, en men veeleer verstrooid op afzonderlijke hoeven woont, en de parochiekerk derhalve voor een groot deel der gemeente al te ver verwijderd is [2]). Het Protestantisme heeft al die kapellen en heilige plaatsen verwoest en enkel de parochiekerken overgelaten.

Nog niet genoeg; de kerk is het huis des armen, waarin hij zich, indien zij iets meer is dan een bloote gehoorzaal, wél voelt, ook hierom wijl hij daar vindt, wat hij meestal in zijne zoo enge, onverkwikkelijke behuizing mist: sieraad van beelden en symbolen, de wijde ruimte, de hem hooger stemmende evenredigheden en schoonheden van den bouw, de tot godsvrucht opwekkende rust en stilte, de atmosfeer en het voorbeeld des gebeds. Het Protestantisme heeft niet slechts de overgebleven kerken van alle sieraad beroofd, het heeft ze ook gesloten. Gedurende de week kan niemand de kerk bezoeken;

---

1) Lord John Manners, p. 21.

2) Zie hierover o. a. Polwhele, *Letter to the Bishop of Exeter* (Truro 1833), p. 23.

een gemis, waarover niet zelden ook elders ernstige klagten werden gehoord [1]).

Vóór de hervorming werden er geene afgesloten plaatsen in de kerk gedoogd; hare ruimte behoorde aan de gansche gemeente, en hoogeren en lageren baden er onder elkaâr gemengd [2]). Met het Protestantisme kwamen de kerkgestoelten en afzonderlijke loges, die, van alle gemakken voorzien, de rijken ook in de kerk volstrekt van het gemeene volk afzonderen.

Zoo heeft dan alles zamengewerkt, om in Engeland allengs de armen en geringen uit de kerken te verdringen en hen uit eigen beweging te doen wegblijven: de koude vorm eener eeredienst, die bijna alleen uit voorlezingen bestond, gebrek aan plaats, hunne armelijke kleeding, zoo afstekend bij de pracht der rijken, de toenemende klove en vervreemding tusschen de standen, en zoovele andere oorzaken meer.

Tot de sekten der dissenters kunnen de armen zich ook niet wenden, wijl zij geheel ten laste harer leden zouden komen. Het gevolg is, dat zij bij menigte in volslagen godsdienstige en zedelijke verwildering verzonken zijn; dat er zich eene „talrijke natie van heidenen" in

---

1) Men zie bijv. in *de Katholiek* (Dl. XXI, bl. 359 v.) de daar overgenomen bekentenis uit het werkje: *Babylon und Jerusalem*, enz. De schrijver verklaart, dat bij hen, in de Evangelische kerk, het godsdienstige leven zich al te dikwerf „ bij den zevenden dag en een preek bepaalt ". „ Het is onverantwoordelijk, „ gaat hij voort, „ dat onze kerken op de werkdagen niet openstaan, opdat „ de vermoeide arbeider daar op zekere oogenblikken niet lig- „ chamelijk, maar naar den geest kunne uitrusten, opdat de in „ 's levens storm voorbijsnellende wandelaar door de open deur „ worde binnen genoodigd, om vrede en opbeuring te zoeken. „

2) Bisschop Kennett merkt dit in zijne *Parochial Antiquities*, new ed. by Bandinel (Oxford, 1818), II, 282, uitdrukkelijk op.

het land gevormd heeft [1]); dat er zelfs, naar de bekentenis eens bisschops, in vele streken van Engeland een nog erger toestand heerscht dan heidendom, en er een grimmige haat tegen het Christelijk geloof voortgrijpt [2]). Naar eene statistieke berekening is het slechts een vijfde der bevolking, dat te Londen ter kerk gaat, en wel de meer gegoede klas; want de armen te Londen, zegt een der steedsche zendelingen [3]), houden zich in massa van alle godsdienst verwijderd. Hij bevond, dat er in het kerspel Clerkenwell, met 50,000 zielen, van de armen slechts een op de vijftig bij gelegenheid eens ter kerk kwam [4]). De gevolgen zijn dan ook niet uitgebleven. Een geestelijke der staatskerk, Worsley, verklaart, dat onder de armen in de groote manufaktuur-steden tot zelfs het laatste overblijfsel van schaamtegevoel bij de beide kunnen geheel

---

[1]) Uitdrukking van Pusey in zijne rede: *Christ, the Source and Rule of Christian Love.* Preface, p. 5, 11.

[2]) *Charge of the Bishop of Exeter*, p. 56. — Duitsche opmerkers zeggen hetzelfde: „De armen (in Engeland) vinden naauwelijks eenen anderen weg dan of tot volslagen godsdienstige en kerkelijke verwildering, of naar Rome. 't Is helaas niet te betwijfelen, dat de groote meerderheid der armen, die toch, in ruimeren zin, de massa des *volks* der onderste klassen uitmaken, zonder eenig kerkelijk en godsdienstig leven weggestorven is." V. A. Huber in de *Kirchenzeitung* van Hengstenberg, 1858. bladz. 345.

[3]) Vander Kiste *Notes and Narrations* of a sex years Mission, principally among the Dens of London, 1853. Bladz. XIV zegt hij: „Heidendom is de godsdienst van den armen man in de hoofdstad" (*heathenism is the poor man's religion in the metropolis*).

[4]) Uit de volkstelling van 1851 bleek, dat er, zoo men het getal dergenen welke de kerk kunnen bezoeken op 58 ten honderd stelt, omstreeks 6½ millioen de kerk der episcopalen, 6 millioen die der vrije genootschappen (Katholieken en dissenters) en 5½ millioen in 't geheel geene kerk bezoeken. In de steden zijn de aanhangers der staatskerk minder in getal dan de dissenters. In Wales en Monmouth behoort geen derde deel der bevolking tot de staatskerk.

uitgedoofd is; en, wat nog meer zegt, hij bekent, dat ook op het land en in de dorpen kuischheid en onthouding bij de werkende klasse nagenoeg geheel verdwenen zijn [1]).

Met de kerken werden ook de scholen aan de armere klassen onttrokken. In 1563 verklaarde de „*speaker*" van het lagerhuis: dat, in gevolge de (met de reformatie ingedrongen) roofzucht en plundering der stichtingen, de opvoeding der jeugd verijdeld en de aanwas van onderrigten afgesneden was; dat er toen honderd scholen minder waren dan voorheen, en vele van de overgeblevene zeer slecht werden bezocht. Daarom zag men ook eene zoo in 't oog vallende vermindering van geleerde mannen [2]). Later, wel is waar, werden er allengs verscheidene scholen voor hooger onderwijs opgerigt, doch de armen er ook meer en meer uit verdrongen. Van de talrijke collegiën was er in den Katholieken tijd een aantal bepaaldelijk voor arme studenten gesticht; na de hervorming vielen ook die in de handen der aristokratie. Zelfs een orgaan der staatskerk kan zich, met het oog op die feiten, niet weêrhouden te bekennen, dat de hervorming in hare uitkomsten ontwijfelbaar een triomf van de rijken over de armen en van het geld over het regt op arbeid is geweest [3]).

Zoo dan blijkt, hoe de invoering der staatskerk in

---

1) *Prize-Essay on Juvenile Depravity.* London, pag 68, 82.

2) *Collier's Eccles. History of Great Britain*, II, 480. Ook Hallam, *Introduction to the Literature of Europe*, II, 39 (Par. ed.), doet de armoede en onbeduidendheid der Engelsche literatuur ten tijde van Elisabeth uitkomen, en merkt aan, dat Spanje destijds in dat opzigt veel hooger stond dan Engeland.

3) *British Critic*, t. 33, pag. 411. — Deze bewijzen zijn ontleend aan Döllinger's „*Kirche und Kirchen*," enz. Munchen, 1861.

Engeland tot voordeel alleen van de rijken, en tot groote schade van de armen was. Hetzelfde verschijnsel is, meer of minder, allerwege na te wijzen waar de hervorming hare heerschappij konde vestigen, inzonderheid wat de berooving en terugzetting der armen betreft. Heeft Christus, gelijk we in den beginne herdachten, de evangelie-verkondiging aan de armen tot bijzonder bewijs van zijne komst en zijn rijk gesteld: we mogen dan besluiten, dat eene kerk, welke de rijken evenzeer bevoorregt, als zij de armen verstoot, de ware Kerk van Christus niet is; maar wij haar, de ware Moeder, dáár mogen begroeten, waar altoos voor *alle* kinderen, doch inzonderheid voor de *armen* eene teedere zorg gedragen werd en nog wordt, en dat geschiedt in de Katholieke Kerk.

OVER EEN NAGELATEN WERK VAN GFRÖRER

Met regt is de, voor godsdienst en wetenschap, te vroeg (6 Julij 1861) ontslapen Gfrörer gerekend onder de voornaamste mannen, welke in onze eeuw zich hebben beroemd gemaakt in het vak der geschiedenis. Zijne zeldzame geleerdheid, zijne buitengewone zucht, drift zou men bijna zeggen, naar waarheid, de ijver, waarmeê hij zijne voortreffelijke gaven bezigde, om hetgeen hij als waarheid

erkende, met groote onafhankelijkheid te handhaven, geven hem alle aanspraak op onze bewondering en hulde. Die opregtheid van gemoed, die kennis, en daarbij de ver-ziende blik van zijn doordringenden geest, deden hem op het onmetelijk veld zijner studie, tot nog toe weinig, dikwerf nog in het geheel niet opgemerkte hoogten ontdekken, van waar hij die voor de meesten zoo verwarde menigvuldigheid, het als daar heen geworpen werk der eeuwen, telkens in hooger en hooger eenheid zamenvatte; maar zóó ook werd hij onbewust, onder Gods leiding, van dag tot dag tot het oogenblik voorbereid, waarop hij eens de Katholieke waarheid en daarin de hoogste verklaring der wereldgeschiedenis erkennen zou. Dat oogenblik van genade, gelijk Professor Broere het voorzien en als het ware voorzegd had, is dan voor Gfrörer ook aangebroken; na zijn ootmoedigen, maar ook even grootmoedigen overgang tot de Katholieke Kerk, aan wier instellingen en invloed hij reeds vroeger een blijkbaren eerbied had toegedragen, wijdde hij zich met al den ijver van een geloovig en diepgevoelend hart, aan de eere toe van hare verdediging. Daarom is hij voor ons, Katholieken, eene bijzondere belangstelling waardig; daarom verheugen we ons, dat zijne werken, ook ten onzent, meer en meer de aandacht hebben getrokken, en blijven we begeerig, om ook uit zijne nog onuitgegeven schriften, diepere kennis te erlangen der geschiedenis, en versterking tevens van ons geloof. Intusschen houde men ons ten goede, zoo we het niet ondienstig achten, hier ons gevoelen te uiten, dat men bij het raadplegen van Gfrörer niet zonder behoedzaamheid kan te werk gaan. Het kan vooreerst niet onverschillig zijn, wel te onderscheiden, wat hij vóór, wat ná zijne bekeering geschreven heeft. In weerwil zijner

voorbeeldige onpartijdigheid, hebben de dwalingen, waarin hij vroeger verkeerde, ook op zijn onderzoek en oordeel haren invloed gehad; en hij zelf, eenmaal Katholiek zijnde, moet zonder twijfel overtuigd zijn geweest, dat veel, van hetgeen hij vroeger ter goeder trouw aangenomen en volgehouden had, nu nog eerst een naauwlettender onderzoek en strenge herkeuring ondergaan moest, eer hij voortaan het gezag van zijn naam daaraan mogt blijven verleenen. Ten andere, de eigenaardige streving van Gfrörer's geest, om namelijk de feiten, als gevolg, aan verwijderde, soms ver verwijderde oorzaken te verbinden, heeft hem wel dikwijls tot zeer geniale opvattingen gebragt, verrassend in hare nieuwheid, treffend door de kracht harer innerlijke waarheid, overtuigend door de grondigheid van betoog; maar ook bij wijlen ontmoet men bij hem beschouwingen en uitspraken, die niet vrij schijnen van eenzijdigheid, en, al wil men ze gedeeltelijk en tot zekere hoogte eerbiedigen als de persoonlijke zienswijze des schrijvers, nog geenszins kunnen geacht worden te berusten op eene onwraakbare geschiedkundige bewijsvoering. Zoo bij voorbeeld moeten we over 't algemeen Gfrörer bewonderen, als hij met een scherp geoefend oog en vaste hand ons de verklaring van menig vraagstuk aanwijst in de, veelal schuldige, raadslagen der staatkunde; maar meenen daarentegen ook naar meer objectieve gronden te moeten omzien, eer we met al de strenge vonnissen kunnen instemmen, door hem over vorsten en staatslieden uitgesproken; zoo ook vinden we in enkele karakterschetsen meer kennis van het menschelijk hart op te merken dan de juistheid eener alzijdige historische gelijkenis. We ontveinzen niet, in deze welligt al te vrijmoedige bedenkingen versterkt te zijn geworden

bij de verschijning zijner tot nog toe onuitgegeven *Geschichte des achtzehnten Jahrhunderts*, waarvan voorloopig het eerste deel, na het overlijden des schrijvers, onlangs te Schaffhausen het licht zag; te meer wijl althans dit gedeelte niet gunstig afsteekt bij andere voortbrengelen van Gfrörer's meesterhand. Het is zamengesteld uit voorlezingen, door hem gehouden aan de Friburgsche universiteit, vóór zijne bekeering tot het Katholicisme, en, onder verbetering, gelooven we, dat hij, ná dien overgang, de uitgaaf van het werk, ook dáárom zal hebben achtergelaten, omdat hij nu, ten gevolge van latere studie, en vooral naauwkeuriger kennis, met dieper begrip der Katholieke kerkgeschillen, zijn werk vooraf heeft willen herzien en volmaken. Uit dien hoofde kunnen we ons niet verheugen, dat de familie des overledenen bij voorkeur aan Dr. J. B. Weisz (onvoorwaardelijk, naar het schijnt,) de uitgave heeft toebetrouwd. Want blijkens het geleverde, heeft Dr. Weisz begrepen, de nagelaten schriften van zijn vriend, zonder voorbehoud of teregtwijzing, ter perse te moeten brengen, en velen, welke met Gfrörer's leven minder bekend zijn en ook daarom welligt minder behoedzaam, zullen, vreezen we, des te ligter, op diens gezag, een en ander aannemen, wat deels uit een Katholiek, deels uit een wetenschappelijk oogpunt beschouwd, volstrekt niet aangenomen *mag* worden. Om te laten oordeelen, of die vrees ongegrond is, bepalen we ons tot hoofdstuk vijftien en zestien, die over het Jansenisme en het Gallikanisme handelen. Het eerstgenoemde hoofdstuk vooral is vol van onwaarheden, voortkomende uit eene zeer beperkte kennis der onderwerpen, die er nogtans op tamelijk beslissenden toon in besproken worden. Gfrörer stelt den

grond van het geschil met de Jansenisten in de vraag, of men in de leer over de genade en daarmeê verwante punten, zich al dan niet moest houden aan het stelsel van den H. Augustinus, en laat het voorkomen, alsof, tot in 1653, onder Paus Innocentius X, de strijd alleen gevoerd werd tusschen de „echte zonen des H. Augustinus" (bl. 165) en de Jesuïeten, die hij goedvindt „nieuwe Pelagianen" te noemen, door Jansenius, zegt hij, bondig bestreden in „het beroemde boek, getiteld: Augustinus" (bl. 162). Het eene is immers even zoo valsch als het andere. De Anti-jansenisten beweerden en bewezen, dat hunne tegenpartij stellingen aankleefde, strijdig, niet alleen met de persoonlijke opvatting van den H. Augustinus, maar ook met de uitdrukkelijke leer der Katholieke Kerk, zooals die *ook* door den H. Augustinus beleden was, en dat de schriften van dezen, door alle Katholieken zoo hoog vereerden Kerkvader listig misbruikt werden, om aan reeds veroordeelde dwalingen, onder bedekking van zulk een voorgewend gezag, op nieuw ingang te doen vinden. Onder de bestrijders van het Jansenisme hebben voorzeker de Jesuïeten door bekwaamheid en ijver uitgemunt; doch zij waren ook geenszins de eenigen, welke dien strijd met kracht ondernamen en volhielden: de aanhang van Jansenius moest van stonde af naar voorbeelden uit de kerkgeschiedenis omzien, waaruit men trachtte af te leiden, dat de waarheid zich aan den kant van het zeer „kleine getal" kon bevinden. Gfrörer vereenzelvigt hier ook blijkbaar de verdediging der kerkleer door de Jesuïeten met de verdediging der bijzondere zienswijze van hunnen ordebroeder Molina. Ondertusschen lang vóór het optreden van Jansenius, en tot den huidigen dag toe, is

het door de Kerk aan ieder vrijgelaten, om, met behoud van hare uitgesproken geloofsleer, ter wetenschappelijke verklaring en ontwikkeling daarvan, zich naar verkiezing te voegen naar sommige bijzondere opvattingen, hetzij van den H. Augustinus, hetzij van Molina, hetzij van nog andere godgeleerden; maar de volgelingen van alle in de Kerk geoorloofde rigtingen vereenigden zich tegen de leer van Jansenius, omdat zij daarin niet slechts de zienswijze van een of anderen leeraar, maar voorname geloofsartikelen zagen aangetast. Het oordeel der Kerk besliste ook reeds in 1641 *tegen* Jansenius, en geenszins tegen den waren Augustinus van Hippo, maar tegen den valschen Augustinus van Yperen. Tegen de verwarring dezer punten is al zóó duizendwerf gewaarschuwd, omdat ze een juist oordeel over de bedoelde geschillen volkomen onmogelijk maakt, dat we voor de meesten onzer lezers er wel geheel van hadden kunnen zwijgen, en we zouden ons meer kunnen verwonderen, dat Gfrörer daar niets van bespeurd heeft, als hij, bij de zamenstelling van zijn geheele vijftiende hoofdstuk, niet blijkbaar en schier uitsluitenderwijze zich vergenoegd had met de schriften te raadplegen eener partij, welke in dusdanige verwarringen altijd een niet gering voordeel heeft gezocht. We ontmoeten dus zeer natuurlijk (bl. 162—165) eene onvermengde lofspraak op du Verger de Hauranne (abt van St. Cyran) en het reeds door hem, in den geest van het Jansenisme, vervormde klooster van Port-Royal. Geen woord over alles, wat er ooit over de sterk-deïstische gevoelens van du Verger, over de valsche mystiek, aan welke de nonnen, onder zijne leiding, zich overgaven, over de geveinsheid en dweepzucht der kluizenaars van Port-Royal, over de eigenaardige gebreken der Port-

Royalsche geleerden en schrijvers in het midden is gebragt! Maar daarentegen heet du Verger een man, welke „door den in hem levenden geest van Christelijke „liefde, de ascetische rigting van (de abdis) Angelica „tot het regte spoor terugvoerde, en bij het gerucht „zijner bekeeringen, op last van Richelieu vervolgd en „in hechtenis genomen, maar door de achting van alle „goedgezinden in de gevangenis vergezeld werd."

De heiligen-colonie van Port-Royal „leefde voor weten„schap en vrome godsvrucht" (bl. 164); het is wel waar, dat deze nieuwslagtige kluizenaars van tijd tot tijd zich met de oproerige bewegingen der zoogenaamde Fronde-partij inlieten, en hunne vroomheid geen bezwaar vond, om een der voornaamste Frondeurs, den van godsdienst en goede zeden tamelijk vervreemden kardinaal de Retz met hunne pennen ten dienste te staan, maar Gfrörer acht ze daarom des te hooger, en besluit zijne lofspraak met eene, deels oppervlakkige, deels buiten het onderwerp loopende, deels onware opmerking, dat na„melijk de echte zonen van den H. Augustinus (de „Jansenisten), welke de zelfzucht van het menschelijk hart „als een grondslag hunner leer handhaven, en daarom „ook weten, dat het bezit van onbeperkte magt de men„schen noodwendig tot het booze verleidt, altoos voor „het algemeen welzijn en de burgerlijke vrijheid heb„ben gearbeid."

Op bladz. 166 lezen we: „de Jansenisten hebben noch aan „het zigtbaar hoofd der Kerk, den Paus, de gehoorzaam„heid opgezegd, noch de leer der Kerk aangetast, en, „ofschoon zij zware vervolging leden, zijn zij nimmer „afvallig geworden." Wij antwoorden: den pligt van gehoorzaamheid aan den Paus hebben zij erkend, onder

voorbehoud van te gehoorzamen, als zij het goedvonden, en omtrent verscheidene punten hebben zij eene leer voorgestaan, welke door de Kerk zelve als ketterij is veroordeeld en verworpen; sinds zij nu tegen dat onfeilbaar oordeel met der daad in verzet zijn gekomen, heeft de Kerk hen niet anders dan als afvalligen kunnen beschouwen, ofschoon zij nog altoos zijn voortgegaan, zich den naam van Katholieken toe te eigenen. Overigens heeft Gfrörer zonderling genoeg (bl. 437) erkend, dat de in beslag genomen papieren van den beruchten Quesnel, een hoofdleider der Jansenisten, op een plan schenen te doelen dier sekte, om „zich nog *verder* te verwijderen van *de Kerk van Rome* (römischen Kirche); en alle Katholieken komen toch dáárin overeen, dat niemand zich van die Kerk afscheiden kan, zonder op te houden, Katholiek te zijn.

Dit verkeerd en wankelend oordeel van Gfrörer is evenwel niet zoo onverschoonlijk als zijne dwaling op bl. 169. — Men vergunne ons vooraf eene korte toelichting. Paus Alexander VII had aan de geestelijkheid geboden, een formulier te beëedigen, bij hetwelk men verklaarde, opregtelijk vijf stellingen te verwerpen, wier inhoud door Jansenius in het boek *Augustinus* geleerd was. De Jansenisten wilden de vijf stellingen wel verwerpen, maar hielden vol, dat deze stellingen in het genoemde boek niet te vinden waren, althans niet in die beteekenis, waarin de H. Stoel ze had veroordeeld. Daarom wilden zij het formulier van Alexander VII wél onderschrijven, voor zoover het de verwerping inhield eener dwaalleer, maar niet, voor zooverre er stond uitgedrukt, dat de bedoelde leer in het boek werd aangetroffen. Zij onderscheidden het *regt*, en het *feit*;

zij namen het *regt*matige van de veroordeeling der stellingen aan, maar niet het *feit* van Jansenius' dwaling.

Het gevaarlijke dezer onderscheiding begrijpt ieder, als men bedenken wil, dat vooraf door de partij aan de vijf artikels allerlei willekeurige beteekenissen waren gehecht; zij behield zich alzoo de vrijheid, om buiten blaam en straffe van ketterij, *die* leer aan te kleven, welke door Jansenius, krachtens de natuurlijke opvatting zijner eigene woorden, bedoeld en in het noodlottige boek uitgedrukt was. Maar juist de zóó begrepen leer was door den Apostolischen Stoel veroordeeld, en daarom beval Paus Alexander de *volstrekte* onderteekening van zijn formulier, zonder eenige, hoegenaamde onderscheiding. Vier Fransche bisschoppen (die van Alet, Angers, Beauvais en Pamiers) weigerden, daartoe over te gaan, en de Paus maakte zich gereed, hen deswegens naar verdienste te straffen, toen zijn overlijden voor eene wijl den afloop hunner zaak vertraagde. Zijn opvolger, Clemens IX, hervatte met ijver het reeds aangevangen proces, doch liet zich tot eenig uitstel verbidden door andere Fransche bisschoppen, bij wier bemiddeling men eene den H. Stoel welgevalliger, en den vier wederspannigen meer wenschelijke uitkomst verhoopte. De Paus wilde, op verzoek der bemiddelaars, de aanklagers niet dwingen, om hunne berispelijke mandementen, te dier zake reeds uitgevaardigd, openbaar en uitdrukkelijk te herroepen, maar verklaarde tevens, betreffende het formulier, zich onveranderlijk te zullen houden aan de besluiten van zijn voorganger. De vier bisschoppen hebben, om hunne ambtgenooten en den Paus te bevredigen, eindelijk den schijn van onderwerping aangenomen; zij beriepen een zeker aantal hunner geestelijken, hielden bij die

gelegenheid eene toespraak, waarin het onderscheid van regt en feit in bedekter vormen werd volgehouden, lieten op hun voorbeeld, het in den zin hunner voorafgegane woorden opgevatte formulier door hunne onderhoorigen beëedigen, waarbij de achterdocht van sommigen nog door allerlei listen overwonnen werd, deden in het proces-verbaal hunner vergaderingen het voorbehoud van de bedoelde onderscheiding ten allerduidelijkste opnemen, en, terwijl zij die stukken zorgvuldig verborgen hielden, verkondigden zij en schreven het aan den Paus, dat zij met hunne geestelijkheid, zonder eenig onderscheid of voorbehoud, en op dezelfde wijze als de andere bisschoppen, het formulier van Alexander onderteekend hadden. Nog vóór de beantwoording van hun brief, had men te Rome eenige kennis van het bedrog bekomen; maar, op hunne herhaalde en schijnbaar onbewimpelde verklaring, op de getuigenis van anderen, wier voorzigtigheid evenals die van den Nuncius Bargellini verschalkt was, heeft Clemens IX eindelijk de vier trouwelooze bisschoppen van alle vervolging ontheven, en daarmede ook bewerkt, dat vele andere Jansenisten, die met hen op dezelfde wijze onderteekend hadden, nu door den koning en hunne geestelijke overheden weder vertrouwd en in bescherming genomen werden. Eerst na 's Pausen dood hebben zij openlijk beweerd, dat hij de onderscheiding van regt en feit had veroorloofd, en hebben daarom die voorgewende bewilliging „*de vrede van Clemens*" genoemd. Maar wat er over de echte meening van dien gelasterden Paus te oordeelen is, blijkt nog overvloedig uit den brief, door hem zelven, aan het viertal, na hunne geveinsde onderwerping geschreven, uit de bekende *Relatio* van zijn bloedverwant,

den kardinaal Rospigliosi, en uit de verklaring van den lateren Paus Clemens XI, in zijne Bulla: *Vineam Domini Sabaoth.*

Voor ieder Katholiek, en voor ieder onbevooroordeelde, voegen we er bij, is de zaak uitgemaakt; aan Gfrörer zouden we het minder euvel duiden, wanneer hij er een twijfelachtig geschilpunt van maakte, maar op bl. 169 schrijft hij vlakweg, en alsof er nooit iets tegen in ware gebragt: „Clemens IX, een welwillend, liefderijk „grijsaard, poogde den strijd bij te leggen; hij vorderde „in 1668 den Jansenisten eene verklaring af, welke hun „de vrijheid liet, te gelooven, dat de vijf, door den H. „Stoel gedoemde stellingen, niet in den veroordeelden „zin, in het boek van Jansen stonden, en door dit „middel kwam de partij tot vrede." Dit is zeker beslissend gesproken! maar dat is ook Pausen tegen Pausen gesteld; dat is het aanvangen, onderbreken en hernieuwen van een droevigen strijd beurtelings afhankelijk gemaakt van het onverzettelijk vasthouden des eenen en de goedhartige buigzaamheid des anderen! Intusschen is de ware toedragt zoo dikwerf en zonneklaar door de Katholieken bewezen, dat, indien Gfrörer maar even aan die zijde onderzocht had, hij, naar onze vaste overtuiging, de aangehaalde woorden of niet geschreven, of ten minste gewijzigd zou hebben. Maar in eene zaak, waar twee partijen zooveel gewigt aan hechten, daar ook heen en weer zóóveel boeken over geschreven zijn, zich alleen te verlaten op de schriften van ééne partij, en dan, zonder eenigen twijfel of betoog, uitsluitend in haren geest uitspraak te doen: wij herhalen het, dat kan er niet door, en ongetwijfeld zou Gfrörer, als Katholiek, vóór de uitgaaf zijner „Geschichte" dien groven misslag verbeterd hebben.

Bovenal hebben we ons — laten we het woord maar uitspreken — geërgerd aan het zestiende hoofdstuk, over „het Gallikanisme". Met de afkondiging der vier artikelen in de vergadering van 1682 was, zegt Gfrörer (bl. 173), „door de vereeniging van geestelijke en wereldlijke opper-„magt, Lodewijk XIV tot eenen keizer-paus geworden. „Deze verhief die artikelen tot een soort van Symbolum, „hetwelk alle geestelijken onderschrijven moesten, en Bos-„suet kreeg bevel, eene nieuwe Fransch-Katholieke Dog-„matiek te schrijven, welke de opper-kerkelijke regten „des konings moest vaststellen. De bisschop van Meaux „deed zulks onder den titel: *Exposition de la foi* [lees: „*doctrine*] *catholique*"; alle gehechtheid aan de oude grond-„stellingen der Kerk zou, als er geen tegenstand volgde, „bij de hoogere Fransche geestelijkheid zijn uitgestorven."

Het genoemde boek zou aldus een gevaarlijk partijschrift geweest zijn van Bossuet, die (bl. 172) „de zaak der Kerk „had prijsgegeven". — Tegen zulk eene onvergefelijke bewering hebben we het volgende aan te merken, zonder vrees, van door iemand te worden weêrsproken, die eenigermate met de *Exposition* bekend is. 1°. Het boek is geschreven jaren lang vóór de Gallikaansche Vergadering; 2°. met het doel, om door eene klare voorstelling van die Katholieke geloofspunten, welke door de Protestanten bestreden werden, de verkeerde begrippen weg te nemen, die laatstgenoemden er zich van vormden; 3°. er staat geen woord in van Gallikanisme; 4°. het heeft bij zijne verschijning de onverdeelde goedkeuring erlangd van de aanzienlijkste binnen- en buitenlandsche godgeleerden; 5°. en ook van Paus Innocentius XI, bij twee Breven van 4 Januarij en 12 Julij 1679; 6°. het is wegens dogmatische naauwkeurigheid, wegens het duidelijke en

bondige der uiteenzetting altoos hooggeschat gebleven als een der meesterstukken van Bossuet; 7°. in plaats van gevaarlijk te zijn voor de Kerk, heeft het vele en daaronder schitterende bekeeringen van Protestanten ten gevolge gehad.

We moeten alzoo met leedwezen besluiten, dat Gfrörer die afkeurende en ongehoorde uitspraak over het boek gewaagd heeft, zonder een woord er van gelezen te hebben. Maar boezemt zulks wel veel vertrouwen in op sommige andere oordeelvellingen, die door hem even stellig neêrgeschreven, maar in lang niet bewezen zijn? We gelooven: neen, en hebben daarbij aanstonds het oog gerigt op de bladzijden 179 en 180, alwaar Mevrouw de Maintenon, naar ons inzien, ten onregte wordt *gehavend*, en Gfrörer haar nageeft, dat zij dáárom met bijzonderen ijver de strenge maatregelen tegen de Protestanten voorstond, omdat zij, als voormalige Calvinist, „gaarne eene gelegenheid aangreep, om iedereen „te toonen, hoe zij door en door geloovig was en geen „enkelen droppel Hugenóten-bloed meer in de aders „had." Dat „die Maintenon" de gedwongene bekeeringen goedkeurde, houden we, tot we beter onderrigt zijn, voor valsch; in hoeverre zij deel heeft gehad aan de herroeping van het Nantsche edikt, is tot nog toe niet aangetoond, en Gfrörer's aanmerking over de drijfveer van haren ijver achten we geschikter voor eene satiere dan voor een ernstig geschiedverhaal. We zullen daarover thans niet verder uitweiden, omdat het buiten de twee hoofdstukken zou voeren, waarop we de aandacht der lezers gevestigd hebben; ook meenen we al genoegzaam te hebben geregtvaardigd, waarom we de onherziene uitgaaf van de: *Geschichte des achtzehnten*

Jahrhunderts niet van ganscher harte verwelkomen; en tevens, waarom wij, vooral, zoo het niet om de geschiedenis te doen is van Duitschland, geen onbepaald gezag aan Gfrörer durven toekennen.

VERKLARING OVER DÖLLINGER'S JONGSTE WERK.

Onze Duitsche naamgenoot, „*der Katholik*", geeft in zijne afleveringen van November en December jl. eene beoordeeling, meerendeels eene weerlegging van Döllinger's reeds veel besproken geschrift: „*Kirche und Kirchen, Papsthum und Kirchenstaat.*" De weerlegging, welke vooral het tweede gedeelte: over den Kerkelijken Staat, betreft, is van een der grondigste kenners van dien staat en van de geschiedenis; hij doet, met de bewijsstukken in de hand, wat er onwaars of overdrevens in de ongunstige voorstellingen van den Munchenschen hoogleeraar is, zegevierend te niet, en handhaaft, zonder nogtans de oogen voor gebreken te sluiten, de eer van het Pauselijk bestuur en den Kerkelijken staat. Ook wij wenschen, op het voetspoor diens schrijvers en van anderen, wat men er hoofdzakelijk aan ten laste legt, beknoptelijk te toetsen; 'twelk te nuttiger wordt, wijl men zich ook reeds ten onzent van Protestantsche zijde op het werk van Döllinger beroepen heeft. Voorloopig nemen we den inhoud eener verklaring der redaktie van boven-

genoemd maandschrift op, zoowel omdat we er ons over 't geheel zeer goed mede kunnen vereenigen, alsook opdat men wete, wat een geacht en thans vrij verbreid maandschrift in Duitschland er over denkt.

Het eerste, verre het grootste gedeelte „*Kirche und Kirchen*", is, zegt het, een voortreffelijk werk. Daarin wordt de onhoudbaarheid aller van de Kerk gescheidene gezindten, onder welken vorm ook, en hiermeê de waarheid en noodzakelijkheid van de Kerk en het primaat, door de eenvoudige konstatering van den godsdienstigen toestand der toenmalige wereld, hoogst overtuigend, klaar en levendig voorgesteld; en bijna schijnt het een gewin, dat de anders voor de Kerk weinig verblijdende aanleiding tot de uitgave van dit boek er ook buiten haar een wijd uitgebreiden kring van lezers aan verzekert. Men voelt zich geneigd, dien aangeboden schat van feiten en gedachten ter staving of ontwikkeling van verdere, er door opgewekte denkbeelden dienstbaar te maken [1]). Doch het tweede gedeelte: „*Papstthum und Kirchenstaat*", gelijk dadelijk ook de voorrede, ontstemt den Katholieken lezer, en te meer, wijl het een anders gevierde schrijver is, die zich zoo ongunstig over der Pausen tijdelijk bestuur laat hooren.

Döllinger, zegt *der Katholik*, heeft de geschiedenis en de toestanden van den Kerkelijken staat veel te zwart afgeschilderd en veelzins onregtvaardig beoordeeld; — en dit behoeft de verklaardste teregtwijzing. Ook kan de vereering en de liefde, welke wij Döllinger toedragen,

---

[1]) Zoo reeds heeft de bewerker van het tweede opstel dezer aflevering gedaan. Men kan daardoor eenigermate over dat eerste gedeelte oordeelen.

ons niet weêrhouden, het openlijk te verklaren, dat hij, waar hij in zijne voorlezingen en in dit zijn boek van den Kerkelijken staat en de personen der Pausen afkeurend spreekt, niet die behoedzaamheid, en niet overal die piëteit aan den dag heeft gelegd, welke met de vrijmoedigste liefde tot de waarheid volkomen bestaanbaar ware geweest, en bij het tegenwoordig martelaarschap des H. Vaders dubbel geboden werd. Wij zijn het met Döllinger, en, voegen wij er bij, met alle mannen van inzigt en die vol zijn van den geest der Kerk, geheel eens, dat het valsch en verwerpelijk is, het verkeerde te bedekken. Wij zijn het volkomen eens, dat vrijmoedigheid eene wezenlijke eigenschap is van den Christelijken, van den kerkelijken geest. Doch twee dingen moeten wij, bij zoo heilige belangen en zaken, van elken schrijver vorderen: allereerst, dat hij, wat de *zaak* betreft, het kwade niet eenzijdig overdrijve, en het goede niet te weinig opmerke; vervolgens, dat in den *vorm* overal die heilige liefde en eerbied uitkomen, welke de Heiligen, ook als zij berispten, nooit hebben verloochend. Wat het eerste aangaat, we hebben het reeds gezegd, dat Döllinger's voorstelling en oordeel, gelijk we later zullen toonen, wezenlijke verbeteringen vorderen. Onder het andere opzigt, is, zegt *der Katholik*, het gansche geschrift wel van een ongehuicheld Katholiek geloof en eene onwrikbare gehechtheid aan de Kerk en haar Opperhoofd doordrongen; doch het kan niet verzwegen worden, dat toch ook veel, — vooral in de tegenwoordige omstandigheden, — het hart des Katholieken lezers diep krenkt, en er vele uitdrukkingen en zienswijzen in voorkomen, welke zeer zeker door een Heilige niet zouden gedeeld worden. De „*Katholik*" verder houdt zich over-

tuigd, dat bij Döllinger, als een door en door kerkelijk man, beide voorlezingen en zijn boek uit liefde tot de Kerk zijn voortgekomen; maar weet niet, wat hem bewogen heeft, om zekere inwilligingen te doen, welke niet op de waarheid gegrond zijn en de zaak der Kerk te na komen. „Naar Döllinger's voorstellingen in het tweede gedeelte van zijn geschrift, konde men meenen, dat 's Pausen tegenwoordige toestand vooral aan de gebreken zijner tijdelijke regering zou te wijten zijn; terwijl toch in den diepsten grond de storm van de anti-kerkelijke revolutie en het revolutionare despotisme tegen den Stedehouder van Christus, het Opperhoofd der Katholieke Kerk, en de heidensche geestesrigting van het Italiaansche unitarisme den Apostolischen Stoel in dien toestand hebben gebragt. Het kruis is den Paus bereid, niet wegens de fouten, door hem en zijne voorgangers [naar men wil] begaan; maar wegens het ambt en den geest van Christus, waaraan hij onwrikbaar trouw is."

De redaktie van den „*Katholik*" meent overigens, dat Döllinger het hierin met haar geheel eens is, en vertrouwt, dat eene met allen ernst en vrijmoedigheid, doch ook in liefde gevoerde discussie slechts tot de zegepraal der waarheid en ten beste der Kerk, welke de waarheid niet te schuwen heeft, kan bijdragen.

VERSCHEIDENHEDEN

VERBODEN BOEKEN.

Bij dekreet van den 19 December 1861, heeft de vergadering van den *Index* op de lijst der verboden boeken geplaatst:

Les Déicides. Examen De la Divinité de J. C., et De l'Église chrétienne au point de vue du Judaïsme par F. Cohen. Paris 1861.

Programma sul Diritto Ecclesiastico dell' Abate Carlo Cucca Professore titolare della Regia Universita degli studi in Napoli.

Catechismo Politico ad uso delle Classi inferiori redatto da M. C. M. Napoli 1860.

Storia d'Italia compendiata per la Gioventù da Giovanni Viscardini Professore di Storia e Letteratura nel Liceo di Lugano 1861.

Auctor operis cui titulus « La Predestinacion y reprobacion de los hombres secun el sentido jenuino de las Escrituras, y la razon. Por F. V. S. Cuenca 1828. » Prohibit. Decr. 5 Martii 1857. Laudabiliter se subjecit et opus reprobavit.

DE ARMEN-ZUSTERTJES.

Hoe God het kleine en zwakke gebruikt, om in zijne kracht groote dingen te doen, leert ons de verwonderlijke oorsprong en uitbreiding der armen-zustertjes (*petites soeurs des pauvres*). We zien er tevens in, hoe de altoos vruchtbare Moederkerk naar gelang van de behoeften der tijden nieuwe liefde-vereenigingen voortbrengt, om er weder op eigene wijze in te voorzien. De armen-zustertjes,

die zich in korten tijd over al de grootere steden van Frankrijk, en ook daarbuiten verspreid, en reeds zooveel lijden verligt hebben, zijn in al hare schijnbare geringheid eene beschaming en eene les voor de ekonomisten, philanthropen en een aantal regeringen, die zich te vergeefs afpijnen, om, zonder de hulp der godsdienst, de maatschappelijke ellenden te bezweren.

Saint-Servan is een stadje in het vrome Bretagne, arm, grootendeels door bedelaars bewoond. Een godvruchtig priester zag den nood van zoo vele hulpeloozen; hij was er diep mede begaan, en bad God, hem in te lichten, hoe hij voor die ongelukkigen eenige leniging zou kunnen aanbrengen. De Voorzienigheid zendt hem een achttienjarig meisje, die den roep voelde om religieuse te worden; weldra voegt zich een tweede meisje bij haar. De pastoor bemoedigt beiden, — de eene is een weeskind, de andere leeft van den arbeid harer handen; — hij vermaant haar, zich tot die groote eer, van eenmaal Christus' bruiden te zijn, wél voor te bereiden. Aanvankelijk kwamen zij enkel des zondags bijeen, en onderhielden elkaâr over geestelijke dingen. Eens, dat zij op een namiddag aan het zeestrand wandelden, spraken zij over den nood van zoo vele armen harer geboorteplaats, en kwamen tot het besluit, daarin hare hulp aan te bieden. Gelijk Franciscus van Sales in Francisca van Chantal, zoo erkende de priester in die twee jonge maagden Gods uitverkoren werktuigen. Dadelijk belasten zij zich met de zorg voor eene oude blinde vrouw in hare nabuurschap, brengen haar voedsel, leiden haar naar de kerk en ondersteunen haar zooveel zij kunnen. De Voorzienigheid voert haar een meisje toe, wier naam thans door geheel Frankrijk bekend is: Jeanne Jugan. Zij stelt hare 600 franken ter beschikking. De oudere Fanchon Aubert, hare vriendin, wordt de eerste weldoenster der congregatie; zij geeft al wat zij heeft, zij geeft zich zelve, leeft met de zusters en sterft in hare armen. De goede kinderen bidden altoos te zamen, dat de hemel goedgunstig op haar gemeenschappelijk leven moge nederzien. Op het feest van de H. Teresia, in 1840, dragen Marie Augustine en Marie Thérèse eene tachtigjarige blinde vrouw op hare schouderen in hare woning; en met deze arme stroomde de zegen des Heeren toe; een tweede zieke volgt weldra in het armelijk verblijf, eene derde geneest op wonderbare wijze. De

pastoor zorgt voor alle benoodigdheden. Zes maanden blijft het kleine gezelschap in de bekrompen woning; toen werd een vertrek gehuurd, geschikt voor twaalf bedden; ze zijn alle spoedig bezet; het getal van arme oude lieden was te dier plaatse zoo groot. Doch meer nog wordt er verlangd: de armen moesten niet meer voelen, dat zij bedelaars zijn. De priester stelt den zusters voor, de maat der liefde vol te maken, zelven bedelaressen te worden en voor de armen rond te gaan. Die voorslag wordt met geestdrift aangenomen. Jeanne, als de eerste, neemt den korf op en gaat de plaats rond; vrijmoedig bedelt zij om de overgebleven stukjes, ontvangt ze in alle ootmoedigheid en bedankt met stralende blikken. Dit heilig bedelen werd nu eene onuitputtelijke bron voor de armen. De Fransche akademie kent aan de onverschrokkene Jeanne den eereprijs der deugd toe. Tegenspraak kant zich ook tegen dit goed werk aan; vier jaren lang blijven de vier grondlegsters alleen; Saint-Servan overlaadt ze zelfs met den bittersten spot. Ook dit noviciaat wordt goed doorgestaan; de vrede Gods heerscht in het heilig huis, het getal der armen groeit aan. De stichter dezer vereeniging laat hare eerste leden de geloften afleggen; als vierde gelofte wordt er de onbeperkte gastvrijheid bijgevoegd. Vijftig grijsaards zijn opgenomen, alle plaatsen bezet; maar er zijn nog zoo vele armen in de stad en omstreken! De zusters hebben wel terrein, maar slechts tien *sous* (vijf stuivers) in kas. Wat doen zij? Zij leggen het arme geldstuk aan de voeten van het moedergodsbeeld, en beginnen stoutweg te bouwen; ze zijn immers reeds te zeer aan de wonderen der Voorzienigheid gewoon. Haar vertrouwen wordt niet beschaamd: de werklieden van Saint-Servan komen en helpen aan den bouw; de aalmoezen vloeijen rijkelijk toe; van Jersey zendt iemand 7000 franken; de akademische eereprijs der deugd, groot 3000 franken, komt insgelijks ter goeder uur. Moeder Marie Augustine gaat naar Rennes, zoekt de armen op, huurt een lokaal, de soldaten dragen de ouden naar het godshuis, vier zusters komen van St. Servan. Dinan, Tours (in 1847) roepen haar; in 1849 gaan Marie Augustine en moeder Marie Louise naar Parijs, waar de Vincentius-vereeniging haar verlangde. Te Nantes komen haar de groenvrouwen met alle dienstwilligheid te gemoet; te Besançon heeft de liefde alles bereid, om haar te ontvangen

Angers, Bordeaux, Nancy, Rouaan volgen. Wilde men de geschiedenis der stichting van al deze inrigtingen verhalen, de lezer zou over telkens nieuwe wonderen der Voorzienigheid verbaasd staan. België en Engeland ontvingen de zusters in hun midden; overal hebben zij de wijsheid der wereld beschaamd gemaakt en getoond, wat de godsdienst tot leniging der armoede vermag.

Een berigt van 1852 telt 300 dochters dezer congregatie; thans kennen we bij de 60 huizen; over de 1000 maagden hebben dien regel aangenomen, en bij de 8000 zieken worden door haar geheel onderhouden en verpleegd. Op den 9 Julij 1854 heeft de H. Vader die congregatie bekrachtigd en den Eerw. Le Pailleur tot algemeenen overste benoemd. De staat erkent ze sedert den 6 Januarij 1856. De bisschop van Rennes zegende in dat jaar het nieuwe novitiehuis bij Bécherel in, waar in 1860 bij de 150 novicen en postulanten waren. De congregatie heeft den regel van den H. Augustinus tot grondslag [1]). 't Is nog geen 25 jaren geleden, dat de hand eens priesters het teeder lootje plantte, welhaast door ootmoed en versterving vruchtbaar gemaakt; en nu reeds is het een wijduitgespreide boom geworden, in welks schaduw duizenden rusten, en in vrede en in de liefde Gods hun laatste danklied zingen voor de genade, welke de Verlosser hun door zijne vrome dochteren heeft bewezen.

Wij vermelden deze wonderbare verschijnselen, waarvan de tijdgenooten luide getuigenis geven, met de innigste blijdschap en vervoering; en 't is slechts één der vele liefdewerken, in dienzelfden tusschentijd voor de lijdende menschheid ondernomen en gezegend! Ze zijn ons zoovele bewijzen van de vruchtbaarheid, ja, van den bloei der Kerk; ze spreken ons van Gods barmhartigheid over de volken, inzonderheid over de noodlijdenden, die bij hetgeen zij in deze wereld te verduren hebben, troost ontvangen uit zijne hand, en 't luide verkondigen, hoe Hij het heil ons toebereidt door zijne Kerk, ons aller zorgzame Moeder.

---

[1]) Voor onze « Arme zusters van het Goddelijk Kind » strekt dezelfde regel tot grond.

[2]) Verg. de reeds genoemde « *Rundschau* », bladz. 69 vv.

HEINRICH LEO OVER DE HERVORMING DER XVI^de^ EEUW.

Deze met roem bekende Protestantsche geschiedschrijver wil de hervorming niet beschouwd hebben, als de prediking eener onbeperkte vrijheid om willekeurig ieder voor zich regels van geloofs- en zedeleer, wetten van maatschappelijke orde aan te nemen of te verwerpen; hij meent, dat de hervorming, bij haar oorsprong, en uit haren aard, slechts ontwikkeling en verbetering beoogde van hetgeen in de Katholieke Kerk onvolmaakt en gebrekkig was, en betreurt vervolgens, dat die, volgens hem, zoo heilzame strekking, spoedig uit het oog verloren en door eene streving naar enkel afbreken en verwoesten, eene zucht naar omwenteling op godsdienstig zoowel als op staatkundig terrein is verdrongen. „Duizenden, zegt hij, spreken heftig tegen de Katholieke Kerk „en juichen het Protestantisme toe, schoon ze van die hoogere „beteekenis der hervorming niets verstaan, en gaarne het Protes„tantisme met volslagen willekeur en vernietiging aller kerkelijke „wetsbeginselen vereenzelvigen; wanneer nu andere menschen, „welke door hunne vorming en geaardheid het goede beginsel der „hervorming niet begrepen, en zich ook niet vereenigen konden „met het verstoren van den maatschappelijken toestand, waarin „zij verkeerden, waarin zij geboren waren en waarvan zij de „voordeelen met zóóveel regt mogten blijven genieten, als er ergens „ter wereld eenig regt bestaat: die menschen waren niet alleen „niet berispelijk, toen zij alle hun ten dienste staande middelen „gebruikten, om de indringende wanorde overal, en dus ook in „hare bron, te keeren; maar daarvoor verdienen zij lof, en, in „vergelijking met dat nieuwe, alle hoogste beginselen aan per„soonlijke opvatting prijs gevende Protestantisme, verdienen zij „wezenlijke vereering. Het is waar, de maatregelen der hoven van „Spanje en Frankrijk zijn niet altoos ten volle regtmatig geweest; „zonde brengt zonde voort, maar niettemin erkenne men het regt, „waar het inderdaad bestaan heeft, en personen, die in het be„wustzijn en tot bescherming van hun regt, tot uitersten zijn „overgeslagen, mag men echter niet beschuldigen, wijl zij hunne „regten in het algemeen niet ongehandhaafd wilden laten. — De „grondgedachte der hervorming was ontwikkeling der Kerk, vol-

„gens het begrip van het Christendom en den inhoud van 't Evan-
„gelie; maar zeer vroeg (het behoeft geen betoog) vermengden
„zich daarmede op verscheidene plaatsen, en vooral in de Neder-
„landen, revolutionaire belangen en beginsels; voor welker in-
„voering in het leven, het vuur en het rad nog veel te zachte
„straffen waren; belangen en beginsels, wier verdere ontwikkeling
„in vele oorden der Protestantsche wereld zulk eene verwoesting
„van het geheele Christendom uitwerkte, dat aldaar niet alleen
„aan geenen vooruitgang in de orde der godsdienst te denken
„valt, maar dat, als de keus gesteld ware tusschen *dat* zooge-
„naamde Protestantisme (aan hetwelk inderdaad alle verwant-
„schap met het ware Christendom ontbreekt) en de Katholieke
„Kerk in hare ergste, meest middeleeuwsche, door Katholieken
„zelfs erkende misvorming, men toch de laatste zou kunnen
„verkiezen, omdat zij ten minste immer en altoos de grondslagen
„der Christelijke leer bewaard heeft." (*Niederl. Gesch.*, Th. II,
bl. 392—394.)

DE ENGELSCHE PREDIKANT SPURGEON OVER DEN GORILLE.

We deden voor eenigen tijd [1]) den excentrieken volksprediker Spurgeon kennen, naar hetgeen verschillende tijdschriften, waaronder ook de *Revue britannique*, over hem berigtten. Dit maandwerk gaf in de 19e aflevering des vorigen jaars weder eenige hoogst kurieuse bijzonderheden, welke wij onzen lezers niet willen onthouden. We laten natuurlijk het stuk naar inhoud en inkleeding voor rekening van den Londenschen korrespondent. Het luidt aldus:

Vergun mij, u te vragen: welke uitwerking zou te Parijs, in de

---

[1]) *De Katholiek*, Dl. XXXV, bladz. 314 vv., en Dl. XXXVI, bladz. 262 v.

Katholieke wereld, eene in dezer voege gestelde aankondiging hebben:

„Aanstaanden dingsdag, zal de Eerw. pater Lacordaire [1]) in de kerk de la Madeleine preken over den *hippopotamus* of over den *Orang-Outang*. Na de preek zullen de orpheonisten het *Kyrie eleison* enz. zingen."

Of welk effekt zou in de Protestantsche wereld eene aankondiging hebben als deze:

„Aanstaanden dingsdag, zal de predikant Athanase Coquerel in den tempel van het oratorie, straat Saint-Honoré, preken over de *girafe* of over den *Chimpanzée* (een soort van aap). Na de preek, eene keur van psalmen, enz."

Hier te Londen hebben Anglikanen noch dissenters, devote Christenen noch wereldsche Christenen iets vreemds gevonden in het volgende berigt, dat op de derde bladzijde van den *Times*, van donderdag den 26 September, te vinden is:

„Dingsdag-avond, den 1 October, zal de Eerw. C. H. SPURGEON, te half acht in het metropolitaan tabernakel preken over den *Gorille* en over het land, door dezen grooten aap bewoond. De preek zal opgeluisterd worden door prachtige transparanten; een specimen van den Gorille is zeer heuschelijk door den heer du Chaillu verstrekt. Een koor van vijfhonderd kinderen zal uitgelezen gewijde muziek zingen, enz. — Prijs der biljetten: 1 sh. de persoon. Tweede galerij: 6 pence. Gereserveerde plaatsen: 2 sh. 6 pence, etc."

Den eersten October was de toevloed groot, en in het tabernakel en aan de deuren; want de tienduizendste nieuwsgierige of geloovige, gelijk allen die hem in eene lange *reeks* volgden, waren bitter teleurgesteld, toen men hun toeriep: Te laat! geen plaats meer, derhalve geen biljetten meer; en toch kan het tabernakel, door en voor den heer Spurgeon gebouwd, bij de tienduizend geloovigen of nieuwsgierigen bevatten. Te half acht verscheen de prediker op de verhevenheid, vanwaar hij zijne redevoeringen uit-

---

[1]) Dit werd in October geschreven, weinige weken voor den dood des grooten redenaars, welke den 12 November jl. plaats had.

spreekt, wanneer ze, zooals deze, meer van eene literaire voordragt (*lecture*) dan van eene zuiver godsdienstige rede hebben.

Op hetzelfde stellaadje waren: de heer C. Layard, lid van het parlement, een sprekend personaadje; een met stroo opgezette gorille, komiek en schrikwekkend beide, een zwijgend personaadje, ofschoon in de houding van een redenaar; - en de heer du Chaillu zelf, gereed, om, des noodig, voor zijn grooten aap te spreken. Layard rigtte, gelijk men verwachtte, eerst het woord tot het gehoor; maakte den Eerw. Spurgeon zijn kompliment, en wenschte zijne neofieten geluk, dat zij een prediker hadden, die hen beurtelings wel wilde vermaken en onderrigten; eene definitie, onder alle opzigten van toepassing op de welsprekendheid eens woordvoerders, die, evenals Shakspeare, zeer bevallig het tragische met het potsierlijke vermengt. „Ik weet nog niet, voegde de heer Layard er bij, uit wat gezigtspunt onze Eerw. redenaar ons over onze nieuwe kennis aan zijne regterhand, den gorille, zal onderhouden. (*Gelach.*) Ik weet niet, of hij hem zal beschouwen als een neef van den mensch, die nog ten achteren is in den beschavenden vooruitgang, en of hij hem eene vermoedelijke toekomst zal doen hopen, waarin het een gorille zal zijn, die over een toekomstigen heer Spurgeon zal spreken, in plaats van een heer Spurgeon, predikende over een gorille." Hier, gelijk wel niet anders kon, barstte het gehoor in een luid gelach uit. De scherts evenwel bragt den predikant niet van zijne stukken; 't was slechts eene wederkeerige toediening van eene dier aardigheden, waarmede hij zelf zoo gaarne zijne hoorders opvrolijkt. Op zijne beurt nam hij het woord op, en voor den heer du Chaillu partij trekkend tegen diegenen die zijne waarheidsliefde verdachtten: „Ik voor mij, sprak hij, houd zijne verhalen voor waar. De punten van tegenspraak, welke men er in aanwijst, staven zelfs zijne goede trouw; want nooit zouden zij aan iemand ontsnapt zijn, die zijne menschen wilde bedriegen." Zoo het boek van den heer du Chailly slechts een roman was, ware het de verbazendste roman, dien men ooit uitgegeven heeft, verbazender dan *Robinson Crusoé*, en er waren niet minder dan tien Daniëls de Foe noodig geweest, om het te schrijven. Doch de twee en twintig gorilles, waarvan gij hier een staaltje ziet, mijne broeders, zijn niet uitgevonden, ze hebben

werkelijk bestaan, ze zijn werkelijk door den dapperen jager gedood en naar Europa gebragt. Spreken we dan van den gorille als een werkelijk wezen; doch, voor mij, is 't slechts een aap en geen mensch, in weerwil eener gelijkenis, die ons nederigheid moet inboezemen. De afwijkingen in den bouw zijn talrijker dan de overeenkomsten, en er is overigens een onoverkomelijke afgrond tusschen den mensch en den aap, de afwezigheid eener ziel bij dezen, enz. enz.

De Eerw. Spurgeon gelooft niet, gelijk men ziet, aan eene beestenziel; maar hij gelooft aan de ziel der negers; en door een gemakkelijken overgang van den gorille op de bevolkingen, wier zeden door du Chaillu beschreven zijn, en verder van de negers van Afrika op de negers van Amerika, brandmerkte hij de slavernij, en drukte de edele verwachting uit, dat die antichristelijke instelling in den storm zou verdwijnen die op dit oogenblik de Vereenigde Staten omkeert.

Kortom, de Eerw. Spurgeon heeft zijne hoorders bekoord; want al wat hij zeide was wél gezeid. Het eenige stuitende, dat er voor een Franschman in deze conferentie kon wezen, was, dat men eene kerk tot schouwtooneel zag dienen voor eene dubbele tentoonstelling: van den aap en van den predikant. Maar wij zijn in Engeland, en om geheel billijk te zijn jegens den heer Spurgeon, moet wel gezegd worden, dat de ontvangst aan de deuren van zijn tabernakel door hem gestort is in de kas eener vereeniging: *the Band of Hope-Union*, welke de kinderen in algeheele onthouding van gegeste likeuren, naar de beginselen van wijlen pater Matthew, opvoedt.

Het tabernakel is, gelijk men weet, uit vrijwillige inschrijvingen gebouwd, en al de onkosten zijn thans betaald. De dagen van niet-kosteloozen toegang zijn toereikende voor de uitgaven der eeredienst en het onderhoud des predikants; wien niemand overigens beschuldigt, dat hij te aanzienlijke emolumenten vordert, maar die dikwijls van zijne parochianen geschenken ontvangt. Hij aarzelt niet, naar men zegt, om bij gelegenheid, zoo voor eigen behoeften als voor een goed werk, zijne toevlugt tot hunne edelmoedigheid te nemen. Zoo verzekert men, zonder dat ik echter voor het feit kan instaan, dat hij laatst zeer gemeenzaam van den kansel de

anonieme vrienden, die hem eenige kleinoodiên voor zijne vrouw (hij is, niet lang geleden, getrouwd) hadden toegezonden, bedankte, en tevens te kennen gaf, hoe Mejufvrouw Spurgeon het in hare zedigheid liever zou hebben gezien, dat men haar een bakermand had toegezonden, daar zij binnen weinige maanden moeder stond te worden.... Twee of drie van die benoodigdheden zijn haar reeds geworden!....

Spurgeon's bijval als redenaar belet menig Anglikaansch bisschop te slapen. Zij schrijven dien liever aan de gebreken dan aan de wezenlijke hoedanigheden zijner welsprekendheid toe, en misschien hebben zij wel gelijk. Er is in hem, zeggen zij, veel meer van een komediant dan van een predikant. Deze kritiek slaat op zijne voordragt, op zijn gebaar, zijne stembuigingen, die met den kalmen en eenzelvigen toon van de predikers der gevestigde kerk zeer kontrasteren. Helaas! daar zijn er onder hen, die, naar de uitdrukking van een mandement des bisschops van Exeter, niet eens kunnen *lezen*. Die prelaat verklaart verder zijne gedachte, met kenbaar te maken, dat hij in 't vervolg geenen kandidaat meer tot het priesterschap zal wijden, voordat hij hem aan eene proeve van voordragt zal hebben onderworpen. Sir Edward Bulwer Lytton wordt sedert zijn roman: *Wat zal hij er van maken?* dikwerf in devote conversatie-kringen aangehaald, om wille van de schoone rol, door hem aan den jongen neef der markiezin gegeven, die, met stottering behebt, zich daarvan zoekt te verbeteren, voordat hij naar de heilige bediening uitziet; die ook gelukkig in zijne poging slaagt, en alzoo dubbel verdient, naar de hoogste waardigheden der kerk te staan.

De pers heeft zich van die kwestie meester gemaakt, en elken dag doet een nieuw korrespondent, die zich *Vox in deserto, vox humana*, enz. teekent, eene aanklagt tegen het stotteren, de slechte uitspraak, de aphonie, enz. van de leden der geestelijkheid. Men heeft zelfs eene bijzondere bewoording gemaakt, om dat vrij algemeene gebrek aan te duiden, en noemt het emphatiesch: de „dysphonie" der geestelijken, *dysphonia clericorum!* — Geen wonder, dat menig Anglikaansch bisschop niet slapen kan!....

SPROKKELINGEN.

EERLIJK EN ONEERLIJK. — EHRENSTRÖM, een Pruissiesch predikant, die later naar Amerika getrokken is, ging met den Bijbel eerlijk te werk. Hij leerde zijne gemeenteleden Grieksch en wees hun dan de plaatsen waar Luther vervalscht heeft. Palmer begreep het anders; in zijne *Evangelische Homiletik* (2 Afl. S. 82), verklaart hij zich, wel is waar om „ein Kirchliches Interesse", zeer nadrukkelijk tegen het afwijken en „das freie corrigiren" van Luther. „Het volk, zegt hij, kent geen ander woord Gods dan *zijn* Bijbel; van onderscheid tusschen grondtekst en vertaling weet het niets; brengt de predikant het vertrouwen der gemeente op haar Duitschen Bijbel aan het wankelen, niet aan Luther maar aan den Bijbel zelf ontneemt hij het vertrouwen." Palmer is het eens met Harms, wiens woorden hij overneemt. „Men ontneemt het volk veel, als men 't het geloof ontneemt aan de deugdelijkheid der overzetting en het doet zeggen: deugt dat niet, en deugt dat niet en deugt dat ook al niet, dan zal wel niets deugen." — Het schijnt dus voor deze heeren met het geloof anders te wezen dan met de gehoorzaamheid, zooals de apostelen haar predikten en oefenden: „Men moet Gode meer gehoorzamen dan den menschen."

PREDIKANTEN OP ROEP EN HERROEP. — In sommige Zwitsersche kantons worden de Domine's *op roep en herroep* aangesteld; m. a. w. zij moeten, na eenigen tijd hun predikambt waargenomen te hebben, op nieuw aan de keus der gemeente zich onderwerpen. — Een uitmuntend remedie tegen vervelende of te vrijmoedige predikanten! — In het Protestantisme is alles provisoriesch.

MOBILE QUID. — De Luthersche kerk in Zweden is na 49, zoo goed als te voren, afhankelijk van de regering des lands. In de laatste dertien jaren — zoo lees ik — volgden daar elkander op vijf en veertig Ministers van Eeredienst. Martensen zegt, dat de

Deensche kerk zich bevindt „in einem schwebenden Mittelzustande, den man nur höchst uneigentlich eine Form oder eine Ordnung nennen kann.“ — 't Is begrijpelijk!

Een woord van Julius Müller. — „Onbevooroordeeld historiesch onderzoek moet thans openlijk toestemmen hetgeen de hervorming nog zich zelf verheelde [?], dat niet slechts de Kerkelijke theologie der middeleeuwen, maar ook de Patristische theologie der vierde, vijfde en zesde eeuw bij de meeste twistpunten tusschen Katholicisme en Protestantisme meer aan de zijde des eersten dan des tweeden zijn.“ — Aldus Julius Müller. — Er kan nota van zijne woorden genomen worden: maar Professor Müller had voor „de meeste“ *alle* moeten schrijven; en had verder de Patristische theologie van de derde, tweede en eerste eeuw, en dan nog de Apostolische, en eindelijk die van den goddelijken Stichter des Christendoms zelven mede aan de zijde van het Katholicisme moeten stellen. Zoo had de Protestantsche theologie gestaan, gelijk het behoort, alleen en buiten het Christendom.

Piemonteesch bedrog. — Volgens het *Giornale di Roma* verbreidt Gualterio een blad: *Italia e Roma* onder eene valsche opgave der plaats waar het gedrukt wordt en der drukkerij, namelijk: *Roma, tipografia nazionale*; terwijl in den *Diritto* van Turijn duidelijk te lezen staat, dat het Piemontesche blad te Perugia, onder de bescherming en onmiddellijke leiding van den heer markies Gualterio, wordt uitgegeven. Zóó wordt „Rome's“ openbare meening gefabriceerd.

KLAGTEN

TEGEN

DE PAUSELIJKE REGERING.

Bij ieder regtschapen mensch, hetzij Katholiek of Onkatholiek, moet het een gevoel van mededoogen wekken, dat een even beminnelijk als eerbiedwaardig grijsaard, hoogepriester en koning, voor den schijn door een magtig heerscher beschermd, het daardoor juist moet aanzien, dat een naburig roovervorst, belust op zijne staten, het beste deel er van door bedrog en verraad overweldigt, en er openlijk bij durft aankondigen: Later zullen we 't overige nemen: we verklaren nu reeds uwe hoofdstad voor de onze! Zulk een bedrijf, zou men zeggen, is in 't belang van alle regt en zeden, niet genoeg te schandmerken. Wat evenwel, wat gebeurt en voert de ongeregtigheid ten top? De roover wordt wel verre van geschandmerkt, daarentegen gehuldigd en verheerlijkt, de

geplunderde priestervorst in 't ongelijk gesteld en gehoond! „Wel mag het verwondering baren, — zeggen wij met onzen uitstekendsten regtsgeleerde — dat Europa de zegepralende misdaad lijdelijk en schier goedkeurend aanschouwt, en het duldt, dat de organen eener *logenpers*, welke de openbare meening stelselmatig vergiftigt, de glorie en grootheid der bedrijvers allerwege lofzingende uitbazuinen" [1]). Op die wijze niettemin wordt eene openbare meening, maar eene „vergiftigde", eene valsche openbare meening gevormd: duizenden stemmen roepen om het luidst en het langst: Dat is verdiend, dat is regt! Een vorst, die zijne staten zoo slecht bestuurt, moet niet langer regeren!

Maar wie zijn ze, die zich zulk eene taal niet schamen? naar hunne personen toch is hier de waarde hunner veroordeeling te berekenen. Hoe dikwijls die openbare woordvoerders reeds uitgemonsterd zijn, 't kan niet te veel geschieden, al moet men somtijds in herhalingen vallen van hetgeen anderen of wij zelven reeds zeiden. Door gedurig aanhouden toch, dat weten de kinderen der duisternis wel, vinden ze in 't eind bij menigeen ingang en geloof; daarom moeten ze van onzen kant ook onophoudelijk worden bestreden. Dat doet ten onzent, onder andere bladen, *de Tijd* schier dag aan dag met onbezweken moed; de *Kerkelijke Courant* verheft elke week hare stem, en heeft door hare van nabij ingelichte berigtgevers ons menig geheim der boosheid ontsluijerd; voor datzelfde doel kwamen er vele kleinere en grootere geschriften, alsmede een aantal

---

[1]) Mr. S. P. Lipman, in zijnen *Brief* vóór P. Frentrop's *Leerrede* „over de wereldlijke magt van den Paus." — Te 's Gravenhage, bij onze uitgevers, 1860.

leerredenen uit [1]). Ook wij hebben meermalen op het verderfelijke, het kwaadaardige van den heerschenden tijdgeest gewezen en de redenen ontvouwd, waarom het thans vooral, en op zulk eene huichelachtige wijze, om den Paus, den priester-koning, te doen is, en aangetoond, wie zij zijn, die gedurig dezelfde klagten tegen zijne regering herhalen. „Het luidst — zoo schreven we voor drie jaren — is, als natuurlijk, het geroep van het revolutionair geboefte; meestal minder hevig, maar des te vreeswekkender doen zich de goevernementen van Engeland, Frankrijk en Sardinië hooren, die dat geboefte beschermen en in hunne dienst hebben genomen. Daarop volgen al de vijanden van den Paus: de overal verspreide ongeloovige vrijdenkers, de Joden, geboren vijanden des Christendoms, de Protestanten, die als godsdienstig revolutionair, ook op staatsgebied der revolutie gunstig zijn, en toch de hoop niet kunnen opgeven, Rome te zien vallen. Eindelijk de scheurmakers en onkerkelijk gezinde Katholieken; want zoo er Protestanten zijn, die wel inzien, dat zulk een gang van zaken niet in 't voordeel is van een geloovig Protestantisme, er zijn evenzoo Katholieken, die, van den tijdgeest beheerscht, niets van de zaak begrijpen."

Het is maar al te waar: zelfs Katholieken lieten en laten zich door den benevelenden tijdgeest beheerschen. Al spreken zij minder raauw, met meer weêrhouding, zelfs op den toon van beklag, zij spreken niettemin, al is het ook onbewust, in den zin der revolutie, die hun gods-

---

[1]) Behalve hetgeen we van dien aard reeds vermeldden of nog vermelden zullen, noemen we hier het viertal *Leerredenen* van den Eerw. kapellaan van Etten, achtervolgens bij Lenfring te Amsterdam en Verhoeven te 's Bosch, in 1861 en 1862, uitgekomen.

dienstig gevoel verdoofd, hunne rede verbijsterd heeft. Zoo toch alleen kunnen we het ons verklaren, dat anders welgezinde mannen aan den tijdgeest offeren; dat een hoogleeraar, als Döllinger, in hetzelfde geschrift, waarin hij een drietal overheerlijke bladzijden aan den lof van Pius IX wijdt, zich beijvert, de gewone, duizendwerf weêrlegde klagten der revolutie tegen het Pauselijk bestuur te herhalen. Met de eigenlijke herkomst dier voorgewende grieven kortelijk na te wijzen, ware tevens genoegzaam uitgemaakt, welke waarde er aan te hechten is; we zullen echter aan onze tegenbedenkingen eenige verdere uitbreiding geven.

Wij komen er met vele anderen [1]) rond voor uit, dat Döllinger's beide voorlezingen, en dezer toelichting in zijn jongste werk, een pijnlijken indruk op ons hebben gemaakt: wij zeggen het met hen, dat hij niet alleen een onverdienden eerbied betuigt voor de moderne staatsorde en dezer uitbundig geprezen, schoon nog niet proefhoudend gebleken inrigtingen; maar hij ook, in het buitenland vooral en bijzonder voor de pers van Italië, al den *schijn* op zich laadt, alsof hij de „moderne civilisatie" der Cavourianen, de heerschappij der „groote beginselen van 1789", zooals Fransche pamfletschrijvers ze onstuimig voorstaan, ja zelfs eene soort van sekularisatie in hunnen geest verlangt. Op die wijze, zeker, zal de schrijver wel niet verstaan willen worden. Maar las men vroeger in de mededeelingen der dagbladen als eene bewering van Döllinger: dat de *tijdgeest* zich tegen de tijdelijke magt des Pausen aankant: in zijn jongste geschrift vinden we de

---

1) Vgl. *Der Katholik* van Nov. en Dec. jl., waaraan we eenige plaatsen ontleenen.

gedachte ontwikkeld: dat de vermenging van het geestelijke en het tijdelijke, zooals die, volgens hem, tot heden toe in den Pauselijken staat plaats had, in strijd is met de gansche moderne rigting des tijds; en dat de wijze van regering, gelijk die tot nog toe bestond, met de geregtigde volkswenschen en den tijdgeest in 't algemeen niet kan zamengaan. Daarbij wordt aan zekere *liberale eischen* zeer veel gewigt toegekend, en herhaaldelijk tot lof der strevingen naar sekularisatie gesproken. Is hier, hoe zacht men het ook neme, geen weerklank van 't gewone geschreeuw der revolutie, die, zoo min als van Kerk of godsdienst, van een kerkelijken of godsdienstigen staat wil weten? Dusdanige sekularisatie als men den Paus wil opdringen is, gelijk we meermalen toonden, derwijze met den oorsprong, en daarom met den aard van zijn koningschap in strijd, dat haar aan te nemen, voor hem zooveel is als afstand te doen van zijn vorstelijk gezag. 't Is immers voor iedereen duidelijk, dat de Kerkelijke staat geestelijk of godsdienstig gezag ten oorsprong en grond heeft; dat vooral zulk een staat het beginsel zijner wording behoudt, en dus zeer eigenaardig ook kerkelijke personen in zijne dienst heeft en hebben moet.

Maar daar juist, voert men ons tegen, is de diepe wonde, daar de oorzaak van zoovele gebreken in het bestuur!

Wie, vragen we alweder, wie roepen dit? op wat gezag, en met welken grond? We zijn er verre af, gelijk we reeds zeiden en 't nog eens herhalen, van volstrekt geene gebreken in het bestuur van den Kerkelijken staat te willen zien. Alle regering, hoe voortreffelijk ook, moet wel hare menschelijke, dat is, onvolmaakte, gebrekkige zijde hebben. Die hoogwijze albedillers behoeven waarlijk,

bij de geheimenissen van ongeregtigheid welke uit Engeland, Frankrijk, Sardinië, Rusland openbaar worden, niet naar den Pauselijken staat te gaan, om hier, in vergelijking met hetgeen elders geschiedt, eene mugge te ziften en ginds een kemel door te zwelgen. Maar wie meten de gewilde gebreken in den Kerkelijken staat ten breedste uit, en zwijgen van elke andere regering. 't Zijn altoos dezelfde koormakers, die we hierboven op ééne lijn plaatsten; schaart zich nu en dan een anders beter gezinde bij hen aan: 't is vooral op grond van hunne overdrijvingen, van hunne vervalschte en bedriegelijke voorstellingen, van de door hun toeleg „vergiftigde" openbare meening. Het verkeerde wordt overdreven, het verbeterde en het goede niet erkend. Zoo bijv. schildert Döllinger de vijftienjarige regering van Gregorius XVI met de donkerste kleuren af, en zegt over de meeste Pausen van den laatsten tijd, dat zij uitstekend waren wat het *kerkelijk* bestuur betreft, maar voor de *tijdelijke* regering niets dan hun goeden wil aan den dag hebben gelegd. Doch de zoo stout sprekende hoogleeraar kent de regering van Gregorius niet bij eigen ondervinding, maar moet die naar de getuigenis van anderen beoordeelen. Wie nu roept hij op? Men zou het van een geschiedkundige als hij, niet verwachten: meerendeels grondt hij zich op berigten van verklaarde revolutionairen, van gezworen vijanden des Pausdoms, van lieden als: Farini, Gualterio, Gennarelli, Tommaseo, als de medewerkers aan de Turijnsche *Rivista contemporanea*, enz. Bepaaldelijk is Farini, evenals voor Reuchlin [1]), ook voor Döllinger eene hoofdbron geweest, doch slechts met meer gematigd-

[1]) *Geschichte Italiens*, I, bl. 105 vv., 219 vv., 281—287.

heid gebruikt. Al zegt hij ons (bl. 584), dat het werk van Farini zelfs te Rome voor naauwkeurig en geloofwaardig opzigtens de feiten gehouden werd: men zou toch kunnen vragen: Door wien en omtrent welke feiten? er zijn ook geheel andere oordeelen over hem geveld; maar al waren ook de meeste feiten juist, ze zijn door booze verzwijgingen van afdoende omstandigheden derwijze vervalscht, dat zij zich in een gansch ander licht vertoonen. Over de waarheidsliefde nu van Farini, een oud zamenzweerder en lid van het *Jonge Italië*, hebben zijne voormalige, meermalen door hem verraden medestanders, zooals de bekende Josef Montanelli, en de gewezen Pauselijke tolopziener, de tegenwoordige kolonel Luigi Pianciani [1]), geene zeer schitterende getuigenis afgelegd; zij schilderen hem als hartstogtelijk, twistziek, trouweloos. Doch ook andere, gansch onbevooroordeelde mannen, als Reumont [2]), noemen zijne Geschiedenis van den Kerkelijken staat „interessant, maar partijdig en geenszins overal opregt." Hij draagt zijnen haat tegen Gregorius XVI, onder wien zich de voormalige arts van Ravenna, vooral in 1843, niet weinig medepligtig had gemaakt, vrij openlijk ten toon; en zeer zeker heeft hij de verhandelingen over het program van het ministerie Mamiani volstrekt onwaar voorgesteld [3]). Wil men daaraan hechten, dat de soms in staatszaken geraadpleegde Coppi het werk

---

1) *Voce del deserto* 10 Oct. 1851. — *Dell' andamento delle cose in Italia.* Rivelazioni, Memorie e Riflessioni del colonnello Pianciani. Milano 1860. p. 18.

2) In Sybel's historiesch tijdschrift (1861, 1e afl., bl. 101), waar hij Coppi's *Annalen* op het jaar 1848 bespreekt.

3) Reuchlin, *Geschichte Italiens*, II, 2, bl. 20, 21 en de noot. Reumont, t. a. p., bl. 107.

van Farini veel heeft gebruikt: men neme dan ook in aanmerking, dat de vlijtige voortzetter van Muratori's *Annalen*, die zich dikwerf minder omzigtig van vroegere werken bedient, nogtans Farini's voorstelling in vele punten verlaten en verbeterd, en toch nog te Rome veelvuldige afkeuring beloopen heeft. — Gennarelli, die deel nam in de revolutie van 1849, en desniettegenstaande tot Januarij 1852 ongehinderd te Rome verbleef, totdat geheel andere dan politieke redenen hem noodzaakten uit te wijken; Gualterio, aldra na den September-inval van 1860 Piemonteesch proconsul in Umbrië, die zich in alle aanhechtingskunsten zeer bedreven toonde, - al de dweepers met de eenheid van Italië en vaandragers der Piemontesche politiek, zij, de een meer, de ander minder, maar allen van denzelfden oproergeest doortrokken, zij zijn de groote klagtaanheffers, zij vooral de autoriteiten, waarop de Munchensche hoogleeraar zich durft beroepen!

En hoevelen, die aan zoodanige overdreven klagten en verwijten blindelings geloof hechtten, hebben zich reeds beschaamd en gelogenstraft gezien! Waarover bijv. is meer geklaagd dan over de slechte en gebrekkige wetgeving van den Kerkelijken staat? En toch verheffen er zich nu reeds meer en meer stemmen ten haren gunste [1]); en toch zijn onderscheidene Romagnolen, als Zanoli, Regnoli, er openlijk in de kamer te Turijn op den 18 October 1860 voor uitgekomen, dat de Pauselijke, nog vóór Pius IX gegeven wetboeken beter zijn dan de Piemontesche [2]). Volgens eene berigtgeving uit Ancona, dacht men er daar zelfs aan, om afgevaardigden naar Turijn

---

[1]) Vgl. de *Allgem. Zeitung* van 6 Mei 1860.

[2]) Atti ufficiziali della Camera de' Deputati, 1860, N°. 166, 167.

te zenden, ten einde de wederinvoering der oude wetboeken te bewerken [1]).

Een ander punt van gedurig verwijt is het beheer der financiën. Ook Döllinger schrijft van een ander uit, dat er schier geen land in Europa is, waar in dat opzigt zooveel willekeur heerscht. Bepaaldelijk werd, zegt hij, Tosti als een toonbeeld van een slecht minister van financiën uitgemaakt. Toen Galli, gaat hij voort, in 1848 dit ministerie aanvaardde, verklaarde hij in een openlijk berigt: dat hij van het verledene niet de minste verantwoordelijkheid overnemen kon, wijl vele rekeningen niet vastgesteld waren, eene menigte bewijsstukken ontbraken, de registers van uitgaven voor een gedeelte niet waren te vinden, en de aanwezige over 't algemeen zoodanig met veranderingen, toevoegselen en aftrekkingen overladen waren, dat er alle waarmaking onmogelijk door werd.

Dit berigt nu is zeker valsch. In 1848 was er geen Galli minister van financiën. Nog in het ministerie van Maart van dat jaar vindt men als zoodanig Monsignore Morichini (op wien dus eer de schuld zou vallen dan op kardinaal Tosti); op hem volgde de prins Simonetti; op dezen J. Lunati, die in het kabinet van Mamiani was, en nadat Rossi ook deze portefeuille had overgenomen, weder in het November ministerie trad. Daarentegen werd na de herstelling van Pius IX, op aanbeveling van den graaf de Rayneval, de nu door den exprelaat Liverani medegenomen heer Galli tot prominister van financiën benoemd; in welk ambt hij tot 1854 bleef en toen door den in aller schatting hoogst bekwamen Monsignore Ferrari opgevolgd werd. Indien dan de Pauselijke minister van

---

[1]) *Allg. Zeitung* van 16 Maart 1861. Bijlage.

financiën Galli eene dusdanige verklaring bij het aanvaarden van zijn ambt heeft afgelegd, deed hij het ten aanzien van de zeer zeker niet aangename nalatenschap der republiek van Mazzini, doch in geen geval opzigtens het beheer onder Gregorius XVI en kardinaal Tosti — Volstrekt valsch is het, dat het beheer der financiën aan de willekeur der ministers zou vrijgelaten zijn: 't is, wat men niet zegt, aan het toevoorzigt der staats-consulta onderworpen.

Wie echter zijn schuld, dat het in deze eeuw met de Pauselijke geldmiddelen niet zeer gunstig stond? Zij juist, die het luidste er over jammeren en om het gretigst en schandelijkst de Romeinsche schatkist hebben geplunderd: behalve de vroegere Fransche revolutie en de latere Mazzini'sche republiek, alle Italiaansche oproermakers met dezer Engelsche handlangers en stokebranden, in vereeniging met Piemontesche rooverbenden. Millioenen en millioenen, gelijk ieder weet, hebben zij afgeperst, geroofd, verduisterd, verspild. Bij den wapenstilstand van Bologna (23 Junij 1796) moest de Paus zich verbinden, dat hij aan de Fransche republiek 21 millioen franken zou betalen, en daarvan 5 millioen binnen den tijd van veertien dagen. Ingevolge het verdrag van Tolentino (Februarij 1797) moesten bij de achterstallige 16 millioen nog 15 millioen franken, met nog een millioen vervoerkosten der door de republiek bedongen kunstwerken worden uitbetaald, buiten en behalve hetgeen men aan ontzaggelijke hoeveelheden produkten en andere voorwerpen, alsmede aan de veelvuldige oorlogsschattingen op te brengen had. Tot Berthier's intogt in Rome (Febr. 1798) beliepen de aldus afgeperste sommen, enkel over 1796 en 1797, 51,400,000 franken. Berthier liet zich voor zijn intogt 1,075,000 fr.

betalen; den 27 Maart had men alweder 16,128,000 fr. aan brandschatting, en 3,225,600 fr. aan krijgsuitrusting te voldoen, terwijl daarbij nog een massa onschatbare kostbaarheden werd weggeroofd [1]). In dien korten tijd alzoo heeft men van den Kerkelijken staat, alleen in klinkende munt, niet minder dan 71½ millioen franken afgeperst. Wie zal, om van andere schade niet te spreken, de sommen optellen, welke later weder, bepaaldelijk door de republiek van Mazzini, en nu door de Piemontesche ontweldiging spoorloos zijn vergaan! En toch schreef de Fransche *Moniteur* in 1852: „Men mag de Romeinsche bevolking onder diegenen tellen welke in heel Europa het minste opbrengen. De uitgaven houden zich binnen billijke grenzen. Het budget voor openbaar onderwijs bedraagt slechts 500,000 scudi; het is bijna geheel kosteloos, wijl de meeste uitgaven door oude stichtingen worden gedragen" [2]). — De statistieken verder hebben uitgewezen,

---

1) Crétineau-Joly, *L'église romaine en face de la révolution* (Paris 1859), II, p. 230—232; waar men nog meer bijzonderheden vindt opgegeven.

2) De *Univers* van 25 Sept. 1852, de graaf de Rayneval (Dépêche van 1856), alsook Maguire bevestigen dit nog van verschillende kanten. — Eene uitvoerige behandeling dezer gansche financievraag, met al de cijfers er bij, is o. a. te vinden in Dr. Hergenröthers: *„Der Kirchenstaat seit der französischen Revolution"*, bl. 52—71. — Men zie ook de zakelijke *„Réponse à la Question romaine de M. E. About"*, door den Eerw. Magnan (Paris, 1860), chap. XX, *„Les finances"*. — Vooral verwijzen we op het degelijke werk van Dr. Nuijens: *„De Regering van Pius IX en hare beschuldigers"*; daar vindt men deze, gelijk alle gewone klagt, ontegensprekelijk weêrlegd. Ook zal men zijn kleiner geschrift: *„De Paus in* 1859. Een woord tot de Katholieken van Nederland", met vrucht lezen. — We bevelen verder al de brochuren over de vragen van den dag, mede door van Langenhuysen te Amsterdam uitgegeven, en thans meerendeels voor verminderden prijs verkrijgbaar gesteld, andermaal ter verspreiding aan.

dat er onder alle landen van Europa in den Kerkelijken staat de minste armen zijn, wat waarlijk van niet weinig beteekenis is. Lieten de roof- en plunderzieke oproermakers den Paus slechts zijne staten en een weinig tijds om tot verhaal te komen: het financie-wezen zou zeer spoedig geregeld zijn. Doch dit juist willen zij niet: zij werpen alles in gedurige verwarring, zijn zelven oorzaak van den geldelijken nood en roepen dan schimpend rond: Zoo slecht is Rome's finantie-beheer!

Eene andere klagt luidt, dat de overtreding van kerkelijke geboden met wereldlijke straffen getroffen wordt. Ziet men de hiervoor aangevoerde bewijzen in, dan bevindt men, dat ze meer of minder terug te brengen zijn tot de oude stelling: de stoffelijke magt van den staat moet de geestelijke helpen en hare doeleinden dienen. We willen gaarne toegeven, dat er in de wijze van toepassing of uitvoering kan gezondigd zijn; we begrijpen, dat er in den modernen „godsdienstloozen" staat voor zulk eene wederkeerige ondersteuning volstrekt geene plaats is. Doch om billijk te zijn, moest men toch bedenken, dat zoodanig het begrip was der diep-godsdienstige middeleeuwen; dat het natuurlijkerwijze ook in den Kerkelijken staat, onder een Paus-Soeverein, in toepassing moest komen en blijven; dat diensvolgens zijne instellingen op het naauwst met dat beginsel zamenhangen; dat in een staat, die door en op de godsdienst en het geloof gegrond is als de Kerkelijke, de schennis van kerkelijke voorschriften, vooral als zij openlijk geschiedt, in zulk een geheel Katholiek land, te midden van eene gansch Katholieke bevolking, door de ergernis en het slechte voorbeeld als eene schennis tevens der burgerlijke orde mag beschouwd worden. Men kan van zulk eene gansch eigenaardige staatsinrigting

verlangen, dat zij, naar den eisch en den drang der omstandigheden, hare wetten verzachte, wijzige; maar op eigen gebied ze geheel opgeven of het beginsel verloochenen, dit mag, dit kan zij niet, of zij verloochent hare herkomst, hare natuur, hare roeping; daarmeê ware de Kerk voor geene goddelijke instelling, de staat ongodist verklaard en juist het tegenovergestelde van de leer der Apostelen, dat is, de godslastering gepredikt: men moet den menschen meer gehoorzamen dan aan God! — Zijn verheven stedehouderschap bewust, sprak Paus Gregorius XVI voor dertig jaren, in zijne Encykliek van den 15 Augustus 1832, de sedert dien tijd gedurig bewaarhede woorden: „Door het wegwerpen van den teugel der allerheiligste godsdienst, door welke alleen de rijken bestand hebben en de kracht en sterkte des bestuurs bevestigd wordt, zien wij den ondergang der publieke orde, het verval der vorstelijke waardigheid en den omkeer van alle wettig gezag hand over hand toenemen." 't Is waarlijk der Pauselijke regering niet euvel te duiden, dat zij de nieuwerwetsche staats-theoriën niet zoo dadelijk omhelst, en het Europesche liberalisme met eenig wantrouwen bejegent, als zij voor hare oogen zag, hoe vijandig het in Frankrijk, Spanje, Portugal, Italië, Zwitserland, en een aanmerkelijk deel van Duitschland der Katholieke Kerk was; als zij het nog aanschouwt, dat de volken, wel verre van er nader door tot God en hun eigenlijk geluk te worden gebragt, veeleer in de handen vallen van radikalisme, revolutie en heidensch ongeloof. Niets echter belet den Paus, om, gelijk de roemruchtige bisschop van Orleans schreef [1]), zijne regering met de wezenlijke behoeften

[1]) *La souveraineté pontificale.* 1860.

van dezen tijd en de wettige wenschen der volken in overeenstemming te brengen. Zelfs de meest uitgekreten regeringen, als die van Gregorius XVI of van Leo XII, hebben nog altoos verbeteringen ten openbaren nutte aangebragt; en wat Pius IX voor zijn volk heeft gedaan en, zonder het van buiten aangestookte oproer, nog gedaan zou hebben, moet ieder erkennen, die met eigen oogen, door geen vooroordeel beneveld, weet te zien.

Naauw verwant met de voorgaande klagt is de grieve over de bevoorregting der geestelijkheid, en de er mede gepaard gaande eisch, dat alle bestuur in de handen van leeken kome, ja zelfs heel de Kerkelijke staat gesekulariseerd worde! Men heeft deze en dergelijke vorderingen slechts te hooren, om er den onedelen, den baatzuchtigen, den goddeloozen grond van te erkennen. En toch is de Pauselijke regering, immers voor zooverre doenlijk, aan dusdanige grieven te gemoet gekomen. Doch door eene algeheele sekularisering haar eigen doodvonnis voltrekken, dit kon en mogt zij niet.

Wat men, vooreerst, de bevoorregting der geestelijkheid noemt, is op verre na niet meer wat het vroeger was. De plaatselijke vrijdom (*immunitas localis*) is, ook in den Kerkelijken staat aanmerkelijk beperkt; de vrijdom van belasting (*immunitas realis*) is opgeheven. De geestelijken en de kerkelijke inrigtingen dragen voor de staatslasten bij, gelijk de leeken, behalve nog de buitengewone offers, welke soms van hen gevraagd worden, zooals in 1848, toen zij vier millioen scudi hadden op te brengen; daarvan was reeds een gedeelte geheven, toen de revolutie van November hen op de vreeselijkste wijze kwam brandschatten. De persoonlijke vrijdom, welke door de oude canonisten zoo nadrukkelijk voorgestaan en gehandhaafd

wordt [1]), is gebleven en met grond; daarvoor pleiten, om slechts iets te noemen, oude en deugdelijk verkregen regten, de betamelijkheid en billijkheid. — Dat geestelijken eenige overtredingen in kloosters, of in kerkelijke, niet in de gewone strafplaatsen boeten, is onder alle opzigten voegzaam; dat is niet zoozeer om den persoon, als om zijnen stand; dat is om wille van den schadelijken indruk, welken anders zoodanige overtreders door hunne tegenwoordigheid alleen op andere straffelingen zouden maken. Gelijk men weleer in de Kerk dezelfde vergrijpen bij geestelijken met suspensie trof, welke bij leeken met excommunicatie werden gestraft, zoo sprak men ook over geestelijke overtreders zachtere wereldlijke straffen uit, nadat zij reeds harde kerkelijke hadden ontvangen. Evenwel werden ook aan geestelijken strenge straffen voltrokken; Gregorius XVI liet op den 4 October 1843 een' ordesgeestelijke het doodvonnis ondergaan; en waar in 't algemeen eerst de degradatie geschiedde, kon de wereldlijke regter zijn ambt volbrengen. Men roept van „gelijkheid voor de wet"; doch indien hiermede geene verschillende regtbanken voor verschillende standen bestaanbaar zijn: zou men ook allerwege bijv. de krijgsraden, als eene bijzondere regtbank voor een bijzonderen stand, moeten afschaffen. Men weet overigens genoeg, hoe ook daar, waar ééne zelfde regtbank voor allen zou zijn, die „gelijkheid voor de wet' eene bloote phrase kan worden.

Eene veel herhaalde klagt, welke ook Döllinger nog te rijkelijk deelt, is de ongelijke verhouding van de geestelijke tot de wereldlijke beambten. Men zou eigenlijk willen, dat *alle* bediening in de handen van leeken ware.

---

[1]) Zie Roszhirt, *Canonisches Recht*, bladz. 319 v.

Dit is het onmogelijke vergen, en slechts met andere woorden eischen, dat de Paus geen koning meer zij. Uit den bijzonderen aard van den Kerkelijken staat vloeit voort, gelijk we vroeger en herhaaldelijk deden zien, dat er ook geestelijke staatsbeambten moeten zijn. Niettemin, wat is er van de klagt zelve? Om ons te overtuigen, aan hoeveel overdrijving men zich ook op dit punt schuldig maakt, hebben we slechts, meerendeels naar de bekentenissen van Döllinger zelven, aan te voeren, wat daaromtrent de bestaande feiten zijn. Het is 1° een feit, dat het aantal leekenbeambten dat der geestelijken verre te boven gaat (bladz. 671); in 1858 waren er even over de 400 geestelijke op meer dan 6000 wereldlijke beambten; en 't is evenzeer een feit, dat nagenoeg alle lagere posten in de handen van leeken zijn [1]). Er kan derhalve slechts spraak wezen van de hoogere betrekkingen. Het is 2° een feit, dat in vele staten van Europa de hoogste waardigheden, bepaaldelijk in de diplomatie, in de krijgsdienst (gelijk in Engeland), enz., alleen aan de zonen van den adel zijn voorbehouden; dat te Rome daarentegen ook voor hen die van geene adellijke geboorte zijn, de prelatuur openstaat, en over 't geheel veel ligter te verkrijgen is, dan elders de verheffing tot den adelstand, of tot eene waardigheid, welke in den regel door leden van den adel bekleed wordt. Niet naar waarheid alzoo

---

1) De becijfering van beider inkomsten is alom te vinden, o. a. bij Hergenröther t. a. p. bl. 66 v. — Zie inzonderheid Dr. Nuijens': *« De Regering van Pius IX en zijne beschuldigers »*; daar kan men (bl. 83 vv.) in naauwkeurige statistieken aangewezen zien, dat het getal geestelijken, welke eigenlijke staatsbetrekkingen bekleeden, oneindig veel minder en al zeer gering is. — Men vergelijke ook Magnan, t. a. p., chap. XII.

zegt Döllinger (bl. 532), dat *alle* onbemiddelden van de betrekkingen, waartoe de prelatuur den weg opent, daarom zijn uitgesloten, wijl er voor deze waardigheid sedert Alexander VII een inkomen van 1500 scudi wordt gevorderd. Want vooreerst is de prelatuur geene volstrekt noodzakelijke voorwaarde tot de hoogere ambten; en ten andere is het een feit, dat vele talentrijke, maar onbemiddelde mannen door de ondersteuning van Pausen, kardinalen, prinsen en prelaten tot de prelatuur gekomen en tot de hoogste eerambten, zoowel als arme ordes-personen, opgeklommen zijn. Het is 3° een feit, dat geene wet in den Kerkelijken staat de leeken bij beginsel van hoogere waardigheden uitsluit, en dat er onder Pius IX, vóór en na 1848, onderscheidene leeken in het ministerie waren. Maar 't is ook 4° een feit, dat, van de oudere tijden af (bl. 531) tot op heden toe (bl. 613 v), de meerderheid der bevolking liever prelaten dan wereldlijke goeverneurs aan het hoofd der provinciën zag, en somwijlen ten dien einde bijzondere verzoekschriften indiende. Het is 5° een feit, dat in 't algemeen de geestelijke beambten voor onomkoopbaar en bedreven in hunne zaken, de wereldlijke voor omkoopbaar, traag, onwetend werden gehouden (bl. 558 v., 573, 611, 615). Het is 6° een feit, dat, vooral in de laatste jaren, vele beschaafde leeken, deels uit sektehaat en bij afspraak, ten einde de Pauselijke regering voortdurend te kunnen beschuldigen, deels uit vrees voor den dolk en de van tijd tot tijd vervulde bedreigingen der eedgenooten, dikwerf de aangeboden staats- en gemeente-ambten van de hand wezen (bl. 623 v.). Wat moest dan toch de Pauselijke regering ten overstaan van al die feiten wel doen? Moest zij alle prelaten op eens ontslaan, en aan gretige postenbejagers, waaraan

Italië zich zoo rijk toont, prijs geven? moest zij, hoe dan ook, de onwillige aanzienlijken tot het aanvaarden van ambten dwingen? Ongetwijfeld ware de overgave van alle ambten aan leeken, gelijk Döllinger (bl. 615) teregt opmerkt, de inleiding tot de zoo spoedig mogelijke sekularisatie van den Paus zelven. De regering kon dus slechts naast kardinalen en prelaten ook vertrouwde en deugdelijke leeken met hoogere ambten bekleeden, en op die wijze beide klassen van beambten allengs in naauwere aanraking brengen. Dat heeft Pius IX, voor zooverre de omstandigheden het gedoogden, en de zaak zelve doenlijk was, aanhoudend gedaan: wat wil men, redelijkerwijze, toch meer? Dit echter is nog niet alles: men vraagt niets minder dan de gansche sekularisatie van den Kerkelijken staat!....

„De sekularisatie van den Pauselijken staat — zoo schreef de voormalige professor van Pisa en de Toskaansche staatsman Montanelli [1]) — bestaat niet in het grooter of kleiner aantal leekenbeambten, maar in de wetten en in den geest die ze vervult. Wanneer de burgerlijke wet niets anders kan bekrachtigen, dan hetgeen met de kerkelijke overeenkomt; wanneer men bij elken politieken maatregel dáárop moet letten wat de Katholieke universaliteit vordert, zal men in de volle theokratie leven, ook dan wanneer wetgeving en beheer in de hand van leeken zijn." Dat is de gewone taal der zoogenaamde moderne beschaving, die zich om geene voorschriften des Christendoms bekreunt; die de burgerlijke wet dermate van de Christelijke wil gescheiden hebben, dat deze niet den minsten invloed meer op gene kan uitoefenen; die alzoo,

---

1) *L'Impero, il Papato e la Democrazia.* Firenze 1859. p. 30.

gelijk Cavour openlijk verklaarde, met 's Pausen wereldlijke heerschappij onbestaanbaar is. En inderdaad, zoolang de Paus soeverein is, kan en mag hij nooit dulden, dat iets wat met het Katholicisme in strijd is, burgerlijke wet worde; hij kan geen vorst zijn van een atheïsten, godsdienstloozen, onverschilligen staat, zooals men het koningrijk Italië gedeeltelijk reeds gemaakt heeft, en verder denkt te maken. Indien al, naar Döllinger (bl. 632 vv.) meent, het vraagstuk der vrijheid van godsdienst praktiesch ligtelijk op te lossen ware, in hoeveel punten, vooral van gemengden aard, zou het Katholicisme in strijd komen met de ongeloovige theoriën der „wedergeborene" Italianen. Onmogelijk bijv. kan de Paus in dien vorm als men het wenscht, het burgerlijk huwelijk toestaan. Nadrukkelijk heeft Pius IX bij het grondstatuut van den 14 Maart 1848 in de inleiding verklaard, dat hij zijn gezag in al hetgeen uit zijnen aard met de godsdienst en de Katholieke zedeleer zamenhangt, zal handhaven. „Wij zijn dit, zegt hij, aan de gerustheid der gansche Christenheid schuldig, dat de vrijheid en de regten van de Kerk en den H. Stoel bij deze nieuwe inrigting van den Kerkelijken staat niet worden ingekort en er nooit een voorbeeld worde gegeven van krenking der godsdienst, welke wij, naar pligt en zending, aan de gansche wereld te verkondigen hebben als het eenig symbool van Gods verbond met de menschen, als eenig onderpand van dien hemelschen zegen, waardoor de staten hunne levenskracht, de volken hun gelukkigen wasdom hebben."

Dat juist wat voor millioenen Katholieken, en we durven zeggen, ook voor eene menigte Onkatholieken die nog geloof hebben, eene vertroostende gedachte blijft,

dat er nog een staat in Europa te vinden is, waar de godsdienst geldt voor hoogste rigtsnoer en heil; waar nooit eene burgerlijke wet tegen de godsdienstige mag aandruischen: juist dat verpligte vasthouden aan een hooger beginsel wordt begrijpelijkerwijs door de goddelooze zamenzweerders voor den zwaarsten druk, voor de ergerlijkste wanstaltigheid uitgekreten. 't Is zooals de *National* in 1849 verklaarde: „Wat de Paus ook moge doen, men zal de vrijheden, welke hij verleenen zal, slechts aannemen, om hem overhoop te werpen."

Intusschen wil het onverpoosd geschreeuw van onbeschaamde woestaards en sluwe veinsaards de wereld diets maken, dat niet de geheime zamenzweerders en oproerstokers, niet de vrijmetselarij en dolkverbonden, maar de Paus zelf, en hij alleen, schuld is van den hagchelijken toestand waarin hij zich thans bevindt. Piemont, Frankrijk, Engeland spannen openlijk of in 't geheim met de eedgenootschappen zamen, en doen al wat zij slechts kunnen, om misnoegen onder het volk te stoken en alle booze hartstogten te ontvlammen: de aldus van buiten gewekte oploopen en straatvertooningen worden alweder op rekening van de slechte Pauselijke regering gesteld. Voor wie zien wil, is 't zonneklaar, dat men 's Pausen ondergang volstrekt wil, dat hij, hoe ook, geen goed *kan* doen: en toch zijn er, zelfs van wie met 't niet zou verwachten, die zich door die kunstgrepen laten verblinden en begoochelen; die eer geloof slaan aan de moordkreten van het laagste geboefte, dan aan even grondige als bezadigde verdedigingen en getuigenissen, gelijk bijv. van een graaf de Rayneval, die in zijne bekende dépêche verklaarde: „Ik zie nergens, dat de ware oorzaken van het misnoegen met den aard en de wijze van regering in eenig onmiddellijk verband

staan." Wat er al door politieke handlangers in Amerika, Hongarije, Montenegro uitgewerkt is, wordt opgemerkt en vermeld; opzigtens de beide eerste landen wijst eene Noord-Duitsche correspondentie [1]) naar waarheid op „den werkzamen invloed van vreemde agenten, die zich de verergering van inwendig kwaad en de uitbreiding van inwendige kloven, met aanhoudende en stelselmatige bedrijvigheid, tot een verraderlijk handwerk hebben gemaakt." Daar en elders doet men den heilloozen invloed der oproerstokers uitkomen; maar geldt het den Kerkelijken staat, waar hun snood bedrijf veel meer in 't oog loopt, veel sterker, rusteloozer, eenpariger, onbeschaamder werkzaam is dan in eenig land ter wereld: men rept er schier niet van; men wil het niet erkennen, niet zien: 't is altoos de Paus, en zijne regering, die de schuld van alles draagt! Helaas! 't is maar al te zeker, dat de „vergiftigde" openbare meening veld wint, tot zelfs onder Katholieken. 't Is maar al te zeker wat een welsprekend redenaar in de vervoering zijner heilige verontwaardiging uitriep: „de beginselen der booze wereld, die met het toenemend ongeloof in krachten winnen, stralen tegenwoordig zoo zeer in de handelwijze zelfs van vele Katholieken door, dat het niet meer twijfelachtig is, of ook hun innigste denkwijze wordt, meer dan zij zelven weten, door die beginselen beheerscht." — „Helaas ja!" - zoo zuchtte hij, met het oog op de lijdensgeschiedenis, - „de waarheid van hetgeen er omgaat, de bedoelingen der strijders, de regten, de pligten, het wel begrepen belang, het ware wezen der Katholieke Kerk wordt door menigeen voor het grootste gedeelte of zelfs uitsluitend gezocht in

---

1) In de *Allgem. Zeitung* van 20 Nov. 1861. Bijlage.

bladen, in tijdschriften en boeken, die, als zoovele bezoldigde wachters op de voorpleinen van het schandelijk geregtshof, bij voorraad de schuld van het aangegrepen offer in hartstogtelijken laster uitroepen, en de nog wankelende regters door hunne kreten: Kruisigt, kruisigt Hem, tot de voltrekking der misdaad voortdrijven!" [1]) —

O keeren we met al de wapenen des geestes het heilloos kwaad uit ons midden! Moge onze H. Vader door geene zoodanige ondankbaarheid van zijne kinderen in ons goed Nederland worden gegriefd, en nooit over ons de droeve klagt uiten: „Ik heb kinderen opgevoed, en verhief ze, maar zij hebben mij veracht!"...

HET BIDDEN DER SAMARITANEN

VOOR DE OVERLEDENEN.

Van de literatuur der Samaritanen is, zegt Dr. Heidenheim [2]), tot heden toe zeer weinig uitgegeven. Hij vond in het Britsche Museum en in andere bibliotheken belangrijke, volstrekt onbekende handschriften, die hem

---

1) Bladz. 27 en 21 der treffende leerrede, getiteld: „ *Strijd der Kerk en verlevendiging des geloofs.* — Een woord van onderrigting en opwekking door P. W. van Oorte, R. K. Priester en Leeraar in het Seminarie Hageveld. — Amsterdam, C. L. van Langenhuysen. 1861. „

2) *Deutsche Vierteljahrschrift*, N°. 1, voorrede, bl. IV.

overwaardig toeschenen, in de handen der geleerden te komen. Gesenius heeft wel eenige Samaritaansche hymnen publiek gemaakt; doch toen Dr Heidenheim voor eenige jaren de door hem gebruikte codices onderzocht, vond hij een nog veel ouder handschrift, en daarenboven de liturgie der Samaritanen, uit meer dan negen zware deelen in kwarto bestaande, welke de curatoren (*trustees*) van het Britsche Museum, destijds omstreeks zes jaren geleden, door het consulaat te Jerusalem hadden laten aankoopen. „Hoe groot, zegt hij, was mijne verbazing, toen ik hier geheel iets anders vond dan ik verwachtte! Vele gedeelten zijn bijna in een klassiek Hebreeuwsch geschreven, en wie weet, of eenige er van niet zoo oud zijn als de jongste onzer Psalmen? Het zal in allen gevalle de taak der kritiek zijn, daarover een beslissend woord te spreken."

Dr. Heidenheim is begonnen, met eenige gedeelten van de liturgie der Samaritanen in zijn tijdschrift mede te deelen: men zal uit menige plaats zien, merkt hij aan, „hoe zij de Schrift uitleggen en in hoeverre hunne metaphysiek met die van het rabbijnsche Jodendom overeenkomt." De Londensche geleerde besloot te gereeder om eerst die klasse van handschriften kenbaar te maken, wijl men nog hoegenaamd niets van de Samaritaansche liturgie weet.

Wat er van dien aard in het Britsche Museum voorhanden is, beschrijft hij in de volgende aflevering aldus: „De gansche liturgie der Samaritanen, gelijk zij thans voor ons ligt, bestaat uit twaalf deelen [1]), welke de feest-

---

1) In de noot zegt hij: „In 't geheel zijn er in 't Museum 19 deelen van Samaritaansche liturgie. "

gebeden der gebruikelijke sabbat- en feestdagen bevatten. Buitendien hebben zij nog twee andere deelen, waarvan het eene gebeden inhoudt ter gelegenheid van echtvereenigingen en besnijdenissen, en een overledenen-boek, dat de gebeden voor de afgestorvenen bevat en onder alle opzigten van het grootste belang is, wijl vele der hymnen zoo al geene kopiën van Job, toch zielsuitstortingen inhouden, waarvoor men gelijkluidende plaatsen in Job vinden kan. Daarenboven zijn er nog de door Gesenius gebruikte codices, die echter enkel fragmenten uit de liturgiën der gemeente te Damascus bevatten; slechts één daarvan kan Gesenius, en niet dan zeer oppervlakkig, onderzocht hebben, wijl zijne beschrijvingen onvolkomen zijn; er is ook veel in zijn werk, dat sporen van overhaasting draagt. Dan is er het bovengenoemde manuscript, dat, ofschoon het slechts fragmenten van gebeden, van een Commentair en kalender-tafelen heeft, nogtans zeer belangrijk is; naar mijne meening, is het de codex, door Castellus voor zijn Lexicon gebruikt. Deze codex 5514 Harl. is over Samaritaansche liturgie de oudste die zich in het Museum en zeker ook in Europa bevindt." — Van bijzonder gewigt is het, dat de zooeven vermelde, door de curatoren aangekochte liturgie uit de Samaritaansche Metropolis, Sychem, herkomstig is, en wij alzoo mogen verwachten, dat we in die deelen de oudste gebeden en hymnen van dit volk zullen vinden."

In de jongste, nu pas verschenen aflevering beschrijft Dr. Heidenheim ook „Cod. 19652. Add. Mss. *Ordo Precum pro mortuis Samaritan.*", en voegt er eenige uittreksels bij. Gelijk reeds uit het hierboven aangestipte, blijkt het, en nog nader, uit deze mededeelingen, dat het bidden voor de overledenen bij de Samaritanen zoozeer

in gebruik was, dat zij, evenals voor de gewone feesten, ook een eigen ritueel, met gebeden of litaniën en gezangen, voor de afgestorvenen hadden.

Over evengenoemd handschrift, met de „*Ordo Precum*" voor de overledenen, geeft Dr. Heidenheim dit berigt: „Gelijk de Arabische aanteekeningen van den Codex melden, werd dit Ritueel eerst uit een ouder zamengesteld. De gedichten zijn zeer schoon, en hebben bij wijlen geheel den tint van Job. Het gansche deel is 53 bladzijden in kwarto groot. Uit het gebed, dat op het einde staat, en een soort van litanie is, ziet men duidelijk, dat vele der gebeden in dit boek zeer oud zijn, wijl de Samaritanen toen ter tijd, gelijk men uit het volgende zal opmaken, nog vele buitenlandsche gemeenten hadden, en zij toch reeds ten tijde van Petrus de la Valle, in het jaar 1516, enkel nog te Cairo en te Damascus woonden.

Deze regels maken het slot der bedoelde litanie uit:

„Onze Schepper neme van ons zijne gramschap weg. Moge Jehova onze God den oudste en rabbijn der gemeente, den opperste der gemeente, wiens naam „Peloni" is, vergeving schenken, die gebeden vervaardigde voor zijne afgestorvenen en de afgestorvenen zijner verwanten en voor de zonen zijner vrienden der gansche gemeente van Israël, die bidden op den berg Garizim Beth El op dezen dag, in deze maand, in dit jaar, op deze plaats, en op de plaats van Damascus, en te Gazah, in Philisthaea, in het land van Egypte, te Haleb, te Hamath, en te Tripolis, te Chazerim en in ieder landschap, en trooste uwe harten, o zwaar bedrukten, die wegens deze groote bedruktheid versaagd zijn, en geve u zijnen troost. Verstaat en weet, dat deze sabbat en deze dag, en elke

maand en elk uur u mogen gezegend zijn, en moge Jehova u eenen schutsmuur oprigten, dat gij niet weder in den ouden toestand komt en nood noch schande kent!

Gezegend zij onze God in eeuwigheid, en
geprezen zij zijn naam in eeuwigheid.
De Heer ontferme zich uwer."

Dr. Heidenheim teekent op het woord „in het jaar" aan, dat de Samaritanen jaarlijks een rouwdag voor hunne afgestorvenen schijnen te houden; dit was ook reeds, zegt hij, onder de Joden gebruikelijk, en verwijst op de bekende plaats II Mach. XII, 46 (waar de gewijde schrijver, na eerst vermeld te hebben, hoe de veldoverste Judas eene groote somme gelds naar Jerusalem zond, opdat er offerande voor de zonden der gesneuvelden zoude opgedragen worden, met deze woorden besluit: „Het is dan eene heilige en heilzame gedachte, voor de overledenen te bidden, opdat zij van zonden bevrijd worden"). — „Ook de Ssabiërs, voegt hij er bij, hebben gebeden voor de afgestorvenen" [1]).

Tot eene proeve der in gezegden codex vervatte gedichten, geeft hij, na enkele andere regels, deze verzen, vol dreigenden ernst en aanmaning tot boete:

Waarom verheft zich uw hart: geene schuld gelijkt op de uwe.
Morgen wordt uw geest opgevorderd en wie hoort uwe stem,
Wie erbarmt zich uwer, wie redt u!
Uwe ziel hebt gij gedood, uw pad verduisterd,
En zegt in uwen lust: in de verstoktheid mijns harten wil ik wandelen.

---

[1]) „Vgl. Auszüge aus der Historia anteislamica von Abulfeda bij Chwolson: Die Ssabier. Vol. II, S. 500."

Maar dat is eene valsche rekening, wee u, wee u!
O gedenk de schuld op den dag dat uwe voeten wankelen,
Als gij het groote vuur ziet aan uwe regter en linker,
En gij menschenbloed weent, maar er voor u geen helper is.
Dag der wrake, groote dag, wanneer u vragen zal
Uw Schepper en Heer, en uwe rede verstomt,
Tegen u verschijnen getuigen aan uwe regter en linker [1]).
O wel geringe, bedenk het, verzwaar uwen druk niet,
Verbeter uw weg in uwen in- en uitgang,
Onderhoud de geboden, die Moses u heeft bevolen.

„Het is van belang, teekent Dr. Heidenheim hier aan, in dit Ritueel op te merken, dat ook de Samaritanen voor het zieleheil der afgestorvenen bidden; wat te merkwaardiger is, als men bedenkt, hoe lang men het hun tot een verwijt heeft gemaakt, dat zij het geloof aan de onsterfelijkheid verwierpen."

Hij had ook hier op de vroeger door hem aangehaalde plaats uit het tweede boek der Machabeën kunnen verwijzen, waar met wel opmerkelijken nadruk, zoowel als over het bidden voor de gestorvenen, over de verrijzenis en onsterfelijkheid wordt gesproken. Judas, zoo lezen we, deed die offerande opdragen, „wijl hij goed en godsdienstig over de verrijzenis dacht; want had hij niet gehoopt, dat zij die gevallen waren, zouden verrijzen, het mogt overbodig en ijdel schijnen, voor gestor

---

1) Hier vindt men, naar Heidenheim's aanteekening, hetzelfde begrip als bij de Kabbalisten: „Twee engelen begeleiden den mensch, een goede en een kwade." Zie Sohar op Gen. XXXII, 4. en Rekanati op Gen. XXXII, 2. — Onwillekeurig schoot ons bij den eersten regel dezer stroof ons *Dies irae* te binnen.

venen te bidden; — en wijl hij overwoog, dat voor hen die met vroomheid den slaap waren ingegaan, de beste gunst was weggelegd."

Ten slotte geeft ons de Londensche geleerde nog een der gebeden, waarin ook voor bepaalde overledenen om ontferming wordt gesmeekt. We hebben niet aan te wijzen, dat men er mede eene dringende aanroeping van vrome dienaren Gods en der Engelen in aantreft.

„Heer Jehova, ik smeek U om barmhartigheid, om den wille van U, van uwen naam, van uwe glorie, en om wille van onzen Heer Abraham, Isaäk, Jakob en Josef, en om wille van onzen Heer Moses en Aäron, en Eleasar en Ithamar en Pinchas en Joschua en Kaleb, en de heilige Engelen, de zeventig ouderlingen en den heiligen berg Garizim, zoo gij acht slaat op dit gebed, laat van uw heilig aangezigt een geschenk uitgaan en bescherm de ziel van uwen dienaar Peloni, zoon van Peloni (of Peloni, dochter van Peloni), die van de dochteren (of zonen) — is. Heer Jehova, ontferm U over hem (of haar), laat zijnen (of haren) geest in den hof van Eden wonen, en vergeef hem (of haar) en aan de gansche vergadering der gemeente van Israël, die op den berg Garizim Beth El aanbidt. Amen, om wille van den getrouwen Moses. Amen. Amen. Amen."

Al vinden we hier onder aloude ware overleveringen door de Samaritanen ook van het hunne vermengd, als van den berg Garizim, hun Huis Gods (Beth El), waarbij men Joannes IV te lezen heeft: er is toch een gevoel in, dat goed doet, het diep godsdienstig gevoel van gemeenschap der levenden met de overledenen,

hetzij dezer zielen reeds tot Gods aanschijn zijn toegelaten, of het wegens hunne schulden nog derven en de voorbede der levenden behoeven. Zeker spreekt zoodanig godsdienstig gevoel, zij het dan ook van Samaritanen, veel meer tot het menschelijk gemoed, dan het kille ongeloof van een aantal leerarende en in den gebede nog voorgaande predikanten, die in geene onsterfelijkheid der ziel, in geene verrijzenis des vleesches meer gelooven. Dat Samaritaansche bidden is vrij wat troostrijker en opwekkender dan de barre Protestantsche loochening van de gemeenschap der Heiligen, waarmede in den dood op eens alle betrekkingen tusschen hier en hierna, tusschen de strijdende, de nog lijdende en de reeds verheerlijkte ledematen van Christus, onmenschelijkerwijze wordt afgebroken. De Samaritanen zouden aan zoodanige loochenaars deze andere regelen uit hunne liturgie voor de afgestorvenen [1]) kunnen toevoegen:

O menschenzoon, hoe lang gaat gij den verkeerden weg,
En weswegens, hoe en waarom verbetert gij uw werk niet?
Gij zijt in een vasten slaap in uwen dag en uwen nacht.

---

1) *Ordo Precum pro mortuis Sam.*, in 't laatstgenoemde HS., bl. 39 *b*.

KORTE TOELICHTING

OP

«LUTHER'S ALLEEN REGTVAARDIGENDE GELOOFSAKTE.»

Onze lezers zullen zich welligt het diepgaand opstel, hun voor vijf jaren [1]) over dit onderwerp aangeboden, nog herinneren. Een HoogEerw. vriend des schrijvers bragt er hem, na eene aandachtige lezing en herlezing, zijnen hartelijken dank voor, en merkte tevens aan, dat er, naar het hem toescheen, in de behandeling dier uiterst moeijelijke stof eene groote stelselmatigheid heerschte, en het hem was, alsof de schrijver in zijne voorstelling altoos naar zekere vaststaande grondideën was voortgegaan; waarover hij echter wel een enkel woord van toelichting wenschte. Aan dat verzoek heeft de thans, helaas! te vroeg ontslapen schrijver in der tijd voldaan. We zijn zoo gelukkig, dat schrijven, voor zooverre het die vraag betreft, te kunnen mededeelen. Men gelieve bij het lezen er van in aanmerking te nemen, dat de brief aan een vriend, en zoo ter loops, geschreven is.

---- „Ik zal u dan mijne voorstelling van Luther's alleen regtvaardigend geloof eenigzins toelichten en u het *stelselmatige* mijner opvatting doen zien.

„Ik heb dat alleen regtvaardigend geloof beschouwd

---

[1]) Men zie *de Katholiek*, Dl. XXXI, bl. 1 en 64 vv.

naar eene drievoudige orde, die overal, en dus ook in 's menschen denken en weten gevonden wordt.

„Iedere wetenschap heeft drie beginselen, die elkander veronderstellen, elkander afspiegelen en op elkander terugwerken.

„Ten eerste, eene hoogste waarheid, die het diepst *objectief* beginsel is, 'twelk alles doet ontstaan en aan alles *vorm* geeft; bij voorbeeld: *God*, in de wijsbegeerte; idee der ideën.

„Ten tweede heeft de wetenschap eene *methode* of weg, om tot de waarheid te komen, of hare kennis zeker te maken: de verschillende *criteria veri.*

„Ten derde, eene *praktijk* of praktische leer, ten einde de waarheid op het leven toe te passen, en haar zooveel mogelijk tot de onze te maken.

„Welke waren nu die drie beginselen in Luther's geloof?

„1. Het hoogst *objectief* beginsel, dat alles voortbrengt en aan alles vorm geeft, was, dat 's menschen geest niet verschilde van *den* Geest, of God, en onze abstrakte woorden het WOORD zijn, zoodat voor den levenden Christus, die het alles vormend beginsel in het Katholiek systeem is, een *abstrakte* Christus in de plaats trad.

„2. De *methode* of weg tot deze *vereenzelviging* des menschen met God, was zelfvernietiging, was eindig denken en willen in duisternis te doen vergaan, door beiden als *hetzelfde* te nemen, en er dus God van te maken; zoo werd Christus gegrepen in het *ik.*

„3. De *praktijk* was, te wanhopen, zich in de hel, zich een duivel te gevoelen, om eensklaps (door het vervalschte Christus-idee) zich boven de zedewet verheven te achten, en God niet meer als *wetgever*, als gebieder te erkennen.

„Het zijn eigenlijk slechts drie zijden van dezelfde afschuwelijkheid, die in eene pantheïstische eenheid uitloopen, en die bij Luther zoo inéén zitten, en zoo weinig door hem begrepen werden en nog door de Protestanten begrepen worden, omdat het eene mystische akt, eene *daad*, eene praktijk en geene leer was. Het eigenlijk Protestantsch beginsel is zulk een absoluut, dat men kan zeggen: het Protestantisme is eigenlijk geene *leer*, maar eene akt; en wederom: het Protestantisme is zoo absoluut *leer*, dat het levenloos abstrakt idee is.

„Kortom, de hoofdzaak, die ik bedoelde, was, u te zeggen: welke de *stelselmatige* orde mijner opvatting is, als ik Luther's alleen regtvaardigende geloofsakte beschouw:

„1e. in haren substantiëlen vorm (want het hoogst objectief princiep is oorzaak en beginsel van uitlegging);

„2e. in hare *wording* of natuur;

„3e. in hare zedelijke waarde of onwaarde." - - -

HET HODOEPORICON VAN DEN H. WILLIBALDUS.

Terwijl voor eenige jaren de bisschop van Eichstätt de graven der Apostelen bezocht, en namens de geestelijkheid en de geloovigen van zijn diocees aan Christus' Stedehouder de betuiging bragt van hun aller kinderlijke verknochtheid, baden de zijnen bij de relikwiën van den

H. Willibald, dat hij zijnen opvolger mogt beschermen en behouden wedervoeren in het dal, waar hij weleer zelf zijne woonplaats gevestigd had. Eene bedevaart naar Rome is de eerste trek uit het leven van den H. Willibald; zijne aankomst uit Rome te Eichstätt was het begin vau haar geluk: hij werd de eerste bisschop van dit diocees. Wanneer nu zijn verre opvolger van Rome terugkeert, wordt weder bijzonder de aandacht van de geestelijkheid en het volk op Willibald's eerste aankomst van daar gevestigd. Die Heilige heeft een verhaal zijner pelgrimsreize naar Rome, en naar Jerusalem achtergelaten. Ter gedachtenis der jongste bedevaart van bisschop Georgius en der blijde ontvangst bij zijnen terugkeer, is toen Willibald's *Hodoeporicon*, *Itinerarium*, of reisbeschrijving op nieuw en afzonderlijk uitgegeven [1]). We willen niet dien Latijnschen tekst zelven, noch het gansche verhaal, maar het meest merkwaardige er van overnemen, met de niet onbelangrijke, daaraan toegevoegde aanteekeningen, welke we echter eene enkele maal gewijzigd en vermeerderd hebben.

Eene vurige geestdrift voor de godsdienst had tegen het einde der zevende eeuw het jonge Christelijke Engeland aangegrepen; een heilige wedijver voor de dienst des Heeren bezielde de hoogere zoowel als de mindere standen. De een bragt zijn goed ten offer, om kloosters te stichten en voor andere weldadige doeleinden; de ander verwisselde de pracht der wereld met het kleed des kloosterlings;

---

1) „*Hodoeporicon S. Willibaldi*, oder Die Pilgerfahrt des H. Willibald nach Rom und Jerusalem." — Eichstätt, 1857. Als bijlage tot het *Pastoralblatt*.

anderen togen als apostelen uit naar de landen der heidenen, om hun het evangelie te verkondigen; ontelbaren gingen te bedevaart, om de graven der Apostelen, en den Stedehouder van Christus te bezoeken. Zoo deed omstreeks 687 Ethelred, koning van Mercia; zoo zijn broeder Aethelbert, en zijn broederszoon Cendred, die hunne kroon nederlegden en een klooster in hun eigen land, of te Rome zochten, om er hunne dagen te eindigen. Men weet, dat er in de zevende en achtste eeuw over de *dertig* koningen en koninginnen het paleis met de cel verwisselden; en men telt tot de elfde eeuw onder de Angelsaksen over de *tachtig* personen van koninklijken bloede, die op de naamlijst der Heiligen staan. Duitschland vooral genoot de vruchten van den in Engeland ontwaakten geloofsijver: zijne apostelen kwamen van daar, met den H. Bonifacius aan het hoofd. In den tijd, dat deze Heilige zijne eerste reis naar Rome deed (718), ontstond ook in een achttienjarigen jongeling, den eerstgeborene van een der koninklijke geslachten van Engeland, het verlangen om eene bedevaart naar de graven der Apostelen te ondernemen. Zijn naam was Willibald. Reeds als driejarig kind door zijne ouders, die hem in eene ziekte vreesden te verliezen, bij gelofte aan den kloosterstaat gewijd, werd hij met zijn vijfde jaar, naar toenmalig gebruik, als „oblaat" aan het klooster Waltheim toevertrouwd, om er eene gepaste opvoeding als voorbereiding tot zijne werkelijke intrede in het klooster te ontvangen. De jeugdige Willibald beantwoordde aan de verwachtingen zijner ouders en meesters, en altoos meer, naarmate de tijd naderde, dat hij de gedane gelofte vervullen zou. Het was zelfs zijner godsvrucht niet genoeg, enkel in het klooster te treden: hij wilde vaderland, ouders en vrienden verlaten en als

pelgrim een vreemd oord zoeken, om daar, aan alles onthecht, God beter te dienen en het heil zijner ziel te behartigen.

Langen tijd hield hij zijnen wensch verborgen; eindelijk waagde hij het, dien aan zijnen vader kenbaar te maken en hem zelven te vragen, dat hij zijne aardsche goederen zou laten varen en ook naar Rome gaan. Zijn vader draalde met de inwilliging; de pligten jegens zijn gezin hielden hem terug. Op het aanhouden zijns zoons, besloot hij in 't eind, met hem en diens broeder Wunibald de pelgrimsreis te aanvaarden. Het ontbrak niet aan andere reisgenooten.

Willibald is verder gekomen dan hij aanvankelijk bedoelde. Te Rome zijnde, besloot hij, ook het H. Land te bezoeken en bij het graf des Verlossers te bidden. Tien jaren gingen er met dien pelgrimstogt om, toen hij in het klooster van Monte-Cassino trad, en daar het einddoel zijner omzwervingen dacht bereikt te hebben. De Voorzienigheid had het anders besloten; de H. Bonifacius riep hem naar Duitschland en maakte hem tot apostel van Eichstätt. En zoo is de bedevaart van den H. Willibald het begin van Eichstätt's geschiedenis geworden.

Te Heidenheim, in het klooster, door Willibald's broeder en zuster (den H. Wunibald en de H. Walburga) gesticht, was onder de nonnen ook eene bloedverwante dier Heiligen, wier naam niet tot ons is gekomen. Zij was, gelijk zij zelve verhaalt, insgelijks uit Engeland naar de Duitsche zending overgestoken, zij, de jongste en geringste van allen [1]). Haar nu dikteerde de H. Willibald eens, dat

---

1) "Ego indigna Saxonica de gente istuc venientium novissima — de illorum genealogiae stirpe propagata."

hij te Heidenheim verbleef, eene schets zijner reis naar Rome en Jerusalem, en zij voegde er tot inleiding iets uit zijne jeugd, en tot slot een kort berigt over zijne aankomst en zijnen arbeid aan toe. Dit geschrift is onder den naam van „*Itinerarium*" *of* „*Hodoeporicon S. Willibaldi*" bekend. De waarde er van ligt vooral daarin, dat het een werk van den H. Willibald is. Dit verdient dus nader te worden aangetoond.

De schrijfster heeft den dag genoemd, waarop Willibald haar, in 't bijzijn van twee diakens, zijne berigten dikteerde. Het was op den vooravond van het feest van den H. Joannes den Dooper, den 23 Junij. Het jaar heeft zij er niet bijgevoegd, doch dit is uit eenige gegeven punten op te maken. In het leven van den H. Wunibald, ook door die non geschreven, zegt zij, dat zij kort te voren een en ander uit het leven van Willibald schriftelijk opgeteekend heeft. Nu is de *Vita Wunibaldi* nog bij het leven van den H. Willibald geschreven; want de non spreekt hem daarin meermalen aan, en troost hem over den dood zijns broeders [1]). Willibald's Leven is echter eerst na de in 777 geschiede verheffing zijner gebeenten vervaardigd, — want die plegtigheid wordt er in vermeld; — en waarschijnlijk na den dood van de H. Walburga (in 779), wijl van haar wordt gezegd, dat zij na Wunibald's dood overste van het klooster Heidenheim *was*. Men kan diensvolgens

---

1) O. a. op het eind: „Verheug u nu, o Bisschop, en heel uw volk met u, die zulk eenen voorspreker mogt *vooruitzenden*." (Laetare nunc, o Episcope, omnisque tua populatio tecum, qui talem meruerunt praemittere intercessorem.)

aannemen, dat het leven van den H. Wunibald in het jaar 780 geschreven is, en dus ook het *Hodoeporicum S. Willibaldi*, wijl zij hierin zegt, dat zij het eerste onlangs (*nuper*) te boek stelde. Dat in allen gevalle de H. Willibald bij het maken der reisbeschrijving nog in leven was, blijkt uit de verzekering zelve der non, dat zij Willibald's lotgevallen tot dit oogenblik toe, dat hij reeds afgeleefd is (*hactenus usque decrepitam aetatem*) beschreven heeft; het blijkt ook daaruit, dat zij meermalen van hem als „onze Bisschop", en als *nog* voortdurend werkzaam spreekt; alsmede, dat zij niets van zijnen dood berigt, terwijl zij in haar *Vita Wunibaldi* diens uiteinde getrouw heeft opgeteekend [1]).

In het geschrift laten zich ligtelijk twee gedeelten onderscheiden. Inleiding en slot zijn het werk der non; dit verraadt de levendige, beeldrijke, overladen stijl. Het overige is zonder eenigen tooi, droog, weinig uitvoerig en bepaalt zich bij het streng noodzakelijke. 't Is het werk van den rustigen, eenvoudigen pelgrim, van den H. Willibald. Wij kennen zijnen stijl uit een ander geschrift, de levensbeschrijving namelijk van den H. Bonifacius, waarvan men een tijd lang ten onregte beweerd heeft, dat zij niet van zijne hand was. Aldra echter moet men een en denzelfden persoon zien in den bisschop, die zijne reis aan de non dikteerde en die het leven van den H. Bonifacius schreef [2]). Want zeker is 't, dat het hoofd-

---

[1]) Dat bij den naam „ Willibald „ *Sanctus* staat, zou eenige moeijelijkheid kunnen baren, wijl men dit bij zijn leven niet schrijven kon. Doch blijkbaar is het eene latere toevoeging, wijl het woord in 't geheele *prooemium* niet voorkomt, waar Willibald enkel *venerandus vir* wordt genoemd.

[2]) Verg. Seiters, *Bonifacius, der Apostel der Deutschen*, blz. 9 vv.

gedeelte der reisbeschrijving, tot in de bewoordingen toe, het werk van den H. Willibald is [1]).

Ook ter juiste beoordeeling van den inhoud zijn eerst eenige opmerkingen te maken.

Willibald bepaalt zich veelal bij de eenvoudige aangeving van den weg, door hem in het H. Land doorwandeld. Schilderingen en beschrijvingen liggen buiten zijn plan. Meest worden de plaatsen slechts, en op zeer eentoonige wijze, achter elkaâr vermeld. Nogtans was er veel gelegenheid, om er uitvoerige beschrijvingen der door hem bezochte plaatsen in te vlechten, of narigten te geven over den Paus, den keizer, de vorsten en volken, door hem op zijnen tienjarigen togt ontmoet; of gebeurtenissen te verhalen, waarvan hij in dien niet onbelangrijken tijd getuige was: op dat alles slaat Willibald geen acht; 't is hem genoeg, zijnen weg aangeduid, en het door hem bezochte heiligdom genoemd te hebben.

Doch ook hierin is hij niet altoos volledig. Groote uitgestrektheden, welke hij doorwandelde, geeft hij aan, en bepaalt zich met het punt van uitgang en aankomst te melden. En toch moet hij op zoodanigen weg aan heilige plaatsen zijn gekomen waarin zijn godsdienstige ijver veel belang stelde. Hadden wij in zijne reisbeschrijving niets anders dan eene opgave der plaatsen, van hare ligging en afstand, soms ook van hare schriftuurlijke merkwaardigheid: zijn plan ware dan duidelijk genoeg; doch niet altoos bepaalt hij zich er bij, de plaatsen,

---

[1]) Wel komt de H. Willibald altoos in den derden persoon voor: op ééne plaats nogtans verraadt hij zich als dikterend, waar hij zegt: „zij gaven *ons* zure melk te drinken" (*dabant nobis acrum lac bibere*).

of het heiligdom te noemen, dat er te bezoeken is; meermalen voegt hij er kleinere of grootere beschrijvingen aan toe. Dan echter valt het juist in 't oog, dat hij dikwijls bij kleinigheden verwijlt, terwijl hij gewigtiger mededeelingen ter zijde laat. Hij zegt bijv. weinig over de kerk van het H. Graf te Jerusalem, welke toch het doel zijner reis was; en onder dat weinige doet hij het getal der lampen uitkomen, welke bij het graf van Christus branden, maar gaat de beschrijving der kerk en van hare bijzondere plaatsen geheel voorbij. Hiervoor moet eene reden gezocht worden, en wel eene zoodanige, welke ons den aard der gansche reisbeschrijving verklaart. Men zou kunnen zeggen: het *Itinerarium*, zooals wij het hebben, is een bloot uittreksel van eene grootere reisbeschrijving; immers de inleiding spreekt als van eene bloemlezing uit een rijker voorraad. Doch behalve de onzekerheid, of die voorraad in woordelijke of schriftelijke berigten van Willibald bestond, ware dan nog op te sporen, uit wat gezigtspunt die bloemlezing gemaakt is. De laatste commentator van 't *Itinerarium* [1]) schrijft dit verschijnsel aan het nuchter, phantasieloos karakter toe van Willibald, die door niets geprikkeld werd, en enkel zien wilde en zag wat met zijne vroomheid overeenkwam.

Het is zeer waar, dat Willibald geen reisbeschrijver is uit onze dagen; het is ook juist, dat hij zich verre houdt van al wat buiten zijne bedoeling ligt. Nogtans, zoo de oorzaak van de eenvoudigheid zijner berigten enkel in het drooge en phantasielooze zijns karakters te zoeken is, moet men zich alle reisbeschrijvers der middel-

---

1) « *Die Reise des H. Willibald nach Palästina.* Eine historisch-geographische Abhandlung von Dr. Heinr. Hahn. Berlin 1856. «

eeuwen, en ook de chronisten van dien tijd, als zoodanige karakters denken; want zeker is het, dat schier niemand hunner zich in andere vormen heeft bewogen dan Willibald. Gelukkig echter voor hem, dat er naast de gegeven gronden voor zulk een ongunstig oordeel, ook tegenbewijzen bestaan. Men geeft toe, dat de drooge man toch niet zoo geheel onontvankelijk voor schoonheden der kunst en grootsche natuurverschijnselen gebleven is; dat hij zich hier en daar tot grootere warmte liet medeslepen, en zijne reisbeschrijving voor den geschiedvorscher zoowel als voor den aardrijkskundige zeer belangrijk is [1]). Doch zoo Willibald dit op ééne plaats vermogt, waarom niet evenzeer op andere, niet minder gedenkwaardige plaatsen? spreekt hij hier of daar met belangstelling, waarom niet evenzeer elders? De man, die zich ééns ontvankelijk toont voor de schoonheden der kunst en natuur, kon dit meermalen doen, vooral in een land, waar alles eigenaardig zijne opmerkzaamheid trok, waar hij overal een heiligen grond en het tooneel der wonderbare daden van zijnen God aanschouwde. Elders derhalve zal de reden te zoeken zijn, waarom hij zijne reis juist zóó en niet anders aan de kloosternon in de pen heeft gegeven.

Willibald kon bij het verhaal zijner pelgrimsreis wel geene uitvoerige beschrijving bedoelen van de plaatsen door hem bezocht. Aan zoo iets was destijds geen gebrek. Om van den H. Hieronymus niet te spreken, wiens schriften op dat punt overvloedige inlichting geven, noch van de reisbeschrijving van Antoninus Martyr uit de

---

[1]) Dr. Hahn, t. a. p., bladz. 8 vv.

zesde eeuw, kunnen we eenvoudig op den Ier Adamnanus, abt van het klooster op het eiland Hy, verwijzen. Deze vervaardigde in 698 een tamelijk uitvoerig geschrift: „*de situ et locis terrae sanctae*"; deels naar schriftelijke opteekeningen, deels naar de opgaven van een Fransch bisschop, Arculf, die, van een togt naar het H. Land over Gibraltar terugkeerend, door een storm op het eiland Hy werd geworpen en hier in het klooster een geruimen tijd leefde. Adamnan heeft dit geschrift in 't zelfde jaar 698 aan Alfrid, koning van Northumberland, aangeboden, en hierdoor is 't een eigendom der Engelsche kloosters geworden, daar Beda er een uittreksel van maakte. Noch Willibald noch de non van Heidenheim kon met die beschrijving onbekend zijn: zij moeten dit boek in de kloosters van Engeland gelezen hebben; want het maakte de geographie van het H. Land uit, en bevond zich derhalve, gelijk ook Beda zegt, in *veler* handen [1]). Buitendien kent men de gewoonte van dien tijd: men behield voor elk onderwerp het ééne bepaalde boek, totdat een ander volstrekte behoefte werd.

Verlangde nu de non te Heidenheim van Willibald een verhaal zijner reis, dan kon zij juist geene nieuwe schildering der gewijde plaatsen verwachten: zij had die reeds in Adamnan. Voor haar was het van meer belang te hooren, wat den bisschop persoonlijk wedervoer, en wat weg hij genomen had. Veel had Adamnan niet gezegd: daar was eene aanvulling te hopen; veel was er sedert de reis van bisschop Arculf in Palestina veranderd: hier was dus een nader en juister berigt gepast. En zoo is het werkelijk met Willibalds reisbeschrijving gesteld. Zijne

---

[1]) „Liber legentibus multis utilissimus."

persoonlijke lotgevallen komen op den voorgrond, en meest in betrekking tot den toestand des lands onder de heerschappij der Arabieren. Wat Adamnan genoegzaam beschreef, herhaalt hij niet meer, of gewaagt er niet van; waar ergens op eene heilige plaats sedert Arculf eenige verandering heeft plaats gehad, dit geeft hij op; wat Arculf voorbijging, dit stipt hij aan, voor zooverre het hem op zijnen togt bekend werd. We zullen bij de mededeeling van den hoofdinhoud deze opvatting gestaafd zien. Wel heeft Willibald nergens uitdrukkelijk op Adamnan verwezen; dit was ook niet noodig, wijl hij het zijne niet herhaalde. Ook de Frankische monnik Bernard, die in 870 het H. Land bezocht, deed het niet; in zijn verhaal neemt de reis door Egypte de meeste plaats in, terwijl de togt door Palestina kort afgedaan wordt, daar voor zijn doel de eenvoudige vermelding van zijnen weg voldoende was. Later kan men herhaaldelijk hetzelfde opmerken, toen er na de kruistogten nieuwe beschrijvingen noodig werden en de reisverhalen zich vervolgens daarop grondden.

Na deze inleiding, kunnen we nu gevoegelijk de voornaamste bijzonderheden van het reisverhaal geven.

Het jaar van Willibald's vertrek uit Engeland is met zekerheid nagewezen: 't is het jaar 720 [1]; en wel, naar de schrijfster opgeeft, tegen den zomer, denkelijk in de maand Mei. De pelgrims staken te Hamblehaven van wal [2]; eene plaats van het tegenwoordige graafschap

---

1) Verg. Popp, *« Denkschrift »*, bladz. 1138. — Hahn, t. a. p., bl. 4, aanm. 12.

2) Volgens het *Itinerarium* was de oude naam *Hameleamutha*, de toenmalige *Hambich*. Den tegenwoordigen naam geven de Bollandisten op *in vita S. Richardi*.

Southampton; zij liepen de Seine in en bereikten Rouaan [1]). Het was een koopvaardijschip [2]), wijl Willibald de beide eindpunten dezer reis als stapelplaatsen vermeldt. Na eenige dagen van rust, begon de togt door Frankrijk. Het verhaal zegt wel, dat Willibald en zijne reisgezellen al de heilige plaatsen, die op hunnen weg lagen, bezocht hebben; doch over het verloop der reis heeft het ons in volstrekte onzekerheid gelaten. — De pelgrims trokken over de Alpen; de eerste plaats, welke zij ons noemen, is *Gorthonicum*, waaronder *Dortona* zou te verstaan zijn [3]). Van daar kwamen zij te Lucca. Hier stierf de vader van den H. Willibald, de H. Richardus, en vond zijne begraafplaats in de kerk van den H. Frigidianus, waar nog heden zijn gebeente rust.

Willibald schildert de verdere bergreis als gevaarlijk, wegens de hinderlagen der soldaten. 't Was welligt krijgsvolk van den Lombardischen koning Luitprand, die de bergvestingen in bezit had genomen [4]). Intusschen kwam de pelgrimstoet gelukkig te Rome aan, en trad, vol dankbaarheid jegens God, de basiliek van den H. Petrus binnen. Het was de 11 November van het jaar 720. Zij, die tot nog toe *pueri oblati* waren geweest, kwamen nu in den rang

---

1) Dat *Sigona* de Seine, en onder *Rotum* Rouaan te verstaan is, bewijst Mabillon, *Acta Sanctorum O. S. B.*, IV, 335.

2) Het *Itinerarium* noemt het schip „*celocem*", een snelzeiler. Anderen schrijven „*celonem*"; hetwelk Isidor. (de origin. 19, 1) verklaart: „quas Graeci κέλητας vocant i. e. veloces biremes vel „triremes agiles et ad ministerium classis aptae." — Hier is ook de uitdrukking gebruikt: „classibus clamantibus"; onder *classis* zal te dezer plaatse het scheepsvolk te verstaan zijn.

3) Aldus Mabillon, die zijn vermoeden op eene oorkonde van het jaar 802 grondt, waarin *Dortona* als „Chortona" voorkomt.

4) In het Leven van den H. Wunibald heet het: „*amplos militum intraverunt terminos.*"

van eigenlijke *novicen*, en werden waarschijnlijk als zoodanig aan de St. Pieterskerk opgenomen [1]). Twee jaren [2]) bragten zij in de beoefening van het kloosterleven en met de studie der gewijde wetenschappen door; waarvan zij zich zelfs door geene gevaarlijke koorts lieten wederhouden, welke beiden, Willibald en zijn broeder, gedurende den zomer door te staan hadden; doch gelukkig zóó, dat de een den ander verplegen kon.

Te Rome vielen in die jaren geene bijzondere gebeurtenissen voor. De geschiedenis spreekt enkel van een concilie, hetwelk Paus Gregorius II daar in 721 vergaderd heeft. — Na verloop van twee jaren konden beide broeders den kloosterstaat omhelzen. Wunibald voldeed aan dien lang gekoesterden wensch, en bleef bij St. Pieter; Willibald zag naar een enger weg en strenger leven uit, en na veel en vurig bidden, besloot hij, eene bedevaart naar Jerusalem te doen.

Het H. Land was destijds onder de heerschappij der Saracenen. De kalif Omar was in 720 gestorven; zijn dood maakte een einde aan de vervolging, door hem tegen de Christenen gewekt. De nieuwe kalif Yezid II vaardigde wel een bevel uit, dat men de beelden der Christenen zou verwoesten; doch door politieke beroeringen werden de bedreigingen niet ten uitvoer gelegd, en ge-

---

1) Zoo zal het *„scandere scholasticam scalam"* te verstaan zijn. Gelijk men weet, waren de leerlingen van een klooster in *pueri* en *scholares* onderscheiden. — De laatsten waren eigenlijke kloosternovicen. In 't Leven van den H. Wunibald drukt de non zich duidelijker uit: *„tonsuram accipere et Dei servitio se subjugare studuit."*

2) Het reisverhaal zegt: *„usque ad* ALIUD *solennitatis Pascha."* Dat hiermede het *tweede* Paaschfeest bedoeld is, ligt in het verhaal zelf, en wordt door Hahn (bladz. 14) uitdrukkelijk aangetoond.

noten de Christenen rust. Buitendien was het, sedert Solimans vloot in 718 voor Constantinopel ter naauwernood aan een volslagen ondergang ontsnapte, tot een diepen vrede tusschen de Byzantijnen en de kalifs gekomen. Willibald zal dit tijdstip als geschikt hebben beschouwd, om het Oosten te bezoeken.

Dadelijk na Paschen (omstreeks den 20 April) van het jaar 722, begaf hij zich met twee reisgenooten op weg. Deze togt verschilde zeer van den eersten. Voor hunne reis naar Rome hadden zich de pelgrims ten hunnent van alle benoodigdheden kunnen voorzien [1]). Nu togen zij als kloosterlingen heen, zonder geld of goed, zich geheel aan de goddelijke bescherming overgevend. Wel droegen zij hunne wereldsche kleederen [2]); wij vernemen echter van Willibald, dat hij eens met zijn gezelschap een stuk broods gebedeld heeft, en het aan den rand eener bron in het water doopte, om het te kunnen eten; wij hooren, dat hij eens bijna van gebrek was omgekomen; dat hij een geruimen tijd van de aalmoezen eens koopmans leefde, en het gezelschap zich hier en daar moest verdeelen, om zich gemakkelijker van levensmiddelen te voorzien. Op de reis naar Rome waren zij zelven meesters van hunnen weg; nu moesten zij op scheepsgelegenheid wachten en ook die aangrijpen, welke hen soms langs omwegen tot hun doel bragt. Menigmaal waren zij genoodzaakt te blijven, wanneer er zich zulk eene gelegenheid niet aanbood; menigmaal ook moesten zij zich bij ongunstig jaargetij op zee wagen. Voor een jongeling van die hooge geboorte als Willibald, onderstelt een zoodanige togt wel eene held-

---

1) *Itiner.*, cap. VI: „*sumtis secum vitae stipendiis.*"

2) Ibid. cap. VIII: „quia juvenes et decori *et vestium ornatu bene erant induti.*"

haftige opoffering en zelfverloochening De hemel beloonde inmiddels hun vertrouwen.

Over Terracina [1]), waar de reizigers zich twee dagen ophielden, welligt op de aankomst van een schip wachtend, kwamen zij, bij gebrek aan zulke gelegenheid, over land naar Gaeta, en van hier te water naar Napels [2]). Beide steden lagen destijds in het Lombardiesch hertogdom Benevento, doch behoorden, gelijk Willibald een weinig verder naar waarheid opmerkt, onder Rome, daar de koning der Lombarden eenige jaren te voren het patrimonium der Roomsche Kerk had teruggegeven en de hertogen van Benevento met den Paus een verbond gesloten hadden. Het verblijf te Napels duurde twee weken; waarna Willibald met de zijnen op een naar Egypte terugkeerend schip naar Regio in Calabrië, en van daar twee dagen later naar Sicilië voer, alwaar zij te Catania landden. Die stad had voor de pelgrims bijzondere belangrijkheid, wijl daar het graf van de H. Agatha is. Willibald geeft hier getuigenis van eene ondervinding, reeds door den H. Methodius vermeld, dat namelijk Agatha's sluijer de inwoners van Catania tegen de uitbarstingen van den Etna beschermt. Zijne getuigenis is des te meer te waarderen, wijl juist in deze eeuwen de schriftelijke overlevering daaromtrent te spaarzamer is [3]).

---

1) Zoo verklaart Mabillon de woorden: „Daterina in Oriente". Werkelijk ligt *Terracina*, het *Trachina* der Grieken, op den weg naar Gaeta, en oostelijk van Rome.

2) Het *Itinerarium* schrijft *Nebulem* voor *Neapolim*.

3) Verg. de *Acta SS.* Boll. Febr. Tom. I, bl. 647. Willibald deelt die nadere bijzonderheid welligt daarom mede, wijl de zaak niet geheel juist opgegeven was in het geschrift: *de laudibus virginitatis*, van den Engelschen bisschop Adelhelm, die in 709 overleed. — Het is bekend, dat er ook in ons vaderland, en nog

Na een verwijl van drie weken te Catania, gingen zij scheep naar het eiland Samos. Zij voeren door de Jonische zee naar Malvasia [1]), zuidwaarts van het oude Epidaurus, in den Peloponnesus gelegen; Willibald noemt dit schiereiland „land der Slaven" en bevestigt hiermeê de nieuwere bewering, dat de Peloponnesus reeds in het begin der VIIIe eeuw door Slavische bevolkingen bezet is geweest [2]). Corinthe ter linker latend, stevenden zij den Archipel door en kwamen over Cheos [3]), naar het eiland Samos, aan de kust van Klein-Asië, van waar zij naar Ephese overstaken. Oostelijk van deze stad bevond zich de door Theodosius den Jongere gebouwde kerk met het graf der zeven zoogenoemde slapende bloedgetuigen, die hier gedurende de vervolging van keizer Decius in een spelonk ingesloten, volgens de legende eerst onder de regering van keizer Theodosius weder ontwaakten. Willibald deelt deze legende niet mede; zij was reeds buiten dat door Gregorius van Tours aan het Westen bekend geworden [4]). Ephese had nog een beroemder graf, dat van den H. Evangelist Joannes. Het lag buiten de stad op een berg. Ook Willibald bewonderde de heerlijkheid

---

uit deze eeuw, onwraakbare getuigenissen zijn, hoe meermalen eene tegen een geweldigen brand ingehouden relikwie van de H. Agatha, eene gezegende uitwerking had.

1) Het *Itiner.* noemt de stad *Manifasia*, in plaats van den regten naam *Monembasia.*

2) Verg. Hahn, t. a. p., bl. 14.

3) Het *Itiner.* heeft *Choos*; waarop Hahn aanmerkt: *Choo* zal wel de Grieksche accusatief, evenals *Samo*, wezen en *Keos* beteekenen; want in dit geval is de opgave waar Corinthe ligt, geregtvaardigd; ook wijst het laatstverlaten punt van zijnen togt daarop heen.

4) Vergl. *Acta SS.* Boll. Julii (27), Tom. VI, 378 v.

en schoonheid der over het graf gebouwde kerk [1]), welke door Metaphrastes geroemd wordt. Van de St. Jans-kerk trokken zij omstreeks twee uren zuidwaarts naar Pygila, thans een bouwval [2]). Volgens Suidas was hier de plaats waar men zich gemeenlijk naar Creta inscheepte. Vermoedelijk zochten ook onze reizigers eene gelegenheid, wijl zij hier een dag verwijlden; zij vonden die echter niet, en zagen zich genoodzaakt brood te bedelen, hetwelk zij aan de bron in 't midden van het stadje, gelijk we reeds aanstipten, in water weekten, en het aldus aten.

De reis werd te voet langs de zeekust voortgezet. De opgaven van het reisverhaal zijn hier niet met zekerheid te verklaren. Het noemt twee steden, Strobolem en Patera, die verschillend worden genomen. Daar intusschen de weg naar Milete afdaalt, kon, wil men, onder Strobolem het voorgebergte Trogilium [3]), thans het Messogis-gebergte, en onder Patera eene aan deszelfs voet gelegen stad, misschien Phyrra, te verstaan zijn [4]). Hier belette hen de winter verder te reizen.

---

[1]) Op deze kerk althans kan men de woorden: *„ad S. Joannem in loco speciosoˮ* laten zien. Hahn laat ze (bl. 17) meer op het *oord* slaan, en volgt daarin de *Vita secunda S. Will.*; *„omni tempestate immunem et securumˮ*. De *Vita secunda* voegt er bij, dat te Ephese het graf van de H. Magdalena is. De omstandigheid, dat Willibald hier niets van zegt, pleit voor de bewering der Bollandisten, dat het graf dier Heilige nooit te Ephese is geweest.

[2]) Het *Itiner.* heeft *Figila*; eene andere lezing *Sigila.* Overigens schrijven ook Pomponius Mela, Plinius en Strabo *Phygela.*

[3]) Volgens het *Itinerarium* ligt Strobolem op een hoogen berg. Werkelijk wordt door Constantinus Porphyrogeneta eene stad in Carië *Strobellus* genoemd.

[4]) Vosgien en de kaart van de l'Isle geven een Patera in Anatolië aan de kust der Middellandsche zee op. Valkenstein verstaat Patara aan den Xanthus. Doch Willibald zou den weg van Ephese

In de lente van 723 voeren zij naar Milete [1]). Willibald zag er twee kluizenaars, die op hooge gemetselde zuilen woonden [2]). Hier verduurde hij den zwaarsten nood; een vreeselijke honger folterde hem en zijne reisnooten, en zij vreesden, van broodsgebrek te zullen omkomen. Doch God gedacht zijne armen. Zij vonden een schip, waarmede zij te Paphos op het eiland Cyprus aanlandden. Het was juist eene week over het jaar sedert hun vertrek uit Rome [3]) Tegen het feest van den H. Joannes den Dooper kwamen zij naar Constantia, en bezochten het graf van den H. Epiphanius.

Cyprus, zegt ons Willibald, lag destijds tusschen Grieken en Saracenen, en er was een diepe vrede tusschen beide volken. Werkelijk was Cyprus reeds in de VII eeuw schatpligtig gemaakt aan de Arabieren; doch wij zien hier, wat andere geschiedschrijvers ons niet verhaalden, de gevolgen, welke de laatste nederlaag van den kalif Soliman voor Constantinopel (in 718) had: dat, namelijk, de Arabieren een tijd lang van Cyprus verdrongen werden, en genoodzaakt rust te verleenen [4]). — Na het feest van den

---

tot daar, dien hij te voet aflegde, wel niet met twee plaatsen afgedaan hebben; en bij den grooten afstand van beide punten, is die weg voor hem naauw mogelijk geweest.

1) *Urbs Melitena*, zegt het *Itiner.* Mabillon gist Mytilene, dat echter te ver afligt. Voor Milete pleit, dat het aan zee ligt, gelijk Willibald aanduidt, en ook, dat het dikwijls door overstroomingen te lijden had. De tweede *Vita S. Will.* heeft voor *Melitena* een „*mons Galanorum*".

2) Dusgenoemde Stylieten. De tekst heeft *in silice.* Reeds Canisius verbetert in *stilite*, ἐν στυλίτι.

3) De tweede *Vita S. Willibaldi* zegt, dat zij te Paphos Paschen hadden gevierd (dus den 28 Maart), en daar drie weken waren gebleven.

4) Verg. Hahn, t. a. p., bladz. 12.

H. Joannes den Dooper stak Willibald naar het vaste land over, en kwam bij Tortosa [1]), een ouden bisschopszetel, aan. Van een bisschop zegt Willibald te dezer plaatse niets, doch eerst bij het kasteel Arke (thans Erek), twaalf uren zuidelijk van Tortosa, waar hij de liturgie naar Griekschen ritus bijwoonde. Van Arke kwam de nu tot acht personen aangegroeide pelgrimstoet, na een weg van twaalf mijlen, te Emesa. In deze, in de oudheid zoo beroemde stad, trok de kathedraal van den H. Joannes den Dooper het meest de aandacht van Willibald. Wat daar nog heden Christenen en Turken van die kerk (nu moskee) aan elkaâr verhalen, dat keizerin Helena die prachtige, op vier en dertig marmerzuilen rustende basiliek gebouwd heeft, zegt ons Willibald ook [2]). De Turken branden nog heden ten dage in eene der kapellen voortdurend eene lamp, wijl zij meenen, dat het hoofd van den H. Joannes daar bewaard wordt. Willibald herinnert enkel, dat het hoofd er langen tijd is geweest. Men kan aan dit zeggen de waarheid zijns verhaals zien; want inderdaad was het heilig hoofd in 639, bij den intogt der Saracenen in Emesa, weggebragt, en er, gelijk Theophanes berigt, eerst in 761 weder hersteld, zoodat hij het, bij zijn bezoek te Emesa, aldaar niet heeft kunnen zien [3]).

Te Emesa maakten Willibald en zijne reisgenooten de eerste kennis met de Arabieren. Hetzij de vrees voor de Saracenen de pelgrims op dien tijd zeldzamer maakte, of de vreemde kleeding de aandacht trok: de wantrou-

---

1) Volgens het *Itiner.*: Tharatas, gewoonlijk Antaradus.

2) De kalif Moawijah had de door eene aardbeving verwoeste kerk te Emesa op eigen kosten weder laten opbouwen. Damberger, II, 67.

3) Men zie de *Acta SS.* Boll., Tom. IV Junii, bl. 729 vv.

wige Arabieren vatten argwaan tegen onze reizigers op, en in 't vermoeden, dat zij Grieksche bespieders waren, namen zij hen in hechtenis. Willibalds mededeelingen over zijn vaderland en herkomst waren voor hen een raadsel, en zoo bragt men de gevangenen voor een grijsaard, die waarschijnlijk door zijn vele reizen kennis had van landen en talen, en hen in 't verhoor nam. De grijsaard erkende in hen wat zij waren, en in eene waarlijk patriarchale taal besliste hij: „Ik zag dikwerf lieden uit die werelddeelen herwaarts komen, landslieden van dezen: zij zoeken niets kwaads, maar wenschen enkel hunne wet te vervullen."

Deze uitspraak was onderwijl voldoende, om hunne gevangenschap ligter te maken. De Christenen der stad toonden belangstelling voor de vreemdelingen. Een koopman wilde hen vrijkoopen, opdat zij hunne bedevaart zouden kunnen voortzetten; dit gelukte hem wel niet, maar men veroorloofde hem toch, den gevangenen dagelijks tweemaal spijzen te verschaffen, hen tweemaal in de week door zijn zoon in het bad te laten brengen, en des zondags naar de kerk over de marktplaats heen, en voor hen inkoopen te doen. Zoo werd de gansche stad weldra met de vreemdelingen bekend; want alles liep naar de markt heen, om de vreemde jonge lieden te zien, met hunne schoone gestalte en sierlijke kleedij. Men ziet, Willibald vindt de Arabieren, gelijk zij anders geschilderd worden, zacht en regtvaardig, waar er geen krijgsvijandschap in het spel komt [1]). Wij zien, hoe de Christenen zich te midden van de Arabieren bewegen, ongehinderd hunne zaken en zelfs hunne godsdienst waarnemen; het laatste

[1]) Hahn, t. a. p., bladz. 43.

zeker in gevolge den gesloten vrede met Constantinopel, waarbij die voorwaarde, gelijk zij reeds bij vroegere overeenkomsten gevoegd was, wel weder vernieuwd zal zijn. Wij zien, dat die dulding zich niet bij Syrië bepaalde, maar plaats had in alle landen, waarover zij hunne heerschappij hadden uitgestrekt.

Om verder te trekken, had Willibald volstrekt een pas van den emir van Emesa noodig. Het schijnt, dat het reizen in het binnenste des lands zeer bemoeijelijkt was, daar die koopman, door wiens aalmoezen onze pelgrims leefden, zelfs niet voor losgeld hunne bevrijding konde verkrijgen, voor en aleer zij aan den emir waren voorgesteld. Een magtiger invloed was hun hierin behulpzaam. Er kwam een Spanjaard aan, die een broeder aan het hof des emirs had. Spanje was toen ter tijd door de Arabieren veroverd; hier vinden wij, hoe daardoor de verbinding van Spanje met het Oosten hersteld werd, en Spaansche Christenen, zeker om hunne wetenschappelijke beschaving, door de Arabische opperhoofden in dienst werden genomen. Immers wat Willibald hier verhaalt, stemt geheel overeen met hetgeen ten zelfden tijde door den H. Joannes Damascenus berigt wordt. De vader van dien Heilige was als een weldoener van vele Christenen bekend, die hij uit de gevangenis loskocht, juist als hier de Christen koopman Willibald en zijne gezellen poogt te bevrijden; en Joannes bekleedde, evenals zijn vader, eene hooge waardigheid aan het hof des emirs van Damascus, op dezelfde wijze als hier een Spanjaard een post van invloed aan het hof des emirs heeft.

De Spanjaard bezocht onze pelgrims in den kerker en deed zich naauwkeurig over hunne zaak inlichten. Het opperhoofd van Emesa, die grijsaard, bij wien zij het eerste

in verhoor waren genomen, alsmede de kapitein van het schip, waarmede zij van Cyprus waren gekomen en wiens lieden waarschijnlijk Willibald's gezelschap hadden versterkt, de broeder eindelijk des Spanjaards, die over de gansche aangelegenheid naauwkeurig onderrigt was, bragten de zaak voor den emir [1]), wiens eerste vraag insgelijks naar het vaderland der gevangenen was. Toen hij vernam, dat zij van het uiterste Westen waren [2]), uit een land, dat de laatste grenzen der wereld uitmaakte, wijl men verder niets meer dan de zee kende, besliste hij: „Wat zullen wij hen straffen? Zij hebben niets tegen ons misdaan. Geef hun een vrijen pas en laat hen gaan." De emir deed nog meer. Onze gevangenen hadden eene heffing van een *tremissis* (het derde van een *solidus*) te voldoen; doch hij behandelde hen als de reisgezellen uit Cyprus, dat met de Arabieren in vriendschap was, en schold hun alle betaling kwijt.

Willibald heeft dit gansche voorval te Emesa uitvoerig geschilderd. De non van Heidenheim merkt op, dat de Heilige van jongs af aan bijzonder veel van de studie der

---

[1]) Het *Itinerarium* zegt: „Regem Sarracenorum, cui nomen *Mirmumni*". Deze titel is aan de gansche middeleeuwen bekend, en er kan hier geene verwisseling van naam en titel, gelijk Hahn (bl. 9) wil, plaats gehad hebben; maar „*nomen*" is voor *titel* te nemen.

[2]) Hahn merkt (bl. 10) aan, dat de Noordsche wereld destijds den Arabieren nog vrij onbekend was, daar zij niet eens pogingen hadden gedaan, om in Frankrijk door te dringen. Doch met Willibald's verzekering, dat hij van Brittanje was, kwam zijne verdere verklaring aan den emir overeen. Ook was Frankrijk den Arabieren niet onbekend, wijl de nieuwe kalif Yezid juist in 720 en 721 door zijn stadhouder Narbonne had laten veroveren en het Gothische Gallië tot eene provincie inrigten. Verg. Damberger, II, 219.

H. Schrift had gehouden. Men kan die opmerking allerwege in den stijl van het reisverhaal bevestigd zien; doch inzonderheid op deze plaats, welke zich als een stuk uit het Evangelie laat lezen. Inmiddels zag Willibald te Emesa niet enkel de schoone kerk, door de H. Helena gebouwd [1]), maar deed ook onderzoek naar de kerkelijke betrekkingen. Want ten slotte voegt hij er bij, dat die stad de metropolis van twaalf bisdommen is [2]). Met den pas des emirs voorzien, ijlt Willibald naar het H. Land. Hij legt de honderd mijlen weegs van Emesa naar Damascus af, zonder ons eene enkele der plaatsen te noemen, welke hij doortrok. Te Damascus, den zetel des kalifs, waar toen de vader van den H. Joannes Damascenus, of deze zelf, den vorst in gunstiger stemming jegens de Christenen hield, bleef hij eene week. Arculf, zijn voorganger in de beschrijving van het H. Land, had het noodige over de ligging der stad opgeteekend [3]). Willibald zegt daarom enkel, dat Damascus de rustplaats van den H. Ananias is. Verder geeft hij ons berigt over de kerk, welke gebouwd werd ter plaatse waar Christus van Saulus een Paulus maakte, twee mijlen buiten de stad [4]). Hier verrigtten hij en zijne reis-

---

1) Dit berigt van Willibald wordt door Sozomen., *Hist. Eccl.*, Lib. III, cap. 16 bevestigd.

2) Keizer Theodosius verhief Emesa tot metropolis. Anders maakte Damascus aanspraak op dien rang. De namen der bisdommen geeft Le Quien, *Oriens Christ.*, II, 838 vv.

3) Adamnan., *de locis sanct.*, II, 28.

4) De bouwvallen dezer kerk staan honderd schreden buiten het tegenwoordige Damascus. Ook Adrichomius geeft den afstand niet op *twee*, maar slechts *één* mijl aan. Doch Fretellus, in de XIIe eeuw, stelt die plaats „*secundo* miliario a Damasco"; zoo ook Joannes Würzburgens., in de XIIIe eeuw.

genooten hun gebed: het was de ernstige voorbereiding tot hunne intrede in het H. Land.

Dit tweede, wel belangrijker gedeelte van Willibald's *Hodoeporicon* moeten we tot eene volgende aflevering verschuiven; we zullen dan ook, tot eene proeve, eene enkele plaats zooveel mogelijk letterlijk wedergeven.

VERSCHEIDENHEDEN.

ONUITGEGEVEN BRIEF VAN GERARD ZERBOLT, BIJGENAAMD VAN ZUTPHEN.

Toen in 1398 de pest in Deventer uitbrak, weken Floris Radewijns, overste der Broederschap van Geert Groote, en ettelijke Broeders naar Amersfoort, en hielden gedurende eenigen tijd aldaar briefwisseling met degenen, welke in het Deventersche fraterhuis waren achtergebleven. Eenige dier brieven zijn te vinden bij G. Dumbar (*Analecta*, deel I, bl. 88—113); de eerste evenwel is geschreven alleen door Gerard Zerbolt, welke vóór nog de afreize der overigen besloten was, door Radewijns was uitgezonden, om tevens bij den bisschop en den deken van Utrecht sommige volmagten en vergunningen voor de Broedersehap te verkrijgen. Hij beklaagde zich (Dumbar, bl. 88) over den weinigen uitslag zijner zending, en vertrok onverrigter zake naar Amersfoort, omdat aldaar nog andere Broeders aanwezig waren; uit die plaats heeft hij enkele dagen later aan Radewijns een anderen brief gezonden, die tot nog toe niet in het licht is gegeven, en waarvan we het volgende fragment hebben gevonden in een merkwaardig handschrift, afkomstig uit het Deventersche fraterhuis.

Epistola domini Gherardi de Zutphania ad dominum Florentium et fratres, postquam emissus erat propter pestilenciam.

Dispersiones Israhel in unum iterum congregari et recolligi pro salute [1]). Reverendissimi pater et fratres: feria sexta praecedente

[1]) Niet zeldzaam vindt men de brieven uit de XIVe en XVe eeuw aangevangen met eene spreuk of heilwensching, bij wijze van groe-

de mane vobis duas literas 1) valde festinanter et obrupte scripsi et cum tedio. Cum illas literas scripsi, nondum proponebam redire Amesfordiam; sed tamen eodem die impaciens tedii et videns quod sive Trajecti eram sive non, eque valuit 2) et quod mea praesencia ibi fuerit frustra, redii Amesfordiam ad duos fratres meos Philippum et Ghisebertum, in quibus omne meum solacium et gaudium existit; eorum praesencia et dulci affabilitate relevatur tedium meum. In Amesfordia suo modo competenter sum in pace, sine comparatione melius quam in Trajecto, maxime propter duos fratres. Rogo cordialiter, si non vultis aliquem de domo nostra 3), quod propter Deum remittatis Philippum. Alioquin ero multum desolatus et tediatus. Tres quaternos 4) quos misistis mihi, limatos recepi, et cetera. Valete.

Gherardus Zutphaniae, unus de dispersis Israhel, suo tempore congregandis et revocandis.

BERIGTEN OVER DE BULGAREN.

Er was bij menigeen eene niet ongegronde vrees, dat door den jammerlijken afval van den pas-gewijden aartsbisschop der Bulgaren, de terugkeer van dit volk tot de Katholieke Kerk grootendeels belemmerd, of aanvankelijk geheel gestaakt zou worden. Gelukkig echter komen er daaromtrent vertrouwde berigten, welke,

---

tenis, *pro salute.* Blijkens het einde van den brief, heeft de schrijver in de verstrooijing Israëls, de verspreiding op het oog, welke de Broeders zich, wegens de pestziekte, moesten getroosten.

1) Een dier twee brieven leest men bij Dumbar, t. a. p. Deze is geschreven Vrijdags (feria sexta) vóór St. Jans Onthoofding, dat is Vrijdags vóór 29 Augustus 1398.

2) Het was om het even.

3) Denkelijk is hier *mittere* uitgelaten: « *Ik verzoek u hartelijk, zoo « gij niet iemand uit ons huis* (uit Deventer) *wilt zenden, dat gij om « Gods wille Philippus terugzendt.* «

4) Dit zullen bladen perkament geweest zijn, die men toebereid (*limatos*) aan Gerardus had afgezonden, welke onder de Broeders uitmuntte in het vervaardigen van buitengewoon fraaije handschriften.

wel verre van die vrees te bevestigen, hoop geven, dat het begonnen werk een gezegenden voortgang zal hebben. Althans de *Revue du monde catholique* bevat een schrijven van den apostolischen prefekt der missie van de Lazaristen te Constantinopel, waarin gemeld wordt, dat het volk het werk der bekeering ijverig voortzet. Drie Bulgaren, mannen van kennis en invloed, waren bereid, zich geheel aan de dienst der Kerk te wijden. De uitgave van het dagblad *Bulgartje* was weder opgevat, en men had uit Europa hulp ontvangen voor het oprigten van scholen. Te Adrianopel waren nog twee kapellen opgerigt, wijl het getal bekeerlingen toenam. In verschillende oorden des lands was de gunstigste stemming tot vereeniging met den H. Stoel bij de bevolking zigtbaar.

Eenige weken later vermeldde het *Bulletin de l'Oeuvre des écoles d'orient*, dat het vertroostende tijdingen aangaande de Katholieke beweging bij de Bulgaren [1]) ontvangen had. De sultan had plegtig de Katholieke Kerk der Bulgaren erkend, alsook haar hoofd, Petrus Arabagiski, een Bulgaar en Katholiek, die reeds vele jaren priester is.

Verder zijn hun afzonderlijke registers voor den burgerlijken stand toegestaan, welke voortaan niet meer door Grieksch-schismatieke, maar door Katholieke priesters zullen gehouden worden. Deze maatregel heeft nog dit ten gevolge, dat er aan de Grieksch-schismatieke geestelijkheid geene regten meer behoeven betaald te worden.

„DE BIJBEL VAN ELK LAND" [2]).

Van dit werk is dezer dagen te Londen de tweede uitgave

---

[1]) Het *Bulletin* voegt er bij, dat de Bulgaren eene natie van vijf millioen zielen uitmaken.

[2]) „*The Bible of every Land*, a History of the sacred Scriptures in every Language and Dialect into which Translations have been made, illustrated bij Specimen Portions in native Characters, Series of Alphabets, coloured Ethnographical Maps, Tables, Indexes etc. — 475 pp. 4°. — London. Samuel Baxter and Sons."

verschenen; het is eene geschiedenis van de heilige schriften in elke taal en dialekt, waarin vertalingen van den bijbel, geheel of ten deele, gemaakt zijn, opgesierd met proeven van eigen letterschrift, en gekleurde ethnographische kaarten, tafels, enz.

Een Protestantsch Engelsch tijdschrift zegt er van, dat de typographische uitvoering den „Bijbel van elk land" tot een prachtwerk maakt, en dit boek, wegens de rijke mededeelingen over talen en volken, die er in vervat zijn, door de geleerden met vreugde zal begroet worden. Het is merkwaardig, zoo leest men in de „*Prefatory Remarks to the Second Edition*", dat, terwijl al de takken van godsdienstige, politieke, sociële, literaire en wetenschappelijke geschiedenissen van tijd tot tijd zoo vele en degelijke bewerkers vonden, er zich niet één enkele opdeed, die — althans in eene doorloopende en volledige voorstelling — de geschiedenis van Gods woord heeft geschreven. De bouwstoffen voor zulk een arbeid werden van eeuw tot eeuw steeds grooter; - - - en toch is eerst door deze uitgave een werk geleverd, dat ook voor den gewonen lezer van nut kan zijn, daar de menigten van mededeelingen tot heden toe voor het gewone leven niet toegankelijk waren. *De Bijbel van elk land* heeft voor 't eerst alle bronnen die op deze geschiedenis betrekking hebben, bijeengebragt. - - - De omstandigheden, onder welke de Schrift in de talen van verschillende natiën werd overgezet, zijn in dit werk nader onderzocht, terwijl het ook mededeelingen over de verbreiding dezer vertalingen onder de verschillende natiën, enz. aanbiedt.

Dat men hier, gaat het berigt voort, inzonderheid wat de nienwere talen aangaat, menige belangrijke mededeeling vindt, waarborgen ons de namen der mannen, die den uitgever door hunne bijdragen ondersteunden. Als medearbeiders zijn genoemd: Prins Louis Lucien Bonaparte, Malan, Hughes, de *British Foreign Society* en de Amerikaansche Bijbel- en Zending-genootschappen.

In dit boek worden niet enkel korte berigten over de bijzondere dialekten gegeven, maar van elk dialekt, waarin de bijbel overgezet is, proeven medegedeeld, waardoor het tot een soort van polyglot is geworden. Omstreeks 261 dialekten, waarin bijbelvertalingen (ofschoon van vele slechts enkele gedeelten) voorhanden

zijn, worden daarin besproken, onder toevoeging van proeven der overzettingen en facsimiles der letterschriften. — In de inleiding heeft men fraai bewerkte kaarten, met berigten over de volken in wier dialekten de bijbel vertaald is; op de eerstvolgende bladzijden vindt men hun alphabet. De lithographiën zijn doorgaans wel geslaagd en de letters zeer duidelijk.

De indeeling is als volgt: bladz. 1—21 de eenlettergrepige talen; bl. 22—63 de Semitische talen; bl. 64—313 de Indo-Europeaansche talen; bl. 314—359 Ugro-Tartaarsche talen; bl. 360—396 Polynesische of Maleische talen; bl. 397—437 de Afrikaansche talen; bl. 438—475 de Amerikaansche talen.

NADER BERIGT VAN P. DE SMET OVER DE MORMONEN.

De *Godsdienstvriend* voor December gewerd ons te laat, om in ons slotartikel over de Mormonen, de nadere mededeeling van Pater de Smet nopens die goddelooze dweepers op te nemen [1]). Het is belangrijk genoeg, om het nog afzonderlijk te laten volgen. Hij verhaalt, in zooeven genoemd maandschrift, bladz. 278:

„Tusschen het fort Kearny, en den dwarsweg van la Fourche ten zuiden der Platte ontmoetten wij een honderdtal Mormoonsche gezinnen, die zich naar den Kansas of naar de Missouri begaven, met oogmerk om zich aldaar te vestigen. Zij verheugden zich het geluk te hebben gehad, van door den invloed van den nieuwen Gouverneur, en de tegenwoordigheid der soldaten van de Vereenigde Staten, het berucht beloofde land van Utah, heelhuids te hebben kunnen verlaten. Zij gaven ons te kennen, dat nog een aantal andere familiën hen zouden volgen, zoodra zij daartoe in staat zouden zijn en zich de tot de reis benoodigde middelen konden aanschaffen. Zij bekenden, dat zij reeds sedert lang zouden

---

[1]) Zie Dl. XL, bladz. 348, en de noot aldaar.

ontsnapt zijn, maar dat zij door de vrees waren teruggehouden, van in de handen der Danaïden of slaande engels te vervallen. Deze zijn de lijfwacht des profeets [thans Brigham Young], die blindelings en geheel en al te zijner beschikking staat, om al zijne plannen te verwezenlijken, aan al zijne inzigten te beantwoorden en al zijne maatregelen ten uitvoer te brengen; zeer dikwijls spelen diefstal en moord er eene groote rol in. Wee hun, die voor de aankomst der troepen, het verlangen openbaarden, om zich van Utah te verwijderen en de sekte te verlaten; wee hun, die de stem durfden verheffen over het gedrag des valschen profeets; zelden zijn zij aan de dolken der slaande engels, of liever dier gevleeschde duivels ontsnapt."

NIEUWE CHINESCHE BIJBEL.

In de *Vereeniging* voor Februarij vinden we alweder een bewijs, dat een gedrukt bijbelboek het eigenlijke middel niet is ter verbreiding van het evangelie. "China, zoo lezen we, bezit reeds "sinds lang den geheelen Bijbel, vertaald en gedrukt". Maar wat had en heeft het er aan, daar "de groote moeijelijkheid, welke "het Chinesche schrift den ongeletterden en vooral der vrouwen "oplevert, maakt dat *twee derden* van deze talrijke bevolking het "Woord van God niet kunnen lezen." Nu dan eindelijk, in de tweede helft der XIXe eeuw, heeft men een middel bedacht, om, zoo het al slaagt, den Bijbel voor *twee derden* der bevolking van dat onmetelijke rijk althans *leesbaar* te maken; want "de "zendeling Lechler heeft eene proeve genomen, om het Evangelie van "Mattheus in het Chineesch te vertalen en met Latijnsche letters "te doen drukken, met bijvoeging van een groot aantal teekens, "die dienen moeten om de eindeloos gewijzigde klanken van deze "buitengewone taal uit te drukken, en het Comité van Bazel "heeft er onlangs 500 exemplaren op zijne kosten van doen druk-"ken. Dit is [wordt hier aangemerkt] een merkwaardige vooruit-

„gang, omdat men hopen mag dat de vrouwen en kinderen in „China nu weldra even gemakkelijk den Bijbel in hunne taal „zullen lezen als wij in de onze.„ Wij meenen, dat het nog altoos zal te bezien staan, of de proeve gelukt. Doch ook dan: wanneer zal de geheele Bijbel gereed en onder al die millioenen *ongeletterde* Chinezen verspreid en *leesbaar* zijn? En ook dan: zullen zij verstaan wat zij lezen? Men denke bijv. aan Akt. VIII, 30 vv. Die magtige, die *geletterde* hoveling kon zeer goed lezen, maar *verstond* toch WAT HIJ LAS, zonder Philippus, *niet*.

SPROKKELINGEN.

STATISTIEK DER GEESTELIJKHEID IN ENGELAND EN SCHOTLAND. — Volgens het *Catholic Directory* van 1862 waren er in Engeland en Schotland in:

	1859	in 1862
Bisschoppen en priesters . . .	1222	1388
Kerken, kapellen en statiën. .	926	1019
Mannenkloosters.	34	50
Vrouwenkloosters	110	162
Collegies	11	12

Dat is in drie jaren eene vermeerdering van bisschoppen en priesters 166; van kerken, enz. 93; mannenkloosters 16; vrouwenkloosters 52; collegies 1.

Het *Directory* geeft ook de naamlijsten der Katholieke pairs (lords) van Groot-Brittanje. Dat getal is 22; 9 hiervan zijn pairs van Engeland, en 13 hebben zitting in het Hoogerhuis. Schotland heeft 2 en Ierland 7 pairs.

Het getal Katholieke baronets (met den titel van Sir) is 43, waarvan 23 Engelschen, 3 Schotten en 17 Ieren.

Het getal Katholieke leden van het Lagerhuis is 31.

GETAL JESUÏETEN. — „Uit eene onlangs te Rome door den Generaal van de orde der Jesuïten uitgegeven statistiek blijkt, dat het gezamenlijk getal zijner orde-leden op het einde van het vorig jaar 7,321 bedroeg, van welke 2,203 Franschen van geboorte waren.„

(*Kerkelijke Courant* van 15 Febr. jl.)

DE PROTESTANTSCHE PREDIKING IN DE XVIIIe EEUW. — „De tweede helft dier [achttiende] eeuw zou echter dit vertrouwen [op eene schoone toekomst der homileliek] teleurstellen, en teregt merkte de heer van Eyk [predikant te Deventer] onlangs op, hoe in dien tijd van kritisch rationalisme en speculatieve wijsbegeerte het positieve christelijke element werd prijs gegeven, om bij de algemeene begrippen van voorzienigheid, deugd, vrijheid en onsterfelijkheid, zijn heul en heil te zoeken. Volkomen stemmen wij dan ook met den geleerden schrijver in, als hij zegt: „De evangeliepreker was niet meer dan een geestelijke commis„saris van policie. Zijne kanselprodukten ontaardden in zedekun„dige vertoogen en redevoeringen, of in voorlezingen over land„huishoudkunde en makrobiotiek.„ Daardoor werden alle preken als het ware met een gelijk waas overtogen, en was alle frischheid en levendigheid van den kansel geweken.„ — „Het eigenlijke streven naar emancipatie van de heidensche rethoriek dagteekent pas van het begin dezer [XIXe] eeuw.„ — Aldus de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, N°. 2, bladz. 63 en 64 der „Boekbeschouwing„.

Geen vleijend kompliment voor al die heeren predikanten, die zich intusschen met zooveel ophef betitelden als *„bedienaren des goddelijken woords„!*

NOG EEN OORDEEL OVER PROTESTANTSCHE PREDIKING IN DE XVIIIe EEUW. — „Wij worden — schreef Ds. Deiman voor bijna eene eeuw (in 1770) — doorgaans meest geëerd en toegejuichd, als wij zulks allerminst verdienen. Wanneer wij jong en onervaren zijn, nog weinige of geene genoegzame blijken van onze bekwaamheid en getrouwheid gegeven hebben, meestal ons zelven prediken, en meer verbeelding dan verdienste hebben; dan komt alles tot ons; dan verwacht ieder buitengewone dingen van ons te zien en

te hooren; dan is elk opgetogen over onze uitmuntende talenten, en doet, als om strijd, zijn best, om ons door milde lofspraken zijne achting en verwondering te betuigen. Naarmate wij ouder worden en onze wezenlijke kundigheden en bekwaamheden met de jaren toenemen, — gelijk natuurlijk te verwachten is, tenzij wij ons door den vroegen onverdienden lof verblinden en verleiden laten om onze vlijt te staken, waar dezelve eerst regt moest beginnen, 't welk zeker, een bederf is voor vele jongelieden; — met onze toenemende kundigheden, zeg ik, verliezen wij veeltijds met ieder jaar een gedeelte van die toejuichende menigte, en de nieuwe klanken van anderen ontvangen wederom op hunne beurt denzelfden wierook."

GEWIGTIGE BEKENTENIS. — De *Tijdspiegel* (Febr. jl., bl. 139) geeft in eene beoordeeling van het werk, "*Menschenwaan en Christendom*. Een Roman en geen Roman, door A. H. van der Hoeve, Predikant te Keppel", deze woorden te lezen: "Nog "maakten wij geen melding van de onweêrlegbare wijze waarop "de schrijver heeft aangetoond, dat de stelling aangaande het "schriftgezag, rustende op de onfeilbaarheid der Bijbelsche schrij-"vers, noodzakelijk tot Rome voert. Orthodox en Roomsch, tus-"schen deze twee is maar één schrede, en de consequentie is aan "de zijde van den Roomsch-Katholijk."

JODEN-CHRISTENDOM, OF CHRISTEN-JODENDOM? — De Woltersumsche predikant T. Adriani Hoen zegt in zijne pas verschenen *Christenen en Anti-Christenen*, bladz. 9 in de noot: "De quaestie of joden- en christen-kinderen op één school onderwezen kunnen worden, beantwoordt Paulus Rom. 2 : 28, 29; Gal. 3; terwijl hij hier met éénen den joden- en christen-onderwijzer beide opgeeft, hoe zij, althans op een gemengde school, moeten werkzaam zijn, nl. niet in den geest van den Talmud noch naar een christelijk leerstelsel, maar als zonen van Abraham, den vader der geloovigen, als Gode toegewijden."

REITSMA

EN DE

MODERNE THEOLOGIE.

Het Protestantisme, dat de kiem des verderfs in eigen boezem ronddraagt, heeft door inwendige oorzaken reeds zoovele verwoestingen ondergaan, dat het nergens een levensbeginsel meer vindende, tot dien staat van ontbinding is afgedaald, waarin wij het aantreffen bij de hedendaagsche moderne theologie. Te vergeefs wordt er in dien toestand naar herstel uitgezien. Naauw heeft men in eenige nieuwe rigting zijn heil gezocht en waant men zich behouden, of ook een nieuwe tegenstand dreigt, een nieuwe strijd verheft zich; wie er verwinne of verwonnen worde: het Protestantisme valt er te meer door uiteen. Geene Protestantsche theologie, van wat rigting, vorm of benaming, is door de Protestanten-zelven gespaard gebleven. 't Is derhalve zeer begrijpelijk, waarom de nieuwste theologen den anders zonderlingen naam van *moderne* theologen hebben aangenomen. Zeker konden zij voor hunne theologie geen titel vinden, die niet reeds

was aangevallen en bij eene groote partij als verouderd en verwerpelijk werd aangezien. Daar schoot hun niets over dan zich *modern* te heeten: aldus het gansche Protestantisme kenmerkende, dat, al het oude schuwende, wijl het met de geschiedenis heeft gebroken, reeds daarom zich jegens het nieuwe niet ongenegen toont, omdat het zelf modern is. Of hebben de moderne theologen welligt geen kenmerkenden naam, omdat zij geen beginsel hebben? Dan begrijpen wij te minder, hoe zich aan hunne zijde mannen scharen, die op den lof van wetenschap aanspraak maken, en met een air van degelijkheid zich den niets beteekenenden titel van moderne theologen geven. Doch hoe het zij, en hoezeer die theologen zich ook onder eene ijdele benaming verschuilen, ook het modern-zijn is hun geen waarborg voor vrede en rust. Zij worden door geloofsgenooten bestreden, en moge hunne partij reeds tot een aanzienlijk getal gestegen zijn, er blijft nog een grooter aantal zich tegen hen verzetten en hunnen ondergang bewerken.

Onlangs heeft de heer A. T. Reitsma, in het tijdschrift „*Waarheid in Liefde*" (Jaargang 1862, 1e stuk, 1e helft) vier voorlezingen geleverd, waarin hij de moderne theologie in haar grondbeginsel tracht aan te vallen en het ongerijmde er van aan te toonen. Hij doet het met de taal der innigste overtuiging, met eene gemoedelijkheid en belangstelling, die wis door de moderne theologen hoog zullen gewaardeerd worden, en aan zijne redenering eene kracht bijzetten, waaraan zij moeijelijk zullen weêrstaan. Hij schroomt niet, zich als geloovig te laten gelden tegenover ongeloovigen, en zich te scharen bij dat betrekkelijk klein getal theologen, welke, door zucht tot behoud gedreven, een dam opwerpen tegen den alles

vernielenden stroom der menigvuldige theologische rigtingen. Wij zijn den heer Reitsma daar dankbaar voor; doch onze dankbaarheid strekt zich slechts uit tot hetgeen wij goeds in de beide eerste voorlezingen aantreffen, terwijl wij bij het lezen der derde en vierde voorlezing geheel tegenovergestelde gewaarwordingen moesten ondervinden. Wij zullen van de twee eerste voorlezingen den gang der redenering geregeld nagaan, doch uit de beide laatste slechts eene enkele proeve van ongeloovige kritiek leveren.

Veel zullen wij, ook in die eerste voorlezingen, onaangeroerd moeten voorbijgaan; want al de inconsequentiën en verkeerdheden aan te geven, ligt niet in mijne bedoeling en zou mijn schrijven al te uitvoerig maken.

Reitsma, de rigting besprekende, welke hij op godsdienstig gebied, bij telkens verdere ontwikkeling, reeds meer dan dertig jaren voorstaat, noemt zich rationeel-religieus. (Alsof godsdienstigheid nog godsdienstigheid zou mogen genoemd worden, wanneer zij irrationeel is!)

Bij het ontstaan der moderne theologie, was Reitsma, immer den gang der theologische wetenschappen volgende, aanstonds vol verlangen te weten, wat zij eigenlijk was, en wat daarin voor zijne overtuiging aannemelijk of verwerpelijk zou bevonden worden. Gelijk het een verstandig man voegt, was zijn eerste werk: het beginsel, waarop die theologie gebouwd was, op te sporen. Velen vóór hem hadden het kenmerkend karakter reeds aangegeven; doch zijns inziens hadden zij, ofschoon zelf moderne theologen zijnde, geenszins het grondbeginsel hunner eigene theologie gekend; hij daarentegen heeft gevonden wat voor anderen tot heden toe verborgen was. De

moderne theologie, zoo besluit hij na grondig onderzoek, heeft geen positief, maar slechts een negatief beginsel; want haar positief doel, het streven om het ware Christelijk-religieuse leven tot zijne volkomene ontwikkeling te brengen, heeft zij met alle andere theologische rigtingen gemeen, en is derhalve geen kenmerk, waardoor zij van andere theologiën onderscheiden wordt. De ontkenning niet slechts van het werkelijk bestaan, maar zelfs van de mogelijkheid der wonderen: ziedaar het eenig kenmerkend beginsel, het eenige eigenaardige der moderne theologie.

Wij vergunnen ons hier de opmerking, dat Reitsma de moderne theologie geene groote eer aandoet; strenger veroordeeling had hij niet kunnen uitspreken. Welk gebouw kan op negatieven grondslag worden opgetrokken; die daaraan gaan werken, doen vergeefschen arbeid: 't is slechts tijd en krachten verspillen. Doch behalve dit: zoo Reitsma het ware grondbeginsel heeft aangegeven, dan mogt die theologie, in plaats van *modern*, veeleer „*oud en half fatsoen*" heeten. De wonderschuwe partij is geenszins modern meer, en om ons hiervan te overtuigen, behoeven wij ons bij geen enkele personen of plaatsen te bepalen; neen: het gansche heir van Protestantsche theologen, ettelijke oud-orthodoxen slechts uitgenomen, is minder of meer vijandig op de wonderverhalen afgerigt; en als lage er een groote prijs aan den grenspaal, zoo wedijveren zij met aanhoudende inspanning, tot de bespottelijkste hulpmiddelen hunne toevlugt nemende, zoo die slechts dienen kunnen tot het ontkennen van eenig wonderverhaal. 't Is hiermede reeds zoover gekomen, dat dezulken zich *moedigen* noemen, terwijl ze beter *vermetelen* of *onbeschaamden* zouden heeten. Reitsma-zelf bezigt dat woord in dien zin, als hij zegt, dat de *moed* onder de vereischten

van onzen tijd eene eerste plaats bekleedt. Het onderscheidende ligt derhalve niet in dat zoogenaamde grondbeginsel, hetwelk Reitsma aangeeft, en, zoo ik hem wél begrepen heb, is het veeleer te zoeken in den weg, waarlangs de moderne theologen tot dat grondbeginsel gekomen zijn. De moderne natuur- en wereldbeschouwing ligt daaraan ten grondslag, en zonder de wonderen in het O. en N. Testament kritiesch te onderzoeken, stelt men a priori vast, dat het wonder onmogelijk is, wijl het eene stoornis zou wezen in de natuurorde, en derhalve strijdig met de wijsheid des Scheppers. Doch ook deze methode is niet nieuw meer, en geeft het onderscheidend karakter dier theologie niet aan.

Hoe het zij, grondbeginsel of niet, 't is eene stelling welke de moderne theologen verdedigen, en waartegen Reitsma zijne woorden gerigt heeft. Wij hebben hem in de twee eerste voorlezingen met belangstelling, dikwerf goedkeurend, gevolgd, en juichen hem gaarne met warmte toe.

Voorop doet de schrijver belijdenis van zijn godsbegrip. Hij gelooft, dat er een God is, die niet slechts oorzaak is van het ontstaan der wereld, maar nog die wereld door zijne almagt doet voortbestaan. Hij is Schepper en Bestuurder der wereld. Reitsma doet zich in dit punt derhalve kennen als een waarlijk geloovig man, die met ronde woorden dat geloof uitdrukt, daardoor ver verheven boven zoo vele andere Protestantsche theologen, die, zich onder allerlei dubbelzinnige woorden verbergend, hiermede toonen, de duisternis te beminnen boven het licht. Hij onderstelt vervolgens bij zijne lezers hetzelfde geloof, als noodzakelijke voorwaarde, zonder welke hij zijn voorgesteld doel niet kan bereiken.

Dit vooropgezet, is het hem onverklaarbaar, hoe men de mogelijkheid der wonderen kan ontkennen. Zoo God de Heer en Bestuurder der wereld is, wie mag het Hem dan ontzeggen, in die wereld een feit te bewerken, hetwelk door de natuurlijke oorzaken alléén niet te verklaren is. Wij zouden hierdoor aan zijne goddelijke almagt te kort doen. En te beweren, dat het strijdig is met Gods wijsheid, die eenmaal de natuurorde naar onveranderlijke wetten heeft vastgesteld en door een wonder zou omverwerpen wat Hij in zijne wijsheid gevestigd heeft, is in zijne oogen eene opwerping zonder eenige waarde, wanneer men slechts het ware begrip van wonder vasthoudt. Een wonder is niet tegen (*contra*) de natuur, maar 't is eene inwerking Gods, waardoor de krachten der natuur verhoogd worden, of buiten de natuur om een feit wordt voortgebragt, hetwelk door de gewone krachten der natuur niet zou ontstaan zijn. De natuurorde wordt derhalve niet opgeheven, maar blijft bij elk wonder.

Hiermede heeft Reitsma aan de bestrijders der wonderen den voornaamsten grond ontnomen, waarop zij hunne verwoestende kritiek gebouwd hebben. De mogelijkheid der wonderen is door hem als onbetwistbaar aangetoond; hij heeft nu nog eene tweede taak te vervullen, met te bewijzen, dat er ook werkelijk wonderen geschied zijn.

Aanvangende met de scheppingswonderen, plaatst hij zich op het standpunt der moderne natuur- en wereldbeschouwing, om zóó des te beter de moderne theologen te overtuigen, die, wanende, dat zij zich op hetzelfde standpunt bevinden, daarvan uit het bestaan der wonderen ontkennen. Alle wijsgeerige redeneringen a priori ter zijde latende, bewandelt hij den weg eener streng-empi-

rische methode, welke hem eindelijk tot het besluit voert: dat er zich op het natuurgebied verschijnselen voordoen, die door de natuurlijke krachten niet kunnen verklaard en in den eigenlijken zin des woords wonderen moeten genoemd worden. Hij beroept zich op de resultaten welke de laatste natuurkundige navorschingen, vooral met betrekking tot de *generatio spontanea*, hebben opgeleverd, en toont, hoe de verschillende proeven der voornaamste natuurkundigen die zoogenaamde *generatio spontanea* als eene theorie hebben doen kennen, in lijnregten strijd met den tegenwoordigen stand van waarneming op het gebied der natuur. Onmogelijk kan uit onorganische stof een organiesch wezen geboren worden. De Fransche natuurkundige Pouchet heeft zich met de meeste inspanning en volharding tegen dat princiep verzet; maar toen hij in 1859 zijne bevindingen aan het licht bragt, en door proefnemingen de *generatio spontanea* poogde te verdedigen, werd hij eenparig door alle natuurkundigen aangevallen, en na onderzoek bleek het inderdaad, dat geene zijner proefnemingen met de noodzakelijke vereischten geschied was. Ook de scherpzinnige Schröder moest, na uitvoerige onderzoekingen, over dit onderwerp ten laatste als slotsom vaststellen: „*omne vivum ex vivo.*"

Reitsma erkent dan ook: „het organiesch wezen ontstond, omdat God het schiep. God zelf heeft door eene eigene wilsdaad aan dat eerst gewordene organische wezen het aanzijn geschonken. Met andere woorden: God heeft een wonder gedaan." — Een wonder, volgens ons, in algemeener zin.

Hij gaat nog eene schrede verder en stelt zich zelven de vraag; of uit dat eerste organische wezen al de andere door ontwikkelingsproces, zonder buitengewone inwerking Gods zijn voortgekomen; zoodat al de bewerktuigde schep-

selen, zoowel dieren als planten, van slechts ééne grondstof, één prototype afkomstig zijn. Hoewel dit stelsel door Darwin, Hugh Miller, Sedgwick en vele anderen verdedigd wordt, kan Reitsma er zich evenwel niet mede vereenigen en geeft zeer juist aan, dat de grondfout dier theorie daarin gelegen is: dat zij het wezenlijk en karakteristiek onderscheid tusschen *soort* en *ras* geheel voorbijziet. Uit de natuurkundige waarnemingen is het wederom gebleken, dat er, langs natuurlijke wegen, zeer verschillende rassen kunnen ontstaan, maar geene nieuwe soorten; dat elke planten- en dierensoort op zijn minst den afzonderlijken stam vooronderstelt, die niet wederom van andere is afgeleid. De beuk wordt nooit een eik, de pereboom geen perzik, de hond geen schaap, de giraffe geen kameel. Wel kan men door aan elkander verwante soorten in zekere gevallen individuën verkrijgen, welke de eigenschappen dier twee soorten vereenigen, doch zij maken geene nieuwe diersoorten uit en kunnen zich niet voortplanten, bijv. het muildier. Zoo kan men een tak op eene andere boomsoort planten en vruchten doen dragen; doch er wordt geen nieuwe boomsoort geboren. Zoo vast staat de grens der soorten: en hoe de rassen door kruising ook gewijzigd worden, het soort-verschil blijft immer onuitroeibaar [1]). Het ontstaan derhalve van elke soort, zoowel in het planten- als in het dierenrijk, laat zich onmogelijk anders verklaren dan door eene wilsdaad van God, door een wonder. — Een wonder, merken we nogmaals aan, in ruimer, niet in strikten zin, althans, zoo hij de eerste schepping bedoelt. Reitsma is bovendien consequent genoeg, om (hoewel on-

---

[1]) Zie hierover de Quatrefages, *Revue des deux mondes*, 1860 en 1861.

juist) de geheele orde der natuur als een wonder Gods te beschouwen, en brengt eer aan de natuurlijke wetenschappen, terwijl hij het bewijs levert, dat deze in overeenstemming zijn met het geloof onzer vaderen en der ware Kerk, welke juist om dat geloof nog heden onverpoosd vervolgd wordt. Wie zal met mij niet geneigd zijn, den heer Reitsma, al verwart hij het *strikte* wonder met het wonder in algemeener zin, toch toe te juichen, dat hij van een juist gekozen standpunt de moderne theologie met hunne eigene wapenen verwonnen heeft, en de ongeloovigen beschaamt door het bewijs: dat de leer der Kerk met de ware wetenschap hand aan hand gaat.

Reitsma heeft zijne taak volbragt, en hoe zouden wij gewenscht hebben, dat hij het hierbij hadde gelaten. Hij heeft den moed gehad om geloovig te wezen en voor zijn geloof uit te komen; maar helaas! nu gaat hij toonen, dat hij ook den moed eens ongeloovigen bezit.

Van de geschiedenis der eerste schepping tot die der menschheid overgaande, beweert hij wel, dat God evenzeer op physische toestanden der menschen door een wonder kan inwerken, als op het gebied des zielevens gedachten, voornemens, enz. kan voortbrengen, die zonder eene buitengewone goddelijke inwerking niet zouden ontstaan zijn; maar waar het op feiten, op werkelijk gebeurde wonderen aankomt, daar betreedt hij het pad, waarop het ongeloof hem is voorgegaan. In het idee van theopneustie ligt op zich zelve niets onredelijks, zegt hij; doch men heeft haar tot iets onredelijks gemaakt, door haar toe te passen ook op verschijnselen, welke men niet kan bewijzen door goddelijke tusschenkomst te zijn geschied. Het springt aanstonds in het oog wat de heer Reitsma

en zijns gelijken met dergelijke beweringen beoogen. De wonderverhalen des bijbels, welken zij het woord Gods noemen, moeten voor de regtbank hunner bekrompene kennissen en wetenschappen verschijnen en worden als wonderen erkend, of als historische verdichtselen verworpen, naarmate de wispelturige uitspraak des individuëlen hoogmoeds ze als waar of valsch moge kenmerken. 't Gezag der mannen, die het wonder verhalen, of van nabij gezien hebben, kan tot beslissing niets bijbrengen, wanneer de theologische critici het oordeel hunner ongenade vellen; zij hebben een zoo scherpen blik, dat zij, ofschoon op verren afstand, beter waarnemen dan de naaste getuigen. Reitsma, waar hij in zijne eerste voorlezing van den verregaanden hoogmoed der moderne theologen spreekt, roept uit: „O toppunt „van menschelijken hoogmoed, waartoe onze a priori we„reld en godsbestuur construerende rede meent te kunnen „opklimmen." Wij roepen die woorden over hem zelven uit en zullen ze meermalen in den geest moeten herhalen, als wij zien, hoe hij alle gezag aan het zijne ondergeschikt acht.

Onze schrijver ziet in 's Heeren persoonlijkheid een groot wonder, omdat Hij zondeloos was: iets dergelijks vinden wij nergens elders in de geschiedenis der menschheid. Dat wij, Katholieken, die op het gezag der H. Schrift steunen, en Christus als den God van hemel en aarde aanbidden en Hem liefhebben als onzen Verlosser, in zijn leven eene aaneenschakeling van wonderen erkennen, behoeft geene bevestiging; maar dat Reitsma, die aan de H. Schrift geen onvoorwaardelijk gezag toekent; die ons eene koude huivering door de leden jaagt, wanneer hij, des Verlossers hoogsten titel aangevende, Hem een volmaakt menschenexemplaar durft noemen;

die den moed heeft, ons op te dringen, dat het al of niet persoonlijk voorbestaan des Heeren voor de kwestie van geen belang is; dat Reitsma, voor wien Christus op het gebied des godsdienstigen levens is, wat Aristoteles en Kant op wijsgeerig, Keppler en Newton op natuurkundig, von Humboldt en Bunsen in zijn oog op wetenschappelijk gebied waren; voor wien al hetgene ons Matthaeus en Lucas over de bovennatuurlijke geboorte van Gods Zoon verhalen, schijnt ontstaan te zijn uit eene niet algemeen bekende familie-overlevering; dat zulk een ongeloovige 's Heeren volmaakte heiligheid en zondeloosheid kan bewijzen, is voor ons een onoplosbaar raadsel. Reitsma evenwel zal ons het bewijs leveren. Tal van omwegen moet hij doorloopen, onophoudelijk allerlei soorten van hinderpalen ontwijken en naar alle kanten om zich heengrijpen, om het evenwigt niet te verliezen.

Daar vangt hij aan. Aan de regels der historische kritiek moeten de verhalen over Jesus getoetst worden; zijn zij daarmede overeenkomstig, dan *kunnen* zij waar zijn. Tot *zeker weten* kan de historie ons evenwel nooit voeren; waarschijnlijkheid is de hoogste trap, welken zij bereikt, aangezien de historie geene physische of mathematische wetenschap is. Ons dunkt, dat Reitsma hiermede geheel zijn pogen ijdel maakt; want ook na zijne zoogenaamde bewijsvoering, zal hij nog aan elk de vrijheid moeten laten, de zekerheid der feiten te ontkennen. Maar bovendien, waar zijn de regels der historische kritiek, waarop onze schrijver zijne redenering gaat bouwen? Hij zelf levert een zeer naïef antwoord: „er bestaat", zoo spreekt hij, „tot hiertoe geen wetboek der historische „kritiek. Ieder regter neemt soms geheel naar willekeur, „zonder vaste beginsels te volgen, in zijn code alleen

„die regels op, welke hem het best te pas komen, om „zijne eigene eenmaal ingeslagen rigting te ondersteunen"; kortom: „er heerscht een volslagen wanorde en verwar- „ring op het gebied der historische kritiek." Reitsma vergeve het ons, wanneer wij hierop zeggen: *risum teneatis, amici;* want wij weten, dat hij toch niet schaamrood zal worden: hij heeft te veel moed om zich dat aan te trekken. Men zegge wat men wil, op historischen grond rust zijn betoog, dat Christus een zondelooze geweest is. Uit de getuigenissen zijner tijdgenooten evenwel kan het niet worden bewezen; deze kunnen slechts verklaren, dat Hij door godsvrucht en deugd boven anderen heeft uitgemunt, maar niet dat Hij zondeloos was. Alleen de eigen woorden van Christus kunnen een afdoend bewijs leveren. De Heer namelijk *spreekt* als een zondelooze, derhalve *is* hij zonder zonden. Voor Katholieken, die in 's Heeren woorden goddelijke waarheid erkennen, is dit punt wederom onbetwistbaar; maar in den mond van eenen die Christus slechts een mensch noemt, is die bewering eene groote dwaasheid. Indien men de menschen wil leeren kennen, moet men niet in de eerste plaats hunne eigene getuigenissen, maar die welke anderen over hen geleverd hebben, raadplegen. Zoo dachten zeker de heidenen er reeds over, die de zelfkennis als de moeijelijkste onder alle kennissen beschouwden. En de geschiedenis onzer dagen leert ons klaar, hoeveel wij aan de loffelijke getuigenissen te hechten hebben welke de menschen over zich zelven afleggen; daarop afgaande, zouden wij bijna moeten denken, dat de wereld vol is van heiligen. Als de schrijver ons hiermede een regel van zijn wetboek der historische kritiek heeft aangegeven, dan heeft hij zeer juist gezegd, dat ieder slechts die

regels in zijn code opneemt, welke hem het best te pas komen. Hij tracht er zich wel uit te redden, door te zeggen, dat Christus onmogelijk uit zelfbedrog zóó kan gesproken hebben; maar het bewijs er voor blijft hij schuldig. Een mensch, want meer is de Zaligmaker niet voor den ongeloovigen heer Reitsma, een mensch, ofschoon onder andere opzigten boven zijne tijdgenooten verheven, kan immers in de uitspraak over zijne eigene deugden nog wel falen. Reitsma kan derhalve op zijn standpunt onmogelijk 's Heeren zondeloosheid bewijzen, en dus ook onder dit opzigt in de persoonlijkheid des Verlossers geen wonder erkennen. Doch laat ons eens onderstellen, dat hij die zondeloosheid heeft aangetoond, om vervolgens te zien, hoe hij daaruit tot eene wonderwerking Gods besluit. In beginsel zijn wij het wederom met hem volkomen eens: een mensch zonder eenige zonde is een wonder van Gods almagt; dit gelooven wij, steunende op een onfeilbaar gezag. Reitsma daarentegen redeneert aldus: toen de godsdienstige ontwikkeling nog op zeer lagen trap stond, verscheen Christus als een genie op godsdienstig gebied: zijne volmaaktheid en zondeloosheid kunnen onmogelijk verklaard worden als een gevolg der in de menschheid gelegde ontwikkelingsaandrift tot volmaaktheid. God moet dus hier door een wonder op bijzondere wijze gewerkt hebben.

De schrijver antwoorde ons eens op de vraag, hoever een genie zich boven zijne tijdgenooten kan verheffen, zonder Gods wonderwerking. Hij noemt ook Bunsen een genie; maar waarom gewaagt hij daar niet van een wonder? Hij schijnt die opwerping te hebben voorzien; daarom merkt hij aan, dat Christus *eenig* is; doch ook hiervoor kan hij op historiesch gebied geen bewijs leveren;

wij mogen toch redelijker wijze aannemen, dat het aantal verborgene heiligen, over welke de geschiedenis zwijgt, veel grooter is, dan die wier levensgeschiedenis zij heeft aangegeven. Er blijft dus van heel de bewijsvoering niets meer overig. Hoeveel eenvoudiger en redelijker, maar ook hoeveel zekerder toch is het, het gezag der H. Schrift naar waarde te schatten, en het woord Gods zóó te eerbiedigen, dat wij er geen bedrog als mogelijk in onderstellen; dan alleen hebben wij een vasten grond waarop wij veilig kunnen bouwen, steunende op het hoogste gezag, het gezag van God, waartegen alle menschelijke redeneringen krachteloos en ijdel zijn. Hier vooral denken wij aan Reitsma's uitroep: „o toppunt van menschelijken hoogmoed!" de waarheden des geloofs langs ongeloovigen weg te willen staven, uit vrees van geloovig te schijnen, en zijn verstand aan hooger gezag te onderwerpen; alleen dat voor waar te houden wat voor eigen brein bevattelijk of aannemelijk is, is wel de hoogste graad van individuelen hoogmoed. Zigtbaar dan ook dragen dezulken de straf er vān, daar zij tot geen zekerheid geraken, en de waarheid voor hen verborgen blijft, terwijl zij vaak zelf daarvan het getuigenis moeten afleggen. Dit geldt niet slechts van de bovenaangevoerde zoogenaamde bewijsvoering, maar ook van de verdere wonderen welke Reitsma in 's Heeren leven aantoont, zelfs van het groote feit zijner opstanding, die beslissende bekrachtiging der waarheid van Jesus' leer. Hij blijft het feit verdedigen, maar verklaart plegtig, dat wij het thans „voor ons geloof in Christus niet noodig hebben"!! Wij zien in dit alles de bevestiging zijner eigene woorden. Bitter klagend in met een spijtig gemoed, deed hij de kennisgeving van de volslagen wanorde en verwarring op het

gebied der historische kritiek, waar ieder individu zijne eigene wetten maakt en slechts die documenten erkent en aanvoert welke hem te pas komen, terwijl hij andere onopgemerkt voorbijgaat of geheel verwerpt. Die verwarring heeft ook door Reitsma niet opgehouden, maar is door hem veeleer erger dan minder geworden.

Mogt iemand hiervan nog niet overtuigd wezen, hij hoore dan ten laatste, hoe Reitsma zijne scherpe kritiek over een bekend wonderverhaal der H. Schrift laat gelden. „Er kunnen", zoo spreekt hij van zijn verheven standpunt, „er kunnen ook gebeurtenissen hebben plaats gehad, „die daarom alleen door de ooggetuigen als wonderen „zijn aangemerkt, omdat ze onder zekere treffende om- „standigheden plaats hadden, en die wij daarom zouden „kunnen rekenen tot die in het oog vallende beschik- „kingen van Gods voorzienigheid, waarvan elk menschen- „leven de ervaring heeft. Wilt gij daarvan een voor- „beeld? — De discipelen van Jezus varen met hunnen „Heer over het meer Tiberias. Daar steekt onverwacht „een hevige storm op. Eindelijk bereikt de storm zulk „eene hoogte, dat zijne discipelen, anders bevarene „schippers, vreezen te vergaan. Zij wekken Jezus, die „vast was ingeslapen. Hij ziet de opgeruide baren, steekt „de hand uit over de zee, bestraft den stormwind, — „en op dat zelfde oogenblik legt de stormwind zich neder „(Matth. VIII: 23, Mark. IV: 35, Luk. VIII: 22). „Allen, die daarvan getuigen waren, erkenden daarin „een teeken van zijne wondermagt. „„Wie is deze,"" „zeggen zij, „„dat ook de zee en de stormwind Hem „„onderdanig zijn?"" — En toch vergunnen wij ons de „vrijheid te vragen: waar is hier het eigenlijk gezegde „wonder? Reizigers, die met de plaatselijke gesteldheid

„van dat binnenwater bekend zijn, verzekeren ons, dat „daar, zoowel als in de Doode Zee, vaak onverwacht „hevige windvlagen ontstaan, die even plotselijk weder „door volkomen windstilte worden opgevolgd. Dit ver- „schijnsel is aan de ligging van dat meer toe te schrijven. „Aan de oostzijde is het door het gebergte van Gilead „en aan de westzijde door de Galilesche bergen inge- „sloten, terwijl het hooge bergland van den Voor-Libanon „zich in het noorden uitbreidt. De lucht boven dezen „waterkom wordt daardoor vaak tot een hoogen graad „verhit, zet zich dan geweldig uit en geeft daardoor „ruimte aan de luchtstroomen, die van de koelere berg- „toppen nederschieten, om het verbroken evenwigt in „den dampkring te herstellen. Wat verhindert ons nu te „vooronderstellen, dat juist op dat tijdstip, toen Jezus „met zijne discipelen op het meer was, zulk een kort- „stondige, maar hevige stormwind opstak en kort daarop „weder bedaarde? Ligt de oorzaak van die opstekende „en zich weder nederleggende windvlaag in den zamen- „hang van natuurlijke oorzaken, dan zou die storm ook „hebben plaats gehad, al ware Jezus niet op zee geweest, „en zich ook neergelegd hebben, al had Hij het: „zwijg „stil!" niet uitgesproken."

Tot eene zoo ondoordachte en bespottelijke verklaring hadden wij, tot heden toe, den zich scherpzinnig wanenden Reitsma niet in staat gerekend. Hij doet een aanval op de geloofwaardigheid der H. Schrift. Ofschoon de door hem aangevoerde evangelisten het als een wonder verhalen, „vergunt hij zich de vrijheid", zijne eigene geloofwaardigheid boven die der drie evangelisten te stellen. Nu, dit wisten wij reeds: wij hadden niet anders te verwachten, en aan Reitsma is onze opmerking ook

niet onwelkom. Doch aan zijn scherpen blik is het ontgaan, dat hij door deze verklaring aan eene zijner vorige bewijsvoeringen den bodem inslaat; want heeft hij vroeger op zijne wijze aangetoond, dat Christus onzondig en volmaakt heilig was: door de uitlegging van dit wonderverhaal bewijst hij juist het tegenovergestelde. Indien Reitsma's verklaring de ware is, dan heeft de Heer zijne leerlingen misleid, en, men vergeve mij, dat ik over Hem, die de Heiligheid zelve is, zoo spreek, maar volgens Reitsma is de Heer een — bedrieger. Immers Hij doet zich voor, alsof Hij op zijn woord en door zijne wondermagt wind en zee stilt: Hij laat zich bewonderen en hoort uit aller mond den uitroep aan: „Wie is deze, dat de winden en de zee Hem gehoorzamen?" zonder eenige teregtwijzing, waartoe Hij toch verpligt was, wijl Hij zich inderdaad als den gebieder over winden en zeeën aan hunne oogen vertoond had. Zulk een bedrog kan toch onmogelijk met zijne onzondigheid, volmaaktheid en hooge heiligheid zamen gaan. Maar nog meer: de leerlingen, welke mede in het schip waren, hebben het allen als een wonder beschouwd; hieraan zegt ook Reitsma geenszins te twijfelen. Denk nu eens: die leerlingen, „anders bevarene schippers", wier bedrijf medebragt, dat zij zich meestal op het meer Genesareth ophielden; zij, visschers, zullen hun vischwater, datzelfde meer van Genesareth, niet gekend hebben? Zouden zij nooit in hun leven hebben ondervonden, dat de storm eensklaps opkwam en even oogenblikkelijk wederom ging liggen? Maar waarom zouden zij dan nu voor een wonder houden, wat zij vroeger zoo menigwerf als gewoon natuurverschijnsel hadden beschouwd? Wat moeten die leerlingen toch onnoozele mannen geweest zijn, dat

zij zich allen eenparig hebben laten verblinden: zóó onnoozel, dat achttien en een halve eeuw later, zeker heer Reitsma hun nog een glimlach en een schouderophalen moet achternazenden. Hij heeft slechts een paar reisverhalen nageslagen en van de natuurlijke gesteldheid des meers kennis genomen, en ziedaar, hij is gansch en al op de hoogte en in staat, om zoowel den Zaligmaker zelven als de leerlingen te regt te zetten, wijl allen gemeend hebben, dat uit kracht van het bevel: „zwijg stil!" het dreigend gevaar werd afgeweerd. Op de topographie, welke hij van het meer geeft, hebben wij niets af te dingen; integendeel, zij is overeenkomstig de eenparige opgave der voornaamste reisbeschrijvingen. De storm komt er meestal geheel onverwacht opzetten en de windvlagen die over de bergtoppen nederschieten en aan de tegenoverliggende zijde vaak op steile bergen afstuiten, ontwikkelen al hare kracht in de wateren en zetten het meer ten onderstboven. Doch hiermede vervalt geenszins het door den Heer gewrochte wonder; want als de windvlaag voorbij is, is niet te gelijk het gevaar voor de schepelingen geweken: in sommige zeeën keert op een storm het water eerst na drie dagen tot zijne gewone beweging terug. Al hadde derhalve, wat we echter niet aannemen, maar al hadde de wind zich op dat oogenblik ook *zonder* het bevel des Heeren nedergelegd, het dreigende gevaar der onstuimige golven, welke, volgens de H. Schrift, over het schip henensloegen, zou daarom nog niet in een ommezien, in het korte oogenblik waarin men het woord: „zwijg stil!" kan uitspreken, geweken zijn. En dat dit toch werkelijk heeft plaats gehad, zou aan Reitsma niet zijn verborgen gebleven, zoo hij zich slechts de geringe moeite had getroost, van met gewone

aandacht de door hem aangevoerde plaatsen der evangelisten te lezen. En bij Matthaeus, én bij Marcus, én bij Lucas staat, dat allen uitriepen: „Wie is deze, dat *de zee en de stormwind* Hem gehoorzamen?" De Zaligmaker heeft derhalve niet slechts den stormwind door zijn magtwoord doen bedaren, maar ook de leerlingen tot bewondering opgevoerd, toen Hij tevens door datzelfde woord zijner almagt de wateren van het meer tot groote kalmte bragt. — Dat zij overigens in 't gansche voorval iets zeer bijzonders en buitengewoons, een magtig wonder erkenden, blijkt, behalve uit eene menigte omstandigheden, reeds genoeg uit hetgeen de H. Marcus opteekent: dat zij juist *na* den gestilden storm nog bang waren en „vreesden met groote vreeze".

Wie zooveel punten voorbijziet, en met zoo verregaande oppervlakkigheid, tegen alle gezond verstand in, den gordiaanschen knoop doorhakt, is misschien een dapper zwaardvoerder, maar mist, helaas! die wetenschap, welke tot de ernstige behandeling van elk onderwerp gevorderd wordt; vooral wanneer een zoodanige daarenboven nog beweert, dat hij in zijn gansche betoog „eene strenge wetenschappelijke methode" bewaard heeft. Wij kunnen hiermede te minder vrede hebben, wanneer het alles geschiedt ten koste van wat ons het dierbaarst is, de waarheden namelijk van ons geloof. Worden ons die waarheden ontweldigd, dan hebben wij onzen grootsten schat, onzen eenigen troost, ons waar geluk op aarde verloren. Een aanval op dat hoogste goed is ons verschrikkelijker dan een aanval op ons leven, en Reitsma kan het zich hiermede verklaren, waarom de gloed der verontwaardiging somtijds bij ons wordt opgewekt, als wij zulken aanval moeten ondervinden van de zijde eens

onnadenkenden, die zich inbeeldt wetenschappelijk te wezen. Zonder iets af te dingen op hetgeen wij van zijne eerste voorlezingen getuigden, zijn wij evenwel, aan het einde van zijne vierde voorlezing, veeleer geneigd zijn schrijven af te keuren dan toe te juichen, aangezien het belang hetwelk wij aan de verdediging van eenige zijner geloofspunten moeten hechten, geenszins kan opwegen tegen den verderfelijken aanval op een groot getal andere punten, met de verre gevolgen, welke daaruit ontspruiten. Heeft schrijver dezes hier, en soms te voren, onzachte woorden gebruikt; de verklaring ligt in hetgeen zoo even is aangevoerd; en Reitsma bedenke hierbij: dat de Christelijke liefde niet hetzelfde is als onverschilligheid; maar zij veeleer daar moet erkend worden, waar men optreedt ter verdediging dier waarheden, op welke heel de Christelijke liefde gegrondvest is.

HET HODOEPORICON VAN DEN H. WILLIBALDUS.

(*Vervolg en slot van bladz.* 119.)

Men kan het duidelijk in Willibald's reisverhaal zien, met welk een vroom ongeduld hij van Damascus naar de heilige plaatsen voortspoedt. Hij heeft geene oogen meer voor hetgeen er ter regter of linker van zijnen weg ligt: hij is van daar op eens in het zuiden van Galilea, te Nazareth, op de plaats, waar de engel Gabriël de H. Maagd met de woorden toesprak: „*Wees gegroet, gij vol van „genade!*" Willibald bevestigt, dat op de plaats van het

huis, waar het Woord is vleesch geworden, eene kerk gebouwd is. Van eene tweede kerk, welke Arculf zag, weet onze pelgrim niets te zeggen. Misschien was zij verwoest, daar hij opmerkt, hoe meermalen de door hem genoemde kerk slechts voor geld tegen de vernielzucht der Sarazenen is kunnen behoed worden.

Na het volbrengen hunner godsvrucht trokken de pelgrims naar Cana. Zij bezochten de groote kerk, die op de plaats van Jesus' eerste wonder gebouwd is; daar zagen zij een altaar van of met een der zes waterkruiken [1]), en dronken van de bron, waaruit het water ge-

---

1) De woorden des reisverhaals zijn hier onduidelijk: *in ecclesia stat altare unum de sex hydriis.* Raderus (*Bavar. sanct.* II, 98) wil dit als een altaar verklaren, waarvan de tafel door eene omgekeerde kruik gevormd werd. Antoninus echter zag in de VIe eeuw, dat men de twee kruiken, welke nog over waren, met water vulde en *op* het altaar offerde. Men heeft dan willen lezen: *in ecclesia super altare unam de sex hydrĩis.* — Eene dier zes kruiken, kunnen we er bijvoegen, wordt thans te Keulen in de St. Ursulakerk, in de gewelfde kapel, welke men de *Gouden Kamer* heet, bewaard. De Karthuizer Erhardus Winheim zegt in zijn *Sacrarium Agrippinae* (Keulen, 1607, bladz. 112), aldaar uit die kruik gedronken te hebben. In *Die Bischöfe und Erzbischöfe von Köln*, enz., door von Mering en Reischert (Köln, 1843), lezen we (1er Th., 4^e^ Lief., S. 169): „Dit vaatwerk is van Oostersch al„bast; het oor, of het handvat, dat er aan ontbreekt, wordt in „eene kerk van Frankrijk, in goud gevat, getoond. De kruik „zou, volgens de sage, in de eerste tijden der Christenheid door „een pelgrim uit het Beloofde land naar Keulen gebragt zijn." — De *Wegweiser zur Kirche der H. Ursula in Köln*, door den pastoor dier kerk Fr. Vill (Köln, 1853), heeft (bladz. 40) nog iets naders. „Die kruik (namelijk) der bruiloft van Cana is, blijkens „notariële oorkonde van het jaar 1378, een geschenk der stad „Keulen. Het er aan ontbrekende handvat wordt, in goud gevat, „in Notre-Dame te Parijs getoond. Een vertrouwd ooggetuige, die „te Cana geweest is, berigt, dat daar slechts vijf dier kruiken „zijn en deze zesde, welke hij in onze Gouden Kamer ziet, de „grootste overeenkomst met die vijf kruiken heeft."

schept werd, dat de Heer in wijn veranderde [1]). Na een verwijl van één dag ging de reis naar het klooster van den berg Tabor. Willibald zegt, dat deze kerk ter eere van Christus gewijd is, en van Moses en Elias. — De volgende statie was Tiberias met de kerk van den H. Petrus aan het strand der zee, daar, waar Christus droogvoets op de golven wandelde en de kleingeloovige Petrus in de diepte zonk [2]). (Mt. XIV, 31.) Onze pelgrims maken hier melding van de Joodsche synagoog; wijl zij de eenige is, welke in het gansche reisverhaal voorkomt, schijnt zij de aanzienlijkste des lands geweest te zijn. Werkelijk was onder Antoninus Pius de Joodsche hoogeschool derwaarts verlegd, en wordt Tiberias als de zetel des Sanhedrins en de bakermat des Talmuds opgegeven. Intusschen kon zich met de groote synagoog ook de Christelijke basiliek meten [3]); zij is wel dezelfde, die, naar het berigt van Epiphanius, door den *Comes Josephus* onder keizer Constantijn, van een tempel in eene kerk werd veranderd [4]). Reeds uit Tiberias ontwaarden onze reizigers de plaats, waar de Jordaan zich in het Galilesche meer uit-

---

1) *Et de illo communicaverunt vino.* Antoninus zegt: eene kruik met water gevuld en er wijn uit voortgebragt te hebben: *Implevi aqua unam* (hydriam) *et protuli ex ea vinum.* De bron, waaruit men het water putte, ligt een geweerschot ver van de kerk.

2) Antonim. *Itinerar.*, cap. VI en Adamnan. II, 27 geven drie kerken op. — Het schijnt, dat de twee kloosters, welke daar waren, meêgeteld zijn, terwijl Willibald enkel op de groote, door Helena gebouwde kerk acht slaat. Hij geeft den naam des Tabors als *Agemons* aan; welligt, heeft men opgemerkt, hoorde hij van ἅγιος ὄρος, en *mons sanctus*, spreken.

3) Het *Itinerarium* heeft: *sed et magno honore* DOMINICA; dat *dominica* hier eene basiliek beteekent, heeft Du Cange (*Glossarium* etc.) op *dominicum* nagewezen.

4) Epiph. advers. haeres., Lib. I, haer, X (XXX), 12.

stort [1]); langs dit meer gingen zij op naar Magdala en Capharnaum; het laatste bekend door de opwekking van Jaïrus' dochter. Men toonde hun ook een huis, waar Zebedaeus en zijne zonen zouden gewoond hebben [2]). — Van het meer zich weder noordelijk wendende, bezocht Willibald Bethsaida, de geboorteplaats van Petrus en Andreas, wier woning in eene kerk was veranderd; Bethsaida was het tooneel van vele wonderen des Heeren, gelijk ook Corozain, thans in puin, destijds echter nog van eene Christen kerk voorzien. Eerst nu vinden we onze reizigers daar, waar wij hen dadelijk bij hunne intrede van het H. Land uit Syrië gedacht hadden — aan de bronnen des Jordaans. Zij overnachtten zeker op den heuvel, thans *Tell el Kady* genoemd, aan welks voet zich beide bronnen van den vloed vereenigen [3]). De aandacht van den koningszoon, wiens vaderlijke rijkdom wel bijzonder in veekudden zal bestaan hebben, voelde zich getrokken door de aldaar grazende buffels met lange ruggen, korte schenkels, groote regtop staande hoornen, allen van gelijke kleur. Rondom zijn diepe roodkleurige (*ostreae*) poelen, en bij groote zomerhitte dalen de buffels

---

1) Canisius houdt het *Itiner.* op deze plaats voor onnaauwkeurig, wijl de Jordaan niet bij Tiberias in het meer Genesareth stroomt. Dit echter zegt het verhaal niet, maar dat de Jordaan midden door de zee (het meer) loopt: *Jordanis transit per medium mare.*

2) Anton. (*Itiner.*, cap. VII) weet enkel van een *domus Petri.* Willibald twijfelt overigens zelf aan de naauwkeurigheid: *et sic* DIXERUNT *illi homines*; een bewijs, dat hij niet alles, wat hem de inwoners van eenige plaats zeiden, voor waarheid aannam.

3) Willibald noemt de eene *Jor*, de andere *Dan.* Zoo is het bij Eusebius, zoo in alle middeleeuwsche reisverhalen, zelfs nog op kaarten der XVIIe eeuw. Hij heeft dus niet, gelijk Hahn (bl. 20) vermoedt, van het verkeerd verstane *Nahr et Dan Jor et Dan* gemaakt. Verg. Anton. *Itiner.*, cap. VII; Adamn., II, 19. enz.

er geheel in af en houden alleen den kop boven. Nog heden leeft dit ras er voort, leelijk, wanstaltig, schraal van bouw, insgelijks bij hitte de drabbige moerassen opzoekend, geheel en al gelijk Willibald ze beschrijft [1]). De pelgrims hadden hun nachtleger bij de herders genomen, die hen op zure melk onthaalden.

Over Caesarea Philippi, met zijne uit Eusebius bekende kerk [2]), ging de weg de gansche lengte des Jordaans af naar het klooster van den H. Joannes den Dooper [3]), waar zij overnachtten, om des anderen daags aan het punt te komen, waar de Heer gedoopt werd. Volgens onze reisbeschrijving is daar eene kerk, welke op steenen zuilen rust, en vindt men onder de kerk de nu droog liggende plaats, waar de Heer gedoopt werd, en nog altoos het doopsel toegediend wordt. In het midden van den vloed staat een houten kruis, en over den Jordaan is een touw gespannen, waaraan de zieken zich vasthouden, om zich te baden en genezing te erlangen [4]); ook Willibald baadde zich in den heiligen vloed.

We hebben sinds lang in het verhaal geene opgaven meer, welke den duur der reis lieten berekenen. Sedert het vertrek van Constantia in de maand Junij, kan het

---

1) Verg. Hahn, *Die Reise des h. Willibald nach Palästina*, etc., bl. 20.

2) De schrijver der *Vita secunda S. Will.* heeft hier de plaats uit Eusebius VII, 10 ingelascht.

3) Willibald geeft het getal der daar aanwezige monniken als omstreeks twintig op. Dit getal, merkt Ritter aan, komt met de grootte des kloosters niet overeen. Arculf noemt het een *grande monasterium.* (Adamn. II, 19.)

4) Deze beschrijving verschilt eenigzins met die van Adamn. II, 16. Sedert Arculfs reis waren zeker die toebereidselen veranderd, welke ook weder verschillend zijn bij Antonin. *Itiner.*, cap. XI.

jaar 723 verloopen, en alzoo Willibald's bezoek aan den Jordaan, werwaarts hij, als met opzet, juist den omgekeerden weg neemt, in 724 gevallen zijn [1]). 't Is vreemd, dat hij van den ganschen langen togt, dien hij van Caesarea tot digt aan de Doode Zee had af te leggen, niets meldt. Hij schijnt diensvolgens langs den weinig bevolkten linkeroever voortgetrokken te zijn. Van den Jordaan, waar zij een dag bleven, braken de pelgrims op naar Jerusalem. Te Galgala zagen zij in de houten kerk aldaar de twaalf steenen, welke de Israëlieten van den Jordaan derwaarts bragten ten teeken van hunnen overtogt [2]), en te Jericho de door Eliseus geheiligde bronnen [3]). Op hunnen verderen weg niets meer dan het klooster van de H. Eustochium [4]) ontmoetend, bereikten Willibald en zijne reisgezellen eindelijk Jerusalem, op het feest van den H. Martinus (11 Nov. 724).

Hun eerste gang was, gelijk hij alle pelgrims, naar de kerk van het H. Graf [5]). Van die kerk, door Adamnanus kort te voren uitvoerig beschreven, schetst hij enkel

---

1) Hahn (bl. 15 v.) vindt dit jaar, door de bijzondere opgaven met elkaâr te vergelijken.

2) Volgens Adamnanus (II, 14) denkt men aan eene groote steenen kerk, later welligt verwoest. Willibald verbetert hem alzoo en laat de verdere beschrijving van Galgala achter.

3) Willibald plaatst Jericho op *zeven* mijlen afstands van den Jordaan; Antonin. *Itiner.* (cap. XIII) op *zes* mijlen. Al het andere gedenkwaardige van Jericho heeft Adamnanus (II, 13) reeds, weshalve Willibald het voorbijgaat.

4) De lezingen wisselen tusschen *Eustochium* en *Eustachium*. Volgens Phocas waren in die streek veel kloosters, waaronder een *monasterium S. Euthymii*, ter plaatse van Christus' bekoring.

5) Zoo zegt ook Antonin. Mart. (*Itinerar.*, cap. XVII): *„ingressi sumus in sanctam civitatem, in qua adoravimus Domini „monumentum.„*

de overdekte voorplaats, waar ter gedachtenis der kruisvinding drie kruisen opgerigt waren [1]), en geeft eene korte schildering van het H. Graf zelf, een en ander opmerkend, wat ten tijde zijns voorgangers anders was [2]).

Kort na zijne aankomst te Jerusalem, overviel Willibald eene ziekte, welke tot aan de week vóór Christus' Geboorte duurde (van 11 Nov. — 18 Dec.). Naauw hersteld, vervolgde hij zijne bedevaart, bezocht de kerk op den berg Sion, de zuilengalerij van Salomon, het schaapsbad, waar de Heer den verlamde genas (Jo. V, 1—12), de kerk der H. Maagd in het dal van Josaphat, de kerk aan den Olijfberg, waar Christus bad, en de Hemelvaartskerk op den top van dien berg. Omtrent al deze kerken en heiligdommen vernemen we niet veel van Willibald, die ook hier de beschrijving zijner voorgangers voor voldoende heeft geacht [3]). Slechts op twee punten vestigen wij de aandacht. Vóór de poort van Jerusalem, berigt hij, staat een zuil, met een kruis op de spits. Hij staat daar op dezelfde plaats, waar de Joden het lijk van Maria, dat elf apostelen ten grave droegen, poogden te rooven, wat zij echter, door eene onzigtbare magt weêrhouden, moesten opgeven. Engelen droegen toen het ligchaam van

---

1) Hahn zegt niet geheel naar waarheid, dat Adamnan niets van die drie kruisen weet, want ze staan in zijn plan der kerk van 't H. Graf aangegeven.

2) Dat er zich, namelijk, een andere nagemaakte steen, in plaats van den ouden, voor het Graf bevindt, en er vijftien lampen in 't H. Graf branden.

3) Verg. Adamnan. I, 2 vv. In de Hemelvaartskerk is sedert Arculf de verlichting anders geregeld. Arculf zag er acht lampen branden. Willibald vond er in een kubiek van metaal, dat onder het open gedeelte van het dak stond, enkel een in glas omsloten licht (*cicindulum*).

Maria in het paradijs. Men weet, dat de H. Epiphanius aan den werkelijken dood van Maria twijfelde. Men weet, dat omstreeks denzelfden tijd Joannes Damascenus predikte, dat Maria ligchamelijk ten hemel was opgenomen; men weet, dat het Oosten reeds toen ter tijd dit vroom geloof deelde. In de Westersche Kerk had denkelijk nog niemand zich bepaaldelijk voor dat godvruchtig gevoelen verklaard; althans Arculf, Willibald's voorganger, liet er zich nog zeer omzigtig over uit. Willibald zal dan wel een der eersten geweest zijn, die door zijn reisverhaal de Tenhemelopneming der H. Maagd in het Westen heeft verkondigd [1]). Die plaats luidt in al hare eenvoudigheid aldus:

„Insgelijks — zoo schrijft de Heidenheimsche non — „zeide hij [onze bisschop Willibald], dat er vóór de poort „der stad eene groote kolom stond, en er boven op de „kolom een kruis staat ten teeken en ter gedachtenis, „waar de Joden het ligchaam van de H. Maria wilden „wegnemen, toen de elf Apostelen, het ligchaam van „de H. Maria opnemende, het buiten Jerusalem droegen; „dadelijk toen zij aan de poort der stad kwamen, wilden „de Joden het aangrijpen, en dadelijk bleven die men„schen, die de armen naar de baar uitstaken en haar

---

1) De schrijver der *Vita secunda S. Will.* laat de plaats van het *Itiner.* in het midden en wil niets beslissen: „*An recepta vera immortalitate B. V. resurrexerit, melius dubitatur, quam aliquid inde apocryphum definiatur.*„ Dit heeft hij Usuardus nageschreven. — Over het verhaal zie men Bened. XIV, de festis B. M. V., cap. VIII, § 14 sqq. — Wel opmerkelijk is het, dat reeds in het, door Dr. Binterim uitgegeven, kerkelijk *Kalendarium* van Essend, uit de tweede helft der volgende (IX) eeuw, het feest van Maria-Tenhemelopneming op den 15 Augustus staat opgeteekend: „*Assumtio (de velo) Sce Marie.*„

„poogden weg te nemen, met weêrhouden armen, als „vastgekleefd, over de baar hangen, en zij konden zich „niet bewegen, voordat zij door Gods genade en het gebed „der Apostelen weder losgemaakt waren, en toen lieten „zij hen gaan. De H. Maria is op die plaats, in het „midden van Jerusalem, die het heilig Sion genoemd „wordt, uit dezen tijd gegaan. En toen hebben de elf „Apostelen haar gedragen, gelijk ik eerst gezegd heb, „en toen kwamen de Engelen, en namen haar uit de „handen der Apostelen, en droegen haar in het paradijs."

Eene tweede opmerking maakt Willibald bij de Hemelvaartskerk. Hij zegt: wie daar tusschen den muur en de kolommen, welke ter gedachtenis van de verschijning der engelen na 's Heeren Hemelvaart opgerigt zijn, doorkruipen kan, „*is vrij van zijne zonden*" (*liber est a peccatis suis*). Deze woorden kunnen wel geen anderen zin hebben, al zijn ze daarvoor niet juist, dan dat dengene, die in deze kerk zijne godsvrucht knielend zal verrigt hebben, een volle aflaat ten deele wordt. Willibald gewaagt van den aflaat van Rome, en verdient die gunst door het bezoek der St. Pieterskerk [1]). Te Jerusalem bezoekt hij eerst alle heilige plaatsen, van de kerk van het H. Kruis en het H. Graf af, tot die der Hemelvaart; doch hier eerst maakt hij melding van den vollen aflaat dien men verdienen kan. Wij hebben alzoo hier een der oudste getuigenissen voor den thans zoo bekenden aflaat van den kruisweg; het schijnt echter, dat het in Willibald's tijd één eenige volle aflaat was, dien men door het bezoek der heilige plaatsen kon verdienen.

---

[1]) In *Vita S. Wunebaldi* (cap. III) heet het: „*intraverunt basilicam S. Petri*, REMISSIONEM PECCATORUM *postulantes.*"

Het feest van s Heeren Geboorte voerde Willibald naar de heilige grot van Bethlehem; hij kwam eerst aan de plaats, waar de engelen aan de herders verschenen zijn. Ter gedachtenis hiervan was daar eene kerk gebouwd. Van hier ging hij naar Bethlehem, zeven mijlen van Jerusalem, en betrad hare basiliek, de schoonste in het H. Land, een inderdaad glorierijke dom (*gloriosa domus*). Wijl Adamnan er weinig van verhaalt, meldt Willibald, dat zij in den vorm van een kruis gebouwd is, en wel boven de geboortegrot, welke men eerst uit de rots en de aarde heeft uitgegraven, om de basiliek er overheen te kunnen bouwen. Boven 's Heeren geboorteplek is het altaar, en een kleiner gebruikt men voor de grotkerk, 'twelk na elke mis weder wordt weggenomen.

Van Bethlehem gingen onze pelgrims naar Thecua, waar de Onnoozele kinderen door Herodes vermoord werden. Daar was eene kerk, ter eere van den H. Nicolaas gewijd, en het graf van den profeet Amos [1]). Hierop werd het Laura- of kluis-dal van den H. Saba bezocht; het gebouw ligt in het dal Enon, rondom van bergen omgeven. Willibald beschrijft het klooster of die groote kluis juist zóó, als het Phocas eenige eeuwen na hem geschilderd heeft [2]); in 't midden van het dal het klooster,

---

[1]) S. Hieronym. prolog. in Amos prophet.

[2]) Phocas, *de locis sanctis*, cap. XVI. — Hahn vergist zich, als hij, Willibald willende verbeteren, zegt, dat de H. Saba hier niet rust, maar in het klooster aan den Cedron; want dit klooster juist is het, dat Willibald beschrijft. Lang nog deed men, evenals hij, den gewonen pelgrimstogt van Bethlehem naar Thecua, en van daar naar het kluisdal van den H. Saba. Verg. Zwinger, *Blumenbuch des h. Lands Paläst.* (München 1661), S. 383 ff.

in welks kerk zich het graf des Heiligen bevindt, terwijl op de hoogten rondom de in de rotsen gehouwen cellen der anachoreten zijn.

Van daar, welligt uit Engadi, wendde Willibald zich naar den weg tusschen Bethlehem en Gaza, vóór hem door de H. Paula bewandeld, en overdacht het verhaal van den doop des hovelings door den diaken Philippus. De plaats dezer gebeurtenis ligt links van Bethsur boven Hebron [1]), en werd toen door eene kerk aangeduid. Van hier naar Gaza komend, bezocht Willibald de groote schoone basiliek [2]) van den H. Matthias [3]) (?). Hier werd Willibald op eens, onder het bijwonen der H. Mis, geheel blind, en bleef twee maanden lang van het gezigt beroofd. Wilde hij misschien bij Majuma een schip zoeken en het H. Land verlaten, waar God hem nu, naar het scheen, door eene beproeving wilde terughouden? Hij zegt het niet, maar zijne reisgezellen nemen met hem den terugweg naar Jerusalem aan. Zij bezochten het graf van den profeet Zacharias. Het graf diens profeets was onder de regering van keizer Honorius bij Eleutheropolis, het oude Bethgabara, ontdekt en lag dus op hunnen weg van Gaza naar Jerusalem [4]); welke weg hen ook

---

1) Aldus Hieron. in vita S. Paulae, cap. II, 13.

2) Wij verstaan *dominica*, evenals hierboven, van een *basiliek*. Hahn vertaalt: „daar is groote feestelijkheid op zondag."

3) Van een basiliek van den H. Mathias te Gaza komt nergens iets voor; doch wel van het klooster bij Majuma, waar de H. Hilarion begraven is. (Antonin. cap. XXX, en de H. Hieronym. *in vita S. Hilaronis.*) Welligt stond er oorspronkelijk: „*illic orantes ibant ad Majumam*". Over den grooten luister (*magna gloria*) waarvan het reisverhaal gewaagt, spreekt ook Sozom. III, 13: „*ex quo dies festus* (S. Hilar.) *maxima hominum frequentia et summo splendore celebratus est.*"

4) Sozom. (*Hist. eccles.*, IX, 17) geeft Bethgabara als de graf-

naar Hebron [1]) tot de graven der profeten voerde.

Toen Willibald, te Jerusalem teruggekeerd, de kerk van het H. Graf, ter plaatse der kruisvinding, betrad, ontving hij even plotseling als hij 't verloren had, het gezigt terug. Dat was hem wel een wenk des hemels, om de H. Stad nog niet zoo dadelijk te verlaten. Werkelijk bleef hij er nog eenigen tijd; het zal toen tegen den zomer van 725 zijn geweest. Zijne reisgenooten schijnen hem echter tot den terugkeer aangezet te hebben; althans Willibald trok nog in 'tzelfde jaar van Jerusalem naar Lydda (Diospolis), ter bedevaart van een H. Martelaar Georgius, wiens geschiedenis Arculf zich te Constantinopel liet verhalen, doch wiens graf hij niet bezocht had [2]). De andere bedevaartstatie was te Joppe in de kerk van den H. Apostel Petrus, ter plaatse waar hij Tabitha opwekte.

Willibald en zijne togtgenooten zochten waarschijnlijk te Jaffa op nieuw eene scheepsgelegenheid om terug te keeren. Zij vonden die niet, en gingen nu langs de zeekust naar Tyrus en Sidon; van daar over den Libanon

---

plaats aan van Zacharias, die tusschen den tempel en het altaar gedood werd. Evenzoo Antonin. cap. XXXII; slechts hebben de uitgaven verkeerdelijk *Heliopolis*. De gissing bij Hahn (bl. 23), dat Willibald Beth Zacharias, het woonhuis van den vader des boetgezants, kon verstaan hebben, is daarom ongegrond, wijl hij zelf er bijvoegt: *non patrem Joannis, sed alterum prophetam*".

1) Het *Itiner.* noemt Hebron *Affamia*, wat Hahn door *Abrahamea* verklaart. Daar Adamnan (II, 8) Hebron en Mambre voor hetzelfde houdt (*Hebron quae et Mambre*), is *Affamia* waarschijnlijk een andere vorm voor *Mambre*. Willibald beschrijft Hebron niet nader, daar Adamnan er zeer uitvoerig over is.

2) Reeds Antoninus (cap. XXV) gewaagt er van; uitvoerig is Adamnan (III, 4); weshalve Willibald daar niets had bij te voegen; gelijk ook na hem de monnik Bernardus (cap. X) zich enkel bij 't noemen van de plaats bepaalde.

naar Damascus, en van hier, den vroegeren weg over Caesarea Philippi nemend, kwamen zij voor de derde maal te Jerusalem, waar zij overwinterden (725—726).

Uit dit rondtrekken op lange omwegen, welks vlugtige aard zich in de overige, zoo heengeworpen regelen des reisverhaals weêrspiegelt, en uit al dit rondzoeken aan de grenzen van Palestina, als om een uitweg te vinden, besluiten we, dat een langer verblijf onzen pelgrims gevaarlijk toescheen. En werkelijk hadden de zaken in het Oosten weder een bedenkelijk aanzien gekregen. De nieuwe kalif Hirem was krijgszuchtig tegen Byzantium gestemd, en wilde den weg der veroveringen op. Juist in 725 vielen zijne veldheeren in Cappadocië en Bithynië. Daarbij kwam onder de Christenen zelven de opgewondenheid, door de beeldstorm-edikten van keizer Leo den Isauriër veroorzaakt. Hierdoor laat het zich verklaren, dat Willibald's gezellen zoozeer op de terugreis aandrongen. Zij zijn derhalve reeds in Februarij 726 weder op weg, en beproeven ditmaal hun geluk nog eens in Syrië, wijl zij zich in eene grensstad van dit land ophouden, in het verhaal Salamancha genoemd, waarschijnlijk *Salecatha* daarmeê bedoelend [1]).

Hier lag Willibald den ganschen vastentijd ziek. Zijne reisgezellen zochten inmiddels overal den emir, om van hem passen te bekomen. Zij vonden hem echter niet, wijl hij voor de pest gevlugt was, die, gelijk ons het verhaal

---

1) Het oudste handschrift heeft tweemaal *Salamancha*; een ander *Ptolomaida*. Daar echter de bedoelde stad *in extremis partibus Syriae* wordt geplaatst, en Willibald's gezellen uit haar nu eens naar Damascus, dan naar Emesa spoeden, kan hier Ptolemais (Acco) niet gemeend wezen, en moeten we Salamancha tusschen Emesa en Damascus zoeken.

en Theophanes te gelijker tijd verzekeren, Syrië teisterde. Eindelijk troffen zij hem te Emesa en ontvingen passen voor twee aan twee, ten einde ligter levensmiddelen te erlangen. Dit was in de week vóór Paschen (omstreeks 16 Maart) van het jaar 725.

Wegens de heerschende pest konden zij niet door Syrië terugkeeren, en kwamen zij over Damascus voor de vierde maal naar Jerusalem. Hier hielden zij zich niet lang meer op, maar zochten weder den zeeweg te bereiken. Daarom sloegen zij de rigting in van Sebaste, het oude Samarië, dat als de rustplaats van Joannes den Dooper en de profeten Abdias en Eliseus, voor Willibald van bijzonder gewigt was [1]). Hij gedenkt even de door Adamnan reeds beschreven kerk over de Jakobsbron, en den berg Garizin bij Sichem. Door eene grensstad van Samarië, misschien Ginaea, waar zij overnachtten, kwamen de pelgrims op de groote vlakte van Esdrelon. Zij reisden in gezelschap eens Aethiopiërs [2]), met twee kameelen en een muilezel, die eene vrouw door het groote olijfveld voerde. Midden in 't bosch werden zij door het gebrul van een leeuw verschrikt, die hen met open muil dreigend tegemoet snelde. Doch deelen we dit voorval in de eigen ingenue taal des reisverhaals mede: „toen zij dan (over het groote veld „vol olijven) voortgingen, kwam hun een leeuw tegen,

---

1) Deze drie noemt ook de H. Hieron. in 't leven van de H. Paula, cap. IV, 17. Van daar schijnt Willibald dit berigt te hebben; want de relikwiën van den H. Joannes waren er niet meer; noch Antoninus (cap. VIII), noch Arculf zag ze (Adamn., *de loc. sanct.*, II, 21).

2) Antoninus merkt (cap. XXXVI) op, dat er zich te Jerusalem Aethiopiërs met kameelen ophielden. Hij beschrijft hen als *„habentes fissas nares et aures, caligulas calceati et per digitos in pedes annulos missos"*.

„die met open muil, brullend en schor, hen begeerende „aan te grijpen en te verslinden, hen zeer bedreigde. „Toen zeî die Aethiopiër tot hen: „Wilt niet vreezen, „„gij, maar gaan we voorwaarts." En zij dadelijk voort- „gaande, naderden hem. Maar hij, door de hulp van den „almagtigen hooggezetelden God, ging op eens naar een „anderen kant en liet hen vrij voortgaan. En zoo zeiden „zij, toen zij van daar voortgingen en dien leeuw een „groot gebrul hoorden geven, dat hij wel velen van die „menschen zou verslinden, die nog voortgingen met „olijven te zamelen" [1]).

Bij Ptolemaïs [2]) bereikten de pelgrims eindelijk de zee, maar wat zij zoozeer wenschten, een schip, vonden zij er niet; zij waren dus genoodzaakt, hunnen weg te voet naar Tyrus voort te zetten, en kwamen aan het voorgebergte van den Libanon, halverwege tusschen Ptolemais en Tyrus, en moesten hier hunne passen laten onderzoeken. Door eene sterkte, welligt het *castrum Lamberti* der middeleeuwen, vier uren boven Ptolemais en nagenoeg even ver van Tyrus [3]), was de weg versperd en

---

1) Het was alzoo in Junij of Julij. — Hahn meent (bl. 23), dat Wilibald een hyena voor een leeuw heeft aangezien; we vertrouwen echter, dat hij het onderscheid wel kende. Volgens Antoninus (cap. XXXIV, XXXIX) waren er ook tamme leeuwen in Palestina, bepaaldelijk in de woestijn.

2) Het *Itinerar.* heeft *Thalamartha*, welke naam niet voorkomt. Alle omstandigheden zamengenomen, vooral de aangegeven ligging, wijzen uit, dat Ptolomais gemeend, en de oorspronkelijke lezing *Tholomaida* geweest is, gelijk dan ook Antonin. (cap. I) werkelijk reeds *Tholomaida* voor *Ptolomais* gebruikt.

3) Adrichomius, *Theatr. terrae sanct.*, pag. 3. Ook aan 't witte voorgebergte is nog heden een toren *Burdsch el Goafar*, toltoren geheeten, welligt het oude *Sandalium*? Hahn (bl. 24) houdt dit voor het kasteel, door Willibald in 't algemeen door „een toren van den Libanon" (*turris Libani*) aangeduid.

alleen de van passen voorziene reizigers mogten er doortrekken. Alle anderen werden opgevat en naar Tyrus gezonden. Dit punt gelukkig voorbij, had Willibald voor de poorten van Tyrus nog gelegenheid het Arabische tolwezen te leeren kennen. Hij en zijne gezellen werden aangehouden en hunne goederen onderzocht, of zij geene verbodene waren bij zich hadden. Het onderzoek was streng, de ontdekking van iets wat gesmokkeld was kon het leven kosten. Men vond niets bij onze reizigers, en toch werd hier de achterdocht misleid. Onder de artikelen, die niet uitgevoerd mogten worden, behoorde de balsem. Willibald wenschte van die kostbare, in de Christenheid zoo hoog geschatte zaak, welligt ook ten bewijze zijner bedevaart, met zich te nemen. Hij kocht nu te Jerusalem balsem, en gebruikte, om dien veilig over de grenzen te brengen, de volgende list. Hij nam eene grootere holle pelgrims-kalebas (*munerbam*), vulde het onderste gedeelte met balsem [1]), sneed den hals (*cannam*) er van af, deed er eene kleinere kalebas vol steenolie in, maakte beide randen volkomen gelijk, en zoo sloot hij de kalebas. Bij het onderzoek vóór Tyrus, vond en rook men wel de steenolie, doch de er onder schuilende balsem bleef verborgen.

Lang moesten onze pelgrims te Tyrus op een vertrekkend schip wachten. Eerst in November bekwamen zij plaats op een Byzantijnsch vaartuig, dat hen naar Constantinopel bragt. De overtogt duurde van het feest

---

1) De beschrijving is niet duidelijk: „*tulit unam munerbam, quae fuit concava et habuit linum*" etc.; woordelijk: hij nam een holle kalebas, die een koord had"; voor *linum*, wil men, zou *sinum* te lezen zijn. Ook wat er volgt, is niet zeer klaar.

van den H. Andreas tot de week vóór Paschen (30 Nov. 726—6 April 727).

Willibald verhaalt van Constantinopel en zijne ontmoetingen aldaar niets, dan dat hij twee jaren lang in afzondering bij de kerk der heilige apostelen verbleef[1]), waar hij dagelijks op de rustplaats van de heilige Andreas, Lucas en Timotheus, alsmede op het graf van den H. Chrysostomus zien kon. Slechts één uitstap maakte hij in die twee jaren en wel naar Nicea, om de kerk te bezigtigen, waar het beroemde concilie gehouden werd. Hij schildert hare bouworde als overeenkomende met die der Hemelvaartskerk te Jerusalem en verhaalt, dat de beeldtenissen der 318 bisschoppen, die ter kerkvergadering bijeenkwamen, daar nog te zien waren.

Willibald verliet in 729 Constantinopel. Hij reisde ditmaal in gezelschap der Pauselijke en keizerlijke legaten. Hieruit begrijpt men de reden van zijn vertrek. Keizer Leo had den oorlog aan de beelden der Heiligen verklaard. Paus Gregorius II zocht de zaak in der minne te schikken, alvorens de woede des keizers in 730 de breuk tusschen Rome en Byzantium te weeg bragt. De volken vreesden onheil, wijl in 729 twee kometen dreigend aan den hemel stonden. Ook de gewelddadigheden des Isauriërs maanden Willibald, om geen offer der naderende vervolging der beeldstormers te worden, tot den terugkeer aan. De reis ging naar Sicilië; men deed Syracuse en Catania aan, van waar men naar Reggio overstak.

Ook van hier trok men verder over zee. Daardoor

---

1) Adamnan (III), 3), die de merkwaardigheden van Byzantium beschreef, weswegens Willibald ze voorbijgaat, bevestigt, dat de kerken van Constantinopel verblijven hadden om er in te wonen: „*latum habet spatium* AD INHABITANDUM *vel exorandum*".

had Willidald gelegenheid, op het eiland Vulcano het zoogenaamde *Infernum Theodorici* te zien, dat is, den vuurspuwenden berg, waarin, naar Gregorius den Groote [1]), de ziel van den Oost-Gothenkoning Theodorik, den moordenaar van Boethius en Symmachus, werd neêrgestort. Willibald wilde den krater zien, en beklom den berg. Doch de asch, die, als sneeuw opgehoopt, den top bedekte, belette hem zijn doel te bereiken, en zoo zag hij enkel uit de verte den lavagloed donderend omhoog geworpen. Het verhaal hiervan, dat zich door bijzondere levendigheid onderscheidt, toont, welk een diepen indruk dit schouwspel op Willibald had gemaakt. — Van dat eiland bezochten de pelgrims Lipari, in welks kerk toen nog het ligchaam van den H. Bartholomaeus werd bewaard [2]). Dit eiland Didyme was het laatste rustpunt voor Napels. In de nabijheid dezer stad is het kasteel *del Ovo*, het oude Lucullanum. Willibald zegt, dat hij derwaarts gegaan is en op het graf van den heiligen abt Severinus gebeden heeft. Severinus behoort tot de apostelen van Duitschland. Terwijl Willibald bij zijne asch bad, werd hij zelf door de Voorzienigheid tot apostel van Duitschland uitverkoren. Na een pelgrimschap van tien jaren, dacht onze Heilige, nu wel de rust des kloosters te mogen zoeken en zijne dagen in stillen vrede te besluiten. Doch de tijd zijner omwandeling was nog niet ten eind.

Met getuigschriften des aartsbisschops van Napels aan den aartsbisschop van Capua voorzien, werd hij door dezen aan een suffragaan bisschop, denkelijk van Calvi, en

---

1) *Dialog.* IV, 30.
2) *Act. SS.* Bolland., August. Tom. V, pag. 52.

door den laatste aan den bisschop van Teano aanbevolen, die hem eindelijk naar Monte Cassino zond. Het was in den herfst van 729, toen Willibald hier aankwam. In het klooster zag het er vrij ledig uit. Door de Longobarden geheel verwoest, was het eerst tien jaren te voren door Paus Gregorius II weder opgebouwd en bevolkt. Er waren weinig monniken, maar een abt, wiens wijsheid en heiligheid het weder tot hoogen bloei zouden brengen. Petronax, in 720 tot abt verkozen, verdiende, de tweede stichter van Monte Cassino genoemd te worden. Hij ontving Willibald met open armen. In het eerste jaar maakte hij hem koster der kerk, in het tweede deken des kloosters. De acht volgende jaren vervulde hij de dienst van portier [1]) in de twee tot Cassino behoorende kloosters, vier jaren in het boven op een zeer hoogen berg, en even zoo lang in het lager aan de rivier Rapido [2]) gelegen klooster.

Zijn verblijf in Monte Cassino had nu tien jaren geduurd. De tijd naderde, dat God den ootmoedigen koningszoon uit zijne verborgen eenzaamheid tot eene openbare waardigheid zou roepen. Op het feest van den H. Andreas, in 739, kwam Willibald te Rome. Zijn abt had hem aan een Spaansch priester, die derwaarts te bedevaart zou gaan, ten kundigen gids medegegeven. Daar hij St. Pieter

---

1) Naar Mabillon opmerkt, moet het niet bevreemden, dat hij van deken portier wordt, wijl de regel voor deze laatste bediening een bedaagd en wijs kloosterling vordert: „Mirum videretur, „quod ex Decano fit Portarius, nisi S. P. Benedictus *ad portam „monasterii senem sapientem, maturum moribus* exigeret in regulae „cap. 66.„

2) Het *Itinerarium* schrijft *Raphito*; de Kronijk van Monte Cassino *de Rapido* (Leo Marsic., *Chron. Cassin.*, I, 5). Van dit klooster is thans niets meer over.

bezocht, vernam Paus Gregorius III zijne aanwezigheid en riep hem tot zich. Hij vond, dat de pelgrim van het H. Land, die hem zoo welsprekend de gedenkwaardigheden zijner reis wist te verhalen, de geschikte man was, door den H. Bonifacius, die reeds het jaar te voren zijnen broeder Wunibald naar Duitschland had medegenomen, van hem verlangd. Willibald zou naar den H. Bonifacius gaan, zoo luidde des Pausen bevel. De kloosterling, onder de gehoorzaamheid zijns abts staande, wilde zich aanvankelijk diens vergunning voorbehouden, doch de Paus herinnerde hem, dat er aan zijne bevelen niet te weêrspreken viel. „En dadelijk" — zegt het verhaal — „antwoordde de H. Willibald, dat „hij in 's Pausen heilige vermaningen bewilligde en zich „bereidvaardig te zijner beschikking stelde; en hij beloofde, „van niet alleen derwaarts te gaan, maar overal in heel „de wereld, werwaarts hij hem zou gelieven te zenden, „godvruchtig zonder verwijl of uitstel, volgens het wel„behagen van zijnen wil."

Na Paschen (in April) 740 begaf Willibald zich op weg naar Duitschland. Hij ging over Lucca, waar hij afscheid nam van het graf zijns vaders, over Pavia en Brescia door Noricum naar de plaats zijner bestemming, naar Eichstätt. Na eenig verwijl aldaar, werd hij priester gewijd. „En nadat — gaat de schrijfster voort — een „jaarkring verliep, beval de H. Bonifacius, dat hij tot „hem naar Thuringen zou komen. En dadelijk kwam „die eerwaardige man Gods, de H. Willibaldus, volgens „het bevel van den H. Bonifacius, naar Thuringen en „had een gastvrij verblijf in het huis zijns broeders „Wunibald, wijl hij hem in den tijd van acht of negende „half jaar, sedert hij van Rome vertrok, niet meer ge-

„zien had. En nu waren zij blij van elkander te zien,
„en zij wenschten elkander geluk met hunne zamen-
„komst. Het was herfsttijd, toen de H. Willibaldus te
„Thuringen kwam. En dadelijk nadat hij daar kwam,
„hebben de H. Bonifacius, aartsbisschop, en Burchardus
„en Witzo, hem tot de heilige waardigheid van het
„episcopaat gewijd. Dáár toen, met de hoogste eer van
„de opperpriesterlijke mijter verrijkt, bleef hij eene week
„en hierna keerde hij naar de hem bestemde verblijfplaats
„terug." — Willibald was toen een en veertig jaren oud.

Zijne eerste werkzaamheden te Eichstätt en den zegen, die er op rustte, heeft de non van Heidenheim nog beschreven; Willibald leefde nog, toen zij de pen nederlegde, en zij heeft die niet weder opgevat, om ons zijn scheiden van deze aarde te verhalen; dit is wel het schoonste slot, heeft men opgemerkt, van haar geschrift: bisschop Willibald toch stierf niet; want, gelijk Gretser zegt, zijn zetel, zijn staf en mijter zijn altoos overgeërfd, en zijn geest leeft in al zijne opvolgeren voort.

We voelen behoefte, aan het einde dezer mededeelingen uit en over Willibald's *Hodoeporicon*, althans ééne gedachte, welke telkens bij ons opkwam, te uiten. Dit korte reisverhaal gaf ons een slechts vlugtigen blik in het kerkelijk leven van meer dan elf eeuwen vóór ons; en toch, hoe vinden wij, Katholieken, er ons, om zoo te spreken, als geheel in te huis en in terug. We erkennen allerwegen in Engeland, in Italië, Duitschland, in het H. Land, hetzelfde geloof in Christus' persoon, in zijn leven, zijn lijden en verheerlijking; overal dezelfde leer, dezelfde hiërarchie, denzelfden eerbied voor Christus' Stedehouder, kortom: 't is in alles, behoudens

de natuurlijke wijziging door de veranderde tijden en omstandigheden, in den grond één en hetzelfde Katholieke geloof en leven van onze dagen. Dat is inderdaad een verkwikkend gezigt, dat eene versterking onzes geloofs, dat eene bevestiging onzer hoop, eene verlevendiging onzer liefde en dankbaarheid jegens den barmhartigen God, die ons het geluk gaf, leden dier ééne, onveranderde en onveranderlijke Kerk te zijn. Zoo dan geschiedt het onder des Heeren genadigen zegen, door die ééne ware Kerk en hare gezanten, in alle eeuwen en op alle plaatsen, wat de vrome non over Willibald te Eichstätt, en de wijde velden van Bajuwarië (Beijeren) vermeldt: „Daar nu ruischen de gewijde antifonen; daar „weêrklinken de lessen; daar zingt eene luisterrijke schare „van heilige geloovigen de wonderen van Christus en „kweelt in dankbare vreugde de heerlijkste lofgezangen „des Scheppers!"

DE DRIE EN TWINTIG GEKRUISTEN VAN JAPAN.

De H. Vader heeft aan de Katholieke wereld kenbaar gemaakt, dat hij eerlang, bij plegtige canonisatie, (behalve den zaligen belijder Michaël, van de orde der H. Drievuldigheid, tot verlossing der slaven,) drie en twintig martelaren, tot de orde van den H. Franciscus behoorende, onder het getal der Heiligen zal opnemen.

Uit een schrijven van den algemeenen minister der Minderbroeders, den HoogEerw. Pater Bernardinus a Montefranco, vernemen wij, dat die buitengewone feestelijkheid zal plaats hebben op het aanstaande Pinksterfeest, den 8 Junij van dit jaar. Hetzelfde wordt ons berigt in de uitnoodiging ter plegtigheid, welke de kardinaal Caterini, namens den Paus, den 15 Januarij jl. aan alle bisschoppen heeft toegezonden.

Wijl de orde juist op dien tijd te Rome het algemeene kapittel zal houden, waarbij alle provincialen moeten tegenwoordig zijn, ten einde op de vigilie van het Pinksterfeest een nieuwen generaal te kiezen, zal de nieuwe overste der orde het genoegen hebben, op den dag na zijne verkiezing, van de vertegenwoordigers aller provinciën der door heel de wereld verspreide Franciskanen omgeven, een feest bij te wonen, dat even stichtend voor de gansche Kerk als glorierijk voor de kinderen van den H. Franciscus zal wezen. Laten de tijdsomstandigheden toe, dat er naar den wensch des H. Vaders een aanzienlijk getal Bisschoppen te Rome zamenkomt, dan zal deze *eerste* canonisatie (heiligverklaring), door Pius IX na zoovele beatificaties (zaligverklaringen) te doen, buitengemeen luisterrijk en van groote beteekenis zijn.

Het zal den Katholieken zeker aangenaam wezen, eenige voorloopige mededeelingen over den marteldood dier zalige martelaren te ontvangen. We geven die naar de vertrouwde verklaringen van ooggetuigen [1]), meerendeels uit het verhaal van Pater Ludovicus Froës, van

---

1) Men zie de Bollandisten, het derde deel, op den 5 Februarij, bl. 723—762, en het Munstersche *Sontags-Blatt*, dat er eenige zeer gepaste opmerkingen aan heeft toegevoegd.

de orde der Jesuïeten, die destijds vier en dertig jaren als zendeling in Japan was werkzaam geweest en, uitgeput door zijn apostolischen arbeid, ruim vier maanden na den dood der martelaars overleed.

Japan, in het uiterste Oosten van Asië gelegen, uit drie groote en vele kleine eilanden bestaande, bleef lang in de dikste duisternis des heidendoms verzonken, totdat de goddelijke barmhartigheid in het jaar 1549 den H. Franciscus Xaverius derwaarts zond, en door den arbeid van dien nieuwen apostel der heidenen ook dat rijk, gelijk reeds zoovele andere rijken, aan de genade van het Evangelie deelachtig maakte. Bij hem sloten zich eerlang velen zijner ordebroeders aan, en weldra was er door hunnen ijver eene aanzienlijke en bloeijende Christen gemeente gesticht, welke met den dag, vooral onder de hoogere klassen, in aantal en deugd toenam. Doch die gelukkige vooruitgang des Christendoms werd reeds in het jaar 1587 gestoord. Eene vervolging brak uit, welke allengs verwoeder werd, en in de zeventiende eeuw tot zulk eene hoogte steeg, dat zij in gruwzaamheid schier haars gelijke niet heeft. In de lange geschiedenis dier schrikkelijke vervolging toonde zich al de woede der hel, maar ook de verwinnende kracht des geloofs en der genade. De Kerk treurt helaas! dat deze bloeijende Christenheid verwoest is, maar heeft toch dien troost, dat duizenden van bloedgetuigen den zegepalm verworven en aan allen de treffendste toonbeelden van deugd nagelaten hebben.

De eerstelingen dier vele martelaren, welke Japan heeft opgeleverd, zijn juist die wier heiligverklaring aanstaande is.

In 't jaar 1593 zond de onderkoning der Philippijnsche eilanden een gezantschap naar den keizer, of liever den tiran van Japan, Taicosama, die reeds sedert verscheidene jaren, nu meer dan minder, het Christendom vervolgde. Het hoofd dezer gezanten was Pater Petrus Baptista, van de orde der hervormde Minderbroeders, welke in Spanje discalceaten (ongeschoeiden) heeten; een man, die onder alle opzigten uitmuntte, bepaaldelijk door geleerdheid, voorzigtigheid en eene zoo innemende godsvrucht en verheven deugd, dat hij algemeen voor een heilige werd gehouden. Hem verzelden Pater Bartholomaeus Roderici en de leekebroeders fr. Franciscus van den H. Michael en fr. Gonsalvus Garzia, allen van dezelfde orde. Zij werden door den keizer niet kwalijk ontvangen, en vonden, na eenigen tijd bij een leek verbleven te hebben, gelegenheid, in de hoofdstad Meacum een klein klooster onder den naam van „S. Maria de Portiuncula" te bouwen, waar op het feest huns Stichters, den 4 October 1594, de eerste H. Mis werd opgedragen. Daar er spoedig nog zeven andere priesters en leekebroeders van Manila overkwamen, werd te Ozuca een tweede klooster onder den titel van „Bethlehem" gebouwd, en allen begonnen met grooten ijver en gezegend gevolg den apostolischen arbeid tot bekeering der ongeloovigen.

Doch juist die goede uitslag en meer andere omstandigheden waren oorzaak, dat de woede des tirans erger dan ooit te voren ontstak. Op den 13 December 1596 liet hij de zendelingen met hunne huisgenooten in hechtenis nemen en veroordeelde hen tot den kruisdood. Onder de gevangenen waren er drie uit de sociëteit van Jesus; namelijk de Zaligen: Paulus Miqui, een uitstekend mis-

sionaris, Joannes Soan en Didacus Kisai, beiden nog novicen. De Zaligen, die tot de orde der Franciskanen behoorden, waren [1]):

1. Pater Petrus Baptista, in de stad St. Stephanus van het diocees Avila, in Spanje, van aanzienlijke ouders geboren; hij had, wegens zijne bekwaamheden en deugden, de gewigtigste waardigheden in de orde bekleed, en was thans commissaris der zending. Hij telde omstreeks vijftig jaren.

2. Pater Martinus de Aguirre (of van de Hemelvaart), te Vergara in Guipuscoa van adellijke ouders geboren, omstreeks dertig jaren oud.

3. Pater Franciscus Blancus uit Monterey in Gallicië, van denzelfden ouderdom.

4. Fra Philippus de Casas (of a Jesu), te Mexico van aanzienlijke Spaansche ouders geboren. Hij was clericus, drie en twintig jaren oud, en kort te voren tegen zijne bedoeling te Japan gekomen, daar het schip, waarop hij van de Philippijnsche eilanden naar Nieuw-Spanje overstak, door een storm beloopen en genoodzaakt werd te Japan te landen.

5. Gonsalvus Garzia, een leekebroeder, van Portugesche ouders in Indië geboren. Hij was lang koopman geweest en had zich een grooten rijkdom verworven, trad toen in de orde van den H. Franciscus en was de trouwe gezel van P. Petrus Baptista, wien hij tevens tot tolk diende, daar hij zeer goed de Japansche taal verstond.

6. Franciscus van den H. Michaël, leekebroeder, te

---

1) Sommige namen worden door verschillende schrijvers meer of minder verschillend gespeld.

Parilha, niet ver van Valladolid geboren, had in de provincie van den H. Josef in Spanje het ordekleed aangenomen en was van daar naar de Philippijnsche eilanden gezonden. Hij was een man van een heilig leven, beroemd door de gave der wonderen en blakend van ijver voor de bekeering der heidenen. Hij was omstreeks vier en vijftig jaren oud.

De anderen waren Japanezen, van den derden regel van den H. Franciscus, katechisten en huisgenooten der missionarissen, te weten:

7. Paulus Susuchi uit Oari, tolk en schrijver van verschillende geschriften tot verdediging des geloofs.

8. Gabriël van Duisco uit het rijk Ize.

9. Joannes Quizuja uit Meacum, pas gedoopt en gebuur der broeders.

10. Thomas Danchi of Xico uit Meacum, sedert lang Christen, tolk.

11. Franciscus uit Meacum, geneesheer en tolk en schrijver van een aantal geschriften tot verdediging des geloofs.

12. Thomas Cosaqui, misdienaar, vijftien jaren oud.

13. Joachim Saccachibera of Saquye uit Usaca, zieken-oppasser.

14. Bonaventura uit Meacum, als kind gedoopt, dienaar.

15. Leo Carazuma uit Oari, van voorname ouders geboren, sedert zeven of acht jaren Christen; eerste tolk.

16. Antonius, leerling en misdienaar, dertien jaren oud.

17. Ludovicus Ibarchi uit Oari, elf of twaalf jaren oud en sedert eenige maanden gedoopt, leerling en misdienaar.

18. Paulus Ibarchi uit Oari, broeder van evengenoemden Leo, en oom van gezegden Ludovicus.

19. Michaël Cozachi uit Ize, gebuur en vriend der broeders.

20. Cosmus Tachegia uit het koningrijk Oari, kort te voren gedoopt, tolk.

21. Mathias uit Meacum, sedert kort Christen.

Mathias was niet van de huisgenooten der Franciskanen. Toen namelijk 's konings beambte in het klooster te Meacum kwam om de bewoners gevangen te nemen, ontbrak er een, die op de lijst stond, met name Mathias. De geregtsdienaars riepen nu naar alle kanten: „Mathias! waar is Mathias?" Digt bij het klooster woonde een Christen die denzelfden naam droeg. Dadelijk kwam hij en zeide: „Hier is Mathias! ik ben wel niet dien gij zoekt, maar ik ben Christen en een vriend van deze vaders." — „Dat is genoeg!" — zeiden de geregtsdienaars, „wat zullen we den anderen vergeefs zoeken?" En ze voerden hem met de andere twaalf in de gevangenis, waarvoor de ijverige Christen God niet genoeg wist te danken. Wonderbare beschikking des Heeren! Kan men niet van dezen Mathias zeggen: „Het lot viel op Mathias en hij werd bij de elf geteld" (Akt. I, 26).

Verwonderlijk was de standvastigheid der drie jeugdige knapen Thomas Cosaqui, Antonius en Ludovicus, welke de broeders bij de godsdienstoefeningen behulpzaam waren. De laatste telde naauwelijks twaalf jaren en de twee anderen waren slechts weinig ouder. Ofschoon zij ligt hadden kunnen ontvlugten, wilden zij volstrekt het lot hunner meesters deelen. Toen zij weggevoerd werden, liepen zij, hoewel hun de handen op den rug waren gebonden,

allen vooruit, en toonde een vreugde en ijver, dat alle toeschouwers er niet weinig over verbaasd stonden. Dezelfde standvastigheid en blijdschap bewaarden zij in heel het lange lijden tot den dood toe. Bepaaldelijk wordt van Antonius, die gewoonlijk Pater Petrus de Mis diende, berigt, dat hij op alle toespraken zijner ouders en van den regter, die hem tot afval zocht over te halen, met die wijsheid en dien geest antwoordde, waarmede in de eerste eeuwen der Kerk zoovele jeugdige knapen en maagden hunne vervolgers beschaamden. „Weldra — zoo sprak hij kort voor zijnen dood tot den regter — zult gij zien, hoe weinig ik uwe beloften en zelfs het leven acht. Het kruis noch de marteldood jaagt mij schrik aan! — Veeleer verlang ik er naar, uit liefde tot Hem, die voor mij aan het kruis gestorven is." Toen wendde hij zich tot zijne moeder, gaf haar den *queimon* (een Japansch kleedingstuk) en zeide: „Dit strekke u ten troost. In den hemel zal ik God voor u bidden. Ween niet om mij, maar liever om deze ongelukkige heidenen; ik ga tot God, om mij voor eeuwig in zijn aanschijn te verheugen; maar zij blijven in hunne verblindheid. Laat het toch niet merken, dat het u mishaagt, dat ik voor God sterf. 't Is immers niet goed, dat gij hiermede niet tevreden zijt, daar Hij zelf het eerst voor ons gestorven is." Ook vond men na zijnen dood in zijne kleederen een brief, vol van den geest Gods, dien hij aan zijne ouders geschreven had, om hen te troosten en tot standvastigheid in het geloof aan te manen.

Toen het doodvonnis den gevangenen werd aangekondigd, toonden zij, wat groote vorderingen zij in de godsdienst des kruises gemaakt hadden. Hunne vreugde, hun gejubel kende geene palen.

Om over den geest der gevangenen te kunnen oordeelen, hoore men, hoe de Pater Commissaris Petrus Baptista, tijdens zij nog in het klooster bewaakt werden, aan zijnen medebroeder, Pater Augustinus te Nangasaki, schreef: „Wij zijn van binnen en van buiten door wachten omgeven; het doodvonnis is over onze Christenen uitgesproken, en daarom zijn hunne namen opgeschreven. Op den eersten dag, toen de wachten rondom ons uitgezet werden, biechtten de Christenen, zoodat fr. Franciscus en ik den ganschen nacht met biechthooren hebben doorgebragt. Zij hadden namelijk van een aanzienlijk Christen gehoord, dat wij den volgenden dag zouden ter dood gebragt worden. Vóór het aanbreken van den dag las ik de heilige Mis en gaf aan de broeders en vijftig andere Christenen de H. Communie, wel denkende dat het de laatste zou zijn; daarop hebben wij ons allen, met het kruis in de hand, voorbereid, om ons leven voor Christus op te offeren. Denzelfden dag kwamen er vóór den middag vele Japanezen en stormden het gansche huis door; dan kwam een afgevaardigde van Gibonosius, den goeverneur van Meacum, en voerde Leo, Paulus, Thomas, Ventura en Gabriël, onze predikers, met zich mede, en hield hen bij zich in huis. Men zegt, dat hij ons óf ombrengen of naar de Philippijnsche eilanden terugzenden zal. Wij zijn echter, met de hulp der goddelijke genade, meer bereid, om het leven voor Christus te verliezen dan naar de Philippijnsche eilanden terug te keeren, hoewel ik zulk eene weldaad niet waardig ben. Onze broeder fr. Martinus is in dezelfde stemming en van denzelfden geest. God zij geloofd!"

Op den 3 Januarij bragt men de vier en twintig gevangenen op eene openbare plaats, en sneed aan ieder

hunner het linker oor af; daarop werden zij, het gelaat met bloed bedekt, drie aan drie op karren geplaatst en door de straten der stad rondgevoerd: een opschrift, dat men vooruit droeg, meldde, dat de keizer hen tot die straf en den kruisdood had veroordeeld, omdat zij het Christelijk geloof hadden verkondigd. Onderwijl predikte Pater Petrus van de kar, nu in 't Spaansch, dan in 't Japansch, om de martelaren te bemoedigen en de Christenen te troosten. Alle toeschouwers waren diep getroffen op het gezigt der drie knapen, die, met een vrolijk gelaat en eene heldere stem, het Onze Vader, het Wees gegroet en andere gebeden zongen, terwijl de stoet zich langzaam door de onafzienbare menigte volks heen bewoog. Hierna werden zij in den kerker teruggeleid, en toen zij van de karren klommen, naderde Pater Paulus Miqui, uit het gezelschap van Jesus, de Paters Franciskanen, omarmde hen en zeide hun in zijnen ootmoed dank, dat hij, onder hunne schaduw, van de goddelijke barmhartigheid de zoo groote weldaad van het martelaarschap erlangd had. Daarover waren de soldaten en geregtsdienaren buiten zich zelven van verbazing, en zeiden tot elkaâr: „Van„waar toch is zulk een soort van menschen? Hoe kan „men lieden vinden, die, zooals zij, juichen in smaad „en lijden?"

Den volgenden dag werd heel die edele schaar naar Ozaca, later naar Sacai gebragt, en ook in die steden smadelijk door de straten rondgevoerd. Daarop leidde men hen naar de plaats, waar zij de laatste glorierijke verwinning moesten behalen, naar de havenstad Nangasaki, en wel over den verren en moeijelijken landweg, opdat het volk, door het gezigt van hun lijden, van de Christelijke godsdienst zoude afgeschrikt worden. Onderweg leden

de gevangenen veel van de sneeuw en de groote koude. Aan twee ijverige mannen van Meacum, beiden van den derden regel van den H. Franciscus, hadden de Christenen opgedragen, de reis mede te maken en de martelaars van het noodige te voorzien. Terwijl zij zich zonder eenigen schroom van de hun opgedragen taak kweten, werden zij zelven gevangen genomen, en God gaf hun de genade, dat zij met groote offervaardigheid en vreugde in het lijden, maar hierdoor ook in de heerlijke zegepraal der anderen deelden. De eene heette Petrus Suchegir, de andere Franciscus Fahelante. De laatste had kort te voren het heilig doopsel ontvangen en brandde van verlangen naar den marteldood, zoodat hij, toen men de Paters Franciskanen in hechtenis nam, zelf zich als Christen aanmeldde, de gevangenen altoos begeleidde en met hen op de karren klom, waarop zij door de straten werden rondgevoerd. Met hen steeg het getal der heilige martelaars tot zes en twintig.

De gevangenen vervolgden intusschen hunne reis, onder aanhoudend bidden en prediken, vol van vreugde en brandend verlangen, om weldra voor den Heer hun leven aan het kruis ten offer te brengen. Wat heilige gevoelens hen bezielden, kan men het best uit eene toespraak zien, door Pater Martinus de Ascensione tot allen gehouden en door een der martelaren opgeteekend. „Mijne broeders! „— sprak hij — wij moeten bedenken, dat wij groote „zondaars zijn, en dat wij niet weten, welk eene groote „weldaad de Heer ons met deze geringe kwelling bewijst. „Vele Heiligen, en inzonderheid onze H. Vader Fran„ciscus, verlangden met allen ijver naar de kroon van „het martelaarschap; 't werd hun echter niet gegeven, „die te verwerven. Maar ons biedt God haar heden aan,

„en nog wel op eene uitnemende wijze, namelijk door „middel van het kruis. Christus beminde zijne apostelen „innig en toch heeft Hij slechts aan twee of drie hunner „den kruisdood verleend.... Ons echter wordt, ofschoon „zonder onze verdiensten, het zegeteeken ten deel, waarop „de Zoon Gods zelf door zijnen dood de wereld heeft „hersteld. Dat is eene zoo eenige en matelooze weldaad, „dat het zelfs het verstand der Engelen te boven gaat. „Bereiden wij ons dan voor, om alle ons wachtende „martelingen kloekmoedig te verduren, ons met de ge- „dachtenis van Christus' lijden wapenende, die, ofschoon „de alleronschuldigste, toch voor ons heil alle pijnen en „smarten allerbereidwilligst heeft aangenomen. Oneindig „is de erbarming, die de Heer ons betoont; want terwijl „wij, ook voor ééne enkele doodzonde slechts, de eeuwige „en onverdragelijke pijnen der hel verdiend hebben, heeft „God zich verwaardigd, die met dit korte en voorbij- „gaande lijden te verwisselen. Daar overigens de mensch „zwak is, en niet ligt iets kan verdragen, zoo is het „noodzakelijk, dat wij de goddelijke genade van den hemel „afsmeeken. Van ganscher harte dus willen wij onze toe- „vlugt nemen tot de H. Moeder Gods, de voorspreekster „der zondaren, tot den glorierijken H. Franciscus, tot „onzen H. Beschermengel en tot alle Heiligen in den „hemel, dat zij voor ons mogen bidden."

Op den 4 Februarij kwamen zij in de nabijheid van Nangasaki, waar twee priesters uit het gezelschap van Jesus hen afwachtten; zij waren door hunnen Provinciaal gezonden, om aan de ter dood trekkende belijders van Christus de heilige sakramenten toe te dienen. Doch de beambte veroorloofde hun niet, aan de martelaars de H. Communie te geven. Zij omhelsden elkander onder

veel tranen, baden elkaâr om vergiffenis en vermaanden elkander tot standvastigheid. Den nacht bragten zij onder ondragelijke koude in een schip door, en kwamen den 5 Februarij te Nangasaki aan. De bevelhebber te dier stede, Fazamburus, vreesde, dat de talrijke aldaar wonende Christenen, onder welke ook vele Portugezen waren, een oproer zouden verwekken, en daarom had hij vóór de stad op eene hoogte zes en twintig kruisen en al het noodige laten gereed maken, om aan de gevangenen dadelijk bij hunne aankomst het vonnis te voltrekken. Toen zij, door die beide priesters der sociëteit begeleid, aan de geregtsplaats waren aangekomen, werd hun slechts zooveel tijd gegeven, dat zij nog konden biechten.

De geregtsplaats lag in de nabijheid der zee, op een kleinen heuvel, die zich als een Calvarieberg verhief. Elk der kruisen bestond uit vier stukken hout; de stam namelijk droeg een dwarsbalk, waaraan de armen moesten vastgehecht worden, een korter dwarsbalk voor de voeten, en tusschen beide een stuk hout, waarop het ligchaam kon steunen. De Japanezen hechten bij den kruisdood de handen en voeten niet met nagelen, maar met ijzeren krammen of beugels, of wel met koorden aan het kruis vast; dan nemen de scherpregters eene lans, en boren die in de beide zijden des gekruisten, zoodat ze door 't gansche ligchaam heendringt. Toen de heilige martelaars in den door soldaten omzetten kring kwamen, waar de kruisen gereed lagen, hief Pater Martinus met luider stem den lofzang van den H. Zacharias aan: *Benedictus Dominus Deus Israel*: „Gezegend zij de Heer God van Israel!" Pater Petrus had de oogen ten hemel gerigt; en scheen als door geestverrukking in diepe beschouwing verzonken. Doch bijzonder treffend was het, toen de twaalf-

jarige Ludovicus met veel levendigheid uitriep: „*Waar is dan mijn kruis?*" en er dadelijk vol vreugde op aanliep en het omhelsde. In weinige oogenblikken zag men alle kruisen omhoog gaan, en zes en twintig wederbeelden des gekruisten Verlossers zweefden in de lucht. De zes missionarissen van de orde der Franciskanen waren in het midden; aan hunne regterhand waren tien Japanezen; aan hunne linker de drie martelaars der sociëteit van Jesus, en zeven anderen uit Japan. Wonderbaar was de standvastigheid der gansche heilige schaar! Men hoorde slechts lofliederen, slechts vurige gebeden, en wederzijdsche opwekkingen. De dertienjarige Antonius, die aan de linkerhand van zijn geliefden geestelijken vader Petrus hing, wien hij altoos de H. Mis had gediend, noodigde hem uit, den 112 psalm: *Laudate pueri Dominum*, „Looft, kinderen, den Heer!" met hem aan te heffen. Daar deze in zijnen staat van geestverrukking niet antwoordde, begon hij dien psalm alleen, en met eene wonder liefelijke stem als van een engel te zingen. Vóór hij aan het slot er van, *Gloria Patri*, gekomen was, onderbrak de lanssteek zijn gezang op aarde, om het dadelijk met de koren der engelen in den hemel te kunnen voortzetten. — Toen een ander Christen den kleinen Ludovicus toeriep, dat hij spoedig in den hemel zou wezen, gaf hij, zooveel hij kon, zijne groote vreugde door bewegingen met zijne vingers en met heel zijn ligchaam te kennen. — Eenigen der dienaren Gods vermaanden de Christen toeschouwers van het kruis, als van een preekgestoelte, tot een heilig leven; anderen herhaalden de heilige namen van Jesus en Maria. Op eens klonk uit den mond der Christenen, die, digt opeengedrongen, de gekruisten omgaven, een luid klaaggeschrei, dat ten hoogen

hemel drong, en de smeekkreet: „Jesus! Maria!" Vier beulen namelijk hadden de moorddadige lans uit een soort van schede getrokken — en het flikkeren van het breede tweesnijdend ijzer verkondigde de laatste akte van het groote offer!... Zij begonnen hun bloedwerk — en de hemel opende zich, om de zielen dier trouwe bloedgetuigen, welke uit de wijdgapende wonden der sterfelijke ligchamen ontzweefden, op te nemen en in het eeuwig licht der Godheid te verheerlijken! Op dat oogenblik kende de ijver der aanwezige Christenen geene perken of beletsels meer; zij braken door de rijen der soldaten heen, en wierpen zich, alle slagen en stooten trotserend, op de offerplaats, om het bloed der heilige martelaren op te vangen, of den kostbaren schat van eenige relikwie magtig te worden.

Opmerkelijk is het, dat de clericus fr. Philippus de las Casas (a Jesu), die, door een storm gedreven, of liever, door de goddelijke Voorzienigheid geleid, het laatst van allen naar Japan was gekomen, als het eerste offer voor de anderen den weg opende; de laatste werd de eerste. — De ootmoedige broeder Garzias, door den dubbelen lanssteek getroffen, ademde zijne ziel uit met de woorden des goeden moordenaars: „Heer, gedenk mijner, als Gij in uw rijk zult gekomen zijn." — God beschikte het zóó, dat aller vader en aanvoerder, Pater Petrus Baptista, ook aller glorierijke zegepraal konde aanschouwen, daar hij het laatst den strijd verduurde en den martelpalm won. Men bemerkte, dat hij, terwijl de anderen achtervolgens sneefden, hen met de hand zooveel hij kon, zegende, en dat hij dit teeken herhaalde, toen de beulen hem met de speer naderden, om op zijnen zegen met den doodsteek te antwoorden. Daarop wendde hij zich naar om-

hoog, en met de woorden: „*In uwe handen, o Heer! beveel ik mijnen geest*", gaf hij zijne ziel in de handen haars Scheppers terug.

Zoo eindigde deze strijd, waarin Christus wederom in zijne ledematen eene luisterrijke verwinning op de wereld en de hel behaalde; een strijd, waarin zwakke menschen door de goddelijke genade een wederbeeld van des Heeren kruisdood gaven en dien als op nieuw voor oogen stelden; waarin aan de wereld, aan de menschen en de engelen een schouwspel werd gegeven, hetwelk luider dan alle woorden ons verkondigt: „*Alles*, o mensch! alles moet gij bereid zijn, voor de waarheid en deugd, dat is, voor Christus, ten offer te brengen! Voor Christus is geen offer te groot. Gelukkig veeleer, die Hem alles geven kan."

De glorie der heilige martelaren is boven onze menschelijke lofspraken verheven; 't is genoeg, zegt de H. Ambrosius, hen *martelaars* te noemen, want *zij* zijn „de vorsten des geloofs, zij de voorbidders der wereld, de herauten van het rijk der hemelen, de medeërfgenamen Gods." Onze Japansche bloedgetuigen behaalden de zegekroon op den 5 Februarij van het jaar 1597, den feestdag der heilige maagd en martelaresse Agatha. Drie behoorden tot de sociëteit van Jesus, drie en twintig tot de orde van den H. Franciscus, waaronder er zeventien van den derden regel waren.

God verheerlijkte zijne trouwe dienaars door vele wonderen; we vermelden enkel, dat de heilige ligchamen, welke men als naar gewoonte aan het kruis liet hangen, lang nog zonder eenig bederf en buitengemeen schoon bleven; wat de Japanezen met verwondering opmerkten. Want terwijl anders zoodanige ligchamen reeds op den

vierden dag tot ontbinding overgaan en door de veelvuldige roofvogels verslonden worden, weten wij uit de geregtelijke verklaring van onderscheidene Portugezen, dat ze op den 24ⁿ dag na den dood nog wel bewaard waren; en eene andere verklaring getuigt, dat Pater Petrus op den 26ⁿ dag nog geheel blank was, en er eene groote menigte bloeds uit de open hartewonde vloeide.

Opdat de geloovigen te beter begrijpen, hoe het eerst nu, na bijkans drie eeuwen, tot de heiligverklaring dier glorierijke martelaren zal komen, en wat er vroeger reeds door de Kerk voor hunne vereering is gedaan, geven we hier den inhoud van het dekreet, te dier zake op den 15 October des vorigen jaars door onzen H. Vader uitgevaardigd.

DECRETUM JAPONENSE

TER HEILIGVERKLARING DER 23 MARTELAREN UIT DE ORDE DER MINDERBROEDERS VAN DEN H. FRANCISCUS.

Of men veilig tot de plegtige canonisatie dezer Heiligen kan overgaan?

De eerstelingen der martelaren, welke de Kerk van Japan aan Christus, den Koning der martelaren, heeft geschonken, waren drie en twintig bij uitstek kloekmoedige mannen, die, niet vreezende, hunne zielen voor het evangelie te verliezen, haar voor het eeuwige leven hebben behouden. Hunne namen zijn: Fr. Petrus Baptista [*verder volgen de hierboven door ons opgegeven namen*]. Allen uit de orde van den H. Franciscus.

De beheerscher van Japan had aanvankelijk veroorloofd, dat Pater Petrus Baptista en zijne gezellen in de stad Meacum, waar hij zelf zijn verblijf hield, voor zich een klooster bouwden, waarmede eene kerk was verbonden, aan de Koningin der engelen, de H. Maagd Maria toegewijd. Toen hem intusschen door de afgodspriesters berigt werd, dat die broeders openlijk het evangelie verkondigden, en met zulk

een gevolg, dat zeer velen de goden huns lands verlieten en het heilig doopsel ontvingen, ontstak hij oogenblikkelijk in woede en sprak niet enkel over hen, maar ook over de Christenen uit Japan het doodvonnis uit; waarin bepaald was, dat zij in de stad Nangasaki aan 't kruis gehecht en met lansen doorboord zouden worden. Men nam dan de martelaars op den 13 December des jaars 1596 in hun klooster gevangen, en nadat men aan ieder hunner een gedeelte van het oor had afgesneden, werden zij door verschillende steden des rijks smadelijk rondgevoerd en naar Nangasaki gebragt. Daar werden zij aan het kruis gehecht, in de hoogte geheven, en met twee lanssteken in de beide zijden doorboord; en in deze marteling stierven zij op den 5 Februarij 1597.

Toen over dit alles op kanonieke wijze het proces door den delegaat des Apostolischen stoels opgemaakt was, stelde Paulus V z. g. volgens de oudere destijds gebruikelijke wijze, deze zaak der heiligverklaring in handen van drie auditeurs der Rota, die de verklaringen der getuigen, de aanleiding tot het martelaarschap, het authentieke vonnis zelf des beheerschers, en ook de wonderen streng onderzochten en over de gansche gebeurtenis een naauwkeurig berigt zamenstelden, hetwelk zij sloten met de betuiging: „Deze zaak der heiligverklaring is van dien aard, dat, naar het gebruik der H. Kerk en de bepaling der H. Canons, de canonisatie, zoo het Zijner Heiligheid behaagt, van deze dienaren Gods en de inschrijving onder het getal der Heiligen volgens de in de Kerk gebruikelijke wijze aanhangig gemaakt kan worden."

Na den gelukkigen uitslag van dit onderzoek, werd later de zaak, als naar gewoonte, voor de congregatie der kardinalen, welke over de handhaving der H. Kerkgebruiken gesteld is, gebragt, die na rijpe overweging de uitspraak deed: „Dat het martelaarschap en de wonderen zeker waren, en men daarom ten gegeven tijde tot de werkelijke canonisatie dier martelaars kon overgaan."

Terwijl intusschen de overste van de orde der Minderbroeders aan Urbanus VIII h. g. het dringend verzoek deed, om, *middelerwijl het tot hunne plegtige canonisatie kwam*, het officie en de Mis van die martelaren te mogen bidden en opdragen, heeft die Paus, met den raad der kardinalen, bij een Apostoliesch schrijven in den vorm eener breve, van den 14 September 1627, de *vergunning* gegeven: „dat zoowel alle waar ter plaatse zich ook bevindende religieusen der genoemde orde

van den H. Franciscus, alsmede andere geestelijke en wereldlijke personen *enkel* van het diocees Manila, waar de voornaamsten der genoemde martelaren met de grootste vrucht voor het geloof gearbeid hadden, het officie en de Mis *de communi plr. Martyrum* van deze martelaren op den dag hunner geboorte, namelijk den 5 Februarij, vrijelijk mogten bidden en opdragen.

Desniettemin bleef deze zoo glorierijke zaak der heiligverklaring hangen, en is later niet weder in het consistorie gekomen, opdat er het laatste beslissende oordeel des Pausen over geveld zoude worden. Aldus bleef dit proces, hetwelk bijzonder gelukkig tot zooverre gekomen was, van zijne laatste en wel beslissende voltooijing beroofd, zonder welke deze canonisatiezaak niet wettig kon ten einde gebragt worden. Want het oordeel, door de auditeurs der Rota en den H. Raad der kardinalen van de Roomsche Kerk, ten dezen, gelijk altoos, uitgebragt, had slechts de beteekenis van een raad. 's Pausen uitdrukkelijke verklaring moest er dus bijkomen, ten einde de door hen geuite meening door eene beslissende uitspraak te bekrachtigen.

Bijna drie eeuwen lang werd over deze zaak een diep stilzwijgen bewaard. Doch de almagtige God, wiens oordeelen onbegrijpelijk zijn, heeft het zoo beschikt, dat juist in onzen treurigen tijd, waarin zelfs in deze beschaafde streken van ons Italië de overmaat van allen euvelmoed, gelijk wij zien, het Christelijk geloof bestormt, de bijna voltooide heiligverklaring dier Japansche martelaren ten einde gebragt zou worden. Voorwaar, in hen wordt den geloovigen een nieuw en volmaakt toonbeeld voorgehouden, waarop zij vlijtig moeten zien, en dat zij naar best vermogen moeten pogen na te volgen, opdat zij, noch door bedrog verstrikt, noch verschrikt door bedreigingen, nooit, zelfs niet in 't geringste, van de zuiverheid des geloofs afwijken. Daarom heeft onze Heer, en heilige Vader Pius IX, bereidvaardig den raad der goddelijke Voorzienigheid volgend, gewild, dat het proces naar de oudere wijze zou voltrokken worden. Nadat hij alzoo de *Sententia pro veritate* [uitspraak voor de waarheid] van den Hoogw. *P. Promotor fidei* heeft gehoord, hield hij op den 3 September dezes jaars [1861] in het paleis van 't Vatikaan eene raadsvergadering der kardinalen van de H. Congregatie der Kerkgebruiken, waarin door den Hoogw. kardinaal Constantinus Patrizi, bisschop van Porto en St. Rufina, prefekt der *H. Congregatio Rituum* en berigtgever in deze zaak, de vraag werd voorgelegd: „Of men veilig tot de plegtige

canonisatie dier Zaligen kon overgaan? " Alle kardinalen gaven een bevestigend antwoord. Evenwel stelde de H. Vader nog uit, het Apostoliesch oordeel over deze eenstemmige uitspraak kenbaar te maken, ten einde intusschen God nog vuriger te bidden, dat Hij hem in de beslissing van deze zoo bijzonder gewigtige zaak genadiglijk mogt bijstaan.

Eindelijk heeft hij dezen dag bepaald, waarop de plegtige gedachtenis wordt gevierd der heilige wondteekenen van den H. Franciscus, wiens regel die zalige martelaars volgden en wiens wondteekenen ook zij door de uitgestane kruisiging in hunne ligchamen hebben gedragen. Nadat dan Zijne Heiligheid met groote godsvrucht de heilige Geheimen in zijn huiskapel van het Vatikaan had gevierd, begaf hij zich naar de kerk der H. Maria *in Ara coeli*, alwaar hij in de bij dezelfde kerk gelegen sakristij tot zich riep den Hoogw. kardinaal Constantinus Patrizi, bisschop van Porto en St. Rufina, prefekt der *H. Congregatio Rituum*, tegelijk met den HoogEerw.P. Andreas Maria Frattini, *Promotor s. fidei*, en mij, den onderschreven sekretaris, en in tegenwoordigheid der ondergeteekenden deed hij de uitspraak: " Veilig kan men tot de canonisatie der Zalige Japansche martelaren overgaan. " Dit dekreet beval hij openbaar te maken, in de akten van de Congregatie der H. Kerkgebruiken neder te leggen, en het Apostoliesch schrijven over het plegtige, in de basiliek van het Vatikaan eens te houden canonisatie-feest onder het zegel in lood uit te vaardigen.

.... den 17 September 1861.

Kard. Const. Patrizi, bisschop van Porto en St. Rufina, Praef. S. R. C.
Dominicus Bartolini, S. R. C.

Men ziet uit dit dekreet, dat de vereering dezer martelaren tot nu toe slechts eene *vergunning* was, en onder veel beperking verleend; zij werden als *zaligen*, niet als *heiligen* beschouwd. Door de *heiligverklaring* wordt bij plegtige eindbeslissing van het Opperhoofd der Kerk de heiligheid van een dienaar Gods uitgesproken, en die Heilige aan de gansche Kerk ter openlijke vereering gegeven. Dan kan ook hem ter eere geschieden, wat er over 't algemeen voor andere Heiligen wordt gedaan.

De Kerk beschouwt deze akt der heiligverklaring als van het grootste gewigt, gaat daarom met ongeloofelijke voorzigtigheid en omzigtigheid te werk, en eerst na een langdurig onderzoek, dat alleen in zeldzame gevallen binnen eene eeuw afloopt, en eerst dan wanneer er niet de minste zweem zelf van twijfel meer over is, besluit zij er toe, haar openbaar oordeel over de heiligheid van een dienaar Gods uit te spreken. Iedereen kan er ligtelijk de redenen van inzien; herinneren we alleen, dat iemand heilig te verklaren en den geloovigen tot toonbeeld huns levens te geven, allernaauwst verwant is met de vraag: wat wij te *gelooven*, wat te *doen* hebben, om het eeuwig leven te verwerven. 't Is daarom zeer begrijpelijk, dat de Kerk in zulk eene aangelegenheid altoos met de grootste strengheid handelt, en daarenboven op gewigtige gronden voorlang (sedert Alexander III, in 1181 overleden,) de eindbeslissing aan den Paus heeft voorbehouden.

De akt der heiligverklaring zelve geschiedt met eene buitengemeene plegtigheid, welke zooveel mogelijk aan het gewigt der zaak beantwoordt, en door de verhevenheid der zinrijkste ceremoniën en door den grootschen zich daarbij ontvouwenden luister, tot het indrukwekkendste behoort, wat er in de Katholieke eerdienst te vinden is. Dan wedijvert, om zoo te spreken, de strijdende met de triomferende Kerk, om de Heiligen, en in de Heiligen God te verheerlijken. Dan roept zij alle schoone kunsten op en geeft het schoonste wat de aarde aanbiedt, om ook op aarde glorie te geven aan de deugd, en aan eene verblinde wereld te toonen, dat alle vergankelijke grootheid niets is bij de innerlijke schoonheid en verhevenheid eener ziel, in welke God woont. Is inderdaad de heiligverklaring niet een openbaar, een allerplegtigst protest der Kerk

tegen de valsche grondstellingen en strevingen der wereld? is zij niet een triomf der deugd, een gloriestraal der waarheid, die er in de heerschende duisternissen schijnt? is 't niet hare hemelsche stem, die dan luide aan allen verkondigt: „IJdelheid der ijdelheden, en alles is ijdelheid, behalve God te beminnen en Hem alleen te dienen." — Hoe verkwikkelijk is het te zien, dat er nog altoos ééne plaats, nog ééne regtbank is, waar de anders zoo vaak miskende deugd, zonder aanzien des persoons, naar hare waarde geschat en geëerd, en ook hier zooveel doenlijk vergolden wordt; waar de ondeugd van haar masker beroofd, en ten aanschouwe van heel de wereld voor de waarheid getuigenis wordt afgelegd.

De menschheid heeft maar al te zeer behoefte aan zulk eene allerplegtigste, in aller oogen stralende getuigenis voor de Christelijke deugd. Immers de aardsche goederen, hoe vlugtig ook, dringen zich met zulk eene magt aan de zinnen op, dat velen helaas! er de bovenzinnelijke, geestelijke goederen niet meer door weten te waarderen, noch te beminnen en er dus niet meer naar streven. En daar vooral onze tijd zich als met zekere verwoedheid op het stoffelijke en vergankelijke heeft geworpen en gevaar loopt allen zin voor de hoogere goederen te verliezen, is het, om van de hierboven in het dekreet genoemde gronden niet te spreken, reeds in dit opzigt van niet weinig belang, dat de wereld het verneme, hoe aan het graf van den H. Petrus de deugd wordt geëerd; hoe de Kerk niet juist, naar 's werelds wijze, aan beroemde krijgshelden, aan groote geleerden of uitvinders van nieuwe werktuigen, maar aan menschen, die, hier niet gekend of opgemerkt, voor God alleen groot waren, den krans der eere schenkt en hen als de eigenlijk ware helden op den troon verheft, opdat al

hare kinderen hen zouden bewonderen, vereeren, aanroepen en navolgen.

Welligt zijn er, die bij 't vernemen van al dien kostbaren luister ter verheerlijking der Christelijke heldendeugd, van onnoodige verkwisting durven spreken. Wel zonderling voorwaar! De ondeugd, de onverzadelijke zucht naar genot, de ijdelheid en wuftheid verslinden dagelijks millioenen schats, niet ten nutte, maar tot groot verderf der menschheid: — en daarvoor heeft men geen woord tot afkeuring! Maar wanneer de Kerk in eene reeks van jaren iets betrekkelijk zeer gerings ten offer brengt voor den triomf der hoogste liefde, voor een triomf, om Christus' wille op folterpijnen en den dood behaald, durft men van verkwisting reppen. Leeft dan de mensch bij stoffelijk brood alleen? En heeft niet, toen Judas Iscarioth, als woordvoerder der toenmalige en hedendaagsche bedillers, de heilige Magdalena wegens den uitgestorten balsem gispte, heeft niet onze Verlosser zelf haar openlijk verdedigd, en op het morrend woord: „Waartoe dit verlies? het had immers duur kunnen verkocht en aan de armen gegeven worden," met goddelijke wijsheid geantwoord: „Wat zijt gij deze vrouw lastig? zij heeft immers een *goed* werk aan Mij gedaan. Want de armen hebt gij altijd bij u, maar Mij hebt gij niet altijd." (Mt. XXVI, 8—11.)

Dat woord heeft de Kerk niet vergeten! zij weet, dat ook de Heiligen de levende ledematen zijn van Christus, en verdienen, dat het schoonste wat de aarde oplevert, gebruikt wordt tot hunne verheerlijking; zij weet, dat zij een *goed*, godebehagelijk werk doet, met de heldendeugd, de alles opofferende liefde voor het aanschijn der wereld van allen luister te omgeven; zij voorwaar, met

hare tallooze scheppingen tot liefderijke leniging van alle lijden, onder wat gedaante of vorm ook, neen, zij heeft niet noodig, dat men haar de ondersteuning der armen herinnere; maar zij bedenkt, ons ter leering, hoe men het eene doen, en het andere ten zijnen tijde niet nalaten moet [1]).

Geve de Heer der Kerk ons allen den troost, onzen H. Vader de vreugde, dat op het aanstaande Pinksterfeest de gansche strijdende Kerk zich met de triomferende vereenige, om de glorierijke zegepraal der drie en twintig heilige Gekruisten te vieren en onzen Verlosser, die in hen leefde en verwon, eenparig te loven en te verheerlijken! 't Is weder een *nieuw* verwinningslied, dat van nu af aan het Lam op den troon wordt toegezongen.

---

1) Ter voorkoming van alle scheeve oordeelvellingen ten opzigte van den H. Vader, die, in gevolge den roof zijner staten, ter naauwernood door de aalmoezen der geloovigen in de loopende behoeften kan voorzien, zij opgemerkt, dat de uitgaven voor de canonisatie volstrekt niet ten laste van de Pauselijke schatkist komen, maar, naar oud gebruik, van degenen wie het aangaat, en dus in dit geval, van de orde der Franciskanen.

VERSCHEIDENHEDEN.

„DE GOEDE WEEK" [1]).

In de gansche wereldgeschiedenis is geene gebeurtenis zoo verheven en zoo belangrijk als de kruisdood van onzen goddelijken Zaligmaker; daardoor toch werd over het eeuwig lot van het gansche menschdom beslist; daardoor verdiende Christus voor ons de vergiffenis der zonden, onze wederopneming tot kinderen Gods en onze aanspraak op den hemel.

Het offer, dat eenmaal op Calvarië werd voltrokken, duurt altijd voort in de Kerk; 't is het middenpunt van den Christelijken *cultus*; in de H. Mis vieren we dagelijks, volgens de instelling van Christus, de gedachtenis en vertegenwoordiging van het kruisoffer; het is dezelfde Hoogepriester, die zich op eene onbloedige wijze aan den hemelschen Vader opdraagt, om de verdiensten van zijn lijden aan ons mede te deelen.

Doch op eene geheel bijzondere wijze worden ons des Heeren lijden en dood herinnerd in de geheimvolle dagen, welke het feest der Verrijzenis voorafgaan. De groote verlossingsdaad wordt ons dan in de gebeden en handelingen der Kerk allertreffendst vertegenwoordigd en aanschouwelijk gemaakt; en hierdoor worden we krachtig aangespoord, om boetvaardigheid te doen over onze

---

[1]) „Uit het Roomsch Missaal overgezet, en met eene toelichting der dienst van elken dag, alsmede sommige aanteekeningen op tekst en rubriek ten nutte der geloovigen opgehelderd door J. P. Görtz, R. K. Priester. — Te 's Gravenhage, bij Gebr. J. en H. van Langenhuysen." 1862.

zonden; om met Christus te lijden, ten einde met Hem te zegevieren. Het is dus van het hoogste belang, dat de geloovigen den zinrijken inhoud en de diepe beteekenis kennen van de verhevene plegtigheden, welke op die dagen in de Katholieke Kerk geschieden; opdat zij met een levendig geloof en eene vurige liefde de geheimen van Jesus' lijden en dood medevieren, en alzoo aan de vruchten er van deelachtig worden.

Met veel belangstelling zagen we daarom het hierboven vermelde werkje verschijnen. Het bevat niet slechts eene met zorg bewerkte vertaling van de dienst der Goede week, zooals die in het Romeinsche missaal voorkomt, met sommige aanteekeningen op tekst en rubriek; maar daarenboven zeer belangrijke toelichtingen vóór elken dag dier week, waarin de schrijver de geloovigen omtrent de verhevene beteekenis en den onderlingen zamenhang der kerkelijke gebeden en plegtigheden grondig onderrigt, en hen te gelijk opwekt, om op eene waardige wijze daaraan deel te nemen. De Eerwaarde heer Görtz heeft door dezen verdienstelijken arbeid in eene ware behoefte voorzien; want de handboekjes voor de Goede week, die in onze taal bestonden, waren of wel geheel verouderd, of, vooral wat de toelichtingen betreft, zeer onvolledig. Hier hebben wij een werkje dat de dienst der Goede week geheel bevat en tevens verklaart.

Wij bevelen het om die reden bijzonder aan, en wenschen met den schrijver (bl. VIII): « *dat* (door zijn boekje) *de liefde tot Jesus*, « *die voor ons leed en stierf, in de harten der geloovigen meer en* « *meer ontstoken worde* » [1]).

---

[1]) De blijkbaar met zorg opgeven « verbeteringen » waren met nog een aantal te vermeerderen geweest; bl. 59 bijv. staat *legt .... over*, wat niet wel te verstaan is, voor *leidt .... over?....* 86 *wijnperskelder* voor *wijnpers*, 88 *wiesch* voor *wies*, 133, 151 *ontzagchelijk* voor *ontzaggelijk*, 138 *oplag* voor *oplegde* (*opleide*), 169 r. 7 v. b. *opdat* voor *omdat*, 219 *teelen* voor *telen*, 249 *zich verholende* voor *zich verhelende* (zich verschuilende), enz., enz. — Verder vindt men herhaaldelijk *wierd* voor *werd*, het stuitelijke *van af*, enz. — Soms ook hadden we meer eenvoudigheid, een enkele maal (bijv. 131 voor « stoffelijk *vuil* ») een edeler woord gewenscht. — De tweeslachtige overzetting van het *Pange lingua* (bl. 171 vv.) kon ons niet behagen. — Bij een tweeden

EENE PROTESTANTSCHE GEMEENTE TE BEYRUTH.

De *Tafereelen en Berigten* der Gustaaf-Adolf-vereeniging melden (4e afl. 1861, bl. 193 v), dat er in Syrië ook eene Protestantsche gemeente wordt aangetroffen, „en wel te Beyreuth. Zij telt 62 leden, waaronder Franschen, Duitschers, Zwitsers en Hollanders." Het kwartaalschriftje zegt, niet in staat te zijn, omtrent deze gemeente berigten uit den allerlaatsten tijd mede te deelen, maar geeft dan deze bijzonderheden uit een verslag van den 2 December 1859; het kan tevens dienen voor een proefje van stijl:

„Het avondmaal wordt er geregeld vier malen 's jaars gevierd; elken Zondag wordt er godsdienst-oefening gehouden, beurtelings in het Fransch en in het Duitsch. Daar des zomers verscheiden familiën op den Libanon hun verblijf houden, houdt de predikant aldaar elke veertien dagen een godsdienstoefening. Er is een school geopend en een blibliotheek opgerigt, van goede boeken voorzien. De gemeente wordt voornamelijk in stand gehouden door giften uit den vreemde. „Onze eigen inkomsten", zegt het verslag, „zijn „verminderd ten gevolge van het vertrek van verscheiden onzer „broeders en de onvermijdelijke vermeerdering onzer uitgaven.""

DE LONDENSCHE TENTOONSTELLING EN DE BIJBEL-VERSPREIDERS.

Men herinnert zich nog, hoe het *Evangeliesch Verbond* van de vorige groote tentoonstelling te Londen partij getrokken en een aantal bijeenkomsten met velerlei toespraken in 't belang harer

---

druk, die, naar we hopen, spoedig moge noodig zijn, zal de schrijver de ontsnapte feilen ligtelijk verbeteren, en verder zijn werk volmaken, met nog een oog over enkele vertalingen en den bouw van sommige zinnen te laten gaan.

zaak gehouden heeft. Naar we nu reeds vernemen, wil men ook de aanstaande expositie aan Protestantsche doeleinden dienstbaar maken. Er is bij de Commissarissen aanzoek gedaan, om in 't gebouw vier plaatsen te hebben van 30 voet lang en 6 breed, ten einde daar den bijbel te kunnen verkoopen en gratis uit te deelen. Dit werd geweigerd, gelijk ook het verzoek om gehoor bij lord Granville, president van den Raad. Nu heeft men zijne vraag tot slechts twee plaatsen van 20 en 5 voet bepaald; ook dit is van de hand gewezen, en daarop hebben de ijveraars zich bij adres tot de koningin gewend.

Dan is er bij sir Culling Eardley eene zamenkomst geweest van den bisschop van Londen, en een aantal predikanten en leeken. Daar is besloten:

1. tijdens de tentoonstelling predikatiën en godsdienstoefeningen in verschillende talen te houden;
2. in alle talen bijbels en traktaatjes te verspreiden;
3. gezellige bijeenkomsten te vormen, tot leering en stichting, en bevordering van bijbel- en traktaatverspreiding;
4. zendelingen onder de vreemdelingen te benoemen en aan te stellen;
5. godsdienstige leeskabinetten beschikbaar te maken;
6. voor bovengemelde doeleinden gelden in te zamelen.

Al heeft het hedendaagsche ongeloof onder de Protestanten schier geen enkel bijbelboek meer onbestreden gelaten: de bijbelverspreiders geven den moed niet op, en denken van de groote Londensche tentoonstelling een groot bekeeringswerk te maken!

BERIGT.

Het opstel over de drie en twintig gekruiste Minderbroeders van Japan zal tot verdere verspreiding afzonderlijk overgedrukt en algemeen verkrijgbaar gesteld worden.

WAT IS EEN MODERN CHRISTEN?

Op deze vraag weten onze lezers een voldoend antwoord te geven. Een modern Christen is een loochenaar van Christus' Godheid, die hoegenaamd geene geloofswaarheid erkent, en zelfs het aannemen van geopenbaarde waarheden op goddelijk gezag als strijdig met het ware Christendom voorstelt; 't is iemand, die door Luther geoordeeld werd, het Christendom geheel en gansch verloren te hebben, en Heiden en Turk geworden te zijn; 't is een ongeloovige, die den naam van Christen nog behoudt, al laat hij tusschenbeide doorschemeren, dat die naam eigenlijk een sektenaam is en oorspronkelijk een scheldnaam was.

Dit antwoord echter moge voldoende zijn, alomvattend is het zeker niet. De moderne Christen heeft veel meer eigenschappen, of beter gezegd, het denkbeeld van Chris-

tendom, opgevat naar de zienswijze der zich noemende moderne godgeleerden, is veel, oneindig veel dunner en ijler. In eene onlangs verschenen brochure wordt dat denkbeeld, om het regte woord te gebruiken, dermate *afgetakeld*, dat er ten laatste niets meer van overblijft, en het als een onzigtbaar fijne nevel vervliegt en spoorloos verdwijnt: *ceu fumus in auras commixtus tenuis fugit.* De heer T. Adriani Hoen, predikant te Woltersum, schreef die brochure, welke tot titel heeft: *Christenen en Anti-Christenen*, en ten doel, zegt de schrijver, „om „mij 't zoo duidelijk mogelijk te maken, wien ik, als „christen, voor een broeder of tegenstander aan te zien „heb"; zóó echter „dat het geschrevene ook voor anderen „niet geheel onnut zou zijn, om zich op het kampveld „te oriënteren". Ook voor ons, Katholieken, al zet de predikant reeds op zijne eerste bladzij' ons zeer eenvoudig ter zijde, door in 't voorbijgaan aan te merken, dat het hem zal vergund zijn van ons te zwijgen, — heeft dat geschrevene eenig nut, omdat het ons laat zien, hoe ver de ontbinding van het Protestantisme gevorderd is, hoe diep het huis, gebouwd op een zandgrond, reeds is weggezakt, en hoe men nu de zaâmgestorte puinhoopen nog door elkander schudt, om zelfs den eenen steen niet op den anderen te laten.

De predikant van Woltersum dan stelt de vraag: „*wat is antichristelijk?*" Het antwoord is hem alles behalve gemakkelijk. Want, zegt hij, „sommigen „zullen een theologische zienswijze een christelijke „of zelfs, bij uitnemendheid, *de* christelijke noemen, die „anderen brandmerken als een wangedrogt om 't chris„tendom te verslinden" (bl. 5). Deze weinige woorden geven ons reeds genoegzaam te verstaan, tot welke kate-

gorie van zich noemende Christenen de heer A. Hoen behoort. Dat het Christendom geopenbaarde godsdienst is en bovennatuurlijke mededeeling van den levenden God; dat het Christendom noodzakelijk rusten moet op waarheid, even eeuwig en onveranderlijk als God zelf; — daaraan denkt de predikant zelfs niet; in *theologische zienswijzen* zijn voor hem de *Christelijke geloofswaarheden* veranderd; menschelijke opvattingen verwart hij met Gods onfeilbare uitspraken, en 's menschen rede met het Woord van God. Was dit niet zoo, wij zouden vrede hebben met de aangehaalde regels. Want zeker kan het Christendom, gelijk het geen vrucht is van menschelijk inzien of begrijpen, niet afhangen van menschelijke zienswijze of opvatting; van daar dat in de Katholieke Kerk eene onbeperkte ruimte wordt gelaten voor theologische zienswijzen of vrije opiniën, gelijk wij ze gewoonlijk noemen; eene ruimte zóó groot, dat onverstandige bestrijders der Kerk honderd- en duizendmaal een zegekreet aanhieven, als hadden zij de Katholieke geloofswaarheid in strijd bevonden met zich zelve, terwijl zij toch niets anders hadden gezien, dan tegenover elkander staande opiniën en zienswijzen van godgeleerden, die ééne zelfde geloofswaarheid op goddelijk gezag aannamen en beleden.

Doch in dien zin spreekt de heer A. Hoen, en spreken in 't algemeen de hedendaagsche Protestantsche godgeleerden, niet van „theologische zienswijzen". Of Gods natuur en de menschelijke natuur *twee* naturen zijn, of, gelijk de moderne theologie leert, slechts *ééne en dezelfde*; of de goddelijke Drieëenheid de verhevenste waarheid, of de uiterste ongerijmdheid is; of de wereld Gods vrije schepping en het werk zijner handen, of zijne noodzakelijke, mede-eeuwige zelfontwikkeling is; of Christus

de oneindige, menschgeworden God is, of slechts een eindig wezen; of zijne leer onfeilbare waarheid, zijn leven op aarde onzondige heiligheid was; of zijn sterven ons verlost, zijne verrijzenis ons levend gemaakt heeft; of wij na onzen dood belooning of straf te wachten hebben in de eeuwigheid; — ziedaar wat onder anderen door die godgeleerden onder den naam van „theologische ziens-wijzen" wordt zamengevat, en wat bij de beoordeeling der vraag, of iemand den naam van Christen verdient te dragen, zelfs niet in aanmerking mag komen. Loochen de goddelijke Drieëenheid, loochen Christus' Godheid, en daarmede tegelijk de kracht zijner Verlossing; twijfel aan de waarheid zijner leer, aan de heiligheid zijns levens; loochen alles, wat de Christelijke wereld vijftien eeuwen lang geloofd had, vóór de hervorming het hoofd opstak; wat in de laatste drie eeuwen het onveranderd geloof bleef van de overgroote meerderheid der Christenen; wat op den dag van heden geloofd en gepredikt wordt door de Katholieke Kerk, met wier één heirleger de geheele bonte menigte van onder elkander twistende en vechtende Protestantsche sekten te zamen niet eens in getal te vergelijken is; loochen dat alles onbeschaamd, en stel zelfs in de plaats van den levenden God het abstracte onding, dat de pantheïsten God noemen; — het onder den naam van Christendom schuilende ongeloof, het moge zich moderne theologie, determinisme, Groninger-school of hoe ook noemen, keurt u den naam van Christen niet onwaardig; het vraagt niet eens naar hetgeen gij gelooft of loochent; want *achterblijvers* zijn het, zegt de heer A. Hoen, „en „het meest verlichte deel der Protestantsche christenheid — „want van de Roomsche zal 't mij vergund zijn te zwijgen — „*noemt* hen achterblijvers, die van zoo iets [!] nog iemands

„christendom afhankelijk maken" (bl. 6). De heer A. Hoen spreekt derhalve niet in eigen naam, maar vermeldt wat het oordeel is dier Protestanten, welke hij de meest verlichten, d. i. meest ongeloovigen, noemt. Deze verlichten nu zijn volgens de meening des schrijvers bij voorkeur de kweekelingen der Groningsche Theologie; deze immers, zegt hij, „heeft ons bijzonder tot de Theologie des levens „op weg gebragt; een Theologie voor den praktischen „Nederlander de bij uitnemendheid wél voegende. Die „Theologie zal blijven, en, ontdaan van al wat er nog „vreemds aan kleven moge, als de wetenschap der waar„heid gehuldigd worden" enz. (bl. 79).

Men zegt, dat zij, die door hun handwerk verpligt zijn hunne oogen dikwijls en langdurig op kleine, zeer nabijliggende voorwerpen te vestigen, eindelijk het vermogen verliezen om in de verte te zien. Zoo iets moet bij den predikant van Woltersum hebben plaats gehad. Hij spreekt van „theologie des levens", en van „wetenschap der waarheid"; van „praktische Nederlanders"; van de toekomst, als lag deze open voor zijn profetischen blik; en toch, de Groninger-school met hare leerlingen en professoren, die op hunne beurt weêr bij de Duitschers ter schole gaan, met hare oppervlakkige en schoorvoetend voortgaande loochenleer, bepaalt den engen gezigtskring van 's mans blind gestaarde oogen. Wat theologie des levens, waar de Zoon, aan wien alleen de Vader gegeven heeft het leven in zich zelven te hebben (Joan. V, 26), geloochend wordt? Wat wetenschap der waarheid, waar men niets anders kent dan „theologische zienswijzen"? Wat geschiktheid voor praktische Nederlanders, die immers gezond verstand genoeg bezitten om te weten, dat bepaaldheid en positiviteit de grond is van alle praktijk,

en dat beiden te vergeefs in het halfslachtige Groningisme gezocht worden? Wat blijven in de toekomst, daar nu reeds de zoogenaamde Groninger godgeleerdheid voor Scholten's pantheïsme de vlag heeft moeten strijken?

't Eenige wat de predikant teregt begrijpt, is, dat het hem voegt, zich van het gebied der Katholieke Kerk verwijderd te houden, of, gelijk hij het zegt, van de Roomsche Christenheid te zwijgen; althans heeft hij meer dan genoegzame gelegenheid gehad om te leeren, dat zijne Groningsche vrienden, als zij dat gebied betreden, er gewoonlijk niet veel eer bij inleggen. Had evenwel de predikant oogen om te zien, dan zou bij hem het vermoeden ten minste oprijzen, of niet die Katholieke Kerk, alleen door het verleden, waarop zij terugwijst, regt geeft om te besluiten, dat zijne „theologie des levens" dood; zijne „wetenschap der waarheid" valsch; zijne voorspelling voor de toekomst ijdel en zelfs belagchelijk is. Doch hij kent geen ander Christendom dan dat der volgens hem meest verlichte Protestanten; en dewijl in dát Christendom alle geloofswaarheden verworpen en geloochend zijn; dewijl daar geen enkele straal der eeuwige waarheid, die in Christus over de wereld opging, meer doordringt; dewijl het daar binnen nacht is, en de predikant niets dan nacht meer ziet, besluit hij in zijne bekrompenheid op de meest stellige wijze: „genoeg, „dat de tijd der geloofsbegrippen heeft uitgediend, in „dien zin nl., dat geloofsbegrippen den christen zouden „uitmaken, zóó zelfs uitgediend, dat zij, die er, onder „beschaafde en ontwikkelde godgeleerden en christenen, „nog meer of min, als aan een proefsteen, aan vasthou„den, toch zoo veel mogelijk het getal dier begrippen „doen inkrimpen en hun vorm vereenvoudigen" (bl. 6).

Laten wij de kortzigtigheid, die zich in zulke gevolgtrekking openbaart, ter zijde, om slechts te letten op de akelige duidelijkheid, waarmeê de predikant het volslagen rationalisme zijner „verlichte Protestanten" belijdt. Voor de „beschaafde en ontwikkelde godgeleerden en christenen", onder welke men de zich noemende orthodoxen - de „achterblijvers" - niet rekent, bestaat er *geene* geloofswaarheid meer, en is het aannemen van geloofswaarheden geen vereischte meer voor den Christen; dat beteekenen die zonderlinge uitdrukkingen: „de tijd der geloofsbegrippen heeft uitgediend"; en „geloofsbegrippen maken den christen niet uit". En, indien sommigen onder die „beschaafden en ontwikkelden" nog aan iets, wat naar geloofswaarheid zweemt, eenigermate vasthouden, dan is dit slechts in schijn en voor de leus; in dezen zin verklaart de predikant zelf, wat hij noemt: „den vorm der geloofsbegrippen vereenvoudigen". Want als voorbeeld dier vorm-vereenvoudiging haalt hij aan, „dat de alge„meene Euangelische maatschappij tot hare vergadering „te Genève allen uitnoodigde, die geloofden in den Vader, „den Zoon en den Heiligen Geest, den Waarachtigen „God", (misschien wel ter eeregedachtenis van Kalvijn, die Servet te Genève verbranden liet omdat hij de H. Drieeenheid loochende,) en doet dan opmerken, hoe hier „alleen sprake is van de leer der drieëenheid, *en van „deze nog met zulke woorden geformuleerd*" (bl. 7); woorden namelijk, die, volgens den trouweloozen raad van Schleiermacher, welken de Groninger godgeleerden bij voorkeur opvolgen, in den vorm het geloof der Christenen niet tegenspreken, maar tevens zoo algemeen en onbepaald zijn, dat zelfs een Groninger christen, die met de allerheiligste Drieëenheid den spot drijft, ze zou kunnen onderschrijven.

Het eerste besluit dan van den Woltersumschen predikant en zijne geestverwanten is, dat men christen, modern christen wel te verstaan, zijn en blijven kan, *zonder hoegenaamd eenige geloofswaarheid aan te nemen.*

„Belangrijker is 't voor onze dagen, zoo gaat hij voort, „of men nog christen is, indien men zich meent te kun„nen vergenoegen met de godsdienst- en zedeleer des „N. T., of wel met den *geest des Euangelies*, dan of 't „noodig is ook *den persoon van Christus* te belijden, en „dan, in hoe verre" (bl. 7).

Op het eerste gedeelte dezer vraag, of men zich namelijk, als Christen, vergenoegen kan met den geest des Evangelies, luidt het antwoord, gelijk te denken is, bevestigend. Door „geest des Euangelies" verstaat de Protestantsche theologie, getrouw aan het formele beginsel der hervorming, datgene wat iedereen goedvindt in het Evangelie te lezen; en, omdat dan aanstonds het spreekwoord: zooveel hoofden zooveel zinnen, van toepassing is, moet de „geest des Euangelies" iets zoo algemeens en onbepaalds wezen, dat al die hoofden en zinnen er „ja en amen" op kunnen zeggen; een aftreksel zóó volkomen smakeloos, dat het met geen smaak meer in strijd is. Derhalve verwondert zich de predikant, die de vraag over de gemengde, godsdienstlooze school hier ter sprake brengt, dat men nog onderscheid maakt tusschen godsdienst en deugd, „alsof men niet even goed christelijke „godsdienst *in 't algemeen* als christelijke deugd *in 't alge„meen* den scholieren kon inprenten" (bl. 8); en om regt duidelijk te maken wat hij door „christelijke godsdienst in 't algemeen" verstaat, stelt hij in eene noot „de quaestie „of joden- en christen-kinderen op één school onderwezen „kunnen worden", en beantwoordt die, met een beroep

op den apostel Paulus (?!), bevestigend; hoe immers zou „de christelijke godsdienst in 't algemeen" iets stootends inhouden voor het jodenkind? en waarom zou een joden-onderwijzer, als hij slechts „niet in den geest van den „Talmud, maar als zoon van Abraham, den vader der „geloovigen, als Gode toegewijde", werkzaam is, niet ook aan christen-kinderen de „christelijke godsdienst in 't algemeen" kunnen inprenten? (Bl. 9.)

Na deze korte uiteenzetting van het bovengenoemde „zich vergenoegen met den geest des Euangelies", vraagt de predikant: „Welnu, wat te oordeelen van deze rationalistische „beschouwingswijze?" Men meene niet, dat de uitdrukking: „*rationalistische* beschouwingswijze" hier in eenigermate afkeurenden zin gebezigd is; o neen, in de „christelijke godsdienst in 't algemeen" vindt ook het alle Openbaring verwerpende rationalisme eene plaats: de predikant getuigt het uitdrukkelijk: „zeker is 't Rationalisme, in-„dien 't ooit de kerk verlaten heeft, in haar terugge-„keerd" (bl. 7.) En het antwoord op de gestelde vraag? Vooreerst merkt de predikant aan, dat indien die rationalisten „geen aanspraak meer mogen maken op den „christennaam, onze rijen wonderlijk zullen gedund wor-„den", omdat dan het getal der Protestantsche Christenen zich tot de „achterblijvers", met uitsluiting van „de beschaafde en ontwikkelde godgeleerden en christenen", beperken zou; — en dan antwoordt hij: „Ik denk echter, „dat men, met hun dien naam te weigeren, hun on-„regt doen zoude."

„'t Zal echter erger met hen zijn"; want de Euangelie-geest-christenen gaan veel verder. Zij noemen Christus „slechts hun leeraar, en miskennen vele van die waar-„digheden, die Hij zich zelf of die Hem zijne Apostelen

„geven. Zijn ze nu nog christenen? Christenen nog, „wanneer zij, Hem *hun leeraar noemende*, zich *toch niet* „*van Hem willen laten leeren*, meer in Hem te zien, „dan een leeraar alléén?" Na te hebben doen bedenken, „dat zij, die Jezus den voortreffelijken leeraar, den wijze „van Nazareth [1]) noemen, Hem *niet onwaarschijnlijk* tevens „zullen huldigen als een uitstekend voorbeeld van gods- „vrucht en deugd, ja 't uitstekendste van alle"; na, trots den strengsten orthodox, in de tale Kanaäns gesproken te hebben over „een pilaar der eerste gemeente, „haast zou men zeggen, haar hoofdpilaar in dien tijd", die het, „aan zijn medepilaar" overlaat Christus voor te stellen „als voorbeeld aan de 12 stammen in de ver- „strooijing", en over nog meer, — komt de oplossing: dat men aan die christenen, die Christus leeraar noemen, zonder zich van Hem te willen laten leeren, niet alleen moet „gunnen om op hunne wijze christenen te zijn", maar dat men het zelfs roemen moet „als een uit- „nemendheid van 's Heeren verschijning, dat deze zich van „verschillende zijden aan de verschillende behoeften der „verschillende menschen aanbeveelt".

Wij zijn een verbazend eind gevorderd met de aftakeling van het denkbeeld *Christendom*, en hebben in plaats van geest-christenen nu reeds noem-christenen. Echter zijn wij nog niet ten halven wege. De predikant gaat immer voort: „Maar hoe, indien zulke christenen, „als die wij thans op 't oog hebben, regtstreeks oordee- „len, dat niet alle leeringen, welke de Euangeliën Jezus in „den mond leggen, inderdaad door Hem gesproken zijn?"

't Is van belang den voortgang goed op te merken.

---

[1]) De geliefkoosde uitdrukking van Rousseau.

De geest-christenen zonderen den geest des Evangelies uit het Evangelie af; dat beteekent: zij verwerpen al het *feitelijke* uit het Evangelie, en bovenal, gelijk men ligtelijk begrijpt, *de wonderen*, zoowel die, welke Christus werkte, als bepaaldelijk die, welke zijne komst in de wereld, zijne geboorte, zijn sterven en zijne opstanding vergezelden; en zoo zeggen zij dan zich te houden aan hetgeen door Christus *gesproken* is of aan hetgeen Hij *geleerd* heeft. Dan volgen de noem-christenen, die Christus hunnen leeraar *noemen*; en, ofschoon zij zich van Hem slechts *laten leeren* in zoo ver *zij zelf* het goedvinden, erkennen zij toch, dat Christus werkelijk gesproken heeft, wat door de Evangelisten, als door Hem gesproken, is opgeteekend. Nu volgen diegenen, welke beweren, dat in de Evangeliën veel als leer van Christus vermeld wordt, *wat echter nooit door Christus gesproken is*, maar wat de eene of andere Evangelist verdicht, en, misschien wel om er meer gewigt aan bij te zetten, *op naam van Christus gesteld heeft*.

En zijn dan die onbeschaamde loochenaars van de waarheid der Evangeliën en van de geloofwaardigheid der Evangelisten ook nog Christenen? Zonder de minste aarzeling zegt de predikant: „Daar kunnen ze zonder „twijfel al weder christenen om blijven" (bl. 12). En hij staaft dit oordeel door de volgende redenering, welke wel niet bewijst, dat hij veel logica in het hoofd heeft, maar zooveel te meer eene openhartige bekentenis is van het volslagen ongeloof der „beschaafde en ontwikkelde godgeleerden en christenen". Om dan te toonen, dat men zeer goed de *goede trouw* der Evangelisten en hunne *juistheid* in het opteekenen van Christus' woorden kan loochenen, en toch christen blijven, beroept zich de predikant eenvoudig op de Protestantsche *Theologen*, die

toch wel de christenen bij uitnemendheid zullen zijn, en geeft te kennen, dat er onder hen wel niet één wezen zal, die „wel niet één steentjen van 't gebouw zou ver-„wrikt hebben"; m. a. w., dat de Protestantsche godgeleerden de waarheid des Evangelies, althans onder een of ander opzigt, loochenen en den Evangelisten óf goede trouw óf naauwkeurigheid ontzeggen. En dan redeneert hij dapper voort: „Maar wie *één* woord, *één* gezegde „des Heeren, Hem ten onregte houdt toegeschreven, „zal die christen heeten"; (immers ja, daar anders de Protestantsche Theologen geen christenen meer waren;) „wie *twee* niet langer?" (wel zeker; ook die is christen!) „of zal 't getal van *tien* als de uiterste grens gesteld „worden?" Wel zeker niet! en 't getal van *honderd* en van *duizend* ook niet; en dus is er geen uiterste grens; en dus kan men christen zijn, ofschoon men beweert, dat van alles wat in de Evangeliën, als door Christus gesproken, vermeld staat, *geen enkel woord* door Christus gesproken is. En niet alleen kan men, ondanks deze bewering, zeer goed Protestantsch christen zijn: volgens den predikant *mag* zelfs het echte christendom niet rusten op de historische waarheid des Evangelies; want, zegt hij, „het gevoelen, dat ons christendom beslist wordt door „ons geloof aan de goede trouw, of ons meer of minder „geloof aan de juistheid, waarmede ons de Euangelisten „van Christus woorden en ook daden berigt geven, ademt „een *Mattheus-*, *Lucas-*, *Johannes*-dom, geen *christen*-„dom"; zoodat iemand, die in den regten zin een beschaafd en ontwikkeld Protestant wezen wil, de vraag, of de Evangelien waarheid bevatten dan niet, ten minste als eene vraag, waarmede het Christendom niets te maken heeft, moet ter zijde stellen. Die echte Protestant moet

immers *niets* gelooven, *niets* verstandelijk voor waar houden; en omdat, gelijk de predikant zegt, „het geloof „aan de Euangeliebeschrijvingen niet anders is dan een „verstandelijk voor waar houden dezer beschrijvingen", behoort dat geloof niet tot het Protestantsche Christendom. Indien er dus zijn, en zij zijn er in menigte, „die zóó ver „gaan, van geheele gesprekken des Heeren, b. v. bij „*Johannes*, als werkelijk aldus plaats gehad hebbende, „te loochenen, ... ja die zelfs alle wonderen 't zij aan, 't zij „dóór Christus, ontkennen, daaronder begrepen dat der „opstanding", dan verklaart de predikant, die toch zeker de uitspraak van den apostel Paulus wel kent: *indien Christus niet verrezen is, dan is onze prediking ijdel, ijdel is dan ook uw geloof*, — dat ook dezulken nog christen zijn.

Als wij aldus den predikant van Woltersum, met eene duidelijkheid, die al te onbeschaamd is om openhartigheid te kunnen heeten, hooren verklaren, niet wat *zijne* meeningen zijn, — want dan hadden we zijne brochure ter zijde gelegd bij zoovele anderen, — maar wat de volgens hem „beschaafde en ontwikkelde godgeleerden en christenen", onder welke wij voornamelijk het groote meerendeel der tegenwoordige predikanten te verstaan hebben, van oordeel zijn, dan maakt een dubbel gevoel zich van ons meester, wanneer wij ons eene Protestantsche godsdienstoefening voorstellen, waar een dier beschaafde en ontwikkelde godgeleerden op den kansel staat, met de hand rustend op zijn Bijbel, en vóór hem de luisterende gemeente met den opengeslagen Bijbel voor zich: — een gevoel van afschuw en een gevoel van diep, opregt medelijden. Zij weten het niet, althans ver de meesten onder de gemeente weten het niet, hoe schandelijk de heilige Bijbel door hunne „voor-

gangers in den geloove" met voeten getreden en door het slijk gesleurd wordt; hoe die voorgangers met „het snoeimes der kritiek" (bl. 13) geheele stukken van dien Bijbel, en bepaaldelijk van dát Evangelie, waaraan het oude Protestantisme bijzondere voorkeur schonk [1]), afsnijden; hoe zij stoutweg voor *onecht* verklaren, zoowel wat Christus volgens het Evangelie *gedaan*, als wat Hij *gesproken* heeft; — en als op den paaschdag de gemeente, na de leerrede van den beschaafden en ontwikkelden godgeleerde, gesticht de kerk verlaat, dan vermoedt zij niet, dat haar predikant, die haar misschien met den heer A. Hoen, den scheldnaam van „christelijk plebs" achternazendt, een is van degenen, „die alle wonderen 't zij „aan, 't zij dóór Christus, ontkennen, *daaronder begrepen „dat der opstanding.*"

Ja, de heer A. Hoen zag het van zijn standpunt teregt, dat „het rationalisme, indien 't ooit de kerk [lees: *het Protestantisme*] „verlaten heeft, zeker in haar terug„gekeerd is". *Van zijn standpunt*, zeggen we; want wie hooger staat, zoodat hij én Protestantisme én rationalisme kan overzien, erkent tusschen die beiden zulk eng verband, dat er noch van verlaten, noch van terugkeeren spraak kan wezen. Wel was de eigenlijke afdwaling van het Protestantisme veel erger en veel boozer dan die van het altoos oppervlakkige rationalisme [2]); maar voor ver de

---

1) „Daar drie Evangelisten veel van Christus' werken, weinig „van zijne woorden vermelden, is het Evangelie van Joannes „het eenig teedere, *regt van geloof doordrongene* Evangelie, en „ver boven de andere drie te stellen." Zoo schreef de vermetele hervormer der 16e eeuw, wiens hoogmoed zich zulke beoordeeling der heilige Evangeliën veroorloofde.

2) Dat toonde C. Broere in een zijner meesterstukken: verg. *de Katholiek*, Dl. XXXI, bl. 64 vv.

meesten moest zij zich tot rationalisme bepalen. Rationalisme is de volstrekte vrijverklaring der menschelijke rede van alle goddelijk leergezag, en dus niet slechts de algeheele verwerping, maar de onmogelijkmaking der *Openbaring*, die onderwerping eischt en geloof. De rationalist zegt de woorden van Rousseau na: *me dire de soumettre ma raison, c'est outrager son auteur.* En was niet juist het Protestantisme de opstand der menschelijke rede tegen alle leergezag? de apotheose van het booze *ik*, dat, het goddelooze woord: „ik zal gelijk zijn aan den Allerhoogste", herhalend, geen leeraar boven zich dulden, noch zich vernederen kan om geloovig aan te nemen wat God had geopenbaard? Openbaring daarom, dat is, mededeeling van goddelijke waarheid, die waar en zeker is, niet op grond van menschelijk begrijpen en bewijzen, maar op grond van Gods waarachtigheid, was van den beginne af voor het Protestantisme eene dwaasheid, in lijnregten strijd met deszelfs diepst beginsel. En omdat de waarde van den Bijbel *als Bijbel* daarin bestaat, dat hij oorkonde is der goddelijke Openbaring, volgt onmiddellijk, dat in het Protestantisme, 'twelk immers geen goddelijke Openbaring erkennen kon, de Bijbel wel eene verzameling van historische schriften bleef, maar *als Bijbel* moest ophouden te bestaan. Derhalve het *gezag* des Bijbels, de *onfeilbare waarheid* des Bijbels, de *goddelijke inspiratie* des Bijbels, in één woord, al datgene, wat den Bijbel tot *heilige* Schrift, tot *heilige* geschiedenis, tot *Woord Gods* maakt, moest uit het Protestantisme weg. 't Is waar, de oudere Protestanten hebben den Bijbel vereerd op eene buitensporige wijze, die dweeperij werd; maar in den diepen grond was zelfs die bijbelaanbidding niets anders dan eene verborgene, en daarom des te vreeselijker zelf-

aanbidding van het *ik*. De oude bibliolatrie, in zoover we haar hier bespreken, hing onscheidbaar zamen met, en rustte voornamelijk op het „testimonium Spiritus Sancti", dat ieder individu beweerde onmiddellijk in zich waar te nemen. *De geest getuigde*; en daarmeê was alles gezegd. Maar wat was die „geest"? Het is de vraag niet, wat de oude Protestanten, die aan den H. Geest, den derden Persoon der H. Drieëenheid geloofden, meenden; maar wat in het *Protestantisme* die „getuigende geest" was. En dan antwoorden wij: HET IK; wel niet onverborgen optredend in den kouden verstandsvorm van het nieuwe Protestantisme, maar nog omsluijerd in den mystischen vorm eener godsdienstige dweeperij. Met andere woorden: de Protestantsche geestgetuigenis was niet de getuigenis van den persoonlijken H. Geest, verlichtend en leerend *tegenover* 's menschen geest staande, en met goddelijk *gezag* de waarheid openbarend, zoodat de menschelijke geest die waarheid *op goddelijk gezag* aannam en geloofde, gelijk een profeet aanneemt en gelooft wat God hem openbaart; — maar zij was de uitspraak van den menschelijken geest zelven, die, evenals hij zijne subjectiviteit in de plaats stelde der objectieve waarheid, insgelijks het subjectieve, *opvattende*, beginsel van *kennis*, dat onze rede is, verwarren en vereenzelvigen moest met het objectieve, *scheppende*, beginsel der *waarheid*, dat is, met God zelven, die de waarheid én voortbrengt én openbaart.

Wij zullen bewijzen wat we gezegd hebben, en, omdat het hier het albewegende Protestantsche beginsel geldt, moeten wij naar het begin, naar Luther. De gewone Protestantsche uitlegging, dat Luther, toen hij opstond tegen het leergezag der Katholieke Kerk, zich op een, gelijk men beweerde, hooger gezag, op het onmiddellijk

gezag des H. Geestes, beriep, is niet alleen valsch, maar met Luther's leer in volstrekte tegenspraak, en dus onmogelijk. Wie den H. Geest den *Leeraar* der menschen noemt, moet in den mensch het vermogen om *geleerd te worden*, de menschelijke *rede* erkennen; want aan een steen of aan een redeloos dier kan de H. Geest geene waarheid leeren. „De Geest geeft getuigenis aan onzen geest", zegt de apostel Paulus [1]); en dus zijn er *twee* geesten noodig om deze getuigenis mogelijk te maken: de Geest Gods, die ze geeft, en onze geest, die ze ontvangt. Beperken wij de woorden des apostels, wier zin veel omvattender is, tot de openbaring van waarheid, dan vordert die openbaring tot hare mogelijkheid den Geest Gods, die leert, en de menschelijke rede, die aanneemt. Daarom heeft de Katholieke Kerk zoowel het goddelijk leergezag des H. Geestes, die in haar leeft om haar alle waarheid te leeren [2]), en die het goddelijk beginsel harer eigene onfeilbaarheid is, — als de waarde en het vermogen der menschelijke rede, altoos gehandhaafd en verdedigd.

En nu: Luther verwierp de menschelijke rede, of, gelijk hij in zijne straattaal zich uitdrukte, „het beest, „waaraan het geloof den hals omdraait, des duivels „bruid, eene geboren zottin, een blind paard" enz. [3]). „Alles wat in ons verstand is, zoo leerde hij, is slechts „enkel dwaling en blindheid. Voor goddelijke dingen „heeft de mensch niets dan duisternis, dwaling en onver„stand. Ik zeg dat de geestelijke krachten niet alleen „bedorven, maar geheel en al *vernietigd* zijn, zoowel in

1) Rom. VIII, 16. 2) Joan. XVI, 13.
3) Zie *de Katholiek*, Dl. XXXV, bl. 362.

„menschen als in duivelen" [1]). Maar dan volgt noodzakelijk en onmiddellijk, dat de mensch *in die vernietigde rede* geen openbaring van waarheid opnemen, noch de getuigenis des H. Geestes ontvangen kan; maar, nadat de mensch, gelijk Luther zegt, „in het donker en de ver„borgen duisternis des geloofs ingegaan is, en de rede „vermoord heeft", — treedt de H. Geest onmiddellijk in de plaats der vernietigde rede, dat is: 's menschen eindige geest wordt *vereenzelvigd* met den Geest van God. Doch deze met Gods Geest vereenzelvigde menschelijke geest was en bleef het *ik* van Luther, dat hij met God verwarde, en waaraan hij bij gevolg goddelijke onfeilbaarheid en goddelijk gezag toeschreef. De geest, die in Luther getuigde, en die uit hem in het Protestantisme invoer, was HET IK.

Luther zelf heeft dat op de hem eigene, krachtige wijze uitgesproken. Hij vertaalde den Bijbel, en volgde daarbij zeer consequent niet de objectieve letter, maar het subjectief idee van zijn *ik*, dat immers, goddelijke onfeilbaarheid en goddelijk gezag bezittend, boven de letter des Bijbels verheven was. Hij vervalschte den bijbeltekst, en, om zijne leer van de regtvaardigmaking door het geloof *alleen*, als leer van Paulus te laten doorgaan, schoof hij het woord *alleen* in den tekst in. En toen men hem die vervalsching aanwees, was zijn afdoend antwoord: „*ik*, *doctor Luther*, *wil het zoo*!" Dat antwoord moge eene gedeeltelijke uitlegging vinden in den hartstogtelijken hoogmoed van den hervormer; maar de eigenlijke grond ligt dieper: zijn *ik* mogt met absoluut gezag beslissen, en zich, waar de tekst van Paulus met zijn idee niet over-

1) Zie *de Katholiek*, Dl. XXXI, bl. 131.

eenkwam, boven Paulus stellen; want, verklaart Luther, „wat het geloof aangaat, zij de Christen bovenmate hoog-„moedig en onverzettelijk, en wijke hij *voor niemand*, „geen haar breed! want door het geloof *wordt de mensch „God, en God lijdt niets en geeft aan niemand iets toe.*" Ook voor Paulus moest derhalve Luther's *ik*, dat door het geloof God geworden was, geen haar breed wijken; en slechts zijne eigene leer bragt hij, door zulk antwoord te geven, in praktijk: — indien satan, in zamenspanning met het vleesch en de rede [1]), u tracht te verstrikken door u op eenig gezag te wijzen, zeg dan: „hetzij „de H. Cyprianus, Ambrosius, Augustinus, hetzij de „H. Petrus, Paulus, Joannes, ja een engel uit den hemel „anders leert dan ik, toch weet ik zeker, dat ik geen „menschelijke dingen verkondig maar goddelijke." Natuurlijk! het *ik* was God geworden, en wat het *ik* verkondigde of uit zich voortbragt, *dat was* DE *waarheid*!

Deze leer van Luther doet ons volkomen begrijpen, hoe in het Protestantisme bijbelaanbidding met algeheele bijbelverwerping zamenstaat. Inzoover het Protestantsche *ik* zijn idee in den Bijbel uitgedrukt vond, was de Bijbel *waar*, absoluut en onmiddellijk waar; niet waar, als op goddelijke ingeving en onder bijzonderen bijstand des H. Geestes geschreven, maar waar *per se*; niet waar, als historiesch document, welks echtheid door maatschappij en geschiedenis bewezen werd, — maar waar vóór en boven en zonder bewijs; in één woord: de Bijbel, zóó beschouwd, was even waar als het *ik*, dat zijn idee in den Bijbel vond uitgesproken; de Bijbel was HET WOORD VAN HET IK!

---

1) *Satan* en *de rede* vindt men bij Luther altoos zamen; 't is geen wonder: de rede is „Satans grootste hoer".

De Katholieke godgeleerden toonen teregt, dat de Protestantsche Bijbel, van 't oogenblik af, dat hij losgescheurd werd van de Christelijke geschiedenis en van de Traditie, die in de Kerk leeft, de bewijzen zijner echtheid verloor, en dat een Protestant nooit bewijzen kan, dat het boek, waarin hij leest, een echte Bijbel is. Hoe gegrond echter deze aanmerking zij, tegen den geestgetuiger geldt zij niet; want van *die* waarheid des Bijbels, welke door Overlevering en geschiedenis kan bewezen worden, is bij hem geen spraak; IK *vind den bijbel waar*! en daarom is hij waar; dat is het goddelooze maar consequente argument. Door op deze wijze de waarheid des Bijbels, volgens de Protestantsche opvatting, te begrijpen, hebben we tevens de uitlegging van het anders onverklaarbaar verschijnsel, dat tegenwoordig Protestantsche godgeleerden, die hoegenaamd alle gezag aan den Bijbel, aan de woorden der Apostelen en Evangelisten, aan de uitspraken van Christus zelven, ontzeggen, toch onophoudelijk zich op den Bijbel beroepen, teksten aanhalen te pas en te onpas, zoodat men soms, op het gezigt af, een van bijbelaanhalingen wemelend geschrift voor het werk van een geloovige zou houden. Prof. Scholten, om iemand te noemen, citeert in zijne *Dogmatices Christianae initia* bijbelteksten bij duizendtallen; waar gij het boek openslaat, schemeren u de oogen van Romeinsche en Arabische cijfers; en toch wordt in datzelfde boek het gezag des Bijbels op de stelligste wijze geloochend. Namelijk om het *gezag* des Bijbels is het Scholten, evenmin als Luther of een ander consequent Protestant, in het minst niet te doen; niet wil hij de waarheid van hetgeen hij zegt, *bewijzen* door de objectieve waarheid des Bijbels, want wat hij zegt is *per se* waar, en behoeft geen be-

wijs; maar in de teksten, welke hij meent te kunnen gebruiken, en welker zin dan ook enkel en alleen door zijne subjectieve opvatting bepaald wordt, *vindt* hij zijn idee, en dáárom zijn die teksten waar.

Onmiddellijk en noodzakelijk volgt, — en dit is de keerzijde, maar de keerzijde van *dezelfde* zaak, — dat, waar de tekst des Bijbels zich niet voegt naar de subjectieve opvatting, waar het *ik* zijn idee niet in den Bijbel vindt, daar de Bijbel verworpen wordt. 't Is zonneklaar! want wat waarheid heeft de Bijbel behalve die, welke het *ik* daaraan geeft? Evenzeer dus als de *geest* in het eene geval de waarheid des Bijbels getuigt, getuigt de *geest* in het andere geval de valschheid des Bijbels. En, wat hier vooral is op te merken, de *geest* heeft tot beide getuigenissen volkomen hetzelfde regt. Luther zelf spreekt dit weêr uit met overduidelijke klaarheid. Hoe ver zijn *ik* boven den Bijbel stond, en hoe volkomen hij zich geregtigd waande, uit den Bijbel al datgene weg te schrappen, wat hem niet beviel, bewijst de lompe taal, waarin hij aan vele bijbelboeken den voetschop gaf [1]), niet omdat hij op historische gronden de echtheid dier bijbelboeken ontkende, maar eenig en alleen omdat zij met zijn idee niet overeenkwamen, omdat zijn geest, zijn *ik* zich daarin niet vinden kon. Zoo bijv. oordeelde hij de Openbaring van Joannes noch apostoliesch noch profetiesch; en de reden? „*mijn geest kan zich in dat boek „niet schikken*, en dit is mij reden genoeg om het niet „te achten."

Een verder gevolg uit onze beschouwing is, dat het Protestantsche *ik* geen Bijbel noodig heeft, daar het al

---

[1]) Zie *de Katholiek*, Dl. XXXII, bl. 7.

of niet overeenkomen van den bijbeltekst met het idee van het *ik*, de waarheid van dat idee noch bevestigt noch vermindert. Als de consequente Protestant in zijn Bijbel eene uitdrukking leest van een Apostel of Evangelist, welke hij met zijn idee overeenkomstig oordeelt, dan is hem die uitdrukking waar, *omdat* zij met zijn idee overeenkomt; strijdt echter eene uitdrukking met zijn idee, dan is zij *daarom* alleen valsch. Indien er dus in het geheel geen Bijbel was, zou toch de Protestantsche waarheid blijven wat zij is, — *het* IK *blijft immers*, — en het eenige gemis zou hierin bestaan, dat men niet meer de voldoening zou hebben van te kunnen zeggen: zie, Paulus of Joannes begreep het zoo als ik [1]).

Derhalve kan zonder eenige schade voor het Protestantsch Christendom het eene gedeelte des Bijbels voor, het andere na geschrapt worden; schrikt prof. Hofstede de Groot in 't minst niet terug voor de veronderstelling

---

[1]) De Katholiek, die den Bijbel leest of hoort voorlezen, verwondert zich soms, hoe gemoedelijke en brave Protestanten, met de duidelijkste teksten, bijv. over het H. Sakrament des Altaars, onder de oogen, hunne dwaling niet inzien. Zeker moet veel aan opvoeding en vooroordeel worden toegeschreven; maar de hoofdreden ligt dieper. Het Protestantsche *ik*, de geest van Luther, leeft, als eene nieuwe *erfzonde*, in het Protestantisme voort; dat ons in de H. Schrift waarheid *gegeven* is, die van onze opvatting *niet afhangt*, maar waar is als zijnde *het woord van God*, - dat begrijpt en dat gevoelt de Protestant niet, zoolang de geest van 't Protestantisme, het booze *ik* in hem niet buigt. *Buig, trotsche Sikamber!* sprak de H. Eligius, eer hij Clovis onder de geloovigen opnam; die voorwaarde was toen en is altoos noodzakelijk. Buigen moet die geest, die, volgens Luther, voor niemand wijken, geen haar breed wijken, aan niemand iets toegeven mag. 't Behoeft niet eens gezegd te worden, dat het doen buigen van zulken geest het werk is der almagtige genade van God, en dat dus de Katholiek veel meer voor de Protestanten bidden moet, dan trachten hen te overreden.

dat „eens vier en acht bijbelboeken vielen"; verklaart prof. Scholten, dat de oorsprong en de echtheid van geheele boeken of gedeelten van boeken onder de godgeleerden „vrij en zonder gevaar voor de godsdienst" over en weêr besproken wordt; noemt de heer A. Hoen, wien we geheel uit het oog verloren hebben, het *bespottelijk*, „iemand den christennaam afhandig te willen maken", omdat hij „een ongunstig resultaat verwerft bij „een oordeelkundig onderzoek naar 't geen *een mensch heeft* „*opgeteekend*" (bl. 14). Ja, dat is er over van den Protestantschen Bijbel: „een zekere massa medegedeelde zaken", die een mensch heeft opgeteekend, en daartegenover de „historische kritiek, die, als zoodanig, regt heeft op „'t uitvondig maken of die zaken naar waarheid zijn „medegedeeld" (bl. 13). Die uitvondig makende kritiek is de oude getuigende geest, het altoos zelfde Protestantsche *ik*. Een nieuw bewijs voor het absolute, en dus door en door egoïstische, onmaatschappelijke karakter van dat *ik*, levert de heer A. Hoen, als hij, ten einde te toonen, dat het Bijbelverhaal onder alle geschiedenissen het meest aan twijfel onderhevig is, aanmerkt, dat „twijfel des te onafscheidelijker is van verhaalde gebeur„tenissen, hoe verder de gebeurtenissen achter ons komen „te liggen, en nog ééne keer des te onafscheidelijker, „hoe meer de mensch in *hare* zekerheid, als in den „*grond* zijner zaligheid, het hoogst belang stelt". De Evangeliën, om daarvan alleen te spreken, zullen dus minder zeker zijn, omdat zij gebeurtenissen verhalen, die voor achttien eeuwen geschied zijn! en omdat de zekerheid aangaande die gebeurtenissen van zulk allerhoogst belang is!! 't Zou dom wezen, als het niet zoo echt Protestantsch was. Of zijn die gebeurtenissen dan niet

door eene levende geschiedenis van achttien eeuwen, door eene zoo openbaar mogelijke maatschappij, welke die achttien eeuwen doorleefd heeft, met ons verbonden? Was die geschiedenis niet in elke harer perioden de bevestiging dier gebeurtenissen, en wees niet die maatschappij onophoudelijk door hare prediking, door hare eeredienst, door haar bestaan en leven op die gebeurtenissen terug? Hebben de Christenen niet altoos het paaschfeest gevierd, en verkondigde alzoo niet, gedurende al die achttien eeuwen, het eene jaar aan het andere de waarheid der gebeurtenis, die het Evangelie vermeldt, dat de Heer Jesus verrezen is van den dood? En het ontzettend hooge belang, dat zoowel de schrijvers dier Evangeliën als de toen levende Christenen, die hunne berigten het eerst ontvingen, in de zekerheid der heilige geschiedenis stelden, moet dát als bewijs tegen die zekerheid dienen?! Maar het absolute *ik* van 't Protestantisme telt geen geschiedenis en telt geen maatschappij, maar rekent slechts: die gebeurtenissen komen zóó ver achter *mij* te liggen, en hoe verder *ik* van eene gebeurtenis afsta, des te minder zekerheid heb *ik* daarvan; „en „slaat dit doende een geschiedenis van 18 eeuwen, of, „beter gezegd, zich zelf op 't allerplompst in 't aangezigt" (bl. 66). Dat geïsoleerde *ik* denkt er niet eens aan, dat ook andere menschen verstand hebben, en dat zij te naauwkeuriger toezien, naar mate de zekerheid aangaande eene zaak hooger belang voor hen heeft.

Gaan wij verder; de predikant A. Hoen zal de vraag: *is dat ook nog een christen?* nogmaals herhalen. „Ik doe", zegt hij, „nu misschien den laatsten stap naar de grenzen. „Men kan ook Christus zelven voor de regtbank van 't „geweten trekken, en verwerpen niet maar wat zijn biogra-

„phen aangaande Hem verhaald hebben, doch wat Hij „zelf heeft gesproken en gedaan." Hier wordt dus verondersteld, dat de woorden en daden, waarvan spraak is, niet ten onregte door de Evangelisten aan Christus zijn toegeschreven, maar werkelijk Christus' woorden en daden zijn. De predikant wijst op sommige voorstellingen van Christus, welke „met ons verkregen inzigt der waarheid „niet overeenkomen"; bijv. aangaande zijne werkzaamheid en terugkomst als regter; zijne „gezegden betreffende den „duivel en de hel"; „zijne tegenstellingen van God en „wereld, hemel en hel, engelen en duivelen, ziel en lig„chaam". Verder kan *men* meenen, dat Christus „aanvan„kelijk het voornemen gehad heeft, een theocratisch rijk „op te rigten in wereldlijken vorm", en dat Hij eerst later, „door nadenken en ondervinding geleerd, allengs „tot het plan van een zuiver geestelijke gemeenschap der „zijnen gekomen is." *Men* kan ook al meenen, dat Christus „vroeger meer of min bevangen was in 't exclusivisme „van Israël, — en dat Hij eerst daarna — zijn gedachten „heeft leeren uitbreiden tot een heilsinrigting, die de „menschheid zelve omvatten zou" (bl. 15—17). En niet alleen kan *men* aldus meenen, dat Christus van de dwalin„gen, of nog onvolkomen inzigten, waaronder Hij gewis „was opgevoed, en welke buitendien der jeugd eigen „zijn, en van de gebrekkige natuur- en wereldbeschou„wing aller voorgaande eeuwen, en ook zijner eigene, „niet vrij is geweest" (bl. 19); *men* kan de godslasterlijke vermetelheid nog verder drijven, en ook Christus' heiligheid aanranden, zijn gedrag onder zedelijk opzigt afkeuren. „Men kan meenen, dat de Heer ook „een leugen om best wille niet geschroomd heeft; dat „Hij zich te weinig kinderlijk jegens zijn moeder ge-

„droeg; dat al te hoog zelfgevoel"..... ik ga niet voort met letterlijk citeren: de godslasteringen waarmede de heer A. Hoen eenige bladzijden heeft gevuld, zijn te schromelijk. t Zij voldoende te zeggen, dat hij nog spreekt van „sporen van onheiligen toorn, van wraak-„zucht"; van „ontrouw aan zich zelven"; van „ver-„schooning behoevende klagt tegen 't Godsbestuur"; en eindelijk zamenvattend: „Kortom men kan meenen, dat „ook Hij verzoeking en zonde zoowel in als buiten zich „heeft te bestrijden gehad; en dat, al was Hij van ons „geslacht de reinste, de godsdienstigste, Hij evenwel „niet dan met zijn dood zelven der zonde is afgestor-„ven" (bl. 19).

Vroeger hebben we gezegd: 't zou dom wezen, als het niet zoo echt Protestantsch was; nu zeggen we: 't is afschuwelijk, omdat het zoo echt Protestantsch is.

Het booze *ik*, dat zich, gelijk we getoond hebben, boven den Bijbel, boven maatschappij en geschiedenis verheft, stelt zich eindelijk ook boven Christus, daagt Hem voor de regtbank, oordeelt en veroordeelt zijne leer en zijn leven. Onze Zaligmaker heeft in zijn sterfelijk leven voor eene regtbank willen staan, heeft zich laten oordeelen en veroordeelen; maar dat was de eenige en de laatste maal, gelijk Hij zelf op 't eigen oogenblik, waarop de Joodsche raad het vonnis tegen Hem uitsprak, plegtig afkondigde: „Ik zeg u: van nu af zult „gij den Zoon des menschen zien, gezeten aan de „regterhand der kracht Gods en komend op de wolken „des hemels" (Mt. XXVI, 64). Oordeelen zal de Christus, niet meer geoordeeld worden. Van wat duivelschen hoogmoed moet dan dat *ik* de personificatie zijn, dat den Christus toch oordeelen durft!

Bijzondere opmerking verdient het, dat de predikant, die getuigenis aflegt van hetgeen het Protestantisme is, niet spreekt van de leer des Verlossers, strijdend met *meeningen* of *zienswijzen*, maar strijdend *met ons verkregen inzigt* DER WAARHEID; dat dus de leer des Verlossers, als met *de waarheid* niet overeenkomend, bij gevolg als volstrekt *onwaar* en geheel *valsch*, voor de regtbank van het *ik* veroordeeld wordt. En met dezelfde onbeschaamdheid geschiedt het oordeel over des Heeren heilig leven. „Wie onder u zal mij van zonde overtuigen?" vroeg de Heilige der heiligen aan zijne verbitterdste vijanden. En toen verstomden die vijanden. Doch het booze *ik* dat hier oordeelt, verstomt niet, maar spreekt het vonnis uit, dat de Heilige gezondigd heeft, evenals de Onfeilbare heeft gedwaald. En zonder blozen velt het dat vonnis, omdat het zoodanig door den Protestantschen hoogmoed verblind is, dat het geen bewustzijn meer heeft van zijne gruweldaad.

Met een ijskoud „*eilieve*" vraagt de heer A. Hoen, of het dan tegen Christus is, „dat het geweten [zoo noemt hij dat *ik*] „ook opzigtens Hem zelven werkzaam „wordt;" — En wat nu is het werkzaam worden des gewetens ten opzigte van Christus? Is 't bewondering zijner verhevene deugd, zijner weêrgalooze heiligheid? Is 't erkenning van eigen zwakheid, ellende en nietigheid? Is 't biddend verlangen, om dat groot voorbeeld, met inspanning van alle krachten, uit de verte althans na te volgen? Neen; maar gelijk het zich a priori bepalen laat: als het boven alles verheven *ik* werkzaam wordt, dan *oordeelt* het; dan oefent het, evenals de onverdragelijke betweter in het dagelijksch leven, *kritiek;* derhalve gaat de predikant voort: — „dat het over alle zedelijk

„verschijnsel, dus ook over dat van Hem zelven, kritiek „oefent? — En is het dan, dat zich het zóó verleven„digd, vooral door Hem zelven verlevendigd, geweten" [het *ik*, dat zich bewust is *God geworden te zijn*, gelijk Luther zeide, door hetgeen hij het geloof in Christus noemde,] „niet in alles vinden kan wat van Hem gezegd „en gedaan is, *dat het hooger eischen doet* — is dat „tegen Christus?" Tegen Christus, zooals het Protestantisme Hem vernederd en verlaagd heeft, neen, is dat niet; zoover gaat de Christus-verloochening in het Protestantisme, dat die meeningen [1]), waarvan wij er eenigen hebben medegedeeld, zeer goed de meeningen van een Protestantsch christen kunnen zijn; dat zij in werkelijkheid de meeningen zijn van het meerendeel dergenen, wien de moderne Protestantsche theologie den naam geeft van beschaafde en ontwikkelde godgeleerden en christenen. De heer A. Hoen had zijn „'t is duidelijk, dat ik hem „nog voor een christen wil gehouden hebben, die" enz. niet eens behoeven te schrijven: zijn spreken over het gezag van Christus, „ook schoon 't geweten en de „godsdienst daarmede in strijd zijn"; over „een slaafsch berusten in het: „hij zelf (Christus) heeft het gezegd", met verkrachting van het geweten, — was reeds duidelijk genoeg. En nog veel duidelijker is de Protestantsche consequentie. Het *ik*, dat alles beoordeelt en naar eigen maatstaf beslist, is de laatste en eenige

---

[1]) „Ik zou niet liefst al deze en dergelijke meeningen willen „onderschrijven, zegt de heer A. Hoen, evenmin als ze met één „pennestreek verdoemen" (bl. 20); wij hebben van 't begin af aangemerkt, dat de persoonlijke denkwijze des predikants van Woltersum van hoegenaamd geen belang is. *Getuige* is hij ons; niets meer.

grondslag van het Protestantisme. „Men zou", zegt de heer A. Hoen, „het christendom inderdaad van zijn waren „grondslag berooven, door het niet den eeuwigen geest „van Christus, BETUIGD VAN ONZEN GEEST, ten grond- „slag te leggen" (bl. 33). Waar derhalve *onze geest*, het eigen *ik*, den geest van Christus *niet betuigt*, daar zou 't zelfs antichristelijk wezen, in Christus' geest te berusten; m. a. w., Christus geest is slechts *de geest der waarheid*, in zoover de *ik-geest* het getuigt; niet Christus, maar het *ik* spreekt het laatste woord, het beslissend oordeel over de waarheid, en is „de ware grondslag" des zoo-genaamden Christendoms. Boven dat Christendom klinkt nog wel het woord: *voorwaar, voorwaar, Ik zeg u* [1]); doch het is Christus niet meer die dat woord spreekt. Bl. 215 schreven we: *de Protestantsche* BIJBEL *was het woord van het ik*; nu: *de Protestantsche* WAARHEID *is het woord, de gedachte van het ik.*

't Is dan consequent, dat de heer A. Hoen er niets

---

1) De heer A. Hoen bespreekt dit Evangeliewoord op bl. 22, en zegt, dat Christus „zóó weinig gezind was, om daarmede „eigentlijk gezegd gezag over de geesten uit te oefenen, dat Hij „er den geest veeleer mede tot ernstig nadenken over zijne rede- „nen wilde stemmen; want aan zulk een taal van klem en na- „druk", [en vooral van *gezag*, gelijk de Evangelist ná de berg-rede, waarin het woord van gezag: *maar Ik zeg u*, zoo dikwijls herhaald werd, zelf verklaart] „paarde Hij evenzeer de *vordering*, „— om in der waarheid kritiek tegenover Hem zelven in 't werk „te stellen, — bijzonder door zijn regtstreeksche vragen naar „zijner hoorderen eigen dunken over 'tgeen Hij had gezegd." En om aan deze kolossale onwaarheid, dat Christus zijne leer aan de kritiek en den eigendunk zijner hoorders zou onderworpen hebben, eenigen schijn te geven, citeert hij: „b. v. Luc. 7: 40; 11: 36; Mtt. 17: 25." Wie zich de moeite geeft deze plaatsen op te slaan, zal verbaasd staan over de wonderlijke wijze, waarop de predikant de schriftuur weet te pas te brengen.

tegen ziet, dat men den Christen noemt: „een philosooph „die de waarheid erkent bij Mozes, bij Mohammed, „bij Socrates, bij Christus en waar hij haar slechts meent „te ontmoeten" (bl. 20) [1]). Immers, daar die christen, om niet „het christendom van zijn waren grondslag te „berooven", de waarheid slechts erkennen moet, omdat en inzoover zij de uitdrukking is van zijn eigen idee, zou het eenzijdig, bekrompen en zelfs antichristelijk wezen, als hij die alleen bij Christus en niet insgelijks bij anderen, o. a. bij Mohammed, zoeken ging, vooral daar die christen, gelijk vroeger aangemerkt werd, de leer van Christus op vele punten als dwaalbegrip verwerpt. Die christen, wordt nu gezegd, doet genoeg, als hij „het ideaal der waarheid *ergens* in Jezus leven of wel „in zijn sterven verwerkelijkt — laat mij nog dalen — „hare idee voor 't minst der wereld door Hem acht „binnengevoerd" (bl. 23).

En hiermede zijn wij op den bodem van den duisteren afgrond. De Protestant wordt den naam van Christen nog waardig geoordeeld, indien hij van meening is, dat Christus „de idee der waarheid" dan wel niet verwerkelijkt, maar der wereld toch binnengevoerd; dat Hij „het hoogste wat de mensch zich op 't gebied der gods- „dienst denken kan, althans uitgesproken" heeft.

Het hoogste, wat de mensch zich op 't gebied der gods-

---

1) Om zijnen „philosooph" te honoreren, voegt de schrijver er nog bij: „Christus zelf was zulk een philosooph met betrekking „tot de Ninevieten en de weduwe te Zarphat en Naäman, den „Syriër. Mtt. 12: 41; Luc. 4: 25—27." Christus erkende dus de waarheid bij Naäman en bij die weduwe, omdat Hij bij Lucas t. a. p. zegt, dat Elias tot geene andere dan tot die weduwe gezonden werd, en dat Naäman de eenige melaatsche was, die tijdens den profeet Eliseus genezing verwierf?!

dienst denken kan, heeft hier, volgens onze vroegere verklaring, geene andere beteekenis dan : het hoogste idee, dat het *ik* zich over de godsdienst vormt; en zoo nu het *ik* Christus erkent als dengene, die dat idee het best heeft uitgesproken, dan erkent het Hem genoeg om christen te zijn. — Uw woord, zoo spreekt dan die christen tot Christus, heeft wel voor mij hoegenaamd geen gezag; uwe leer is wel onder vele opzigten onwaar, maar toch nog beter dan die der andere wijsgeeren, door wie ik mijn idee minder goed uitgedrukt vind dan door U; en al zijn vele uwer gesprekken en werken voor de regtbank mijner historische of mijner zedelijk-godsdienstige kritiek niet bestaanbaar (aldus bl. 22), al hebt Gij zelf mijn idee noch in uw leven noch in uw sterven verwerkelijkt, toch hebt Gij dat idee uitgesproken. Gij zijt mij de grootste wijsgeer, de eerste onder uws gelijken! — Met zulke heiligschennende taal op de lippen, blijft de Protestant nog christen. Slechts, zegt de heer A. Hoen, „bijaldien „hij Mozes, Mohammed, Socrates of Bramah, Boeddha, „Zoroaster aldus met Christus op één lijn plaatst, dat „hij Hem niet als den eerste onder zijns gelijken be„schouwt, is 't onmogelijk hem nog een christen te „noemen" (bl. 23).

Waarlijk de predikant mogt vroeger zeggen, dat hij „misschien den laatsten stap deed naar de grenzen", dat is, naar de volstrekte verloochening van Christus! Want Hem nog erger verguizen en nog verder wegwerpen, dan hier geschiedt, waar Mohammed, Zoroaster en Bouddha, en zelfs het afgodische Brahm der oude Indianen *de gelijken van Christus* worden genoemd, is onmogelijk.

Er zijn boeken geschreven, waarin de gruwelijkste

godslasteringen tegen den Verlosser der wereld werden uitgebraakt; gevloekte boeken, die, wanneer men ze inziet, het hart sidderen doen, omdat men dan soms meent kreten te hooren, opgerezen uit de hel. Evenwel is onder één opzigt die overspannen hartstogtelijkheid, dat paroxisme van den haat, minder akelig dan de koude, berekende taal van den verstandelijken hoogmoed, die den naam van Christen wil behouden, zelfs ter verdediging des Christendoms zegt op te treden, en toch over Christus spreekt en schrijft op eene wijze, die elk gemoed, waarin de laatste vonk des Christelijken geloofs nog niet uitgedoofd is, smartelijk aandoet en diep kwetst.

Die taal des verstandelijken hoogmoeds wordt door het tegenwoordige, moderne Protestantisme luide en overduidelijk gevoerd. Geen wonder: het trotsche *ik*, dat het Protestantisme voortbragt, en dat, gedurende de drie eeuwen, die sedert den grooten afval zijn voorbijgegaan, hoe langer zoo meer zich zelf erkende, is in de „moderne theologie" tot volle bewustzijn van zich zelf gekomen.

Het Protestantsche *ik* verloochende Christus van den beginne af.

Christus is DE MIDDELAAR *tusschen God en de menschen, of Hij is niets.* En nu: de Middelaar werd door het meest eigenlijke karakter van het Protestantisme uitgesloten. *Door het geloof wordt de mensch God*, had Luther gezegd; er kan derhalve tusschen dien mensch en God geen Middelaar meer bestaan; de mensch, die onmiddellijk één geworden was met God zelven, kon door Christus' bemiddeling niet meer met God vereenigd worden.

Derhalve moest de ontwikkeling van het Protestantisme, als aan deszelfs innigsten aard beantwoordend, de

verloochening van den Middelaar gedurig duidelijker aan het licht brengen. En dat is geschied.

Het Middelaarschap van Christus is drievoudig. Hij is Middelaar in zijn Persoon, in zijne Verlossing, in zijne Kerk. In zijn *Persoon*, omdat Hij de goddelijke en de menschelijke natuur in één Persoon vereenigt. In zijne *Verlossing*, omdat Hij de verbroken levensgemeenschap tusschen God en de menschen heeft hersteld. In zijne *Kerk*, omdat Hij zijn goddelijk leven in ons uitstort, en ons levende, zelfwerkende leden maakt der herstelde bovennatuurlijke maatschappij.

Dit drievoudig Middelaarschap is één, beter gezegd, *drie-één*. De Persoon van Christus is daarvan de *grond*, zonder welken noch Verlossing noch Kerk denkbaar zijn; de Verlossing is daarvan de *uitvoering*, die al hare kracht ontleent aan den Persoon, en het leven geeft aan de Kerk; de Kerk is daarvan de *toepassing*, laatste voltooijing en bezegeling.

Het Protestantisme verloochende dit drie-ééne Middelaarschap, te beginnen met het derde, met de toepassing. Dit was natuurlijk: wie *bouwt*, begint met den grondslag; wie *afbreekt*, vernielt den grondslag het laatst. Het Protestantisme loochende eerst de toepassing der verdiensten van Christus op den mensch, en dus ook des menschen eigene regtvaardigmaking en heiliging. Daarom verwierp het van den eenen kant de *goede werken*, die veronderstellen, dat de mensch geregtvaardigd en geheiligd is, en de bewijzen zijn van zijn *leven* in de bovennatuurlijke maatschappij. Daarom verwierp het van den anderen kant de H. Sakramenten, waardoor de verdiensten der Verlossing op ons toegepast worden, het bovennatuurlijk leven in ons wordt ingestort, onderhouden en

vermeerderd. Het brandpunt van het Middelaarschap der toepassing is de H. Eucharistie, omdat in hare geheimenissen én de volkomenste uitstorting van de verdiensten der Verlossing, én de volkomenste levensdaad der verlosten plaats heeft. De verloochening der Eucharistie was daarom voor het Protestantisme beslissend: toen dit geheim verworpen werd, vierde het *ik* zijne eerste zegepraal [1]).

De tweede verloochening was die van het Middelaarschap der Verlossing: het Lam Gods, dat de zonden der wereld wegneemt, kon Christus voor het Protestantsche *ik* niet blijven. Dat Hij onze schuld op zich genomen en de straf onzer zonden gedragen heeft; dat Hij door zijn geheele leven, en vooral door zijn sterven aan het kruis, voldoening heeft gegeven aan Gods beleedigde regtvaardigheid, God met de wereld verzoend, vergiffenis voor de menschen verdiend en hun het verloren regt op den hemel teruggeschonken heeft, — dat vatte men zamen onder den naam van middeleeuwsche satisfactie-theorie, om het alzoo als onzin en dwaasheid te verwerpen. En zeer consequent: hoe zou het *ik* kunnen schuld hebben, aan straf onderworpen zijn, vergiffenis behoeven, een Verlosser noodig hebben?....

De Persoon van Christus bleef nog over. Ook Hem heeft het Protestantisme verloochend: aan de Godheid van Christus gelooft het niet meer [2]). Niet dat allen,

---

1) 't Is zeer opmerkelijk, en het heeft eene vreeselijke beteekenis, dat zoowel Luther als Zwingli, toen het op de loochening der H. Eucharistie aankwam, den duivel in de zaak mengden, en hunne argumenten als van duivelsche afkomst voorstelden; *dignus vindice nodus.*

2) Bij de beoordeeling van een werk des Amsterdamschen hoogleeraars Hoekstra schreef dezer dagen de Groningsche hoog-

die tot de Protestantsche gemeenten behooren, reeds opgehouden hebben Christus als God te aanbidden; velen en zeer velen zijn er, die op dat punt het oude Katholieke geloof niet tegenspreken, die met ons de Godheid des Zaligmakers belijden; maar dat doen zij niet *omdat* zij Protestant zijn; 't is de geest van het Protestantisme niet, die zulke belijdenis aflegt. Grootendeels behooren die nog geloovenden tot de eenvoudige leeken, die weinig weten, wat aan hunne akademiën geleerd, door hunne predikanten en godgeleerden geschreven wordt; die dan ook door den heer A. Hoen met den naam van „het christelijk plebs" bestempeld worden. Onder de godgeleerden zelven is het getal dergenen, die Christus' Godheid belijden, betrekkelijk zeer gering, en het neemt voortdurend af, gelijk noodzakelijk volgt uit de rigting der godgeleerde fakulteit van de Protestantsche hoogescholen. Die betrekkelijk weinigen achten wij om hun geloof; maar van hen vooral geldt het, dat zij niet door den geest van het Protestantisme geleid worden. Een godsdienstig gemoed, waarin de behoefte aan bovennatuurlijke waarheid luide spreekt, en dat terugschrikt voor den zwarten nacht des volslagen ongeloofs; een gevoelig hart, welks gloed door den killen adem van den Protestantschen verstandsgeest niet geheel wordt gedoofd, vooral de hand van den Verlosser, dien zij nog niet geheel verloochenden, en het gebed van menige vrome ziel houdt hen tegen op den hellenden weg

---

leeraar Muurling: „ook bevreemdde ons de uitdrukking, dat „Jezus „volmaakt was, evenals God zelf," die den schrijver zekerlijk „ontsnapt is" (*Waarheid in Liefde*, 1862, bl. 161). Bij vergissing heeft Hoekstra volgens Muurling iets geschreven, dat eene erkenning van Christus' Godheid inhoudt! *Bij vergissing*!!

naar den afgrond, waarin het Protestantisme zich met vliegenden spoed nederstort. *Achterblijvers*! roepen hunne voortsnellende verlichte broeders hun toe; en, tot hunne eer zij het gezegd: van het Protestantsche standpunt beschouwd, zijn zij achterblijvers; want de geest van het Protestantisme werkt in hen niet ten volle; die geest kan Christus' Godheid niet erkennen; die geest daagt Christus voor de regtbank ten oordeel, maar buigt niet neder om Hem te aanbidden.

Misschien, heeft de heer A. Hoen gezegd, toen hij ging voorstellen, wat de Protestantsche Christen ten opzigte van Christus meenen en uitspreken mag, „misschien doe ik nu den laatsten stap naar de grenzen". Dat „misschien" vindt bij den predikant zijne uitlegging in de later nog gestelde vraag, of „wij Christus „wel missen kunnen" (bl. 42)? Een regtstreeksch antwoord op die vraag geeft hij niet [1]), en voor ons zou het ook volkomen overbodig zijn. Aan hem die gezegd heeft: Christus is mij de grootste wijsgeer, de eerste onder zijns gelijken, vragen wij niet meer, of hij meent Christus te kunnen missen.

Vatten wij aan het einde van dit opstel het behandelde kort te zamen. Wij zagen het Protestantisme tegenover geloofswaarheid, tegenover den Bijbel, tegenover Chris-

---

1) Wel lezen we bl. 41: „ Zie, het schijnt thans, dat de Christus „ zelf voor diegenen, die slechts in zijn *ijdelijk* aan te wijzen „ smetteloos en rijk bekroond leven de zekerheid hunner zalige „ bestemming kunnen vinden, ten toonbeelde is, dat deze bestemming „ *zonder* 't voorhanden zijn van een dergelijk leven kan bereikt „ worden. Christus zelf heeft haar daar zonder bereikt. „ Dit zegt genoeg en meer dan genoeg.

tus; en, het opvattend in deszelfs diepst en albewegend beginsel, namelijk als de zelfopenbaring van het absolute, vergode *ik*, zagen wij het met onmiskenbare consequentie alle geloofswaarheid, den Bijbel, Christus verloochenen; en die verloochening hoorden wij door de hedendaagsche, zich noemende moderne theologie in duidelijke termen afkondigen.

Eene vraag, die natuurlijk en onwillekeurig oprijst, is: of het Protestantsch beginsel in die moderne theologie tot de *laatste* consequentiën reeds is doorgevoerd? Indien wij ons bij het beantwoorden dier vraag tot het positief-Christelijke terrein bepalen, zoodat zij de beteekenis krijgt, of het Protestantisme nog bovennatuurlijke, geopenbaarde godsdienst is, dan is ons antwoord ontkennend: op positief-Christelijk terrein is alles afgebroken, dáár is niets meer te loochenen over; immers als de Persoon van Christus niet meer bovennatuurlijk is, dan is er geen bovennatuurlijk Christendom, en, wat voor ons, Katholieken, hetzelfde is, geen Christendom meer. Wat men dan nog christendom noemt, kan slechts eene soort van philosophie zijn, die naar Christus, den eerste onder de philosophen, genoemd wordt. Deze philosophie is of een oppervlakkig, inconsequent deïstisch rationalisme, of het diepe, aan zich zelf consequente pantheïsme. De eerste, die in ons vaderland voornamelijk door de Groninger-rigting vertegenwoordigd wordt, is halfslachtig en daarom onduurzaam; zij kan noch de orthodoxe Protestanten bevredigen, omdat zij de zoogenaamde fundamentele waarheden des Christendoms, welke de orthodoxen behouden willen, verwerpt; noch voldoen aan den man van wetenschap, die, eens buiten het Christendom getreden, het antichristelijke beginsel tot de laatste consequentiën door-

voeren, het absolute *ik* zich tot volle bewustzijn van zich zelf wil laten ontwikkelen. Vrij algemeen wordt dan ook de toenemende achteruitgang der Groninger-school door de Protestantsche geleerden, die geen Groningers zijn, erkend; en teregt zag, reeds eenige jaren geleden, de heer Köhler, bij gelegenheid zijner wetenschappelijke studiereis in ons land, dat de zon der Groninger-rigting aan den wetenschappelijken hemel reeds aan het ondergaan was [1]). De Groningers zelf gevoelen de onhoudbaarheid hunner zienswijze dermate, dat zij het zich als verdienste toerekenen, geen stelsel of systeem te hebben, de dogmatiek zooveel mogelijk op den achtergrond te dringen, en, in navolging van Schleiermacher, het vage, kneedbare *gemoed* voorop te stellen. In den geest der Groningers, welker lof hij uitbazuint, zegt ook de heer A. Hoen: „er is geen ander christendom, dan een prak„tisch, het theoretisch christendom is wezenlijk slechts „theorie *over* 't christendom" (bl. 80); dat beteekent: het Groningisme heeft geen dogmatiek, omdat het én de geopenbaarde Christelijke waarheid verwerpt, én de consequentie der antichristelijke wetenschap mist.

De andere philosophie, het pantheïsme, dat in Duitschland reeds lang gepredikt werd, heeft aan de Leidsche hoogeschool haren voorvechter in prof. Scholten. In het pantheïsme komt het Protestantsche *ik*, dat „door het geloof God geworden is", tot volledig zelfbewustzijn, en wordt de laatste consequentie van het Protestantsch beginsel afgekondigd: *het ik is de zich bewust geworden God.*

Deze *bewuste* vereenzelviging van het *ik* met God kan

---

[1]) Zie *de Katholiek*, Dl. XXXII, bl. 233.

slechts op het gebied des verstands plaats hebben; daarom treedt in het pantheïsme het *ik* niet meer als gemoed maar als rede te voorschijn, klimt het op den stoel der *waarheid*, en verkondigt het de *dogmatiek*, welke, gelijk prof. Scholten leert, antwoord geeft op de gewigtigste aller vragen: wat op godsdienstig gebied *waar* zij: dat antwoord is het absoluut onafhankelijke, volmaakt *vrije* oordeel van het alwetende, onfeilbare *ik*.

Deze bewuste, zich in de gedachte voltrekkende apotheose van het *ik* is de laatste, de volstrekt laatste consequentie van het Protestantsch beginsel; maar zij is evenzeer de éénige, derhalve de noodzakelijke en onvermijdelijke consequentie. Want twee Goden kunnen noch bestaan noch gedacht worden; dus moet het Protestantsche *ik*, wanneer het uit de nevelen der mystiek en uit de onbestemdheid des gevoellevens tot verstandelijk weten van zich zelf ontwaakt, erkennen, dat het of *niets* of *God* is, en derhalve óf zich zelf óf God verloochenen. Zich zelf verloochenen, — dat is ophouden Protestantsch *ik* te zijn, dat is buigen, gezag erkennen boven zich, gelooven, nederknielen en aanbidden, — dat is Katholiek worden. God verloochenen, of, wat slechts een andere naam is, zich zelf met God vereenzelvigen, — dat is het Protestantsch beginsel doorvoeren, en Protestantsch *ik* blijven ten einde toe.

Wat wij hier zeggen wordt door de pantheïsten evenzeer erkend als door ons. De hoogleeraar Scholten schrijft aan het einde van zijn boek: *De vrije wil*, waarin hij het pantheïsme onder den naam van *monisme* verkondigt, dat het ware Christendom (d. i. het Protestantisme) alleen bestaanbaar is „bij eene opregte belijdenis van het monisme „en bij de erkenning van de homogeneïteit van God en

„de natuur, van God en den mensch"; dat zonder de belijdenis van dat monisme, „de terugkeer van het meest „afwijkende rationalisme naar Rome (de Katholieke Kerk) „mogelijk en zelfs consequent blijft" (bl. 397).

Zoo verklaart de heer Scholten met ronde woorden, wat lang vóór hem door de Duitsche pantheïsten uitgesproken werd, en wat ieder denker erkennen moet. Er zijn slechts twee consequente systemen in de wereld: het Katholieke en het pantheïstische. Want consequentie is eenheid en zamenhang; nu, de waarheid is één, en zamenhangend door eigen ordelijkheid; de valschheid, schoon altijd wanordelijk, moet, indien zij tot algeheele omkeering van alle orde wordt doorgedreven, weder, als ware zij orde, eenheid en zamenhang aanbieden voor hem die geene andere orde kent. Als in een tempel hier en daar een kolom verkeerd staat, valt de wanordelijkheid aanstonds in het oog; maar als de geheele tempel 't onderste boven gekeerd wordt, zoodat niets meer regt staat, dan zal hij weêr ordelijk schijnen; en, wie zelf met het hoofd naar beneden staat zal de ware orde meenen te zien. Van dat, door wanordelijkheid ordelijk schijnend pantheïsme, waarin alles met de onverbiddelijke consequentie der logische gedachte voortgaat en zich ontwikkelt, is de *ik-god* het middelpunt, om hetwelk de tallooze gedachte-cirkels in en door elkander draaijen; het pantheïsme is zijn gebied en zijn rijk, het echte Noordsche *Nevelheim*, waar de afval van God voltooid wordt, waar de absolute denkmonarch heerscht en zijne zegepraal uitroept: „Is „dit niet het groote Babylon, dat ik gebouwd heb tot „mijn koningrijk, door de sterkte van mijn kracht, tot „glorie mijner heerlijkheid?"

Mogten velen hem erkennen, den God-verloochenenden

alleenheerscher, den zwarten *ik-god*! Mogten vele geleerde en brave Protestanten toch eindelijk inzien, wat Protestantisme is, van waar het kwam en waarheen het gaat; zij zouden de grijns zien van den afschuwelijken *ik-god*, hunne edele natuur zou hem verfoeijen en afzweren, en de muur was omvergeworpen, die aan de genade van God den toegang versperde tot hun hart!

DE DRIE GEKRUISTE JESUÏETEN VAN JAPAN,

EN

P. MICHAEL DE SANCTIS.

Eerst na het afdrukken van ons vorig opstel over de drie en twintig gekruiste Minderbroeders van Japan, ontvingen we uit Rome het dekreet, waarbij de heiligverklaring der drie andere medegekruisten, Paulus Miki, Joannes Soan en Jacobus Kisai, die tot de sociëteit van Jesus behoorden, is vastgesteld. Diensvolgens voegen we aan het reeds gezegde nog eenige bijzonderheden over die glorierijke martelaren toe; we herdenken tevens den gelukzaligen kloosterling, die, gelijk gezegd is, op het aanstaande Pinksterfeest met de XXVI Gekruisten van Japan onder het getal der Heiligen zal worden opgenomen.

Paulus Miki werd in het Japansche rijk Ava of Eva uit een aanzienlijk geslacht geboren en met zijn vijfde jaar, toen, naar het schijnt, zijn vader Christen werd, in 1568 gedoopt. Op zijn elfde jaar kwam hij met een aantal andere aanzienlijke jongelingen onder de leiding van de paters Jesuïeten en maakte groote vorderingen in wetenschap en deugd. Op twee en twintigjarigen ouderdom trad hij in de sociëteit, zette zijne studiën voort en werd, gelijk gebruikelijk was, vooral in de sekten en dwalingen der Japanezen onderwezen, om ze des te krachtiger en vaardiger te kunnen bestrijden. Hij was een der uitnemendste predikers, welke de sociëteit in Japan heeft gehad; tallooze scharen, waaronder niet weinige aanzienlijken, kwamen hem hooren, en in de heilige kracht zijner welsprekendheid won hij er velen voor het Christendom. Bij monde en in geschrifte beschaamde hij de dwalingen, de bedriegerijen en het bijgeloof der Japansche geleerden en afgodspriesters. Fr. Marcellus de Ribadeneira, een Minderbroeder, die hem te Meacum of te Ozaca had leeren kennen, verklaart van hem, na zijne stilzwijgendheid, ingetogenheid, zieleijver en andere deugden te hebben geprezen: dat hij onder de vele en uitnemende martelaren der sociëteit een der uitnemendste geweest is en eene glorie was voor zijne orde en zijne natie.

Bij verschillende gelegenheden bleek, wat zijn magtig woord vermogt; hij bekeerde een ter dood veroordeeld misdadiger, te midden van de beulen, die hem naar de strafplaats leidden; nog zes heidenen won hij voor Christus in dien tijd, dat hij zelf in verzekerde bewaring werd gehouden. Terwijl men hem met de overige martelaren ten spot door de steden rondvoerde, bleef hij aanhoudend

vermanen, bemoedigen, en tot op het kruis zelf zette hij zijne prediking voort. We kunnen ons niet weêrhouden, hier enkele van zijne treffende woorden over te nemen.

Hij werd op den *eersten* dag des jaars (1597) gevankelijk van Ozaca naar Meacum geleid, en vervoerd van vreugde, sprak hij tot de omstanders: „Drie en dertig jaren heb ik geleefd, en juist op dien leeftijd is Christus voor ons gestorven. De dag van heden is toegewijd aan den allerheiligsten Naam van Jesus, in wiens Gezelschap ik, ofschoon onwaardig, ben opgenomen. 't Is Woensdag, en op dien dag is de Heer Jesus aan de Joden verkocht. Men zegt, dat wij Vrijdag, ook met Hem, zullen sterven. Ik ben uitermate verheugd, dat ik, hoezeer ik het niet verdien, mijnen Heer, die zooveel voor mij geleden heeft, al is het ook in iets gerings, mag navolgen."

Kwam hij bij zijne vermaningen gedurende den overtogt op het lijden zijns Meesters, dan vooral was zijne taal diep bewogen en verwonderlijk welsprekend; hij verhief den lof van het martelaarschap, hen gelukwenschend, die God met zoo groot eene glorie verwaardigde. Den eersten nacht, dien hij in de gevangenis van Meacum doorbragt, hoorde men hem bij zich zelven zeggen: „Wat ben ik blijde, dat ik mij op drie en dertigjarigen ouderdom, op welken leeftijd de Zoon Gods ons heil heeft uitgewerkt, aan Hem mag opofferen! dat ik uit Ozaca gegaan ben met het feest der Besnijdenis, op welken dag de Heer ter onzer verlossing zijn bloed begon te storten! dat ik heden geboeid ben, namelijk op Donderdag, toen ook Christus geboeid werd; morgen, Vrijdag, zal ik over de pleinen der stad Meacum rondgevoerd worden!..." En van blijdschap overvloedige tranen stortende, dankte hij God lang, dat Hij hem dát geluk schonk van Hem eenigzins

te mogen navolgen. Op het gezigt van 't voor hem bereide kruis, riep hij allen luide toe, dat hij daarom gevat was, wijl hij de wet Gods had gepredikt; hij vermaande hen, dat zij zich standvastig daaraan zouden houden en de belangen hunner zaligheid niet verwaarloozen. „Heden, riep hij uit, is het voor mij Paschen! o wat verleent mij God toch eene groote genade!" En dit herhaalde hij meermalen. Hij onttrok zich aan de Japanezen en Portugezen, die zijne kleederen wilden kussen, wat hij volstrekt niet gedoogde; gedurig vermanend, trad hij met een blij gelaat en kloekmoedig naar zijn kruis toe, en daaraan opgeheven, sprak hij ook nog deze woorden: „...Nu ik tot dit tijdstip gekomen ben, zal wel, denk ik, niemand uwer meenen, dat ik niet de volle waarheid zeg. Ik verklaar u dan, dat er geen andere weg is ter zaligheid dan dien de Christenen volgen. Wijl die wet mij leert, mijnen vijanden en al die mij beleedigd hebben te vergeven, vergeef ik gaarne den vorst en allen die oorzaak zijn van mijnen dood, en ik smeek hen, dat zij zich laten doopen." Vervolgens sprak hij nog woorden van bemoediging, verzocht zijne groete aan eenige afwezigen, bad, alvorens hij met de lansen doorboord werd: „In uwe „handen, Heer! beveel ik mijnen geest. Snelt toe, gij „Heiligen Gods!" met nog andere verzuchtingen, en zoo gaf hij zijnen geest.

De beide andere Gekruisten der sociëteit waren eigenlijk eerst op den weg naar den marteldood, gelijk meer geschiedde, in de orde opgenomen. Joannes Soan of van Goto, op het Japansche eiland Goto (van waar hij den laatsten naam droeg) in 1578 uit Christen ouders geboren, ontving het onderrigt bij de paters Jesuïeten en

werd hun misdienaar en katechist. Hij was een jongeling van groote regtschapenheid, reine zeden, veel moed; ofschoon hij ligtelijk had kunnen ontkomen, wilde hij liever met de anderen den kerker en den marteldood deelen.

Juist toen hij aan het kruis zou gehecht worden, zag hij zijnen vader toesnellen om afscheid van hem te nemen; hij voerde hem het eerste te gemoet: „Zie toe, mijn vader! „opdat gij wel beseft, hoe men het eeuwig heil vóór alles „moet stellen en gij niet in 't minst vertraagt om het „u te verwerven." — „Teregt spreekt gij zoo, mijn „zoon!" antwoordde de vader; „zorg ook gij, dat gij „nu kloekmoedig zijt en verdraag blijmoedig den dood, „wijl gij dien voor de eer van God ondergaat. Ik en „uwe moeder zijn, des gevorderd, ook bereid voor God „te sterven!" Joannes prees zijnen vader daarover, gaf hem den gewijden rozekrans dien hij bij zich had, en tot gedachtenis voor zijne moeder den kleinen doek waarmede hij zich het hoofd had bedekt. De vader verwon zijne smart, bleef getuige van den kruisdood zijns zoons, „en keerde," zegt een schrijver, „met zijn bloed be„sproeid, rijker en beroemder terug."

Toen Joannes dan zijn kruis bereid zag, ging hij er zelf met groote blijmoedigheid heen, en er aan opgeheven, toonde hij zooveel standvastigheid, dat het al de aanwezigen verbaasde. Bij het ontvangen van den lanssteek, riep hij: „Jesus! Maria!" en zijne ziel was tot God gevloden.

Jacobus, of Didacus, Kisai, mede een Japanees, vier en zestig jaren oud, was voorlang en een voorbeeldig Christen. Hij had zich in een huis der sociëteit begeven, om zich daar geheel aan God toe te wijden; godvruchtig

als hij in alles was, hield hij zich echter bij voorkeur met de overweging van des Heeren smarten bezig; daarom was hij gewoon, het lijdensverhaal, dat hij zelf zeer net in het Japansch geschreven had en altoos bij zich droeg, dagelijks te lezen. Terwijl hij portier was, vond hij gelegenheid om menigeen met zijne woorden te stichten; evenals Joannes, heeft ook hij, en eenige jaren lang, de doopleerlingen helpen onderwijzen.

Tot de sociëteit toegelaten, bedankte hij God aanhoudend voor de genade, dat hij van portier een der broeders was geworden; hij die weldra de glorie van het martelaarschap zoude ontvangen! Toen eenige Christenen hem gelukkig noemden, en, vol eerbied jegens hem, verklaarden, dat zij ziju geluk benijdden, antwoordde hij met alle zedigheid en ootmoedigheid: „Ik ben een groot zon„daar!" Gelijk de meesten zijner medegekruisten, stierf hij met de namen van Jesus en Maria op de lippen.

Het dekreet ter heiligverklaring dezer drie martelaren, gedagteekend van den 25 Maart jl., is, behalve de personen die het geldt, grootendeels van denzelfden inhoud en vorm als hetgeen wij in onze vorige aflevering mededeelden. Al wat vroeger voor de XXIII gekruiste Minderbroeders geschied en toegestaan is, had ook plaats voor de drie gekruisten der sociëteit van Jesus. We geven daarom enkel het eerste gedeelte, hetwelk aldus luidt:

Behalve die XXIII kloekmoedige strijders uit de orde der Minderbroeders van den H. Franciscus, die niet vreezende, hunne ziel voor het evangelie te verliezen, haar voor het eeuwige leven hebben behouden, waren er drie andere, even uitstekende mannen uit de sociëteit van Jesus, welke de Kerk van Japan als de eerstelingen

harer martelaren aan Christus, den Koning der martelaren, heeft geschonken. Hunne namen waren Paulus Miki, Joannes Soan, of van Goto, als van dat eiland geboortig, en Jacobus of Didacus Kisai, allen Japanezen. De eerste, uit aanzienlijke ouders gesproten, met eene bijzondere scherpzinnigheid begaafd en voor het priesterschap bestemd, beijverde zich, om zoo door geschriften als door prediking het geloof onder zijne medeburgers te verbreiden. De tweede, die zich op de studie der letteren toelegde, bevlijtigde zich, om het volk in de wet van God te onderwijzen. De derde, met de huiselijke zorg belast, overwoog dagelijks het lijden van Christus. In de hitte dier vervolging werden zij door de arglistigheid des goeverneurs van Ozaca in hun verblijf te dier stede door de beulen gevangen genomen, alhoewel de beheerscher van Japan, Taicosama, had verklaard, dat de paters der sociëteit in dat doodvonnis volstrekt niet begrepen waren. Van hier naar Meacum vervoerd, werden zij daar met de andere belijders in den kerker geworpen; vervolgens, nadat men hun ieder een gedeelte van het oor afgesneden en hoogst smadelijk door verschillende steden des rijks rondgevoerd had, naar Nangasaki gebragt. Daar werden zij aan de op een heuvel bereide kruisen, welke zij vol eerbied groetten, vastgehecht. Paulus Miki sprak van dat triomfgestoelte tot de zamengestroomde menigte voor de godsdienst van Christus, zich daarover openlijk gelukwenschend, dat hij aan het kruis, evenals zijn Heer, en op denzelfden leeftijd als Hij, mogt sterven, totdat zij allen, in beide zijden van omlaag tot aan de schouderen met twee lansen doorstoken, hunne verwinnende zielen opgaven, om ten hemel in te gaan, op den 5 Februarij des jaars 1597.

Ook dit tweede dekreet gedenkt de reden, waarom eerst nu, na bijkans drie eeuwen, deze zaak der heiligverklaring haar volle beslag erlangt. „De almagtige „God, zoo lezen we, pleegt naar de behoefte der tijden „ook een gepast heilmiddel te geven. Thans toch breken „van alle kanten de vijanden van Christus' kruis uit, en „pogen het pand des geloofs geheel te verdelgen: nu „mogen zij, die niet geaarzeld hebben, ter betuiging „van dat geloof hun bloed te storten en de foltering „des kruises te ondergaan, (met hunne heiligverklaring)

„staan als een muur voor Israels huis en de rond-
„grijpende gedrogtelijke dwalingen beteugelen en ver-
„drijven."

Moge onze H. Vader, te midden van al zijn lijden, in de verheerlijking zooveler martelaren vertroosting en bevestiging zijner moedige hoop vinden; moge elk Katholiek, door de ijverige vereering en aanroeping der welhaast heiligverklaarde kruisgetuigen, naar best vermogen daartoe bijdragen!

Bij die XXVI martelaren zal ook een gelukzalig belijder, P. Michael de Sanctis (van de Heiligen), in de eer der heiligverklaring deelen. We achten het niet ongepast, ook een enkel woord aan dien vromen dienaar Gods te wijden.

P. MICHAEL DE SANCTIS.

De ouders van dezen zaligverklaarden kloosterling bekleedden een aanzienlijken rang te Vich, eene stad in Catalonië, en voedden hun kind in de vreeze des Heeren op. Michael werd van zijne eerste jeugd af door de zegeningen des hemels voorkomen, en, naauwelijks zes jaren oud, gaf hij hun zijn voornemen te kennen, van de wereld te verlaten en zich geheel aan God toe te wijden. Toen reeds deed hij altoosdurende gelofte van zuiverheid, en verbond zich tevens tot het onderhouden van al de vasten- en onthoudingsdagen der Kerk. Hij had eene bijzondere godsvrucht voor den H. Franciscus van Assisië, en vroeg men hem, waarom hij, zoo jong nog, zulk eene geestdrift toonde voor het gebed en de ver-

sterving, dan was zijn antwoord: „Om den H. Franciscus „na te volgen, en Gods liefde te verwerven."

Hij had het ongeluk van vroeg zijne ouders te verliezen. God echter waakte over hem en bewaarde hem rein te midden van alle gevaren. Door een zijner ooms, die hem ten zorgzamen voogd was, werd hij voor zijne maatschappelijke opleiding bij een koopman geplaatst. Daar blonken in den jeugdigen Michael de uitnemendste deugden uit, en wekten de verwondering van al degenen die met hem in aanraking kwamen. Getrouw en volijverig in het vervullen zijner pligten, vol eerbied en onderdanigheid jegens zijne meesters, gaf hij al den tijd, welke hem van zijne werkzaamheden overschoot, aan het gebed en oefeningen van godsvrucht. Dagelijks las hij de kleine getijden der H. Maagd, eene vrome oefening, waardoor zijne teedere liefde tot de Koningin der engelen bijzonder gevoed werd; zoo dikwerf hij kon, woonde hij de heilige diensten in de kerk bij. Zijn lust in 't gebed was van dien aard, dat er, om zoo te spreken, schier geen oogenblik voorbijging, zonder dat hij zijn hart door heilige verzuchtingen tot God verhief; en kon hij er zich meer bijzonder aan overgeven, dan maakten de ingekeerdheid, de innigheid waarmede hij bad, een onbeschrijfelijk diepen indruk op al wie het zagen. Zijn meester was vol eerbied voor hem en gaf hem tot toonbeeld aan heel zijn gezin.

De jongeling meende intusschen, dat God hem tot een volmaakter staat riep, en maakte zijnen patroon kenbaar, dat hij het kloosterleven wilde omhelzen. Ten dien einde bood hij zich eerst in een klooster van Trinitarissen [1]),

---

1) Die kloosterlingen heetten aldus naar den naam, dien de orde (door de heilige Joannes de Matha en Felix Valesius gesticht) van

te Barcelona, aan; hij werd er toegelaten, en na een proeftijd van drie jaren, legde hij zijne geloften in een ander huis dier orde, te Saragossa, af. Maar nog was zijn ijver niet voldaan; hij ging tot een hervormd huis dier orde, tot de Ongeschoeide Trinitarissen over, om naar den veel strenger regel te leven, welken de gelukzalige Joannes Baptista (van de Ontvangenis) had ontworpen en ingevoerd. In zulk een klooster deed hij in 1647, te Alcala, op nieuw zijne geloften, hij was toen acht en twintig jaren oud. Vervolgens werd hij, ter voltooijing zijner studiën naar Baëz en naar Salamanca gezonden en in laatstgenoemde stad priester gewijd. Van dat oogenblik af schonk hij zich geheel aan de heilige bediening, zonder daarom iets van de bijzondere pligten te verzuimen, hem door zijnen strengen ordes-regel opgelegd. Tweemalen werd hij om zijne deugd en verdiensten tot overste van het klooster te Valladolid gekozen; zijn bestuur kenmerkte zich door eene verdubbeling van ijver en godsvrucht onder al de kloosterlingen. Zij beminden hem als een' vader en eerbiedigden hem als een' heilige. Menigmaal waren zij getuigen van de openbaringen, door den Heer hem in het gebed verleend, en van de wonderen, door zijne tusschenkomst uitgewerkt.

Eene zoo reine en volmaakte deugd was welhaast rijp voor den hemel; Michael stierf in 1625, in den ouderdom van vier en dertig jaren, en werd in 1779 door

---

Paus Innocentius III in 1198 ontving: *orde van de H. Drievuldigheid*; waaraan men gewoonlijk toevoegt: „ tot vrijkoop van slaven „; wijl dit, bij eigen heiliging, het hoofddoel dezer nieuwe instelling was. In 1594 namen de Spaansche Trinitarissen den strenger kloosterregel van P. Joannes Baptista aan, die in 1615 te Cordova overleed, en in 1819 door Paus Pius VII zalig verklaard werd.

Paus Pius VI zalig verklaard. Pius IX zal hem eerlang onder het getal der Heiligen plaatsen en in hem voor wereldling en kloosterling een nieuw toonbeeld, en der Kerk eenen voorspreker te meer in den hemel geven.

Dat dan alle geloovigen hem en de XXVI Gekruisten bij hunne verheerlijking eenparig en vol vertrouwen aanroepen, met hen den zegevierenden Koning der Kerk vereenigd smeeken, dat zij, die zich door Hem in al die verwinningen verheugt, blijve verwinnen, en haar zigtbaar Hoofd, onze H. Vader, de teedere bedoelingen zijner liefde gezegend moge zien.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE ABDIJ VAN RHEINAU IN ZWITSERLAND.

De radikalen, welke thans in het ongelukkige Zwitserland het bestuur in handen hebben, en in bondgenootschap met allerlei ongeloovigen, rusteloos het zwaard voeren tegen al wat kerkelijk en godsdienstig is, hebben de lange reeks hunner misdrijven onlangs met eene daad van meêdoogenlooze ongeregtigheid vermeerderd. Zij hebben de overoude, wijdberoemde Benedictijner abdij van Rheinau, tot het kanton Zurich behoorende, ten ondergang gedoemd. Dit klooster, op een eiland in den Rijn gebouwd, ligt ongeveer één uur beneden den Rijnval van Schaffhausen, en werd in het jaar 778 gesticht, door Welf den Groote, wiens dochter met Lodewijk den Vrome, zoon van Karel den Groote, gehuwd was. Het aanzienlijk getal der abten is thans tot drie en zestig geklommen, welke op hunne beurt door Pausen en Keizers bevoorregt en beschermd werden. Met de reformatie evenwel konden ook zij de algemeene vervolging niet ontgaan. In het jaar 1656 werden zij door de Zuricher hervormers onverwacht overvallen en verjaagd. Toen zij eenige maanden daarna in hun geliefkoosd klooster konden terugkeeren, vonden zij het van alles beroofd en uitgeplunderd terug. Niettegenstaande de vervolging bleef aanhouden, bevond het zich kort daarna wederom in een bloeijenden staat en klom allengs in aanzien. Onder den beroemden abt Gerardus II werden klooster en kerk vergroot en verfraaid, en in het jaar 1778 viel den 59en abt Bonaventura Lacher, het onuitsprekelijk geluk te beurt, het duizendjarig bestaan van zijn klooster te mogen vieren. 't Was eene treffende feestelijkheid, toen van alle kanten de geloovigen toestroomden, om zich met de aangeheven lofzangen te vereenigen, en dankbaar de liefde te herdenken, waarmede de offerwillige kloosterlingen zich, zooveel eeuwen door, aan de opvoeding der kinderen en de verzorging der armen hadden toegewijd. Wie had toen kunnen vermoeden, dat korten tijd daarna,

in de dagen der Fransche revolutie, abt en kloosterlingen zouden moeten vlugten, om ten tweeden male hun kerk en klooster aan de plundering eener woeste bende prijs te geven. De revolutie kent geene Christelijke liefde: de kloosterlingen moesten vlugten, en konden eerst in het jaar 1803 naar Rheinau terugkeeren. Toen werkten zij wederom met nieuwen moed aan de herstelling en verfraaijing van hetgeen de brooddronkenheid had ontheiligd; en naarmate Zwitserland meer en meer tot ongeloof verviel, werd ook hunne inspanning grooter, om den verderfelijken stroom der goddeloosheid tegen te gaan. Doch dit alles mogt niet baten. Bij de opheffing der kloosters in Zwitserland, trof ook Rheinau het ongelukkig lot, dat het geene novicen meer binnen zijne muren mogt opnemen. Elk kloosterling, die sedert 1836 werd ten grave gedragen, liet de treurige herinnering na, dat zijne plaats niet meer zou worden aangevuld, en het klooster wederom een stap tot zijn ondergang genaderd was. De weemoed, welke toen aller harten vervulde, bij de herinnering van het doodvonnis, dat over hun klooster was uitgesproken, werd echter nog eenigermate verzacht door de flaauwe hoop op Christelijker tijden, en het intrekken van het onregtvaardig gevelde vonnis. Maar helaas! in die verwachting werden zij teleurgesteld. Van tijd tot tijd gingen er stemmen tegen het klooster op, en het werd den kloosterlingen bang om het hart, toen zij vernamen, dat in den grooten raad van het kanton Zurich de algeheele opheffing van Rheinau geëischt was. Dat voorstel vond groote tegenkanting in Zurich en de Katholieke kantons. De abt Heinrich van Einsiedeln drong bij den raad van Schwyz aan, om te Zurich al het mogelijke aan te wenden, ten einde den slag te voorkomen, en zelf zond hij een dringend smeekschrift naar Zurich om het behoud der abdij van Rheinau. Doch alles was te vergeefs. Na langdurige beraadslagingen werd op den avond van den 3^{en} Maart, in den grooten raad te Zurich, met 157 tegen 22 stemmen, tot de opheffing van Rheinau besloten; en er wordt nu onder de radikalen nog slechts beraadslaagd, hoe men de bezittingen des kloosters ten nutte van den staat, gelijk het heet, zal aanwenden. De tegenwoordige abt Leodegar II zal dan, helaas, de glorievolle rij der drie en zestig abten van Rheinau sluiten.

Als ondank 's werelds belooning is, dan levert Zwitserland daarvan een groot bewijs. Het klooster St. Gallen is in 1805 opgeheven en binnen zijne voormalige stille en vreedzame muren worden thans onstuimige vergaderingen gehouden. Het klooster van Pfäffers is in een krankzinnigen-gesticht veranderd, als hadde men hier aanschouwelijk willen maken, dat voor de goddeloozen de deugd eene dwaasheid is. De voornaamste kloosters van Freiburg zijn seder 1847 aan de Joden verkocht. Het klooster van Muri, in Aargau, is onlangs in eene landhuishoudkundige school veranderd; en dat van Wettingen, in hetzelfde kanton gelegen, is door een school van onderwijzers vervangen. In Thurgau zijn in de laatste veertig jaren alle kloosters, op één na, verdwenen. In het oude Karthuizer-klooster te Ittingen wordt wijnhandel gedreven door kooplieden van Appenzell. In Kreuzlingen bevindt zich thans eene landhuishoudkundige school. In Münsterlingen is, evenals in Pfäffers, voor het voormalige klooster een gekkenhuis in de plaats gekomen. Het St. Urbanus-klooster, in Luzern, is ligtzinnig voor een spotprijs in wereldsche handen overgegaan. Duitsch Zwitserland bezit nog slechts twee bloeijende kloosters: dat van Einsiedeln, en van Engelberg, benevens weinige Kapucijnerkloosters en enkele toevlugtsoorden voor godgewijde maagden. Doch ook deze vrome stichtingen zijn van haar bestaan niet verzekerd; boven allen heeft St. Gallen er reeds begeerige blikken heen gewend. — Zwitserland levert in onze dagen een schrikkelijk voorbeeld van goddeloosheid; maar ook het ondervindt, dat kerkroof geen rijkdom of zegen, maar slechts vloek aanbrengt. 't Is van geloovig en zedelijk, gelijk het vroeger was, ongeloovig en zedeloos geworden. De radikalen hebben het reeds zoo ver gebragt, dat er aan de Christelijke hoogeschool te Bern zeven Joden als professoren het leergestoelte hebben ingenomen, om de jeugdige Zwitsers voor de toekomstige maatschappij te vormen. Wie zich daarenboven van den staat des ongeloofs in Zwitserland wil overtuigen, hij zie het jongst verschenen werk van Prof. Döllinger, waarin het diepe verval van het godsdienstige naauwkeurig wordt aangewezen.

NEDERLANDSCHE BEWERKING VAN Dr. SCHUSTER'S „HANDBOEK VOOR DE BIJBELSCHE GESCHIEDENIS DES O. EN N. TESTAMENTS."

Met de meeste belangstelling hebben we den Prospectus gelezen eener vrije bewerking in onze taal van Dr. J. Schuster's *Handbuch zur Biblischen Geschichte des Alten und Neuen Testaments.* De titel van het oorspronkelijke voegt er bij, dat het handboek bestemd is voor het onderwijs in kerk en school, alsook tot eigen onderrigt. De eerste aflevering, met een aantal houtsneden versierd, ontving van den aartsbisschop van Freiburg eene allervleijendste aanbeveling, welke uitweidt in den lof zoowel van den schrijver als van zijn geschrift.

In den Prospectus der Nederlandsche uitgave geeft de welbekende Hageveldsche Professor J. C. H. Muré, behalve inlichting omtrent zijne onderneming, ook eene „proeve van bewerking", welke, gelijk te verwachten was, voortreffelijk geslaagd is. Wat er van wetenschappelijken aard in die proeve voorkomt, is met groote juistheid en klaarheid voorgesteld; waar eigenaardige eenvoudigheid en teederheid werden gevorderd, zooals in het laatste gedeelte der geschiedenis van Josef, is die toon uitnemend getroffen. De gegeven gedeelten bewijzen overvloedig, dat de geleerde bewerker voor de opgenomen taak alzins berekend is. Ook zal de uitgever, J. W. van Leeuwen te Leiden, blijkens de geleverde proeven, voor eene het werk waardige uitvoering zorg dragen.

Met alle overtuiging zeggen we het den bewerker na, dat Schuster's *Geschiedenis des Ouden en Nieuwen Testaments* „aan al de eischen, welke men onder godsdienstig, zedelijk en wetenschappelijk opzigt stellen mag, in allen deele voldoet. Het *verhaal* volgt zooveel mogelijk de onnavolgbare eenvoudigheid en levendigheid der H. Schrift zelve; de *verklaringen* en *uitleggingen* zijn overeenkomstig de uitspraken der H. Kerk, de leer der heilige Vaders en andere gezaghebbende kerkelijke schrijvers; van gevaar onder *zedelijk* opzigt bestaat zelfs niet de minste schijn; *toepassingen* der bijbelsche voorbeelden *op het leven* geven voedsel aan het hart, terwijl het verstand met heilige kennissen wordt ver-

rijkt." De opvatting van het geheel is diep Katholiek: "onze VERLOSSER JESUS CHRISTUS staat van den beginne af den lezer voor de oogen als het levend middelpunt der geheele Goddelijke Openbaring." 't Is een werk, geheel naar de behoefte en op de hoogte van onzen tijd: al die *wetenschappen* (archaeologie, astronomie, geologie, enz.), waaraan het oppervlakkig ongeloof zijne gewone opwerpingen tegen de gewijde geschiedenis ontleent, dienen hier tot schitterende bevestiging van de onfeilbare waarheid des Bijbels. Daarbij zal eene menigte grootere en kleinere *houtsnee-gravuren* zoowel het tooneel als de voorname feiten der bijbelsche geschiedenis toelichten.

Met den aartsbisschop van Freiburg beschouwen wij dit Handboek "als bij uitstek geschikt, om den kostbaren inhoud der H. Schrift op de zegenrijkste wijze in het bezit te brengen van het geheele Katholieke volk." Ook heeft de Nederlandsche bewerker, die door omzetting en toevoeging de geleidelijkheid en klaarheid nog veel bevorderen, en bepaaldelijk ook aan de behoefte hier te lande denken zal, bij voorraad reeds de volle goedkeuring en aanbeveling van Z. D. H. den bisschop van Haarlem ontvangen, wiens nadrukkelijke wensch het is, "dat dit werk algemeen worde verspreid."

't Is uit diezelfde belangstelling, om het groote nut, hetwelk wij in dit voortreffelijk boek zien, dat wij, tegen onze gewoonte, reeds bij het verschijnen van den Prospectus deze onderneming zoo uitvoerig aanprijzen.

"FEESTLIED AAN DE HH. XXVI GEKRUISTEN VAN JAPAN."

Van harte welkom heeten wij dit tijdig *Feestlied* [1]), door "P. v. d. P., *Pr.*", waarvan wij den *derden* druk voor ons hebben.

---

[1]) Te Leiden, bij J. W. van Leeuwen. — Met bisschoppelijke goedkeuring.

Ons Nederlandsche volk heeft, in gevolge vroegere betrekkingen met Japan, veel, gelijk bekend is, jegens den Gekruiste en zijn kruis goed te maken. De verheerlijking van den gekruisten Verlosser in zijne zes en twintig „ wederbeelden „, moge bij gelegenheid van dezer aanstaande heiligverklaring rijkelijk tot het verschuldigde eerherstel bijdragen. Weêrklinke allerwege dit eenvoudig, plegtig lied, 'twelk op verschillende, zeer bekende kerkelijke wijzen kan gezongen worden; of ook, het diene tot een gepast feestgebed, en werke met hetgeen er over die HH. XXVI Gekruisten reeds verschenen is, te zamen, om de geestdrift der Katholieken voor die zeldzame feestplegtigheid te verhoogen, en onzen geliefden H. Vader te meer door ons eenparig gebed te vertroosten.

GEWIJZIGDE KRUISWEG-OEFENING.

Pastoor van de Laar heeft zijnen Kruisweg bij wijze van litanie, door ons vroeger (Deel XXXVII, bl. 202 v.) aanbevolen, op nieuw, doch met eenige verandering en vermeerdering, uitgegeven [1]). Hij wenschte de geloovigen in het van hen gevraagde gebed voor den H. Vader behulpzaam te zijn. Deze kruisweg-oefening verschilt nu hierin van de vroeger door hem bewerkte, dat hij bij iedere Statie, behalve eene korte geschiedenis, „ een afzonderlijk gebed voor Z. H. den Paus „ gevoegd heeft, en wel „ onder aanroeping der H. Maagd Maria „. Het is alzoo eene allergeschiktste gebedsoefening in deze dagen van beproeving, waarin onze H. Vader zich bevindt; mogen velen er een ijverig gebruik van maken, en zegene God, verzuchten we met den schrijver, „ onder de voorspraak van Maria, onze vereenigde gebeden voor het zigtbaar Opperhoofd der H. Kerk. „

---

[1]) „ Haarlem, ter boekdrukkerij van het Sint Jakobs-Godshuis. 1862. „ Met kerkelijke goedkeuring.

„OVER DEN ST. PIETERS-PENNING."

Onder dezen titel is, „ten voordeele van den St. Pieters-Penning", bij Josué Witz te Arnhem een boekje verschenen, waarvan we de verspreiding, reeds om die reden, gaarne aanbevelen. Wat het bevat, duidt de verdere titel aan, welke aldus luidt: „Redevoering uitgesproken den 6 Augustus 1861 in de Eudoxiaansche basiliek van Sint Pieters-Banden (te Rome), ter gelegenheid der jaarlijksche feestelijkheid der Aartsbroederschap van den H. Petrus, door Mgr. Franciscus Nardi, Huisprelaat van Z. H. Paus Pius IX en Auditeur der H. Rota." Men zal er met veel belangstelling in lezen, wat er, ook opzigtens het tijdelijke, in vroegere eeuwen voor den opvolger van den H. Petrus gedaan is, en nu weder gedaan wordt, en aldus op den oorsprong komen der genoemde Aartsbroederschap. Wie de „Redevoering" reeds kent, zal gaarne om het groote doel tot de verspreiding er van bijdragen, en hiermede deelachtig worden „aan de Gebeden en Zegeningen die Z. H. Paus Pius IX dagelijks over allen uitstort, die het Liefdewerk van den St. Pieters-Penning, regtstreeks of zijdelings, door raad en daad, naar hun vermogen helpen bevorderen."

„CONCORDIA. TIJDSCHRIFT VOOR OPVOEDING EN ONDERWIJS."

Met een bijzonder genoegen zagen we het eerste nummer van genoemd kwartaalschrift verschijnen [1]). Eensgezindheid en vereeniging van krachten is voor onze Katholieke onderwijzers zeer wenschelijk; de meerdere ondervindingen of bekwaamheden van den eene ten nutte ook van anderen te doen strekken, kan niet

---

[1]) Te Rotterdam, bij N. J. Verhoeff. — 64 bl. gr. 8°. — „De prijs per jaargang is *f* 2.50, *franco per post.*"

anders dan hoogst weldadig werken voor wie onderwijzen zoowel als voor die onderwezen worden. *Concordia* heeft, naar den hoofdtitel, die eenparige zamenwerking ten doel; in het „voorwoord" licht de Redactie den oorsprong en gezegde strekking van het tijdschrift nader toe.

Wij prijzen in deze eerste aflevering den diepen godsdienstigen zin, den hoogen ernst, waarmede de leden der Redactie hunne taak als onderwijzers opvatten. Dit blijkt vooral uit het eerste opstel: „Het opvoedend Onderwijs is eene weldaad van groote waarde. Fragment uit eene voorlezing." — gelijk ook de echt *Katholieke* zin zich betuigt in het tweede artikel: „De middeneeuwen. Eene voorlezing." — aan welken geest evenzeer de andere kortere bijdragen van godsdienstigen aard beantwoorden.

Het geleverde zelf, voor zooverre het onder de beoordeeling van ons maandschrift valt, willen we in deze eerste aflevering niet streng nagaan; we bieden slechts eene en andere opmerking van verschillenden aard aan, waaruit de Redactie van „Concordia" welligt voor haren volgenden arbeid eenig voordeel kan trekken.

't Is zeker niet gemakkelijk, zich bij het ijverig voorstaan eener goede zaak voor alle overdrijving te hoeden, en toch is dit een eerste vereischte om ingang te vinden. Overdrijving niet enkel, maar volslagen onwaarheid vinden we bijv. in de bewering op bladz. 12: „Eene droevige ondervinding heeft bewaarheid dat Christenen, „dat Katholijken, minder, veel minder begrip van het verhevene „doel der opvoeding — van de edele roeping hunner lievelingen „hadden, dan de heidenen". Dit is, in ons oog, onder alle opzigten vlakaf valsch; hoe echter poogde men het gezegde te staven? Vooreerst met een woord van Juvenalis, die zijnen tijdgenooten met ernst en waardigheid toeriep: *Maxima debetur puero reverentia*": 'twelk hier vrij weêrgegeven is met: „Heilige eerbied is men den kinderlijken leeftijd verschuldigd"; — en ten tweede met deze vraag: „las men voor de school van den wijzen Solon niet: *Hier „nadere geen onzuivere* [?]!" En daarmede moet dan die vreeselijke aantijging tegen Christen en Katholiek voldongen heeten!

Onder de rubriek, „Biographiën" vindt men een vrij onvolledig stukje over „Gerard Groete of de Groot", (in een ander opstel (bl. 26) zeer verkeerdelijk de *H.* Gerardus Magnus betitteld,) het-

welk menige onnaauwkeurigheid bevat [1]); 't is, naar er onder staat, „*uit het Fransch*"; dit is reden genoeg, gelijk we wilden opmerken, om, als het ons land betreft, op zijne hoede te wezen; men denke slechts bijv. aan Dom Pitra, en zijne *Hollande catholique*.

Onder de rubriek „Geschiedenis" is de eerste vraag: „Hoe kan men de Bijbelsche geschiedenis het best verdeelen?" Het gegeven antwoord is rijk aan feilen en onnaauwkeurigheden, en daarin worden zoo maar op stelligen toon punten beslist, waarover geleerden van het vak nog het vóór en tegen beweren, en niet zonder deugdelijke gronden: punten ook, die veel verder strekking hebben, dan oningewijden vermoeden. Van het woord *Testament* bijv. wordt verklaard, dat het „eene benaming" is, „welke door eene niet geheel juiste vertaling van het Grieksche „woord voor verbond, verdrag ontstaan is." Zulk een afkeuren gaat wat al te ver! Met alle regt en naar den werkelijken hoofdzin vertaalde onze Roomsche vulgaat διαθήκη met *testamentum*, en behielden onze oude Roomsche vertalingen, gelijk de jongste van Prof. Beelen en Mr. Lipman, zoowel als Prof. Muré in den Prospectus zijner bewerking van Schuster's *Bijbelsche geschiedenis*, dat zelfde zeer juiste woord. 't Is hier de plaats niet om den diepen zin van het woord *Testament* aan te toonen; we zijn er verre af van te verlangen, dat onze schoolonderwijzers Grieksch en Latijn kennen; ook toont dit eerste nummer genoeg, dat de Redactie van *Concordia* geene bijzondere studie van die talen heeft gemaakt [2]); alleen wilden we in bedenking geven, of het voorzigtig is, omtrent zoodanige zaken op zulk een beslissenden toon te spreken. — Verder leest men: „de Epistelen (brieven) der Apostelen aan enkele gemeenten der opkomende Kerk"; maar Timotheus,

---

[1]) Bijv.: Gerard Groete was geen insteller eener *orde*; gaarne zagen we het bewijs, dat hij eene „*Congregatie* voor meisjes of vrouwen" heeft gevestigd. De *Broeders des gemeenen levens* bestaan voorlang niet meer te Wezel, en indien zij nog ergens bestaan, zullen ze op zijn hoogst den *naam* van Reguliere kanunniken met de onzen van vroeger eeuw gemeen hebben.

[2]) Men zie bijv. „*fratres* IN *vitae communis*"; het gebruik, dat er van „*abyssus abyssum invocat*" gemaakt is, enz.

Titus, Philemon, waren geene gemeenten. Verwonderlijk is wat volgt: „Alle (boeken van het N. T.) zijn in het Grieksch gesteld, „echter met oostersche wendingen en in oosterschen stijl, *zoodat* de „wijze van uitspraak van het Nieuwe Testament van het eigenlijke „Grieksch eenigzins verschilt." Wijl de schrijvers Is. en v. D. V. het antwoord voor eigen rekening geven, willen we naar hunne zegslieden niet vragen. Vooreerst: dat *alle* boeken van het N. T. in het Grieksch *gesteld* zijn, is niet derwijze uitgemaakt, dat men het zoo maar stoutweg verzekeren mag. Wij beslissen niets, maar merken eenvoudig aan, dat volgens zeer velen, Katholieken zoowel als Onkatholieken, het evangelie van den H. Matthaeus *oorspronkelijk* in het Hebreeuwsch geschreven is. Waarschijnlijk is er bedoeld, dat we thans al die boeken in het Grieksch bezitten; maar zoo is de opgave voor het O. T. onnaauwkeurig, omdat het niet uitsluitend in het Hebreeuwsch of het Chaldeeuwsch tot ons gekomen is, gelijk dan de zin wordt, maar wij eenige gedeelten alleen in het Grieksch hebben. Dit echter daargelaten: hoe hangt het zamen, dat „de wijze *van* uitspraak *van* het N. T. *van* het eigenlijke [?] Grieksch eenigzins verschilt", om die reden, dat men in het N. T. „oostersche wendingen en oosterschen stijl" aantreft? Moet men bijv. Da Costa's Nederlandsch anders *uitspreken*, omdat hij soms wat Oostersch is in wending en stijl?... De schrijvers hebben misschien willen zeggen: Het Grieksch van het N. T. heeft hier en ginds een Hebreeuwschen tint, hebreïseert, en verschilt eenigzins van het klassieke, of van het zuiver heidensche Grieksch. Doch ook zóó genomen, is het gezegde nog niet juist en de vraag van te veel gewigt, om ze hier ter loops te behandelen.

Eene derde aanmerking, welke voor ditmaal de laatste zij, hebben we op de ingeslopen feilen. Wij weten bij jarenlange ondervinding, hoe moeijelijk het is, bijzonder voor een tijdschrift, met verschillende schrijvers, aan drukfouten en vergissingen te ontkomen; we hebben zelven voor ons werk eene lijst van door ons opgeteekende verbeteringen ten onzen laste; met den Latijnschen dichter vragen en geven we ten dezen gaarne verschooning. Niettemin is het hoogst nuttig, dat vooral een tijdschrift voor *onderwijzers*, hetwelk om de drie maanden vier vellen druks zal geven, alle zorg aanwendt, om zich voor herhaalde misstellingen te hoeden. In dit nummer

zijn er nog al enkele, bijv. tegen de geslachten: *keten* mannelijk voor vrouwelijk; *rei* vrouwelijk voor mannelijk, terwijl het daar (bl. 57) niet *rei*, koor, maar *rij* (vr.), *reeks* moest wezen; *verstrant* vrouwelijk voor mannelijk; bl. 30: *de* voor *den* hartstogt; bl. 13 *hunnen* voor „haren loop". Bladz. 12 heeft men: „dien schat, welke (voor: welken) de Algoede hun toevertrouwde"; elders: *abtdij* voor abdij, enz.

Op den eigenlijken stijl willen we voor alsnog niet komen; doch overbodig is het welligt niet, in 't algemeen te herinneren, dat eene voorlezing niet den preektoon mag aanslaan, noch afdalen tot huiselijke „klaagtoontjes" en „traantjes".

De geachte Redactie van *Concordia* zie in deze opmerkingen een bewijs onzer levendige belangstelling. Hare eerste aflevering geeft blijken van voortreffelijke krachten, waarover zij te beschikken heeft. Ruste de zegen van boven op hare zeker moeijelijke, maar heilrijke en veel belovende onderneming!

POELHEKKE'S „VALERIANUS."

De Deventersche dichter J. Poelhekke, wegens zijne poëzij vol eenvoud en gevoel bij onze Katholieken gunstig bekend, heeft dezer dagen zijne krachten beproefd aan een „historisch drama", dat, hoewel aanvankelijk „niet voor de pers bestemd", onlangs bij J. T. Sommer te Almelo verschenen is. De herhaalde opmerking, dat het, behalve door opvoering, „ook enkel als leesstof" .... „een weinig tot nut en uitspanning zou kunnen bijdragen," .... „heeft tot de uitgave doen besluiten."

We hebben geene meening, om dit *in proza* geschreven stuk, hetwelk zich in vijf bedrijven voortbeweegt, als dramatiesch kunstprodukt te beoordeelen; wij houden ons voor dit oogenblik geheel en al buiten dat gebied; maar zóó dan verklaren we gaarne, dat „Valerianus" eene zeer stichtelijke „leesstof" is, welke edelmoedige gevoelens wekt. De personen: Valerianus, de verloofde van

Caecilia, met de zijnen en wie met hem van vriend of vijand, van Christen of heiden, van verre of van nabij, in aanraking komen, hebben daarbij, zoowel als de omstandigheden, waarin die reeks van gesprekken gevoerd wordt, het begin namelijk der derde eeuw, een tijd van vervolging der Kerk, eene bijzondere aantrekkelijkheid en toepasselijkheid ook voor onze dagen. Toon en stijl blijven zich, ook bij verheffing en daling, slechts op eene enkele uitzondering na, altoos gelijk, zijn eenvoudig en over 't geheel waardig; eene zeldzame verdienste, en waaraan zich deze en gene schrijver, ook van drama's, ten onzent en elders we spiegelen mag.

De heer Poelhekke gewaagt van den bijval, dien *The hidden Gem*, *Het verborgen Juweel* of Edelgesteente, van Z. Em. den kardinaal Wiseman [1]), gevonden heeft: we vertrouwen, dat ons Katholiek publiek bij het lezen van zijn „Valerianus" een veredelend genoegen zal smaken.

SPROKKELINGEN.

ONGELOOF ONDER DE PREDIKANTEN. — De groote grondslag van ons geloof in Christus en zijne leer, het feit zijner verrijzenis, wordt niet bedektelijk meer, maar openlijk en duidelijk door een aantal Protestantsche predikanten geloochend. Men hoore de ver-

---

[1]) Met toestemming van den kardinaal is dat drama (in twee bedrijven) het vorige jaar in het Nederlandsch vertaald, en onder den titel van: *De verborgen Diamant*, in een zeer net uiterlijk, bij den uitgever J. Beerendonk te Amsterdam verschenen. — 't Zij ons vergund, naar aanleiding van den naam dien we daar schreven, te melden, dat bij denzelfden uitgever in hetzelfde jaar (1861) het licht zag eene „*Novene ter eere van de Onbevlekte Ontvangenis der Allerheiligste Maagd Maria.* — Naar het Fransch van P. Denis, *S. J.*, vermeerderd met eenige gezangen van A. Frentrop, *S. J.*"; — een kompres gedrukt boekje, dat in een beknopt bestek, veel stichtends bevat.

klaring van A. T. Reitsma, in het tijdschrift *Waarheid in Liefde*, bladz. 83: „Nu verheft de moderne theologie in onze dagen haar „stem en verkondigt in populaire geschriften en op den kansel, „in den boezem, in het hart der gemeente, dat de opstanding van „Jezus geen historisch feit, maar een onhistorisch verdichtsel „is." Wie deze woorden, één voor één, aandachtig nagaat, moet er uit besluiten, dat het ongeloof onder de predikanten in Nederland tot eene schrikbarende hoogte gestegen is. Wel beklagelijke gemeente, die zulke voorgangers heeft!

GEESTELIJKE STAATSBEAMBTEN IN ENGELAND. — Volgens een statistiek overzigt zijn er in Engeland niet minder dan 1357 Anglikaansche geestelijken, die eenige wereldlijke staatsbetrekking vervullen. Daarover hoort men niemand klagen. In den *Kerkelijken* Staat, waar een PAUS soeverein is, waren er in den laatsten tijd, met het verraderlijk ontroofde gedeelte er nog bij, op 6000 beambten -- zoo men het ruim neemt en de gemengde betrekkingen medetelt, omstreeks 400, strikt genomen, geen 150 geestelijken, die zuiver-wereldlijke ambten bekleedden; — hierover jammert men om het luidst, terwijl men van Engeland zwijgt! Men begrijpt waarom: maar is dat eerlijk?

BERIGT.

Het opstel: *De drie gekruiste Jesuïeten van Japan*, enz. zal om de bezitters der overdrukken van: *De drie en twintig gekruiste Minderbroeders van Japan*, ook afzonderlijk verkrijgbaar gesteld worden. Wijl echter de eerste oplage, naar 't zich laat aanzien, spoedig geplaatst zal zijn, zullen vervolgens beide boekjes bij elkander gevoegd verschijnen. Bij getallen genomen, zullen onze uitgevers ze gaarne, ter verspreiding, tegen geringen prijs afleveren.

HOOGST NATUURLIJKE OORSPRONG

VAN

'S PAUSEN TIJDELIJKE MAGT.

Wat heeft het natuurlijkst bestaan?

1. Hetgeen een duister en klein begin heeft; want de natuur verbergt overal het begin en werkt bijzonder van voren af aan.

Zoo ontkiemt de plant slechts in het duister.

2. Hetgeen zachtkens voortgaand en zonder dat een bepaald punt van overgang is aan te wijzen, komt tot zijne volmaking; want de natuur *groeit*, is niet geweldig en laat iedere oorzaak, hoe gering, voortwerken. Zoo wordt de plant onmerkbaar een boom.

3. Wat duurt, wat tot zijne volkomenheid geraakt, zoo ordelijk, redelijk en met de wetten der dingen overeenkomend, dat men zegt: het kon niet anders, het is noodzakelijk; want de ware natuur is redelijk, is intelligibel, is werk van God, en schaduwt zijne eenheid af. Nadat

de plant eenmaal boom is geworden, vindt men ontallijke oorzaken, die haar gemaakt hebben wat zij is.

Al wat wij daar gezegd hebben zouden we met dieper gronden kunnen staven, en het door honderd vergelijkingen toelichten; want wat waar is geldt overal. Het is uit dien hoofde zoo duidelijk als eene intuïtie, en behoeft geene bewijzen meer.

Maar dewijl het overal geldt, zoo geldt het ook in de zedelijke orde. Die staatsmagt wordt het regtvaardigst bezeten, die onmerkbaar is begonnen, die zoo langzaam is voortgegaan, dat men niet bepaald kan aanwijzen, wanneer zij eigenlijk onafhankelijk is geworden, en die, na eenmaal gevestigd te zijn, zich uit de menigvuldigste oorzaken laat begrijpen.

Eene magt, op die wijze gegroeid en in 't leven gekomen, moet wel voortgebragt zijn door de voltooide regtvaardigheid, dat is, door de liefde. Want de liefde is het meest *levende*, is het eigenlijk beginsel van vooruitgang en ontwikkeling, niet de regtvaardigheid, wijl deze slechts regelt en behoudt.

Daarmede hebben we in 't abstrakte de geschiedenis gegeven van den Pauselijken staat.

1. Het begin van die magt ligt in het duister en het is even vergeefsch als onnoozel er naar te zoeken. Niet als zij begint, is zij zigtbaar, maar als ze reeds lang begonnen is en bestaat.

2. Aanhoudend groeit die tijdelijke magt. Weldra ziet men, dat de Pausen rijk zijn en staag meer door geheel Italië verspreide goederen verkrijgen, terwijl zij van de Romeinsche keizers, als alle bisschoppen, eene tijdelijke jurisdictie ontvangen hebbende, tevens meer en meer aangezocht worden van dat tijdelijk gezag gebruik te maken.

Maar wanneer, op wat bepaald tijdstip is de Paus tijdelijk soeverein geworden? Dat weet niemand te zeggen, en het is vergeefs er naar te zoeken. Hasse, in zijne door het Teyler's genootschap bekroonde verhandeling, is volstrekt niet op de hoogte van zulk eene zaak, en bewijst zeer dikwijls die legitimiteit des Pausen die hij bestrijdt. Dat er geen document gevonden wordt, waarin iemand den Paus vorst *maakt*, is juist het grootste bewijs zijner legitimiteit.

3. Maar vraagt men nu naar de oorzaken van die tijdelijke magt, dan zijn er honderd aan te wijzen.

't Is de verwijdering der keizers naar Constantinopel en Milaan; 't is verleende hulp aan noodlijdenden; 't is redding van Rome bij de invallen der barbaren (in 568); 't is de trouw aan de Grieksche keizers, zoodat de Pausen gezag verkregen, juist door het gezag der verwijderde en meest nietswaardige monarchen te eerbiedigen. (Het gebeurde onder Leo den Isauriër is daarvan een sprekend voorbeeld.) 't Is de bescherming van Rome bij de instrooming der Longobarden; de daarop verkregen hulp van Pepijn, die, blijkens de schrijvers van dien tijd, den Paus niet gaf, maar hem zijne bezittingen terugschonk; de erfmaking van de markgravin Mathilde. Zoo ging het voort, en niets is begrijpelijker, niets meer zigtbaar in de geschiedenis dan de oorzaken, waardoor de Paus vorst werd.

En nu al die oorzaken, wat zijn ze?

Zoo vele werkingen der liefde: schenking, dienstbewijs, verleende en gevraagde hulp; ontvangen bescherming, in 't kort, die kracht en die zwakheid tevens, die men alleen in de liefde vindt; 't is een politiek vaderschap in den volsten zin des woords.

Uit een bloot wijsgeerig standpunt beschouwd, vertoont zich 's Pausen tijdelijke magt als een noodzakelijk gevolg

van de wetten der maatschappij en der geschiedenis [1]), en men behoeft niet Katholiek te zijn, maar eenige kennis van zaken te hebben, om alle geschriften tegen de legitimiteit van 's Pausen gezag weg te werpen als onwaardig

---

1) Genoemde Hasse is zeer kwaadaardig, Volgens hem handhaven zich de Pausen in hun *onregtvaardig* bezit tegen beter weten aan. *Auch diese Entschuldigung mit allgemeiner Blindheit oder allgemeinen Mangel an Einsicht in jene Unrechtmäszigheit läszt sich nicht aufbringen.* S. 96. Mogelijk is voor zijne verdraaijingen, ontkenningen en ongerijmde beweringen nog eenige verschooning te vinden in zijn *„Mangel an Einsicht"*. Hij vindt 's Pausen gezag *a priori* illegitiem. Waarom? Omdat zij niet uit den aard van 't geestelijk gezag voortspruit. Geestelijke en tijdelijke magt zijn vreemdsoortig (*fremdartig*). Zij kunnen dus slechts door toeval verbonden worden. S. 40 en 84. Eilieve! zou de vereeniging van ziel en ligchaam slechts toevallig, niet natuurlijk, en de mythe van Plato historie zijn? Intusschen geven wij toe, dat 's Pausen tijdelijke magt toevallig is, echter in dien zin als vrijheid en toeval aan algemeene wetten ondergeschikt zijn en iedere zaak haren *aard* door vrijheid of toeval ontwikkelt.

„De geestelijke magt en de tijdelijke zijn zoo *fremdartig*, dat „zij niet kunnen vereenigd worden; tijdelijke magt is *lijnregt strijdig* „met geestelijke." S. 84.

Een Protestant erkent het bestaan van *geestelijke magt*!! En waar moet het heen als die magten lijnregt (*schnurstracks*) strijdig zijn? Er zou niet alleen uit volgen, dat de Kerk geene tijdelijke goederen mag bezitten, maar dat tijdelijke magt en bezit kwaad is. Inderdaad het communisme ligt op den grond van het Protestantisme, 'twelk het stof boos vond en 's menschen *wil*, dat is, den eigenlijken *bezitter*, ontkende. Waarom mag de Kerk niet bezitten? waarom dat bezit niet zoo groot zijn, dat het onafhankelijk of vorstelijk is? Omdat, zegt Hasse, het doel van geestelijke en tijdelijke magt *strijdig* is. Abuis! Het is niet *strijdig*, maar *verscheiden*; en het verscheidene kan vereend worden, óf in eene *algemeene gedachte*, als de *species* in 't *genus*, óf in *werkelijkheid*, wanneer het mindere aan het meerdere wordt ondergeschikt gemaakt: het tijdelijke aan het geestelijke, het ligchaam aan de ziel, enz. enz. enz. Zoo bestaat de geheele wereld, en het *middel* is uit zijn aard *verscheiden* van de *oorzaak* die het gebruikt. Wat is onnatuurlijk? Als de tijdelijke magt den baas speelt in de Kerk, zooals dat overal in 't Protestantisme gebeurt.

kinderwerk. Wat is gezag? Het is in de zedelijke orde datgene wat men in de orde, afgetrokken beschouwd, oorzaak noemt; het is meerdere magt, die veroorzaakt, die beschermt en behoudt, en die, omdat men haar noodig heeft en bemint, erkend, gehuldigd en gehoorzaamd wordt. Zoo ontegensprekelijk als de orde begint en staat door *oorzaak*, zoo gewis begint en staat eene orde van menschen, dat is eene maatschappij, door *gezag*. Welke nu is de hoogste magt en meerderheid, die in de wereld bestaan kan? Eene godsdienstige. Of die magt waar of valsch is, doet niet ter zake; het is slechts de vraag, of zij uitgeoefend, geloofd en erkend wordt. Gebeurt dat, *dan heeft die magt invloed, en wordt rijk in dezelfde mate als zij, waar of onwaar, hooger geldt, als men aan haar meer verschuldigd meent te zijn, en haar meer meent te behoeven.* De oudheid toont ons eene menigte priesterstaten, en in Indië schijnen oorspronkelijk niet dan priesterstaten te zijn geweest. Het kon niet anders. Het godsdienstig gezag was de *groote oorzaak*; en die bewijzen wil, dat deze priesterkoningen slechts onregtmatige overweldigers waren, bewijst slechts zijn groot onverstand. Zoo waren de Joden hetgeen zij waren niet door hunne koningen, maar door godsdienstig gezag; en gelijk zij oorspronkelijk door dat gezag volksbestaan verkregen, konden zij, na hunne onafhankelijkheid eenmaal verloren te hebben, deze *uit den aard der zaak* niet terugkrijgen en behouden dan door *gunst* (van Cyrus), en haar slechts door *priestervorsten* herstellen en bewaren.

De magt der Hasmoneërs was daarom hoogst legitiem.

Nu vragen we, of ooit grooter godsdienstige magt en gezag is erkend geworden, dan hetgeen de Katholieken aan het Hoofd hunner Kerk steeds hebben toegeschreven

en nog toeschrijven? Dat Hoofd is de Godmensch, van wien Petrus en zijne opvolgers de stedehouders zijn, die onfeilbare waarheid verkondigen, die alom priesters zenden met de ontzettende magt bekleed, van niet alleen die waarheid te prediken, maar daarbij aan den mensch door de sakramenten een hooger leven te schenken, de zonden te vergeven, en hem wonderbaar te vereenigen met God.

Wat moet er nu gebeuren? Wij vragen dit niet aan 't geloof, maar aan 't gezond verstand. Die Kerk moet zoo rijk worden als er nooit eene is geweest, moet door de geheele wereld heen bezittingen erlangen, zoodat hare hooge bedienaren politiek gezag en, in eenigzins gunstige omstandigheden, over geestelijke vorstendommen gebied verkrijgen. Bijzonder moet dat in het middelpunt van die ontzettende historie gebeuren, en de veronderstelling: dat, bij uitbreiding van het Katholiek geloof, er een Petrus op de wereld is, die geen vorst wordt en blijft, is de onverstandigste aller veronderstellingen.

Te beweren, dat de Kerkelijke staat voor den buit der onregtvaardigheid te houden zij, is een dier armzaligheden, welke men aan de eenvoudige Protestanten vergeven kan; zij hebben het zoo gehoord en geleerd: hoe zullen zij anders spreken? Maar dat een geleerde, wetende, wat de Katholieken van hunne priesters gelooven, met de geschiedenis voor zich, waarin hij de politieke magt, overal door den geestelijken stand verkregen, en dan hier dan daar geestelijke vorstendommen verrijzen ziet; dat zulk een geleerde eene verhandeling schrijft, om eene dergelijke onregtvaardigheid te bewijzen, en er ja, een geleerd genootschap bestaat, om zulk eene verhandeling te bekroonen! waarlijk als dat geen oneerlijkheid, geen boos opzet is, dan toch is het eene stompzinnigheid en verblinding, die in een man van meer

wetenschap niet mogelijk is, indien hij niet, als Goliath, een steen tegen zijn voorhoofd heeft gekregen.

Om te erkennen, waardoor de Paus Vorst is, behoeft men slechts een blik te werpen op zijn tegenwoordigen toestand. Waardoor behoudt hij zijne tijdelijke magt? Daardoor, dat hij Paus is, en als zoodanig door de Katholieken wordt aangezien. De tusschenkomst, hetzij van Spanje, Napels, België, Frankrijk, Oostenrijk, is gevolg, niet meer dan gevolg. Wil men den Paus dat vorstelijk kerkgoed doen verliezen, dan is het daartoe niet genoeg, om, gelijk een ander, door den *Evangelical Alliance* bekroond geschrift voorstelt, Rome te protestantiseren; het ware geenszins genoeg: het Katholiek geloof moet uitgeroeid, of zoo aanhoudend en zoo vreeselijk onderdrukt worden, dat het zijne eigenaardige gevolgen niet kan voortbrengen. Er is uit dien hoofde geen tijdelijk gezag in de wereld, dat zich zoo, niet bloot in het verledene, maar ieder oogenblik legitimeert als dat des Pausen. De Katholieke volken willen het, en de vorsten met hen, hetzij Protestantsch, hetzij Katholiek, zoo zij slechts wijs genoeg zijn, om de behoefte der eeuw te begrijpen. Zoo wordt de Kerkelijke staat door den geest, door de overtuiging, hoedanig ook, door den algemeenen wil der historie gedragen; en die legitimiteit is zoo groot, dat, bestond zij niet, geen mensch tot hare uitvinding zoude in staat zijn.

Plaatsen wij ons niet meer op een wijsgeerig, maar op het Katholieke standpunt; eerst dan wordt de zaak ons klaar, wordt dat bezit ons heilig en hoogst dierbaar, begrijpen wij waarom dat begin zoo duister, waarom die overgang zoo onmerkbaar, waarom die duur zoo groot is, waarom die oorzaken zoo menigvuldig en

toch hier in ééne oorzaak zaâmgevat zijn; met een woord: waarom de orde der goede natuur zich hier zoo geheel nadrukkelijk vertoont. 't Is de goddelijke werking, welke die natuur niet schaadt, haar niet onderdrukt of vernietigt, maar verheft, en in hare orde te meer gelden doet: 't is God, 't is God mensch geworden, daarom waarlijk in de historie opgetreden, en eene historie voortbrengend, die aan zijn goddelijk en menschelijk wezen beantwoordt; 't is Hij, dien men de oneindige bemiddeling in God zelven noemen kan, die Middelaar geworden is bij uitstek, en daarom orde (want alle orde is bemiddeling [1]) wil en voortbrengt. 't Is zijn Geest, de Liefde, door Hem gezonden, die voor zijne Kerk zulk een middel schept, onderhoudt, mogelijk zal toelaten het te ontrooven, maar het nimmer zal verwerpen.

De grond is deze: *dat het bovennatuurlijke slechts het booze onderdrukt, niet het natuurlijke, maar dit beschermt, behoudt en verheft.* Gelijk Christus goddelijk en natuurlijk is, zoo is het geloof, zoo de geheele godsdienst of Kerk, *goddelijk en natuurlijk*, en knoopt zich verder overal aan de natuur aan, om de middelen, die deze aanbiedt, ter heiliging des menschdoms te doen dienen. Wetenschap, kunst, bezit en tijdelijke magt zijn voor de Kerk slechts *middelen*, niet meer dan middelen, geen *doel.* Maar dat haar die middelen toevloeijen zooveel zij ze noodig heeft, en gedijen onder hare hand, is vervulling van het woord haars Stichters, dat deze dingen zullen worden toegeworpen aan degenen die op de eerste plaats het rijk Gods zoeken. En deze uitkomst, ofschoon plaats hebbende

---

[1]) Bemiddeling is niets anders dan orde, in haren levenden voortgang en ontwikkeling beschouwd.

door Christus' positieven wil en Persoonlijk bestier, ligt niettemin in den aard zelven der orde door Hem gesticht.

Zoo was het dan zich ontwikkelende orde of bemiddeling, dat de Kerk goederen verkreeg, dat de geloovigen hunne bezittingen bragten aan de voeten der apostelen, dat deze goederen zich vermeerderden, inzonderheid dáár, waar de eeuwige Petrus, de hoeder der geheele kudde, gezeten was; dat ze dáár, in naam van Christus en zijne Kerk, door hem bestierd, *groeiden* tot eene staatsmagt, welke tot middel konde strekken ter uitoefening van zijn onafhankelijk geestelijk gezag; en indien nu de vorming van een staat nergens met zooveel natuurlijkheid is toegegaan, dan is zulks, omdat zij nergens anders zoo natuurlijk kan toegaan, dewijl dáár de orde der natuur, te midden en in weerwil der menschelijke hartstogten, door hoogere kracht gedragen en beschermd, haren loop van 't begin af konde voortzetten, en eene onsterfelijkheid verkrijgen, die haar niet meer eigen was [1]). - - -

---

1) We hebben gemeend, dat dit opstel, ofschoon door den (thans ontslapen) schrijver in der tijd niet afgewerkt, ook in zijne onvolledigheid onzen lezers welkom zoude wezen.

„ONDERZOEK

NAAR DE OORZAKEN DER NEDERLANDSCHE OMWENTELING IN DE XVIe EEUW, DOOR

M. KOCH.

UIT HET HOOGDUITSCH OVERGEZET DOOR

DR. W. J. F. NUIJENS."

Koch's „*Untersuchungen über die Empörung der Niederlande*" hebben we reeds bij de eerste verschijning, ruim twee jaar geleden, een belangrijk werk geacht. Het gold een hoogst merkwaardig tijdvak onzer geschiedenis, een tijdvak, waaraan niet slechts onze landgenooten, maar ook vermaarde buitenlandsche schrijvers altoos bijzondere aandacht en studie gewijd hebben; gebeurtenissen daarenboven, van wier zeer verwikkelde toedragt eene onpartijdige en tevens voor de wetenschap voldoende oplossing algemeen verlangd, menigwerf beproefd en tot nog toe niet geleverd was. De schrijver, door anderen geschiedkundigen arbeid, met dit tijdvak reeds nader bekend geworden, had, gelijk bleek, zijne taak niet ondernomen, zonder oordeelkundige vergelijking van de beste werken en geloofwaardigste oorkonden, die tot eene grondige behandeling van zijn onderwerp te raadplegen waren; als Duitsch geleerde was zijn onderzoek vrijer en zelfstandiger, naarmate hem daarbij minder nationale vooroordeelen in den weg stonden, om vroegere schrijvers, ook en vooral de Nederlandsche, naar juiste waarde te schatten, en zoowel de ware toedragt, als den eigenlijken aard der voorkomende gebeurtenissen te begrijpen. Boven-

dien, wijl hij Protestant en met blijkbare geestdrift voor de handhaving van regt en waarheid vervuld is, moeten wij zijn arbeid des te hooger achten, waar hij met den vinger aanwijst, hoe de partijzucht van zijne geloofsgenooten zich in het omwentelings-tijdvak aan de Katholieken, en schier drie eeuwen lang aan de geschiedenis vergrepen heeft. Uit dien hoofde vernamen we, ook daar waar een strikt betoog ontbreekt, nog met belangstelling zijn scherpzinnig, zaakkundig en helder uitgesproken oordeel over de personen, wier ophemeling of verguizing, naar zijne, en, zooals we verhopen mogen, ook eerlang naar algemeene overtuiging, het bedrijf is geweest van bovengenoemde en soortgelijke partijzucht. Dáaruit en zelfs uit de verontwaardiging, die hem niet zelden bezielt, hebben we op nieuw bevestigd gevonden, welken indruk iemand, van een onzijdig standpunt uitgaande, iemand van zijne regtschapenheid, al ware het ook van mindere kennis, ontwaren moet, wanneer hij, zelfs bij minder geduldige studie dan Koch zich getroost heeft, zijne aandacht vestigt op *dit* gedeelte onzer historie. Nogtans de uitgebreider kennis en het omvattender onderzoek van Koch zijn geenszins overbodig geweest, omdat hij daardoor zijn eigen oordeel des te steviger heeft kunnen gronden, en vooral omdat hij met te beteren uitslag die hooggevierde mannen heeft kunnen beschamen, die in onze dagen oud en nieuw tot hetzelfde doel als hunne voorgangers misbruikt hebben, om de zich meer en meer verradende onwaarheid, in minder bekende maskers en ontzagwekkende hulsels te versteken, en voor geschiedenis op te dringen. Om die soort van kunstgrepen o. a. bij een Motley te kunnen aanwijzen, werd een geoefend oog en meer dan gewone inspanning vereischt, zoodat

Koch zich des te verdienstelijker heeft gemaakt, wijl men uit zijn werk genoegzaam kan besluiten, wat er, ondanks het gepronk met aanhalingen, uit honderderlei boeken getogen, van de goede trouw dezer Noord-Amerikaansche vermaardheid wel te denken is. Ook om de wijze van behandeling moeten we aan het werk van Koch onze goedkeuring hechten. De ontwikkeling der oorzaken, waaraan hij de omwenteling toeschrijft, verbindt hij doorgaans zeer geleidelijk met de chronologische volgorde der feiten, zonder den lezer, althans hinderlijke, sprongen achter- of voorwaarts te doen nemen; en zonder in te veel bijzonderheden af te dalen, bepaalt hij zich geenszins tot dorre overzigten, hij verhaalt genoeg, om zijne beginselen in de feiten te zien leven; hij redeneert genoeg, om de gebeurtenissen, naar zijne opvatting, zaam te vatten en te begrijpen.

Door de veelzijdige waarde van Koch's „*Untersuchungen*" te erkennen, hebben we te gelijk eenige vermoedelijke redenen nitgedrukt, waarom er tot nog toe in Nederland bijna geene vermelding, en zeker geene toejuiching aan ten deel viel; maar ook hebben we daardoor des te grooter hulde willen brengen aan den buitendien reeds zoo verdienstelijken heer Dr. W. J. F. Nuijens, die het Duitsche werk met aanteekeningen in onze taal heeft uitgegeven [1]), en zich (we vereenigen ons hier met *de Tijd, N.-H. C.* N°. 4485) aldus weder ontegensprekelijke regten heeft verworven op de dankbaarheid van allen, wien de zaak der waarheid en de handhaving van het Katholieke zelfbewustzijn ter harte gaat.

---

1) Te Amsterdam, bij C. L. van Langenhuysen. 1862.

Onze bedoeling is evenwel niet geweest, het boek zonder eenig voorbehoud aan te prijzen; het zal niet bevreemden, dat in een werk van dien aard gebreken en feilen worden aangetroffen, die we niet, zonder eenzijdig te wezen, stilzwijgend kunnen voorbijgaan; integendeel, door er vrijmoedig van te spreken, denken we, ten slotte, onze lofspraak eer te versterken dan te verzwakken.

In de eerste plaats heeft Koch, naar onze meening, den inwendigen toestand van het land, vóór het begin der revolutie, veel rustiger ondersteld, dan inderdaad het geval was; er is méér wrijving en gisting, zoowel op staatkundig als op godsdienstig terrein voorafgegaan, en, bij al de kracht, waarmeê de in Koch behandelde oorzaken hebben te zamengewerkt, zouden we in *zijne* voorstelling, welke in dit opzigt niet afdoende bewezen is, niet kunnen verklaren, hoe in een betrekkelijk vrij korten tijd een zoo geweldige ommekeer in Staat en Kerk heeft plaats gegrepen.

Van meer gewigt is het te wijzen op Koch's verkeerde begrippen, over de „theorie der blinde wedervergelding", den invloed der theologie en philosophie op de regtspleging [1]), over de middeneeuwen, de ware verhouding

---

1) Hiertoe behoort het valsche beweren, dat de vorsten der middeneeuwen de aanranding der godsdienst met „wreedaardige strafbepalingen" vervolgden, omdat zij meenden „aan de beleedigde „Godheid een zoenoffer te moeten brengen van menschenbloed" (bl. 102). Zoo ook, dat in die tijden bij de strafwetgeving (in 't algemeen) „het menschenleven spoediger werd opgeofferd, omdat „men het toen nog niet zoo hoogschatte als thans" (Ald.). Integendeel, juist door den „invloed der theologie" lag er in de wetgeving een veel dieper bewustzijn uitgedrukt van 's menschen waarde, van de heiligheid zijner regten op eigendom, eer en leven, van de ware belangen en pligten eener Christelijke maatschappij.

tusschen Kerk en Staat, de inquisitie en dergelijke [1]); het zijn van die punten, welke meer of min van nabij of de leer, of den geest, of de eer der Kerk, of hooge beginselen van maatschappelijke zedelijkheid raken, en dus niet op onverschillig welke wijze mogen besproken worden.

De heer Nuijens heeft wel in de aanteekeningen zich tegen sommige dier begrippen aangekant, maar we achten het noodzakelijk, dat bij eene volgende uitgaaf dergelijke teregtwijzingen veel menigvuldiger, en telkens aan den voet der bladzijden, waarop zij betrekking hebben, te lezen zijn.

In de derde plaats laat Koch (zooals ook door den vertaler in de Voorrede en bl. 239 is opgemerkt) zich al te veel beheerschen door de verontwaardiging, die bij hem anders teregt om de vergoding van Oranje is te weeg gebragt; meestal zegt en bewijst hij over den Zwijger treurige waarheden, maar somtijds ook, vooral wanneer er minder over feiten spraak is dan van bedoeling en beweegredenen, vervalt hij al te spoedig tot eene bepaalde en heftige beschuldiging. Hij heeft met blijkbaar vooroordeel tegen den Prins gelezen en geschreven; dááraan ongetwijfeld zijn sommige hartstogtelijke uitdruk-

---

Indien men den *misdadiger*, die zich daar tegen vergrijpt, door den invloed eener gewaande „filozofie", tegenwoordig „hooger schat" dan in de middeneeuwen, het komt, omdat men toen levendiger besef had van het booze der *misdaad*.

1) We stemmen dus in met eenige bedenkingen, voorkomende in de *Kerkel. Courant*, N°. 275; maar deelen o. a. geenszins de meening van den geachten schrijver, dat Koch in de volgende woorden: „Aan de zuiverheid van Oranje's bedoelingen kan men „ons onmogelijk geloof doen hechten, zoo lang wij de oogen niet „toedrukken en ons aan een blind autoriteitsgeloof onderwerpen", onder „bedekte termen een uitval tegen Gods Kerk heeft gerigt."

kingen te wijten, en vooral de twee grove misslagen, die hij op bl. 135 en 150 begaan heeft. Op de eerstgenoemde plaats wil hij uit de eigen woorden van Oranjes *Apologie* afleiden, dat deze het afbreken van kerken, altaren, enz. zou hebben toegestemd, als de Hervormde *predikanten* daartoe bevel gaven, en verwijt den Prins tevens de onopregtheid van diens voorgeven, dat hij zich van de predikanten de wet zou hebben laten voorschrijven. En waarop steunt die tweevoudige aanklagt? Enkel op eene verkeerde, zeer eigendunkelijke opvatting van het woord *Supérieurs*, hetgeen, zooals de vertaler aanwijst, en uit den Hollandschen tekst der *Apologie* ten overvloede blijken kan, daar niets anders beteekent, dan de plaatselijke overheden (Magistraeten).

Wijl Koch den Franschen tekst er heeft bijgevoegd, mogen we hem van opzettelijk bedrog hier niet verdacht houden. Maar, wij erkennen het, grootere moeite, om aan zijne eerlijkheid te blijven gelooven, hebben we aanvankelijk ondervonden bij de lezing van bl. 150. „Ofschoon ik niet gelooven kan, zegt hij aldaar, dat, „na alles wat hier is aangevoerd, nog iemand Oranje's „gedrag uit het gezigtspunt van verdraagzaamheid be„schouwt, wil ik toch uit de woorden van den prins zelven „bewijzen, niet alleen dat deze edele drijfveren (van „godsdienstige verdraagzaamheid) hem *niet* in beweging „*bragten*, maar dat zij hem *niet* in beweging *konden* „brengen. In een gesprek met graaf Egmond [1]) liet de „prins zich de uitdrukking ontvallen, *dat de sekten-aan„hangers voor langen tijd het voornemen hadden opgevat, „om niet slechts de kerken te verwoesten, zooals zij inder-*

1) Het was *niet* Egmond, maar d'Assonleville.

„*daad deden, maar ook om een algemeenen priestermoord,*
„*zoowel van de seculiere geestelijken als van de monniken*
„*en allen, die tot de kerk behoorden* [1]*, aan te rigten;*
„*de dag na Paschen was tot de uitvoering van dit plan*
„*bepaald.* De schrijver is in staat, om voor deze getuigenis
„bewijzen te leveren [2]. Is het mogelijk, nog te pleiten
„voor het dulden van een zoo vreeselijk hoog gestegen
„sektenfanatisme [3]? Het is derhalve bewezen dat de
„prins met de begunstiging der Hervormden andere plan-
„nen koesterde dan die welke ontspruiten uit de verdraag-
„zaamheid." — Welke beteekenis Koch aan dat gesprek van Oranje gehecht heeft, is alles behalve duidelijk. Wil hij het doen voorkomen, alsof de prins daarin bekend had, niet alleen het moorddadig plan geweten, maar zich ook met den geest en de strekking daarvan vereenigd te hebben? Koch zelf geeft wel aanleiding, om aldus te worden begrepen. Reeds had hij o. a. bl. 17 gezegd: „er zijn te veel bewijzen „voorhanden, dat Oranje's zoo geprezene verdraagzaamheid „zich in het licht der zelfzucht vertoont" en daarbij aan-

---

1) Koch vertaalt hier zeer ongetrouw. In den oorspronkelijken Franschen tekst, bij hem woordelijk in eene noot aangehaald, staat: „de tuer tous prebstres, *gens d'eglise*, tant religieux que „aultres." Dat is: „alle priesters, [en] *kerkelijke personen*, zoo „regulieren als andere."

2) De schrijver? dus Koch? Maar neen! de heer Nuijens vergiste zich hier in de vertaling. In het Duitsch van Koch staat: „*er* SEI im Stande," dat wil zeggen: *hij, de Prins* ZEIDE, in staat te wezen, om, enz. We behoeven het gewigt van dit verschil niet te verduidelijken.

3) Het Duitsch heeft: „ist es möglich, für einen bis zu dieser „furchtbaren Höhe gesteigerten Sectenfanatismus, Duldung zu „plädiren?" De heer Nuijens schijnt geheel iets anders te hebben willen zeggen door te vertalen: „is het mogelijk, dat *iemand ver-* „*draagzaamheid mogelijk rekent* bij een sekten-fanatismus, dat tot „zulk eene hoogte is gestegen?"

gekondigd: „zijne bewonderaars moeten zich intusschen „op eene erger ervaring voorbereiden, te weten: dat zij „die verdraagzaamheid geheel en al in het niet zullen „zien zinken en daarvoor [het Duitsch voegt er bij: „de „*gruwelijkste*]" vervolgingzucht in de plaats zien treden." En onmiddellijk achter de bovengemelde woorden van bl. 150: „het is derhalve bewezen, dat de prins met de „begunstiging der Hervormden", enz. laat hij deze aanteekening volgen: „Van welken aard de verdraagzaamheid, „die men Oranje toeschrijft, reeds in 1566 was, toen „hij zich nog Katholiek noemde, vernemen wij uit eenen „brief van de hertogin (Margaretha), waarin zij zegt, „dat graaf Lodewijk van Nassau naar Amsterdam was „gegaan, vergezeld van 30 arquebusiers, genomen uit „de 200, die de wacht van zijnen broeder vormden, ten „einde de inwoners dier stad aan te zetten om de preek „te vragen, *en de Katholieke eeredienst af te schaffen*" [1]). Maar, indien dat werkelijk de bedoeling van Koch geweest is, dan heeft hij een groven, een onvergefelijken misslag begaan. Want bij Gachard, waaruit het gesprek van Oranje is aangehaald, gewaagt deze wél over den voorgenomen aanslag, maar niet om eenig deelgenootschap daaraan te erkennen, integendeel om zich te beroemen op de dienst welke hij aan koning Philips had bewezen, *door de uitvoering van het moorddadige plan af te keeren*, waarvoor hij de bewijzen verklaarde te kunnen leveren. De tekstvervalsching, die men derhalve in het onderstelde geval aan Koch zou moeten verwijten, is waarlijk niet gering [2]); maar wij houden ons ook overtuigd, dat zij niet

---

1) Die laatste woorden staan ook bij Koch in kursief.

2) We betreuren het, dat de verslaggever over de *Untersuchungen*

opzettelijk zou gepleegd wezen. Immers de schrijver moet voorzien hebben, dat zijn boek om den geheelen inhoud en vooral om zulk eene ongehoorde beschuldiging van Oranje, het voorwerp van bijzondere aandacht en strenge onderzoeking zou worden; hij zelf wees aan den rand der bladzijde het overal verspreide werk van Gachard, *Correspond. de Guill. le Tacit.*, *II*, 396, als de bron aan, waaruit hij te dezer plaatse geput had; is het waarschijnlijk, dat hij, die zoo hevig tegen dergelijke vergrijpen van Motley en anderen is uitgevaren, zich met die roekeloosheid zou gewaagd hebben aan de slagen, welke hem deswegens, met gevaar van zijn goeden naam, zoo gemakkelijk door ieder vereerder van Oranje kunnen toegebragt worden? We gelooven dat niet; en des te minder, omdat we geneigd zijn, de redenering van Koch volgens eene andere bedoeling op te vatten, dan we tot hiertoe als de zijne ondersteld hebben. Naar onze meening wil hij het volgende: bij de bescherming der Protestanten handelde Oranje niet uit beginsel van godsdienstige verdraagzaamheid, maar uit eigenbatige politiek, waaraan hij én zijne pligten als staatsdienaar én de regten der Katholieken ten offer bragt, maar hij *kon* niet verdraagzaam wezen, zoodra hij de hand reikte aan eene partij, die niet slechts de *gelijkstelling met*, maar, volgens zijne eigen bekentenis, *den volkomen ondergang* van de andere partij zocht te bewerken. De schrijver poogde hier te veralgemeenen wat hij bl. 152 over Antwerpen gezegd heeft: „van den dag „af, toen Oranje aan de Hervormden de uitoefening

---

in de *Kerk. Courant* N° 266, als eene uitgemaakte zaak eene dwaling heeft verspreid, die louter in Koch's onderstelde misvatting haren oorsprong had, en daarbij op groven laster uitloopt.

„hunner godsdienst binnen de stad verleende, ontnam hij „den Katholieken hunne zekerheid van leven en eigendom, „want daardoor plaatste hij eene hun vijandige en ten „strijde uitgeruste partij in hun midden."

In deze onderstelling blijft Koch dus wel buiten tekstvervalsching, maar verraadt niettemin zijne vooringenomenheid tegen den prins van Oranje; want zonder deze zou hij diens eigen woorden hier volledíger hebben aangehaald; uit het nu weggelaten deel van denzelfden volzin ware alsdan, tegenover den haat der sektarissen, tot eer van Oranje, gebleken, dat deze, indien hij waarheid sprak [1]), bij de bewuste gelegenheid eene groote ramp van de Katholieken had afgeweerd. Door, vooral hier, dit te verzwijgen, en als het ware te verbergen, en ondertusschen den prins elders te beschuldigen van „gruw„zame vervolgzucht", heeft Koch, meenen we, berispelijk genoeg, minstens gehandeld tegen de eischen der billijkheid.

We kunnen ook niet instemmen met zijn oordeel over Brederode bl. 112: „hij was zeer losbandig en „meest altijd beschonken". Uit de bekende strijdschriften, tusschen M. van Hall en Groen van Prinsterer gewisseld, is genoegzaam gebleken, dat men, bij gebrek althans van duidelijker bewijzen, die beide qualificatiën op Brederode, schoon hij welligt geen voorbeeld van zedelijkheid en matigheid geweest is, niet met regt kan toepassen.

Vooral moeten we, zooals de heer Nuijens óók gedaan heeft, opkomen tegen eene duistere uitdrukking op bl. 125, voor zooverre daarin de twijfel kan

---

[1]) Men behoeft zulks niet te gelooven, want het onderstelt, dat het kolossale plan werkelijk bestaan heeft, en, zonder vermetelheid, kan men dat houden voor een reusachtig verzinsel.

verscholen liggen, of de heer Groen, bij de uitgave zijner *Archives*, de echte briefwisseling van Oranje soms niet met stukken van geheel andere herkomst vermeerderd heeft!

Het verwijt van „belagchelijke verdraaijing" aan dezen geleerde toegevoegd (bl. 10) wegens aanmerkingen, voorkomende in het eerste deel der *Archives*, keuren we des te minder goed, wijl in de tweede uitgaaf die aanmerkingen of niet meer, of zeer gewijzigd worden aangetroffen.

Eindelijk heeft Koch zich (bl. 97) schromelijk vergist bij het vertalen eener aanhaling uit zeker Fransch werk van Th. Juste. Deze spreekt t. a. p. van 277 personen, die, beweert men, in Engeland, onder Maria Tudor, om het geloof ten brandstapel zijn verwezen. Dat getal is in de overzetting slechts *duizendmaal* vergroot!

Eene onjuistheid van minder belang vonden we bl. 76. „Bij de door Philips II in 1571 [lees 1574] uit-„gevaardigde *Pragmatieke Sanctie* is verbanning gesteld „op het openbaarmaken van Pauselijke bullen, zonder „toestemming der regering." Die Sanctie (het blijkt uit den aangehaalden van Espen) betrof alleen stukken, die ten nadeel strekken van den staat of van bijzondere personen.

Bij hetgeen we reeds in het begin van dit opstel over den arbeid van den heer Nuijens gezegd hebben, voegen we gaarne de verklaring, dat, schoon we hier en daar niet volkomen zijne meeningen deelen [1]), wij die nogtans eerbiedigen, en zijne voorrede zoowel als de aanteekeningen over het

---

1) Bijvoorbeeld over de *onverschoonbaarheid* der *instelling* van den Raad der beroerten. Voorrede bl. VII.

algemeen voor zeer gepast en nuttig houden, ook als wezenlijke verbeteringen van het werk des Duitschen geschiedschrijvers. Alleen mogen we onze bedenking niet verzwijgen tegen de noot, voorkomende op bl. 101: „De vurigste bewonderaar van de middeneeuwen en „hare instellingen zou geenszins hare strafwetten, hare „kettergerigten enz. terug begeeren, evenmin als een „bewonderaar der oudheid de heidensche offers, de am- „phitheaters en het veelgodendom zou willen zien herrijzen." Voor zoover hier eene *volstrekte* afkeuring kan bedoeld zijn van die eigenaardigheden der middeneeuwen, zou dit oordeel kunnen leiden tot verkeerde gevolgtrekkingen. Er zijn omstandigheden en voorwaarden denkbaar, waarin de uitvoering van dergelijke wetten en gerigten objectief geoorloofd, noodzakelijk, pligtmatig is, terwijl de heidensche veelgodendienst en de bedoelde vertooningen der oude amphitheaters *altoos* objectief misdadig blijven. Wijl nu, zooals we overtuigd zijn, in het lange tijdperk der middeneeuwen, zulke omstandigheden niet altoos, doch meermalen hebben plaats gegrepen en die voorwaarden soms wél, soms niet onderhouden zijn, zouden we, voor zoover het vergund mogt wezen, iedereen afraden, om deswegens of onbepaald goed te keuren, of zonder onderscheiding te veroordeelen.

Wat de vertaling als zoodanig betreft, deze is over het algemeen getrouw, naauwkeurig en, wat niet gemakkelijk te bereiken was, tamelijk goed Hollandsch. We zouden haar zonder eenig voorbehoud prijzen, indien we, behalve de boven reeds aangevoerde plaatsen, niet nog sommige andere hadden aangetroffen, welke in die verschillende opzigten nog iets te wenschen overlaten. Op bl. 68, staat in het Duitsch: „ES IS NICHT WAHR,

„*dass sie* (Margaretha v. Parma) *selbst am Staatsgute „sich bereicherte, wahr aber ist, dass sie die Unter- „schleife ihres Secretärs duldete*"; in het Hollandsch: „IS HET AL NIET BEWEZEN, *dat zij zich zelve met de „eigendommen van den Staat verrijkte, waarheid is het toch „dat zij de ongeregtigheden van haren Sekretaris lijdelijk „aanzag*". Bl. 180 lezen we, Duitsch: „*Ausrottung des „Katholicismus*", Holl.: „*uitroeijing der Katholieken*". Bl. 10, Duitsch: „*in der Nachschrift*", Holl.: „*in dezen brief*", hetgeen *daar* ter plaatse eene zonderlinge gedachte zou vormen; bl. 33, Duitsch: „*sein Austritt hätte seine „Anschläge ungeheuer erschwert*", Holl.: „*zijn ontslag had „zijne aanslagen op eene ongehoorde wijze bemoeijelijkt*"; bl. 226, Duitsch: „*ein ungeheures Misstrauen*"; Holl.: „*een ongehoord wantrouwen*"; bl. 33, Duitsch: „*auf dieser „Dienstleistung*" (het behartigen der staatszaken door den adel, wanneer eene volksvertegenwoordiging ontbreekt) „*hat das eigene Interesse sie* (die Adelscorporation) *ange- „wiesen, denn nur in dem Masse als die Ansprüche des Volks „auf die Betheiligung einer so hochgestellten Körperschaft „an der gemeinsamen Sache befriedigt werden, wahrt und „befestigt dieselbe ihr Ansehen und ihren Credit*"; Holl.: „*Deze dienstbetooning wordt den adel, met het oog op „zijne eigene belangen, verpligtend gemaakt, want het* (?) „*bewaart en bevestigt zijn eigen aanzien en vertrouwen, „naarmate de aanspraken des volks door de deelname van „een zoo hoog geplaatst ligchaam bevestigd worden*"; bl. 79 en 82, Duitsch: „*Berufung von reformirten Pre- „digern*" (inroepen, binnenroepen), Holl.: „*beroeping*" bl. 136, Duitsch: „*thesen bekämpfen*", Holl.: „*stellin- „gen verdedigen*"; bl. 193, Latijn: „*videbam me quatuor „dumtaxat collegas habere*"; Holl.: „*ik zag dat ik reeds*

„*vier collega's had*"; bl. 224, Duitsch: „*Kundgebung „einer Empörung des sittlichen Gefühls*"; Holl.: „*teeken „van een opstand des zedelijken gevoels*"; bl. 228, Duitsch: „*indem der Prinz von Oranien, um die Volks- „gunst buhlend, denselben*" [duidelijk wijst het meervoud op de voorafgaande „Municipalrechte und Landesstatute"] „*eine ungemessene Ausdehnung gab*"; Holl.: *aangezien „de Prins van Oranje, dingende naar de volksgunst, „aan deze* [?] *eene bovenmatige uitbreiding gaf*". Bl. 97 is blijkbaar onwillekeurig *de Katholieke Kerk* voor de *Anglikaansche* in de plaats gekomen.

Met regt, dunkt ons, is de vertaler van het oorspronkelijke afgeweken, waar hij (bl. 219) den gruwelijken uitval tegen Sonoi [1]) niet overgezet, en (bl. 220) de aanhaling uit het verhaal van den (verduitschten) Wagenaar een twintigtal regels bekort heeft. Maar we zouden dan ook gaarne in dat verhaal die afschuwelijke bijzonderheid gemist hebben, welke eerbaarheidshalve door andere schrijvers is weggelaten.

De typographische uitvoering is net en korrekt; van de bijzonder weinige, schier onvermijdelijke drukfouten zullen we alleen drie opgeven, welke den lezer in verwarring kunnen brengen. Bl. 69 staat in de noot: „*omdat*" in plaats van „*opdat*" (*damit*); bl. 76 moeten, wil de zin niet hangen blijven, de beide parenthees-haken noodzakelijk wegvallen, en bl. 222 staat: „*Falerius*" voor „*Talesius*".

Moge eene tweede uitgaaf spoedig volgen, en het

---

1) „Den Sonnoi wird wohl die Hölle verschlungen haben. „Wäre es nicht Schade, wenn es für solche Subjecte keine „gebe?"

merkwaardig geschrift, bij de voorgeslagen veranderingen, des te zekerder het veelvuldig nut bewerken, dat het loffelijk doel van schrijver en vertaler geweest is, en dat wij ook daarvan met de meeste belangstelling verwachten.

F. H. H. WINDISCHMANN

IN

ZIJNE WERKZAAMHEID VOOR DE KERK.

Dr. H. Strodl heeft onlangs Windischmann's arbeid op kerkelijk en wetenschappelijk gebied geschetst. Met in het eerste gedeelte van zijn zaakrijk geschrift [1]) diens geestelijke werkzaamheden te verhalen, doet hij ons van zelf ook een blik in de veelal minder gekende kerkgeschiedenis van Beijeren slaan. Onder beide opzigten achten we zijne mededeelingen belangrijk genoeg, om ze beknopt zamengevat weder te geven.

1) „*Friedrich Heinrich Hugo Windischmann.* Ein Bild seines kirchlichen Wirkens und seiner wissenschaftlichen Thätigkeit." — Munchen, 1862.

I.

Frederik Hendrik Hugo Windischmann, dokter in de theologie en philosophie, kanunnik van het metropolitaan kapittel van Munchen-Freysing, penitentier en gewezen vikaris generaal, werd den 13 November 1811 te Aschaffenburg geboren. Van nature met de voortreffelijkste gaven bedeeld, had hij het geluk eene opvoeding te ontvangen, die ze naar alle zijden ontwikkelde. Daar het huis zijns vaders, hoogleeraar in de geneeskunde en wijsbegeerte te Bonn, de vergaderplaats was van de uitstekendste mannen, zoo wat geleerdheid als godsdienstigen zin betreft, verwierf zich de spoedig ontwikkelde jongeling door dien omgang eene rijpheid van geest, welke de schoonste verwachtingen wekte.

Nadat hij de meeste Latijnsche en Grieksche klassieken gelezen, en in 1827 het gymnasium met den hoogsten lof verlaten had, begon hij op zijn zestiende jaar, onder de leiding zijns godsdienstigen vaders, de studie der philosophie en philologie. Ook hoorde hij A. W. Schlegel, Niebuhr, Heinrich, Lassen, Welker, Brandis, Näcke, en legde in dat tijdsverloop van vijf jaren den diepen grond tot zijne uitgebreide kennis. Hier verkreeg hij dien vrijen, helderen geest, die scherpte van opvatting, dat klassieke der uitdrukking en die schoonheid van inkleeding welke hem zoo bijzonder onderscheidden. Vooral waren het de klassieke studiën, de historie, de geschiedenis der philosophie, gelijk ook het Sanskriet, waarin hij uitnemend slaagde. Reeds op zijn twintigste jaar gaf hij een bewijs van zijne grondige letterkennis met eene verhandeling, welke hij in 't *Rheinische Museum für Philologie* plaatste. Zij droeg ten opschrift: *Didasca-*

liae Plautinae, en bepaalde de chronologie eener reeks van blijspelen van Plautus; een resultaat, dat nog heden zijne volle waarde heeft. Hetzelfde is, op het gebied van de geschiedenis der Indische philosophie, het geval met zijne in 1833 verschenen *Sancara sive de theologumenis Vedanticorum*, waarvan een gedeelte voor dissertatie diende.

Toen hij in 1832 het doktoraat in de philosophie behaald had, begon hij, naar zijnen sinds lang gekoesterden wensch om priester te worden, zijne theologische studiën, eerst te Bonn, vervolgens te Munchen. Bij zijne terugkomst te Bonn in 1834, was het hem, ingevolge de Hermesiaansche twisten, niet mogelijk in het diocees van Keulen te blijven. Terwijl zijn vader door den verbitterden sektegeest hevig aangevallen en gesmaad werd, op de eerste plaats, wijl zijne wetenschappelijke overtuiging eene gansche andere en veelzijdiger was dan de bekrompene Hermesiaansche opvatting; vervolgens, wijl hij, door den H. Stoel uitgenoodigd, een wetenschappelijk oordeel over de leer van Hermes uit te brengen, hieraan met de hulp van zijn zoon Frederik had voldaan; en daar bovendien de Pruissische regering de papieren, door den grijsaard op de ridderlijkste wijze aan het ministerie overhandigd, aan zijne verbitterdste tegenstanders had uitgeleverd, — kon de jonge theoloog, inzonderheid bij zijne reeds toen sterk uitkomende kerkelijke rigting, geene genade hopen van eene partij, welke in hare verblindheid alles op het spel zette, om haar systeem in de plaats van het dogma te stellen. Hij meende dan naar Rome te gaan, om daar de heilige wijdingen te ontvangen. Eene reis naar Venetië en zijn verblijf aldaar bij de Mechitaristen, waar hij eene grondige kennis van

het Armeniesch opdeed, had hem, naar het schijnt, Italië dierbaar gemaakt. Niet te dien tijde evenwel was Rome de hem beschoren plaats; eerst dertig jaren later zou hij door den H. Vader derwaarts worden geroepen. Beijeren, zijn geboorteland, was nu zijne bestemming.

Destijds zou weder een gedeelte van het konkordaat ten uitvoer worden gelegd. Bij art. V had de regering zich verpligt, in alle diocesen seminariën op te rigten, of te onderhouden en toereikend te bezoldigen. Men zocht dan het Lyceum van Landshut met het gymnasium te Freysing tot eene bisschoppelijke diocesaan-inrigting te verheffen. Windischmann zou in dit seminarie komen, de wijdingen ontvangen, den doktersgraad nemen en er hoogleeraar worden in de exegese en de Oostersche talen. Ofschoon dit plan wegens verschillende omstandigheden niet doorging, werd hij echter in 1835 in het diocees aangenomen. Naar Mnnchen teruggekeerd, schreef hij de voortreffelijke dissertatie: *Vindiciae Petrinae*, waarin hij de echtheid van den tweeden brief van Petrus, alsook het martelaarschap van den apostelvorst te Rome ten grondigste tegen de aanvallen der nieuweren betoogde. Gregorius XVI vereerde hem daarvoor met een eigenhandig schrijven.

Na eene schitterende disputatie [1]), op den 2 Januarij 1836 tot dokter in de theologie bevorderd, en den 15 Maart van hetzelfde jaar priester gewijd, deed hij zijne eerste mis in de domkerk te Munchen, waarbij Prof. Döl-

---

1) Verkeerdelijk zegt Clemens Brentano (*Briefe*, II, 336), dat Windischmann de stelling verdedigde: „het begrip van een gemengd huwelijk is reeds in zich ondenkbaar"; de thesis luidt: „*disparitas cultus est impedimentum in ipsa matrimonii notione insitum*" wat geheel iets anders beteekent.

linger de feestrede hield. Hoewel Windischmann aan alle vereischten om te Freysing een professoraat te aanvaarden, had voldaan, zag hij zijne verwachtingen niet vervuld. Hij had zich nu de noodige magtiging voor bijzonder onderwijs te Munchen verworven, toen de aartsbisschop hem tot domkapellaan en aartsbisschoppelijk sekretaris benoemde; in welke betrekking hij zich het volle vertrouwen zijner overheid verwierf. Hij vond nu gelegenheid, om eene diepe studie van de kerkgebruiken, en zich met de werkzaamheden van het diocesaan bestuur vertrouwd te maken. Intusschen was Möhler den 12 April 1838 overleden; en zoo werd Windischmann tot buitengewoon hoogleeraar in de exegese van het N. T. en in het Kerkelijk regt benoemd. Reeds in het eerste half jaar was hij lang en doodelijk ziek; en in het geheel duurde zijn professoraat slechts anderhalf jaar. Niettemin was zelfs in dien korten tijd zijn invloed groot geweest en had hij in hooge mate de liefde en geestdrift zijner hoorders opgewekt.

In de exegese moest hij Möhler's plaats aanvullen, wat zeker niet gemakkelijk was. Met een zeker bang gevoel opende hij den 9 Mei 1839 zijne lessen over den Brief aan de Hebreën. Doch reeds dadelijk ontwikkelde hij eene grondigheid van verklaring, eene diepte van opvatting en eene fijnheid van takt in het uiteenzetten der bijzonderheden, dat zijne exegetische lessen weldra tot de meest bezielende behoorden, en men van alle kanten zeide, dat, zoo iemand, Windischmann in staat was, Möhler op dit gebied te vervangen. Hij zelf beschouwde het als de voornaamste taak van een hoogleeraar in de theologie: „die „ernstige kerkelijke gezindheid te wekken, welke niet „bloot leert om te weten, maar om de Kerk te dienen

„tot eigen heil en tot heil van anderen"; want daardoor onderscheidt zich de theologie van elke andere wetenschap, „dat, terwijl deze zich voor den nieuwsgierigen, „bloot vorschenden geest opent, gene zich voor een zoo„danige sluit en hem slechts de uiterlijke schaal laat." Vandaar moet de Katholieke theoloog niet zijne subjectieve meeningen en zienswijzen voordragen, maar zich aansluiten aan het onafgebroken leerambt der Kerk. De taak van den Katholieken exegeet is tegenover de hedendaagsche oplossing der bijbelstudie behoudend; hij moet zich „op het positief ontwikkelen der eeuwige waarheden „van het goddelijk woord toeleggen". Doch Windischmann, de uitstekende philoloog en linguist, was verre van de waarde der philologiesch-kritische geleerdheid te miskennen; in tegendeel: waar hij „de diep-buigende bewonde„ring" voor haar onder de Katholieken gispt, vindt hij juist de oorzaak hiervan in het „betreurenswaardig verval „der klassieke studie in vele landen", alsook „in de „traagheid, om zich met deze wapenen vertrouwd te „maken" [1]). Maar scherp ook treft hij „het onnoozel zelf„bedrog", hetwelk meent, dat „haar negatief element „eene grens zal vinden", en met de „holle phrase" instemde: dat uit de kritiesch-verklaarde schrift de echtheid of onechtheid der afzonderlijke boeken en van het dogma zal blijken. -- De Katholieke exegeet moet vooral op het dogmatische, zoowel als op het ascetiesch-mystische element acht slaan; het negatieve kan hij gerust aan zijne bestrijders overlaten, daar de een den ander onvermijdelijk verteert.

Hoe dikwerf, merkt Dr. Strodl hier aan, zoeken niet

---

[1]) *Galaterbrief*, Vorrede V.

onze exegeten, in plaats van in de levende bronwel der Kerk, hunne wijsheid in de waterputten, welke de tegenwoordige tijd hun graaft, en vergenoegen zich, om den luttelen lof van verlicht en zoogenaamd wetenschappelijk te zijn, met den afval van Protestantsche bijbelverklaring, daar zij zich met rabbijnsche naauwgezetheid aan alle uiterlijkheden der letter houden, en voor de diepte van den inhoud, gelijk de geest der Kerk haar aangeeft, als blind schijnen. Ook hier geldt het woord: „de letter doodt, de geest is het die levend maakt. Windischmann's uitlegging van den Brief aan de Galaten mag een blijvend toonbeeld heeten: op beide punten heeft hij zijne aandacht gevestigd. Terwijl hij het philologiesch-kritische moment niet uitsluit, wilde hij niet bloot „aan eene wetenschappelijke behoefte des tijds beantwoorden", maar daaraan ook „de vastheid van het kerkelijk gezag toonen"; hierbij echter wist hij ook in het dogmatiesch-ascetische den rijken inhoud weêr te geven. Jammer slechts, dat wij niet meer van zijne hand hebben ontvangen.

Ook zijne lessen in het Kerkelijk regt ademden denzelfden, van het idee der Kerk gansch doordrongen geest. Was hem de Kerk als organisme het levende, geheimvolle ligchaam van Christus, de onder het hoofd Christus tot hetzelfde doel (de eeuwige glorie) verloste menschheid, dit was dan ook de grondgedachte bij de verklaring van het Kerkelijk regt, zoo in 't algemeen als in 't bijzonder. 't Was hem niet genoeg, de afzonderlijke onderwerpen bloot uiterlijk overeenkomstig de naaste regtsbepalingen, gelijk gewoonlijk geschiedt, af te handelen: hij poogde alles tot het inwendig beginsel, tot het dogma terug te brengen. Zoo gelukte het hem, den ganschen bouw der Kerk als levend organisme met al deszelfs functiën

voor te stellen. Het was alzoo geene bloote optelling en beschrijving der kerkelijke geleding en dezer werking, het was, om zoo te spreken, geene bloote anatomie, maar eene physiologie en biologie der Kerk in den eigenlijksten zin.

Hierbij kwamen natuurlijk ook de beginselen over de betrekking van Kerk en Staat ter sprake; beginselen, welke hij later op het leven zou toe te passen hebben. Is de Kerk, als „de in Christus ter eeuwige glorie geroepene en verloste menschheid", de eigenlijke en hoogste taak der geschiedenis, is zij de bovennatuurlijke, godmenschelijke orde, die oorsprong en doel in God heeft, en daarom boven alle tijden uitgaat, dan is zij ook met de *gansche* menschheid in betrekking. De Staat daarentegen ziet van nature slechts op het tijdelijke, op de uiterlijke aardsche levensorde, op een bepaald geheel van menschen; hoe veelomvattend de plannen van veroveraars ooit waren: 't is aan niemand, ook den Romeinstaat niet, gelukt, de gansche wereld in zijn gebied te omvatten; zoodanig is de roep van den staat niet. Ook „heeft deze in zijne heerlijkste en luisterrijkste verschijnselen den waarborg niet van eeuwigen duur", gelijk de Kerk dien heeft, welke alle staten overleeft. Terwijl de hoogleeraar verder de onhoudbaarheid van vele moderne, even irrationele als onhistorische staatstheoriën, en de ware betrekking van Kerk en Staat aantoonde, dacht hij wel niet, dat hij zoo spoedig zelf in den strijd voor de Kerk zou moeten optreden. Reeds in den zomer van 1839 werd hij op zijn 28e jaar tot domkapittelheer te Munchen benoemd. Men zag destijds voor het kapittel naar eene jeugdige kracht uit, die, overeenkomstig de bepalingen der kerkvergadering van Trente en het konkordaat, zoo-

wel in de theologie als in het kerkelijk regt ervaren, met grondige wetenschap eene vurige geestdrift voor de Kerk paarde.

II.

Met den naam van Windischmann is een aanmerkelijk deel der kerkgeschiedenis van Beijeren in de laatste twintig jaren naauw verbonden. Hij kwam in het kapittel op een tijd, dat er, in gevolge de Keulsche zaak, een nieuw Katholiek bewustzijn in Duitschland was ontwaakt. Beijeren erkende toen deszelfs roeping, en beschermde het verdrukte regt der Kerk, terwijl bijv. Oostenrijk, door zijn Josefisme, weinig invloed kon uitoefenen. Wel ontbrak er ook in Beijeren nog veel, ja het meeste, wat de Kerk regt had, krachtens het konkordaat te vorderen. De bisschoppen hadden afzonderlijk menigen zwaren kamp bestaan; de strijd over de gemengde huwelijken gaf hun veelvuldige aanleiding tot gemeenschappelijke werking; doch het oogenblik was nog niet daar, om het moderne staatswezen, dat godsdienst en Kerk of in den staat wilde doen opgaan, of als iets vreemds van alle uiterlijk bestaan uitsluiten, bij wijze van doorgevoerd proces tot de erkenning der kerkelijke beginselen te dringen. Nu echter scheen de tijd gekomen, om althans een gedeelte der hangende vragen tot oplossing te brengen of die ten minste voor te bereiden. Doordrongen van het idee der *bovennatuurlijke* stelling en taak der Kerk, en diensvolgens van de hoogere regtiging harer zelfstandigheid, vol eerbied vooral jegens den H. Stoel, heeft Windischmann dan ook heel zijnen persoon voor dat denkbeeld ten beste gegeven. Zonder eenige zucht naar eereplaatsen, of eenig streven naar

onderscheiding, had hij slechts de beginselen der Kerk als punt van uitgang, en zijnen pligt voor oogen. Was het om de verdediging harer regten te doen, hij werd er meestal mede belast. Daarbij echter ging hij niet onberaden te werk, en kwam hij geene regten van den staat te na: zijn sterk regtsgevoel hield hem van alle zoodanige krenking terug. Doch de Kerk als eene zelfstandige magt tegenover de aangematigde en met afgodische vroomheid vereerde staatsregten te doen gelden, dat werd, meende hij, van hem en van zijnen tijd gevorderd. Niettemin zocht hij die overeenstemming altoos langs vreedzamen weg te bereiken; zelfs liet hij zich wel eens door woorden en beloften misleiden; doch in het beslissende oogenblik wilde hij de beslissende daad, zich niet bekommerend om de gunst of vriendschap van de rijzende en weder dalende grootheden van den staat. Zijne kracht vond hij in zijn vast geloof en vertrouwen op de goddelijke beloften, die hem het zekere uitzigt gaven, dat de Kerk, door den gebieder over alle aardsche magten beschermd, eindelijk toch, zij het door strijd en worsteling, de zegepraal zoude behalen.

Ofschoon het toenmalig ministerie voor ultramontaansch doorging, was, gelijk men weet, de toestand der Kerk alles behalve benijdenswaardig; want ook op haar drukte heel de bureaukratische policiestaat; zij moest slechts middel tot het doel van den staat wezen! In zooverre kon het aan geene voortdurende wrijvingen met de bisschoppen, zelfs dikwerf aan geene groote krenkingen van kerkelijke regten ontbreken. Uit dezen tijd is van Windischmann een aktestuk van 1842 bekend geworden, waarin hij zich tegen eene schreeuwende inbreuk der staatsmagt op het kerkelijk leven verzette. Von Abel vaardigde namelijk

den 20 Julij van dat jaar een rescript „over aanvallen op den kansel en in gedrukte schriften" uit, waarin het kerkelijk leerambt onder het snoodste policie-toezigt werd gesteld. Het antwoord verdedigde even grondig als helder het aangegrepen regt der Kerk [1]).

Toen de grijze aartsbisschop Lotharius Anselmus in October 1846 overleden, en zijn coadjutor Carolus Augustus, graaf von Reisach, hem opgevolgd was, werd Windischmann tot vikaris generaal benoemd; welke waardigheid hij tot den 27 Augustus 1856 bekleedde. Is die bediening uit zich zelve reeds moeijelijk, 't was het vooral in een tijd, dat bij den algemeenen omkeer der dingen en bij de onzekerheid aller betrekkingen de Kerk bijzonder werd opgeroepen, om haren invloed op de volken uit te oefenen; wat zij slechts dan vermag, als zij zich in hare eigene sferen zelfstandig kan bewegen. Dadelijk reeds bij het begin van het nieuwe bestuur, ving de openlijke strijd aan. De reactie van de oude, der Kerk zoo vijandige, pseudoliberale partijen maakte zich, in vereeniging met de ontboeide policiemagt, van de gebeurtenissen des jaars 1847 op de oneerlijkste wijze meester. De bepalingen opzigtens de kloostergeloften, de religieuse vereenigingen, de examens der seminaristen, en veel meer, waren eene reeks van inbreuken op het innigste leven der Kerk, en maakten alle vastberadenheid noodig, om hare zelfstandigheid zoowel als die der bisschoppelijke bediening te verzekeren.

Juist de verzekering dier zelfstandigheid was de roeping

---

1) *Luxemburger Zeitung.* 1845. Bij uittreksel in: *„Kirche und Staat in Bayern unter dem Minister Abel und seinen Nachfolgern"*, S. 121 ff.

van Windischmann en van zijnen tijd. De bisschoppen van Duitschland kwamen in November 1848 te Wurzburg bijeen en verklaarden: dat de Kerk, hoe bepaald zij de anarchieke pogingen, van welken aard ook, verafschuwt en verwerpt, toch een levendig belang stelt in het zeker bezit van hetgeen er waars in den algemeenen wensch naar vrijheid van administratieve voogdij en kontrole gelegen is; met het oog op de aloude inrigting der Kerk en de nieuwe orde der dingen, verklaarden zij verder: dat het niet in het verlangen der Kerk lag, eene scheiding van den staat te weeg te brengen; maar dat zij, zoo de staat zich van haar scheidt, slechts laat geschieden wat zij niet kan verhinderen. Zij beloofden de konkordaten te zullen houden waar ze bestonden; waar echter bepalingen bleken te zijn, die de vrije bisschoppelijke werking belemmerden, wilden zij de tusschenkomst van den H. Stoel inroepen; waar zulke overeenkomsten niet bestonden en de Kerk niet meer als eene bevoorregte corporatie werd behandeld, keert zij onbeschroomd tot het oorspronkelijk beginsel harer volle vrijheid terug.

Hiermede was ook voor het Beijersch episcopaat de weg aangewezen. De toenmalige aartsbisschop van Munchen-Freysing nam weldra de noodige maatregelen, en Windischmann, die wel niet zelf de conferentie van Wurzburg bijwoonde, stond hem altoos trouw ter zijde. Reeds in de lente van 't volgende jaar verscheen, zeker van zijne hand, een „*Promemoria* over de kerkelijke vorderingen der Katholieken van Beijeren", waarin ronduit wordt verklaard: dat de bij het konkordaat gewaarborgde onafhankelijkheid der Kerk op haar gebied wel als een beloofd land van verre aan de Katholieken van Beijeren wordt getoond, maar

dat zij nooit in het volle bezit huns erfdeels zijn binnengeleid; „daar toch, om duidelijk te spreken, door een staatsgreep, die voor eene loyale regering onbetamelijk en daarom zelfs schadelijk is en bovendien eene navolging was van Napoleontische willekeur, het konkordaat met de regterhand aan de Katholieken en den H. Stoel werd toegestaan, terwijl de linker het godsdienst-edikt gaf, dat een achterdeur openstelde voor al die verdrukkingen, welke van 1800 tot 1817 zoo planmatig en op zoo uitgebreide schaal tegen de Katholieke Kerk waren gepleegd." Vervolgens behandelde dat stuk de gewigtigste punten van verschil tusschen het konkordaat en het godsdienst-edikt. Wijl echter slechts een enkele bisschop zich bij deze *Promemoria* aansloot, had het geen verder gevolg. Het constitutionele regt moest in zijn ganschen omvang ten aanhoore van de staatsmagt blootgelegd worden; zooals het dan ook in het gedenkschrift van den 20 October 1850 is geschied. Daarbij was het toenmalig ministerie op eene herziening van het godsdienst-edikt bedacht; en dit werd de aanleiding tot de eerste gemeenschappelijke akte, door het Beijersch episcopaat in gevolge de Wurzburgsche conferentie gesteld. Met treffenden nadruk wezen de bisschoppen den koning op de gevaren welke den staat dreigden, ingeval er door ongepaste bepalingen in het nieuwe edikt een breuk met de Kerk ontstond; zij voegden er het verzoek bij, dat men het herziene edikt niet in de Kamers zoude brengen, voordat men zich van de instemming der kerkelijke organen verzekerd had. Doch het ministerie vroeg de bisschoppen niet eens naar de bezwaren tegen het eerste edikt; zoo gebeurde het, dat de herziening, wel verre van het edikt te vereenvoudigen, een groot aantal para-

grafen meer had dan het oude. Zelven hadden de bisschoppen nu te beraadslagen wat hun te doen stond. Dit geschiedde op 's Pausen bevel te Freysing, van den 1 tot den 20 October. Hier legden zij in het gedenkschrift van den 20 October het der Kerk krachtens het konkordaat toekomende regt tegenover de beperkingen van het tweede edikt uitvoerig bloot, en verzochten den vorst, „dat haar, door constitutionele terzijdestelling van het tweede edikt, haar volle regt toegestaan, en alzoo de oorzaak van alle misverstand weggenomen zou worden.

Had Windischmann in al deze akten, waarvan de aartsbisschop de ziel was, meer of minder deel: des te ijveriger was hij bij de conferentie te Freysing werkzaam. Na lang talmen verschenen de besluiten van 8 April 1852, van een ministeriëel schrijven begeleid, waaruit maar al te duidelijk bleek, dat men het beginsel der oude staatsmagt niet opgaf [1]). Andermaal kwamen de bisschoppen er gezamentlijk tegen op, en tevens terug op hetgeen zij in het gedenkschrift van 1850 hadden gevraagd. Dit deden zij in het nieuw gedenkschrift van Mei 1853, waarin ook bepaald werd aangedrongen op hetgeen er bij 't konkordaat omtrent de seminariën, en vooral aangaande de universiteiten werd verlangd, welker kerkelijk en Christelijk karakter van lieverlede dreigde verloren te gaan. Wijl er tegen een gezamentlijken stap van het episkopaat bezwaren oprezen, moesten eerst die uit den weg worden geruimd. Windischmann's reis naar Weenen stond hiermede in verband.

Het resultaat van het nieuwe vertoog der bisschoppen

---

[1]) „*Das Recht der Kirche und die Staatsgewalt in Bayern*", S. 422 ff.

waren de uitbetalingen van den 9 October 1854; het scheen, als zou het tot eene betere verhouding tusschen Kerk en Staat komen. Nogtans wekte het achterdocht, dat de nieuwe inwilligingen niet openbaar werden gemaakt, en er een voorbehoud was bijgevoegd, hetwelk de bisschoppen nooit konden erkennen. Weldra zou het blijken, wat men eigenlijk wilde.

Eene hoofdaangelegenheid in het gedenkschrift van 1850 was het bij 't konkordaat bedongen herstel der seminariën. Reeds had men eene zoodanige, ten deele kerkelijk bezoldigde stichting te Freysing; doch de verhouding, waarin de bisschop tot dit seminarie stond, beantwoordde niet aan de bepalingen van het konkordaat. Bovengemeld ministeriëel schrijven verklaarde: „Wat de uitbreiding der bisschoppelijke seminariën in den zin van art. V des konkordaats betreft, men zal daarin, op later aan te bieden billijke voorstellen, treden." Daar het nu aan elken bisschop overgelaten bleef, zulk een voorstel te doen, werkte de aartbisschop Carolus Augustus uit al zijne kracht voor deze gewigtige aangelegenheden; te meer, wijl dit den Beijerschen bisschoppen nog onlangs door den H. Stoel op het hart was gedrukt. Zijn gewis niet onbillijk voorstel was, dat de regering, om de bedongen en de nog pas als verpligtend erkende bezoldiging na te komen, in 't vervolg voor de nu als bisschoppelijk te erkennen inrigting dezelfde bijdrage zou verleenen als zij tot dusverre had gedaan, en welke omstreeks twee derden der kosten bedroeg; terwijl nagenoeg één derde uit een voor dit doel gesticht kerkelijk fonds werd bestreden. De volgende uitkeeringen van October 1854 bragten die punten weêr ter spraak. Terwijl de aartsbisschop te vergeefs eenig antwoord op zijn herhaald voorstel wachtte, maakte men

gretig van eene aangeboden gelegenheid gebruik. Meermalen en weder onlangs had de H. Vader den wensch uitgedrukt, dat er te Rome een kardinaal uit de Engelsche, Fransche en Duitsche natie zoude zijn; men spande nu alles in 't werk, om aan dien wensch te voldoen, den aartsbisschop graaf von Reisach tot kardinaal te verheffen, zijne oproeping naar Rome door te zetten, en zich op die wijze de lastige kerkelijke vraag van den hals te schuiven.

Herhaaldelijk werd er in der tijd gezegd en geschreven, dat het van minder belang was, den graaf von Reisach, dan wel zijnen vikaris generaal te verwijderen. Zeker was Windischmann een steen des aanstoots voor de staatslieden; maar men vergiste zich zeer, zoo men dacht, dat de aartsbisschop zonder hem eer te vinden zou geweest zijn; hij zelf wilde het konkordaat doorzetten en had reeds als bisschop van Eichstädt een seminarie opgerigt. Doch Windischmann was referent in het ordinariaat voor de studiegestichten te Freysing; werkte hij in den geest van het konkordaat: 't was reden genoeg, om op hem verbitterd te zijn.

Te vergeefs bleef ook de nieuwe aartsbisschop naar eenig antwoord op de voorslagen zijns voorgangers uitzien; hij knoopte dan nieuwe onderhandelingen aan, waarvan het gevolg was, dat in Mei 1858 het bestuur der twee „priesterhuizen" te Dorfen en bij St. Jan te Munchen aan hem werd overgelaten; inrigtingen, waarvan het beheer altoos onder den bisschop was geweest, en alleen in gevolge de sekularisatie wederregtelijk onder het staatsgezag gebragt. Toen de aartsbisschop andermaal zijn verzoek herhaalde, en verklaarde, dat hij, in geval van afwijzing, verpligt zou zijn, de kerkelijke fondsen voor de studieinrigting van Freysing in te trekken, werden daaraan

op eens in den herfst van 1858 drie professoren benoemd, zonder eenige mededeeling aan den aartsbisschop, gelijk anders tot dusverre geschied was. Hiermede brak men van staatswege de onderhandelingen af en verklaarde feitelijk, dat men het konkordaat in zulk een aangelegen punt niet wilde ten uitvoer leggen. Wel opmerkelijk! terwijl dit in Beijeren schier in alle stilte toeging, had men zich weldra ook tot den grooten konkordaten-storm in Baden, Wurtemberg en Oostenrijk uitgerust! De inrigting kwam, als uitsluitend koninklijk, ten laste der schatkist; het seminarie echter bleef, als uitsluitend aartsbisschoppelijke diocesaan-inrigting, „tot zijne eigene middelen beperkt"; welke zeer zeker niet geëvenredigd waren aan de behoeften. Zóó dan werd aan de belofte van April 1852 en October 1854 voldaan! Het referaat over de inrigting werd nu aan Windischmann ontnomen; dat over het seminarie is hem gebleven. Welk vertrouwen ook de nieuwe aartsbisschop in hem stelde, blijkt overigens daaruit genoeg, dat hij het examen der wijdelingen veelal aan hem alleen overliet. De aartsbisschop stelde nu de Corbiniaans-vereeniging in, om door milde bijdragen eene eigene bisschoppelijke inrigting te vestigen; daarmede gaf hij feitelijk de uitvoering van art. V des konkordaats op, doch is regtens de verpligting van den staat niet opgeheven.

Was Windischmann voor de regerings-lieden een steen des aanstoots, men gaf zich ook veel moeite, om hem buiten werking te stellen. Reeds in Maart 1848 werd hij tot domdeken te Regensburg benoemd, ten einde hem van de zijde zijns opperherders te verwijderen; doch voor hem had eene waardigheid of een rijker inkomen niets verlokkends. Ook gaf men den vorigen aartsbisschop meer-

malen zijdelings te verstaan, dat „hij zijnen vikaris generaal zou verwijderen en door iemand die der regering aangenamer was, vervangen." Toen er, later, spraak van was, dat Windischmann coadjutor van den grijzen aartsbisschop van Freyburg zou worden, en deze hem gaarne aan zijne zijde had gezien, schroomde men niet, hem bij de Badensche regering zoo zwart mogelijk te maken, schoon men zich later gedwongen zag te herroepen. In de lente van 1860 werd er weder over Windischmann's benoeming tot coadjutor gehandeld, en andermaal een eigen zaakwaarnemer naar Carlsruhe gezonden! Wat men hem ook toedichtte, hij zelf was verre van de bisschoppelijke waardigheid te begeeren: maar al te wel kende hij de zware verantwoording en de ontzaggelijke lasten die er aan verbonden waren. Dat hij intusschen bij zijne rigting en beginselen zooveel tegenspraak en verguizers vond, lag in den antikerkelijken geest des tijds. Was hij klaar en bepaald in zijn denken, hij bleek het ook in zijne daden en hield zich streng aan de beginselen des regts. Doch daarom toonde hij zich niet stug, niet onbuigzaam; hij wist zeer wel omstandigheden en verhoudingen in aanmerking te nemen; doch op het punt van beginselen kon en wilde hij van geen verderfelijk plooijen weten. Vandaar dat hij, wat eenmaal verklaard regt der Kerk was, en bepaaldelijk wat in haar eigen wezen ligt, niet als eene gunst van den staat wilde aanzien, noch aangezien hebben.

Dit bepaald vasthouden aan de zelfstandigheid der bisschoppelijke bediening heeft wel den meesten aanstoot verwekt. Hierbij echter kwam, dat Windischmann met zijnen scherpen blik al zeer spoedig de geheime bedoelingen en fijn-gesponnen weefsels bemerkte en verijdelde;

dat hij, zoowel van nature als wegens zijne pligten en studiën de afzondering beminnend, zijn hof niet maakte bij personen, die er in het belang van hun stelsel partij van zouden hebben getrokken. Was hij denzulken niet welgevallig, zooveel te meer werd hij door mannen van kerkelijken zin in geheel Duitschland gewaardeerd en hooggeschat. Hij genoot het vertrouwen van drie aartsbisschoppen, onder wie hij gearbeid heeft; het vertrouwen van vele bisschoppen in Duitschland, die bij menige gewigtige vraag zijnen raad inwonnen; de achting der Pauselijke nuntii. Dat ook de H. Vader zijne krachten en ijver wist te waarderen, bleek nog kort voor zijnen dood, wijl hij hem voor een belangrijken werkkring in de congregatie voor de zaken der vereenigde Oostersche Kerk had bestemd. En toen Windischmann geen gevolg meer aan die benoeming kon geven, bewees 's Pausen vertegenwoordiger aan het Beijersche hof, prins Chigi, de openlijke hulde zijner aanwezigheid bij zijne uitvaart, gelijk ook de aartsbisschop het deed.

Verre het grootste deel der geestelijkheid droeg hem hooge achting en liefde toe. Hadden hem de waardigste mannen der oudere geestelijkheid aangehangen, te meer de jongere, die sedert twee en twintig jaren meer of minder onder zijnen invloed opgegroeid en gevormd was. Dat een vikaris generaal soms ook ontevredenen maakt, laat zich ligt begrijpen; Windischmann, hoezeer geen streng heerscher, was nogtans streng op één punt: hij vorderde strikte erkenning van het gezag door onvoorwaardelijke gehoorzaamheid; overigens was hij tot zachtheid en toegevendheid geneigd, en eene van die edele naturen, die gaarne de menschen voor beter houden dan zij zijn en zelfs hun meer vertrouwen schenken dan zij verdienen.

Hoe Windischmann nog op andere wijze onvermoeid werkzaam was voor de Kerk, willen we met een enkel woord aanstippen. Bij zijn doordringend verstand bezat hij een hoogst gevoelig, liefderijk hart, dat zich poogde uit te breiden naar gelang der geestelijke behoeften; bij het aanmerkelijk deel 'twelk hij in het kerkelijk bestuur had, ijverde hij niet minder ter opwekking van het kerkelijk en godvruchtig leven, en nam ten dien einde de middelen te baat, welke God voor de verschillende tijden aanbiedt. Munchen dankt hem de ordelijke oprigting der aartsbroederschap van 't heilig Hart van Maria; toen er zich in 1843 moeijelijkheden opdeden bij het invoeren van de godsvrucht der Meimaand, ruimde hij ze dadelijk uit den weg. Hij was een ijverig voorstander der missiën, waarin hij een magtig middel zag, om tegenover het ongeloof en de zedeloosheid des tijds Christelijk geloof en Christelijke zeden te sterken.

Windischmann was een even ijverig als voorzigtig biechtvader, een toevlugt in geestelijken en tijdelijken nood. Noch bij zijne vele zorgen als vikaris generaal en domkanunnik, noch bij zijne altoos voortgezette wetenschappelijke werkzaamheden, liet hij den biechtstoel varen; daar, waar hij van hart tot hart kon spreken en werken, voelde hij zich zoo geheel op zijne plaats. Reeds in 1843 tot penitentier benoemd, is hij het tot zijnen dood toe gebleven. Door zijne bedrevenheid in de nieuwe talen kon hij, behalve van Duitschers, de zielbestierder zijn van Spanjaards, Franschen, Italianen en Engelschen. Door zijn vromen zin, zijne kennis van het menschelijk hart en hooge begaafdheden, kozen velen uit hoogere kringen hem ten geestelijken gids. Treffend vooral was het te zien, hoe hij een goed deel van den zondag aan de soldaten wijdde,

en des avonds een aanzienlijk getal rondom zich vereenigde. Met ongemeene liefde, ijver en volharding onderrigtte en sterkte hij hen tegen de hen omgevende gevaren; meer dan men welligt vermoedde, bevorderde hij op die wijze het heil der maatschappij, en werkte hij gunstig op al die gezinnen, die leden in den krijgsstand hadden en onder zijne geestelijke zorg waren geweest. Menigeen ook, uit verschillenden stand, vond door zijne tusschenkomst of milddadigheid eene gewenschte, 'tzij geestelijke of wereldlijke, bestemming; ter redding van zielen gaf hij met volle hand, en dikwerf zonder zijne krachten te berekenen.— Een voor alle leed zoo meêwarig hart kon natuurlijk niet ongevoelig zijn voor het lijden der Kerk; eene geheimzinnige treurigheid vermeesterde hem, als hij op de velerlei vervolgingen onzer dagen nadacht; niet zelden gaf hij in zoodanige oogenblikken van verre te kennen, dat het misschien wel teekenen konden zijn, die het naderende einde der tijden aankondigden; eene gedachte, waarin hij zich menigmaal en altoos meer verdiepte.

Wat Windischmann, bij al zijne onvermoeide werkzaamheid voor de Kerk, op het gebied der linguistiek, der Indische wijsbegeerte en letterkunde, waarvan hij onder de eerste kenners wordt gerangschikt, heeft geleverd, en dat deels gedrukt, deels nog onuitgegeven is, behoort niet tot het plan van dit opstel. In de kracht zijns levens moest hij zijnen arbeid afbreken. Op zijn vijftigste jaar, den 24 Augustus 1861, ontsliep hij te Munchen, nog menig ondernomen werk onvoltooid achterlatend. Van Windischmann, die zich met algeheele zelfverloochening en brandende liefde aan den opbouw

der Kerk in onze dagen heeft gewijd, mag het woord gelden, dat hij zelf bij zijne eerste les in Mei 1838 van Möhler sprak: „Naar menschelijk oordeel moet men „aan zijn graf zeggen, dat het te vroeg ontsloten werd; „maar Hij, die onze dagen heeft geteld, heeft een „ander, voor ons dikwerf ondoorgrondelijk oordeel; en „in zijne genadige wijsheid was het Hem behagelijk, „den trouwen dienstknecht reeds te midden van het „heete dagwerk tot het eeuwige leven op te roepen."

VERSCHEIDENHEDEN.

DE GELUKZALIGE PAULUS VAN HET KRUIS EN ZIJN LEVENSBESCHRIJVER.

Vie du Bienheureux Paul de la Croix, Fondateur de la Congrégation des Passionistes; par le Vénérable Strambi, Religieux de la même Congrégation. Traduite de l'Italien par un Directeur de Séminaire [1]).

Men verhaalt van den H. Thomas van Aquine, dat hij op zekeren dag een bezoek bragt aan den H. Bonaventura; maar hem bezig vindende met de levensbeschrijving van den H. Franciscus van Assisië, wilde hij hem niet storen. *Laat den heilige*, zegde hij, *voor den heilige arbeiden* [2]), en daarmede vertrok hij. Ongetwijfeld wilde de groote leeraar hierdoor zijn eerbied betuigen voor den arbeid des heiligen; want zoo iemand, was hij allezins bevoegd om te beoordeelen, hoe nuttig zulk een arbeid is en hoe heilzaam de vruchten zijn die hij voor anderen voortbrengt. Reeds lang vóór hem had de H. Isidorus van Pelusië een niet minder gunstig oordeel over de werken der heiligen uitgesproken: want dezer schriften bij die der heidensche schrijvers vergelijkende, zegt hij: „de stijl der eersten is eenvoudig en zonder opsmuk, maar de zin der woorden is verheven en hemelsch; de stijl der anderen daarentegen is schoon, sierlijk en bloemrijk, doch wat er verhandeld wordt zijn slechts nietige beuzelingen."

Zoo er op dit laatste uitzonderingen zijn, het eerste past vooral op levensbeschrijvingen van heiligen die wij aan heiligen te danken

---

[1]) Tournai, chez Casterman. 2 vol. pag. 366 en 362.

[2]) Sinamus sanctum pro sancto laborare.

hebben. De stijl er van is niet alleen eenvoudig en ontdaan van noodelooze versiersels; maar uit dien beminnelijken eenvoud, en uit die „ verheven en hemelsche woorden „ ademt u eene zalving en een geur tegen, dien wij veilig *den goeden geur van Christus* noemen mogen. Lees de levens van sommige heiligen: maar lees ze in 't oorspronkelijke, of getrouwelijk vertaald; lees ze in hun geheel, zooals ze door andere heiligen geschreven zijn, en zonder dat eene bloot-natuurzoekende en overdreven kritiek er de schoonste trekken heeft uitgeligt: — kunt ge iets naïever, stichtender, en toch schooner en zalvender uitdenken? [1]) Is het te verwonderen? Die schrijvers hadden den heilige, het toonbeeld dat zij voor oogen hadden en aan anderen ter bewondering en navolging voorstelden, niet slechts bestudeerd, vergeleken, maar gewogen met het gewigt des heiligdoms, beschouwd bij het licht des geloofs. Zij waren doorgedrongen in het heiligdom zijns harten, en hadden de gevoelens die hem bezielden, de deugden, die hij beoefende, zich min of meer eigen gemaakt: wat zij op het papier schreven was de terugkaatsing van het voorbeeldsel in den spiegel van hun eigen hart.

Door dien geest kenmerkt zich eveneens de levensbeschrijving van den gelukzaligen Paulus van het Kruis, waarvan wij hierboven de Fransche vertaling aankondigden. De steller dezer beschrijving is Monseigneur Strambi, bisschop van Macerata en Tolentino, een der geestelijke kinderen van den gelukz. Paulus, en die in 1824 in geur van heiligheid overleed, in 1843 door Gregorius XVI *Venerabel* verklaard werd. Het werk, dat negen jaren na den dood van Pater Paulus te Rome in 't licht verscheen, is in twee boeken verdeeld. Het eerste behelst de levensgeschiedenis van den gelukzalige, de stichting en den voortgang zijner Congregatie, en zijn

---

[1]) Zie o. a. het leven van den H. Antonius door den H. Athanasius, bisschop van Alexandrië; het leven van den H. Kluizenaar Paulus, de levens van de HH. Hilarion en Malchus, van de HH. Fabiola, Paula en Marcella door den H. Hiëronymus; het leven van den H. Abraham, kluizenaar, door den H. Diaken Ephrem; en het leven van dezen door den H. Gregorius van Nyssa, enz. Onder de lateren noemen wij alleen het leven van den H. Franciscus door den H. Bonaventura en het leven van de H. Teresia door haar zelve beschreven, enz.

heiligen dood, welke voorviel in de Afzondering (Ritiro) van de HH. Joannes en Paulus te Rome, den 18n October 1775. Het tweede boek, dat veel uitgebreider is en bijna twee derden van het geheele werk inneemt, bevat het verhaal van de deugden, den strijd, de beproevingen en de gestrenge boetpleging van den gelukz. Paulus, als ook van de wonderen en gunsten waarmede hij in zijn leven en na zijn dood door God verheerlijkt werd. Het geheel wordt in de Fransche uitgaaf besloten door het dekreet der gelukzaligverklaring van Z. H. Pius IX, en het verhaal der plegtigheid door een ooggetuige.

Dit tweede gedeelte van het werk is allerbelangrijkst; want het is geen bloote opsomming van verschillende feiten: het is eene eenvoudige, duidelijke en toch levendige voorstelling van onderscheidene deugden, die geheel praktiesch worden aangetoond in voorbeelden uit het leven, in aanhalingen van gesprekken, brieven, enz. — Schoon is vooral wat er gezegd wordt (Chap. X, XI) over de gave des gebeds, welke de zalige Paulus in een verheven graad bezat; over de onderrigtingen en wenken die hij deswegens aan anderen gaf, en over de middelen door hem-zelven aangewend om deze gaaf te onderhouden en te vermeerderen. Uit deze twee hoofdstukken alleen, ware het niet van elders bekend, leert men niet slechts Pater Paulus, maar ook zijn levensbeschrijver kennen als „een man des gebeds". Zóó immers zou hij zijnen held niet hebben kunnen afmalen, indien hij-zelf niet diep ware doorgedrongen in de kennis en in de oefening van het inwendig leven [1]). Ten gevalle van onze lezers deelen wij over beiden, den meester en den leerling, het een en ander mede.

„Om het vuur der goddelijke liefde in de harten te ontsteken — zegt Z. H. Pius IX in bovengemeld dekreet der zaligverklaring — en om de menschen terug te brengen op den weg der geregtigheid, waarvan zij ongelukkiglijk zijn afge-

---

[1]) Mgr. Strambi besteedde dagelijks vijf uren aan de meditatie. Daaraan is het vooral toe te schrijven, dat hij in weerwil der menigvuldige, soms verstrooijende bezigheden der bisschoppelijke bediening steeds op de innigste wijs met God vereenigd was.

weken, is niets voordeeliger en geschikter dan de gedurige overweging van het allersmartelijkst lijden, dat onze Heer Jesus Christus voor de zaligheid van het menschelijk geslacht heeft ondergaan, gehoorzaam geworden zijnde tot den dood, zelfs tot den dood des kruises. Het was deze, even verpligtende als noodzakelijke herinnering van het lijden des Heeren, welke de vereerenswaardige dienaar Gods, Paulus van het Kruis, de Stichter der nieuwe Congregatie van het Allerheiligst Kruis en Lijden O. H. J. C., getracht heeft onder de menschen weder op te wekken. Hij wilde, en evenzoo zijne leerlingen, niet anders kennen dan Jesus Christus en dien gekruist; en hij eerde de Kerk door zijne uitstekende deugden en zijn apostolischen arbeid. Hij werd geboren te Ovada, een vlek in het bisdom Acqui [1]), in het jaar 1694. Reeds van zijne kindschheid af gaf hij stellige en uitmuntende teekenen eener toekomstige heiligheid: want hij verachtte de spelen en vermaken, waarvoor de kinderen gewoonlijk ten zeerste zijn ingenomen, en schepte zijn meeste vermaak in God te bidden, aan zijne ouders te gehoorzamen, aalmoezen te geven, te vasten, en door eene aanhoudende overweging zich de smarten van den lijdenden Christus te herinneren. Hij wijdde zijne jeugd aan de oefening der godsvrucht en de studie der fraaije letteren; en was voor zijne makkers een voorbeeld van alle deugden, inzonderheid van onthouding, waarvan hij nimmer wilde afzien, ofschoon hem zeer vereerende partijen en eene groote erfenis werden aangeboden. Hij maakte alzoo buitengewone vorderingen op den weg der volmaaktheid; en van ijver ontstoken voor de glorie Gods, was hij bedacht op de instelling eener nieuwe religieuse Vereeniging, die een steun zou wezen voor de Kerk, en uit al hare krachten zou arbeiden aan het heil der zielen. Tot dat einde trok hij, met toestemming des bisschops van Alexandrië, van wiens bestuur hij in alles afhankelijk was, een armelijk zwart kleed aan, hechtte daaraan de teekenen van het Lijden des Heeren, ging barrevoets en met ontdekten hoofde, en nam zijn intrek in eene kleine kamer. Daar was het dat hij door eene strenge versterving der zinnen, door de oefening van alle deugden, en ge-

[1]) Destijds onder de Republiek van Genua.

durige gebeden zich voorbereidde tot het schrijven van de Regels voor de nieuwe Vereeniging. Toen hij ze opgesteld had, begaf hij zich naar Rome, om van den H. Stoel de goedkeuring er van te bekomen. Hij verliet echter die stad, zonder dat hij zijn verlangen voldaan zag, en vertrok met zijn broeder [Jan Baptist] naar den berg Argentaro, waar hij twee volle jaren verbleef, zich met zorg toelegde op de studie der heilige schriften, en een zeer streng leven leidde. Van den berg Argentaro ging hij naar Gaëta, waar hij door zijne predikatiën en door zijne voorbeelden de geloovigen opwekte om het pad der deugd te bewandelen. Hij begaf zich op nieuw naar Rome, om de goedkeuring zijner regels te vragen; en hij gaf daar zulke doorslaande bewijzen van heiligheid, dat Benedictus XIII, die destijds den H. Stoel bekleedde, zich gewaardigde hem en zijnen broeder, die zijne deugden navolgde, tot priesters te wijden; en dat Clemens XII, de opvolger van Benedictus XIII, hem bij brief in den vorm van Breve de waardigheid van Apostolieseh Missionaris verleende. Vervolgens vertrok hij andermaal naar den berg Argentaro, en ofschoon zijn regel nog niet was goedgekeurd, stichtte hij daar in 1737 het eerste huis van de nieuwe Congregatie. Onder Benedictus XIV eindelijk werd de geschreven regel door het gezag van den H. Stoel goedgekeurd; en na eenige veranderingen, die de verceerenswaardige stichter goedgevonden had er in te brengen, werd hij op nieuw goedgekeurd en bevestigd door Clemens XIV en vervolgens door Pius VI.... "

Aldus het dekreet van Pius IX. Gaarne zouden wij het in zijn geheel mededeelen, maar moeten ons bekorten en den lezer voor het overige naar het dekreet zelf verwijzen, omdat wij nog met een enkel woord wenschten te spreken over de godsvrucht van den gelukz. Paulus tot het Lijden des Heeren. Wij vertalen het verhaal van Mgr. Strambi.

" *Verre zij het van mij te roemen dan in het kruis van onzen Heer Jesus Christus, door wien de wereld aan mij gekruist is en ik aan de wereld* (Gal. VI). Geheel het leven van den gelukzaligen Paulus van het Kruis is een doorslaand bewijs, dat hij die groote woorden in zijn hart had gegrift, of, om beter te zeggen, dat God zelf door zijne genade ze daarin gedrukt had. Altijd had hij het vurigst verlangen, zijn leven gelijkvormig te maken aan dat van den gekruisten Jesus, en onder de Christenen de gedachtenis van

het kruis en den dood onzes goddelijken Verlossers op te wekken. Dat was het streven van al zijne gedachten, van al zijne begeerten, van al zijne daden, van zijne reizen, predikatiën en missiën. Tot datzelfde einde stelde hij, naar eene ingeving des hemels, deze arme en geringe Congregatie van het Lijden in, die zich zelve geheel aan de overweging van het lijden en den dood des Zaligmakers wijdt en de Christenen overreedt, de kwellingen, de smarten, de folteringen te gedenken, waarin de Zoon van God, om zoo te te spreken, verzwolgen en vernietigd werd. Om alle wereldsche gedachte te verzaken en met Christus verborgen te leven, liet hij zijn familienaam varen en verwisselde dien met den toenaam: *van het Kruis*: zoodat hij met den apostel, wiens naam hij voerde, zeggen kon: *Verre zij het van mij te roemen dan in het kruis*; en daar hij zich geheel er aan toewijdde, om de al te verwaarloosde gedachtenis van de smarten des Verlossers onder de volken te verlevendigen, kon hij met denzelfden apostel er bijvoegen: *wij prediken den gekruisten Christus* (I Cor. I). Daarin bestond nu al zijne wetenschap: hij deed er belijdenis van, dat hij niets kende, niets beminde dan den gekruisten Jesus. Eene waarlijk verheven, eene waarlijk diepgaande wetenschap: in Christus immers zijn alle schatten van wijsheid en kennis Gods verborgen; eene wetenschap, niet bloot beschouwend, niet dor en onvruchtbaar, maar vruchtdragend, maar vol van bekoorlijkheden, en die het voedsel des levens en der eeuwige zaligheid doet vinden. *Indien iemand door Mij binnengaat, hij zal zalig worden* (Joan. X).

„God wilde, dat hij van zijne eerste jeugd af de godsvrucht tot het Lijden des Heeren begon te verspreiden. Uit gehoorzaamheid aan zijn bisschop, in wiens persoon hij God zelven vereerde, hield hij predikatiën tot het volk van Castellazzo, en leerde het de manier om over het lijden van Jesus te mediteren; zijne onderrigtingen ontroerden dermate zijne hoorders, dat zij in luid geween en bidden de barmhartigheid Gods afsmeekten. Over dit eerste optreden stond een ieder verbaasd. Toen de dienaar Gods in 't vervolg missiën gaf, waar hij door de bisschoppen daartoe genoodigd werd, was zijn vurigst verlangen, in alle harten het lijden des Heeren in te drukken. Men zou een hart en eene tong moeten hebben als de zijne, om de gevoelens weder te geven, waarmede

hij dat lijden overwoog, en de vruchten te schetsen die hij er van wist te plukken. Niemand, naar het getuigenis van verschillende zijner hoorders, sprak er over zooals Pater Paulus; want zoo levendig stelde hij de onderscheidene gebeurtenissen van de lijdensgeschiedenis voor, zooals: den doodstrijd in den hof van Olijven, den hoon en smaad voor de regtbanken, de barbaarsche geeseling, de wreede kruisiging, dat hij eene onbeschrijfelijke ontroering in zijn gehoor teweeg bragt. Hij kon er niet over spreken zonder tranen van teederheid en medelijden te storten, en trok er uit de oogen van allen die er tegenwoordig waren..... Door dit middel bewerk e hij verbazende bekeeringen. Doch hij stelde zich niet tevreden met het medelijden en tranen te wekken, maar gebruik makende van de heerschappij die God hem alsdan over de harten gaf, wist hij zijne hoorders, bij het gezigt van zooveel goedheid, zooveel wonden en zooveel bloedvergieten, tot vertrouwen op de goddelijke barmhartigheid te stemmen en tevens hunne harten in liefde te ontvonken, om aan de matelooze liefde te beantwoorden van eenen God, die zijn bloed en zijn leven voor ons ten offer bragt aan een schandelijken galgenboom. In zijne preken stelde hij zijnen hoorders dikwijls den Gekruisten Jesus voor oogen, maar om hun te krachtiger de godsvrucht tot zijn lijden in te prenten, eindigde hij altijd met eene meditatie over dit onderwerp. Zoodoende moedigde hij op het einde hen even krachtig aan, als hij bij den aanvang hen verpletterd had. Zijn besluit bestond in vurige akten van berouw. Op het einde der missie was hij gewoon eene meer plegtige preek te houden over den dood des Heeren. Dien avond scheen het waarlijk, alsof hij van liefde en smart verslonden werd jegens dien goeden Verlosser, die door eene overmaat van liefde heeft willen sterven op het kruis. De ontroering der hoorders steeg ten top: men hoorde niets dan weenen en snikken..... De dienaar Gods zou wel gewenscht hebben, en hij vroeg het zelfs met aandrang aan God, in een dier oogenblikken met het kruisbeeld in de armen te mogen sterven. De Heer verleende hem die genade, maar op eene verschillende wijs. Stierf hij niet op den kansel, terwijl hij den dood des Heeren overwoog en diens beeldtenis in zijne armen geklemd hield, hij stierf toch terwijl hij het kruis in zijn hart omhelsde,

en in een staat gelijkvormig aan dien van Jesus, den man van smarten, overstelpt als hij was van pijnlijkheden, en geheel bezig tot zijn laatste uur, om het lijden des Heeren te doen vereeren.

De schrijver van het hierboven vermelde leven, Vincentius Maria Strambi, was een der voortreffelijkste leerlingen van den Stichter der Congregatie van het Allerheiligst Kruis en Lijden O. H. J. C. Hij werd geboren te Civita-Vecchia den 1ª Januarij 1745. Van zijne vroegste jeugd af door de zegeningen des hemels voorkomen, verliet hij op twaalfjarigen leeftijd het ouderlijk huis en trad in het seminarie van Montefiascone, waar hij zoowel in de letteren als in de godsvrucht een snellen voortgang maakte. Nadat hij priester gewijd was, was hij bedacht de wereld te verlaten en den aandrang dien hij voor de eenzaamheid gevoelde te volgen; doch hij liet zich door den bisschop van Bagnorea overhalen om voor-eerst van zijn voornemen af te zien, en zich te belasten met het bestuur van het seminarie dier stad. Weldra echter, als door eene onweêrstaanbare magt gedrongen, verbrak hij deze nieuwe banden en begaf zich naar Rome, om er zijne theologische studiën onder den beroemden dominikaan Mamachi te voltooijen. Eindelijk kwam hij ootmoedig zijne toelating verzoeken tot de Congregatie der Passionisten. Hij werd aangenomen door den gelukzaligen Paulus, die van toen af reeds de groote heiligheid voorzag welke deze nieuwe zoon van het Instituut eenmaal bereiken zou. Achtervolgens bekleedde hij verschillende bedieningen in de Congregatie, en in elk dezer muntte hij uit door bekwaamheid, maar meer nog door godsvrucht. Men sprak van hem niet anders dan als van een geleerde en een heilige. — Pius VII, die hem hooge achting toedroeg, benoemde hem in 1801 tot bisschop van Macerata en Tolentino. Zooveel tegenzin hij er voor gevoelde en zoo onbekwaam en onwaardig hij zich achtte, zoo waardiglijk kweet hij zich van zijne bisschoppelijke pligten. Als een trouwe verdediger van de regten der Kerk viel hem in 1808 de eer te beurt, op last van het Fransche goevernement, verbannen te worden: eerst naar Novarra, toen naar Gozzano en vervolgens naar Milaan. Na eene ballingschap van zes jaren kwam hij in zijn bisdom terug, en hernam er met nieuwen ijver zijn apostolischen arbeid. Herhaaldelijk had

hij bij Pius VII aangehouden om van den last zijns bisdoms ontslagen te worden; doch altijd te vergeefs. Eindelijk stond Leo XII hem zijn verzoek toe; doch niet zóó als de ootmoedige Strambi het verlangd had. Hij wenschte niets vuriger dan in het klooster zijn leven te eindigen; de Paus echter verbond hem aan zijn persoon en deed hem in het vatikaan zijn intrek nemen. Kort daarop werd Leo XII gevaarlijk ziek. Mgr. Strambi stond hem bij en bereidde hem tot de H. Teerspijze, welke de doorluchtige stervende met de innigste gevoelens van godsvrucht ontving. Toen de plegtigheid was afgeloopen, zeide de vereerenswaardige bisschop tot den Paus deze weinige woorden: „Schep moed, Heilige Vader! God neemt het offer aan, dat een uwer dienaren Hem voor uw behoud aanbiedt." Hierna ging hij de mis lezen, en deed dit met zulk eene buitengewone godsvrucht en opgetogenheid, dat het de aandacht der omstanders trok. De Paus was in een oogenblik genezen; en weinige dagen daarna werd het offer voltrokken, dat zoo edelmoedig was aangeboden: Mgr. Strambi ging den 1n Januarij 1824 tot een beter leven over, in den ouderdom van juist 79 jaren. — Den 17n Junij 1843 teekende Gregorius XVI het dekreet, waarbij verlof gegeven wordt tot ingang van het proces der heiligverklaring, en den dienaar Gods de titel van *venerabel* wordt toegekend; en bij besluit van den 20n December 1844 werd de verzameling van processtukken betreffende *„de faam van heiligheid des levens van den dienaar Gods en zijne deugden en mirakelen in 't algemeen"* door denzelfden Paus goedgekeurd.

De Eerw. vertaler is, hoewel hij zijn naam voor dit werk niet geplaatst heeft, door zijne oorspronkelijke werken (eveneens bij Casterman uitgegeven) ook hier te lande genoegzaam en gunstig bekend. Door dit werk in de Fransche taal over te brengen, heeft hij zich nieuwe verdiensten verworven. De vertaling zelve is goed en heeft veel overgenomen van de eenvoudigheid en de naïeviteit van het oorspronkelijke. Vooraan in 't werk wordt de goedkeuring der Italiaansche uitgaaf opgegeven: wij hebben te vergeefs gezocht naar eene kerkelijke goedkeuring van de vertaling.

Wij wenschen dit werk in veler handen, bijzonder van geestelijken en kloosterlingen.

PATER A. BRESCIANI.

De onlangs overleden Pater Antonio Bresciani werd te Ala, eene kleine stad van het Italiaansche Tyrol, den 24 Julij 1798 geboren. Zijne ouders waren Leonardo Bresciani de Borsa en de gravin Victoria Alberti, dochter van Cornelia Fregoso, uit den laatsten tak des beroemden geslachts van dien naam, waaraan twaalf Dogen der republiek van Genua ontsproten. Antonio was de eerstgeborene, en als zoodanig, en ook om de natuurlijke aanvalligheden, die hem van kinds af sierden, de bevoorregte zijns vaders, en door zijne moeder bijzonder bemind. Hij genoot eene zeer Christelijke opvoeding en ontving al dat onderrigt, hetwelk voor een adellijk jongeling betaamt. De vrome en geleerde geestelijke Don Philippo Bernardi onderwees hem in de beginselen der fraaije letteren, en kweekte in hem, uit de bronnen van de groote meesters der oudheid puttend, dien zin voor het schoone, welke hem zoozeer aantrok, en waarin hij zulk een behagen vond. In 1814 begaf hij zich naar Verona, de vaderstad zijner familie, en legde zich daar, onder een groot kenner van de Italiaansche taal, Don Josef Monterossi, twee jaren lang op de rhetorica toe. Door hem werd hij ook met den beroemden Pater Antonio Cesari bekend, aan wien Bresciani, naar hij altoos zeide, veel voor den stijl te danken had.

Om aan eene inwendige stem, die hem tot de sociëteit van Jesus riep, gehoor te geven, besloot hij in den geestelijken stand te treden; en zich met de gewijde wetenschappen bezig houdend, liet hij zich priester wijden, in afwachting van eene gelegenheid, om zijnen roep op te volgen. Kort daarop werd hij tot professor in de literatuur aan het Lyceum te Verona benoemd, waar hij zich uit al zijn hart aan de schoonheden der grootste Gricksche en Romeinsche, vooral der Italiaansche schrijvers overgaf. Zijn verlangen, om den Heer in de orde van den H. Ignatius te dienen, nam immer toe, en alle moeijelijkheden, die zich opdeden, overwinnend, ontvlugtte hij en kwam naar Rome, waar hij op den 21 November 1824 in het noviciaat werd opgenomen. De moeijelijkheden echter, en de vervolgingen, welke deels van zijne verwanten, deels van zeer

hooge personen uitgingen ter weêrstreving van zijnen wensch, verdubbelden met zijne vlugt. Doch ten laatste hield door een goedgunstig schrijven van keizer Frans I alle tegenkanting op, en liet men Pater Antonio in vrede de stilte van het kloosterlijke leven smaken.

Van het jaar 1828 tot 1848 werd hij aanhoudend voor zware werkzaamheden gebruikt, vooral in de opvoeding der jeugd; hij bestuurde langen tijd de collegies van Turijn, Genua, Modena en het laatst de propagande te Rome. Deze bediening, welke hem, daar hij zich met heel zijne ziel tot de jeugd getrokken voelde, het liefste was, werd hem in 1835 ontnomen, wijl hij destijds, de typhus- en de cholera-lijders bijstaande, zelf door die ziekte werd aangetast. Uit die ziekte bleven hem verscheidene, zeer opmerkelijke kwalen bij, die hem bijkans drie dagen achtereen aan zijne legerstede boeiden; en terwijl hij te Modena, werwaarts men hem gebragt had, stervend, zonder hoop, nederlag, kreeg hij zijne gezondheid slechts door een blijkbaar wonder terug. Men schreef dit aan de ingeroepen voorbede van den Eerw. P. Josef Pignatelli toe, die den stervende verscheen, hem zijne gezondheid wedergaf, en nog verscheidene jaren levens toezeide. De aktestukken dezer wonderbare gebeurtenis zijn nog voorhanden.

Het behaagde intusschen aan God, hem de kiem des kwaads te laten; van tijd tot tijd terugkeerend, putte het allengs zijne krachten uit, en voerde hem eindelijk ten grave.

Pater Bresciani verzachtte het lijden en traag aanbeteren dezer langdurige krankten, met zijne eerste zedelijke werken te schrijven, die, onderhoudend en leerrijk, dadelijk als leidraad voor het opvoeden der jeugd, in Italië zeer welkom waren. Een dezer werken: *Teregtwijzingen van Tionides*, beleefde over de dertig oplagen; gelijk ook zijne *Brieven over het Italiaansch Tyrol*, zijne *Opmerkingen over eenige Toskaansche uitdrukkingen*, de vertaling der *Geestelijke oefeningen van Bellicio*, *Het leven van Abulker*, enz. herhaaldelijk herdrukt werden.

Toen hij vervolgens zijne vroegere werkzaamheden weder opvatte, wijdde hij er zich op verschillende plaatsen met grooten ijver aan toe, en zocht vooral in Piemont het goede aan te kweeken en de zielen op den weg des geloofs en der Christelijke godsvrucht

te leiden. In 1846 naar Rome teruggekeerd, had hij op nieuw met zijn ligchamelijk lijden te kampen, en kort hierna, door de politieke stormen, welke in 1848 en 1849 de heilige stad teisterden, gedwongen zich te verbergen, leidde hij in het klooster *St. Girolamo della Carità* een eenzaam leven, geheel aan de studie en aan verborgen weldoen gewijd. Hier voltooide hij de twee deelen van zijn werk: *Het eiland Sardinië*, hetwelk hij onder zijne minder slechte plag te tellen.

In 1850, toen de openbare orde weder een weinig hersteld was, werd hij naar Napels geroepen, om voor de *Civiltà cattolica* te schrijven; hem werden de verhalen opgedragen; waarmede hij zijne lezers tot het jaar 1862 heeft onderhouden. Deze laatste jaren, voor hem de werkzaamste, waren hem ook, door de aanhoudende en verschrikkelijkste ligchaamssmarten, verre de pijnlijkste. Het schijnt ongeloofelijk, en toch is het waar, dat de liefelijkste en schoonste hoofdstukken uit den *Jood van Verona*, en de *Romeinsche republiek*, onder de vreeselijkste pijnen, die hem nacht noch dag rust lieten, geschreven zijn. In 1852 begaf hij zich naar Ferrara, of soms dit klimaat zijn lijden zou verzachten; doch hier werd hij zoo ziek, dat men zijnen dood nabij achtte. Hij zelf schrijft zijn herstel aan de openbare en plegtige gebeden toe, welke men bij het in die stad bijzonder vereerde Moedergodsbeeld voor hem deed.

In 't begin van 1861 stond hij in twijfel, of hij het verhaal: *Oderik, de Pauselijke zoeaaf*, waarin hij zooveel belang stelde, wel zoude ondernemen; 't scheen hem toe, dat hij de gevorderde inspanning niet zou kunnen uithouden. „Ik gevoel mij geheel krachteloos, schreef hij uit Galloro aan een medebroeder te Rome; acht maanden van volle smarten hebben mij geheel uitgeput. Physiesch bekom ik nu een weinig, maar moreel *j'en suis à bout.* Verstaat gij dit Fransch? Na een uur studie word ik duizelig, kortademig, en of ik wil of niet, ik moet de studie onderbreken.„ Doch de gedachte van nog op eenige wijze de zaak van den H. Stoel te dienen, en de helden die daarvoor en voor Christus hun bloed vergoten, te eeren, ontstak in hem zulk een ijver, dat hij, zijne zwakte verwinnend, het werk begon en ook gelukkig ten einde bragt. Hij zeide, dat hij op de bres wilde sterven; en daarom, ofschoon bijna reeds een lijk, en aanhoudend door de

schrikkelijkste pijnen gefolterd, wekte hij zijn moed en begon het verhaal: *De verdediging van Ancona.* Schier met geweld moest hij van zijne schrijftafel verwijderd, en door zwakte gedwongen worden, dien arbeid te onderbreken, waarvan hij enkel de inleiding afmaakte.

Hij had een geheim voorgevoel van het graf nabij te zijn, en dikwerf gaf hij het schertsend aan zijne vertrouwdste vrienden en zijne medebroeders te kennen. Niettemin wilde hij den korten tijd, die hem nog overbleef, in de dienst van God volharden, daar hij nog het oog hield over de nieuwe uitgaaf van den *Zoeaaf*, de proeven nazag, er eenige opmerkingen bijvoegde en er eene toewijding aan den H. Petrus voor schreef; dit zijn jongste werk was hem zeer geliefd; hij verheugde zich, dat hij eenige dagen vóór zijn dood zelf nog de proeven had verbeterd.

Alle middelen, alle gebeden, alle pogingen der bekwaamste geneesheeren, die hunne zorgen nog verdubbelden, vermogten de ziekte niet te bezweren. Pater Bresciani overleed den 14 Maart dezes jaars, in den ouderdom van ruim drie en zestig jaren. In die laatste ziekte leed hij zoo ontzettend, dat men hem over zijn gansche ligchaam zag sidderen; zijne haren rezen te berge, zijn gelaat vertrok van pijn; naauw echter had hij eenige verligting, of zijne gewone vrolijkheid keerde terug, en 't was, of hij niets geleden had. Bij de groote deelneming, die hij in die laatste dagen ondervond, had hij ook den troost, dat de H. Vader hem meermalen zijnen zegen toezond; dan stortte hij zijn gevoel van eerbied en dank jegens diens verheven persoon somwijlen zóó uit, alsof hij het aan de voeten zelven des H. Vaders deed.

Hoemeer de kwaal zijn ligchaam verzwakte, des te meer blonk de reinheid zijner schoone ziel op zijn gelaat. Toen hij ter naauwernood meer spreken kon, onderhield hij zich inwendig met den Heer en de H. Maagd, herhaalde dikwerf de woorden: *intra tua vulnera absconde me* (in uwe wonden, verberg mij), en dit waren ook de laatste klanken die zijne stervende lippen bewogen. Zelf verlangde hij, met de heilige sakramenten der stervenden te worden voorzien, en ontsliep zacht en rustig in den Heer. Zijne uitvaart werd door eene groote menigte godvruchtigen bijgewoond. De baar, waarop zijn ligchaam met het voorkomen van een zacht-slapende

nederlag, werd door het volk met bloemen bedekt, en men had moeite, hem aan de vrome hebzucht te onttrekken; want de een sneed haren van zijn hoofd, de ander stukken van zijn kleed. O de waarlijk „bij God en menschen beminde"! moge de Heer hem de eeuwige rust en de kroon der Heiligen verleenen [1])!

HET ASYL STEENBEEK. — JAMMERKLAGT.

In *de Vereeniging* van April jl. vinden we deze mededeelingen over het Protestantsch asyl Steenbeek [2]), hetwelk, gelijk men weet, de verbetering van gevallen vrouwen ten doel heeft.

Het getal der sedert 1848 aldaar opgenomenen bedroeg 455.

Overleden.	35
Gehuwd.	62
Dienende.	79
Bij familie of elders geplaatst. .	6
In de Ommerschans.	3
Roomsch gesticht.	1
Ziekenhuis.	2
Gevangenis.	2
Uit het oog verloren.	105
Teruggevallen.	111
Nog op Steenbeek.	49
Te zamen. . . .	455

„In het laatste jaar waren er op Steenbeek *zestien* meer opgenomen dan ooit in eenig jaar vroeger." Ofschoon „de weg der redding van arme verlorenen niet minder gezegend was dan te

---

[1]) De *Civiltà cattolica*, welke wij meerendeels in deze schets gevolgd zijn, teekent aan, dat Pater Bresciani de vierde medearbeider is, dien zij in den tijd van twaalf jaren door den dood heeft verloren.

[2]) Verg. *de Katholiek*, Dl. XL, bl. 124 vv.

voren", en "geene bijzondere zorgen" voor het tijdelijke de bestuurders van Steenbeek drukten, was er toch "een diepe ernst en weemoed in hunne jongste vergadering". En dat wel ingevolge "de mededeelingen van den Directeur, over den ontzettenden toestand van zedeloosheid onder jongelingen en mannen, waarvan hij nu zestien jaren getuige geweest was, en eene duizendvoudige ervaring had opgedaan, in de honderden op Steenbeek verpleegd." Tot nu toe had de spreker er over gezwegen: "zijn hart kwam er tegen op, zoo veel zonden te moeten openbaren"; doch nu, na zoo rijpe ondervinding, drong hem het: "Spreek en zwijg niet" der Heilige Schriften, en we vernemen eene vreeselijke jammerklagt over de hem geblekene onzedelijkheid. Hij sloeg zijnen blik "op de jongelingschap in den krijgsmansstand, aan de Academiën, "in den koophandel, op de bureaux der regering, in den lande, " — naar alle zijden ontwikkelde zich losbandigheid van zeden. Vele huwelijken worden enkel als burgerlijk kontrakt gesloten, werden onzedig begonnen, om "ongezegend voort te gaan". De "Academiën zijn niet minder verdorven" dan de Universiteiten. Het bezoek der huizen van ontucht is, klaagt hij, den jongeling geene zonde, geene schande meer!.... Erger nog: "hij heeft van Predikanten, later in diepen ernst tot God bekeerd, bekentenissen "gehoord uit den eigen mond, die het diepste berouw te kennen "gaven over den verzondigden weg in de jaren hunner studie, "waarvan de treurigste gevolgen zich nog in het volgend leven "op de ontzettendste wijze, soms in schulden, soms in eene ver"woeste gezondheid, soms in een kroost, helaas! dragende reeds "van hunne geboorte de straf der zonde in zich, openbaarde. Dat "gaat alles zoo stil voort, alsof het natuurlijk geworden is."..... Zóó ook is het met de jongelingen op kantoren en bureaux; "wat zoude hen bewegen, minder te zijn dan de student, in alles "hun voorbeeld en voorganger?.... De lijst der zieken onder de "soldaten is bekend." Wat de spreker hier verzwijge, op één punt moet hij wijzen: op het ontzettende getal der *minderjarigen*, die in het asyl Steenbeek zijn opgenomen. "Moest de minderjarige "niet (onder die ongelukkigen) eene hoogst zeldzame uitzondering "zijn? Waarom is zij, onder de ééntallen, die gered worden, "tegenover de tientallen, die verloren gaan, steeds de talrijkste

„klasse. Wat opvoeding in de huizen, wat gebrek aan tucht in „de gemeenten, godsdienstlooze opvoeding in de scholen en wat „achteloosheid bij politie en regterlijke magt openbaarden deze „talrijke scharen van minderjarigen, overal op zondige wegen aan „te treffen.„

Aan deze droevige ervaring verbindt zich de klagt over „de „krankheid, de ellende, den vroegen dood dezer arme verlorenen„; op Steenbeek zijn veel jeugdigen, weinig ouden: „zij worden niet „oud„, merkt het verslag aan; zedelijke moord en vroege ligchamelijke dood gaan met deze zonde zoo dikwerf hand aan hand. Na eene dringende waarschuwing tegen de slechte romans, eindigt het somber berigt met deze woorden: „Voorwaar, de droefheid „en weemoed mag wel groot zijn over zooveel zonde, verblinding, „verwoesting en afval.„

EENE PROTESTANTSCHE EXCOMMUNICATIE UIT DE VORIGE EEUW.

In het *Kerkhistorisch Archief*, III° Dl., 2° stuk, is (bl. 279 v.) door Mr. J. S. de tekst eener excommunicatie medegedeeld, welke de Gereformeerde kerkeraad van Delft in 1732 openlijk wilde uitvaardigen tegen zekere Alida van der H., wijl zij tot de Katholieke Kerk was teruggekeerd, of, gelijk het zeer liefelijk in dat stuk heet, „tot het grouwelijke en afgodische pausdom„, „tot de gemeenschap van de antichristise godsdienst„ was overgegaan. Die excommunicatie luidt:

„Werd de Christelijke gemeente bij desen bekent gemaakt, dat Alida van der H., gewesene lidmaat van de waare Gereformeerde Kercke, na meenigmaal op de belijdenisse van haar gelove het avondmaal des Heeren te hebben ontfangen, en in weerwil van alle ernstige vermaningen, na een langduirigen veynsingen eyndelick heeft kunnen besluyten, tot groote ergernisse van alle vrome

belijders der waarheyd, *tot het grouwelijke en afgodische pausdom* over te gaan en sig tot de gemeenschap *van de antichristise godsdienst* te begeven, hartnekkig daarbij te persisteeren en met de kerckelijcke censure en tugt openlijk den spot te drijven, door den Kerckenraad van Delft van de gemeenschap der Gereformeerde Kerke afgesneden en geëxcommuniceert is geworden, ten eynde de gemeente tegen haar werde gewaarschouwt, gelijk sij ook versogt werd haar gebeden tot God vor dese afgesnedene te doen, off de Heere haar nog tot eeniger tijd bekeeringe gave tot erkentenisse der waarheyd."

De kerkeraad van Delft had deze excommunicatie van den preekstoel willen laten afkondigen; doch bij besluit der Synode werd zij "slechts *inter parietes*, d. i. binnen de muren van het Consis-"torie, bekend gemaakt." Hiermede echter schenen eenige kerkeraads-leden niet voldaan, en poogden de openlijke afkondiging door te drijven. Maar de "regeerders" van Delft, die ook "de waare Gereformeerde Kercke" toonden te regeren, gelijk overigens bij alle Protestantsche regeringen gebruikelijk was en veelal nog is, wist "eens vooral" aan de zaak een einde te maken en deed den Delftschen kerkeraad dit hoog bevelschrift toekomen:

"D'Heeren Burgemrn. ende Regeerders deser stad, ten uitterste verwondert, dat bij de classis van Delfland en eenige uit de Kerckenraad, die deselve cours houden, weder opgehaald werd, de saak van Alida van der H., bij 't laatste Sinode seer wijslijk en voorsigtelijk genoegsaam afgedaan, hebben opgem. Heeren Burgemrn. de Commissarissen Politycq gelast, soo als die gelast werden bij desen, aan de Kerckenraad uit haar naam en ordre *eens voor al en peremtoirlijk* te denuntieeren, dat de Heeren Burgemrn. *geensints* sullen lijden nog aansien, *dat de ban* tegen Alida van der H. *op de predickstoel sal werden gebragt*, waarna de Kerckenraad sig sal hebben te reguleeren. Gedaan bij de Heeren alle desen 26e April 1732."

SPROKKELINGEN.

TERTULLIANUS KERKVADER EN BISSCHOP! — Een recensent in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1862, N°. 4, 164) maakt Tertulliaan, die eenvoudig Carthaagsch *priester* was en later in velerlei dwaling verviel, tot niets minder dan *kerkvader* en *bisschop* van Carthago. Stoutweg schrijft hij: „.... 't Is een aanhaling uit „den kerkvader Tertullianus, die zoo als den lezer bekend is in „'t begin der derde eeuw bisschop van Karthago was." Zelf alzoo staaft hij zijn voorafgaand zeggen: „dat citaat is misschien wel „bekend, maar kwam mij, *arme in patristische kennis*, voor 't eerst „onder de oogen." — 't Is het gewone gebrek van Protestantsche geleerden.

EEN DUBBEL ARM RECENSENT. — „Ik" — zegt dezelfde recensent ter zelfde plaatse — „ben het volkomen met den schrijver (den Keppelschen predikant A. H. van der Hoeve) eens, dat de dogmatisch-piëtistische rigting onder de protestanten geen regt van spreken heeft tegenover het Katholicisme, en daarvan in hoofdzaken alleen door mindere consequentie verschilt. Het gezagsprincipe vooral maakt de verwantschap zeer naauw; het doet beiden het geloof in iets anders zoeken dan in eene subjectieve overtuiging, en dit heeft al het overige ten gevolge. Bestond er niet eene overgeleverde vijandschap tusschen het Protestantisme en Rome, het zou in onze dagen blijken, hoe de voorstanders van 't autoriteits-geloof onder beide kerkgenootschappen voor eene zelfde zaak strijden."

We zijn dankbaar voor deze bekentenis, doch tevens zoo vrij van aan te merken, dat met ons Katholiek geloof „eene subjectieve overtuiging" uitnemend goed zamengaat. Voor het gezond verstand is het Katholicisme zoo redelijk, ordelijk en één, als het Protestantisme onredelijk, wanordelijk en vol tegenstrijdigheid is. Maar recensent schijnt, gelijk in „patristische", zoo ook „arm" te zijn in dogmatische „kennis", en nooit eene Katholieke Apologetiek, of degelijke Dogmatiek, noch bepaaldelijk iets van de *motiva credibilitatis* en dergelijke „onder de oogen" te hebben gehad. En dat recenseert er uit de hoogte maar op aan! We raden

hem, het pas uitgekomen, zeer beknopte werk van Herm. Rolfus: *Der Grund des katholischen Glaubens*, eens aandachtig te lezen.

BUSKEN HUET'S VOORSTEL IN 'T BELANG DER HERVORMDE KERK. — In zijne „Toespraak gehouden in de concertzaal te Haarlem", en uitgegeven onder den titel: „*Onze Bede*", doet zich de gewezen predikant Cd. Busken Huet in 't belang der „hervormde kerk" aldus hooren:

„Het ware der hervormde kerk welligt hoogst nuttig dat, onder degenen die het wel met haar meenen, velen ons voorbeeld navolgden, haar voor eene poos overgaven aan zichzelve, hare kerkgebouwen ledig lieten staan, en aan hare leeraars alleen die eere bewezen waarop zij aanspraak hebben als leden der burgerlijke maatschappij. Misschien zou door dit zwijgend teeken van afkeuring, dezen met waardigheid uitgeoefenden zedelijken dwang, het best een einde kunnen worden gemaakt aan sommige thans bestaande gebruiken en misbruiken, de dienst worden opgezegd aan een zieldoodend formalisme, buigzaamheid gebragt in de stroeve gewrichten van eene versleten terminologie, en inzonderheid de standaard verhoogd eener prediking die thans te menigmaal ontaardt in beuzeltaal, schoolsche redeneringen, bijbelsche haarkloverij, woorden zonder ziel, vormen zonder inhoud — en welke vormen!" (Bl. 28 v.)

Aan zoodanig vonnis zullen we niets toevoegen.

DE HONDERD NEGENTIGSTE CANONISATIE. — Naar berigt werd, zal de heiligverklaring der XXVI Gekruisten van Japan, op aanstaanden Pinksterdag, sedert de eerste (in 993), de 190e wezen, waarvan autentieke bescheiden voorhanden zijn; de laatste, gelijk men weet, geschiedde onder Gregorius XVI, in 1839, toen de H. Alphonsus de Liguori op den 26n Mei gecanoniseerd is.

HET PINKSTERFEEST VAN 1862

TE

ROME.

De 8e Junij van dit jaar is van nu af een der gedenkwaardigste dagen van de rijke kerkgeschiedenis onzer XIXe eeuw. Op dat hooge Pinksterfeest heeft Paus Pius IX, omringd van de kardinalen, patriarchen, primaten, aartsbisschoppen en bisschoppen, uit het Oosten en het Westen toegesneld, in de tegenwoordigheid van duizenden priesters en tallooze geloovigen, bij het graf van den vorst der apostelen, onder de blijdschap des hemels en het vreugdegejuich der aarde, plegtig uitgesproken: dat de gansche Kerk de eeredienst der Heiligen zou toebrengen aan den zaligen Petrus Baptista met zijne Gezellen, uit de orde van den H. Franciscus, aan den zaligen Paulus Miki met zijne beide Gezellen uit de sociëteit van Jesus, allen martelaren; en aan den zaligen Michael de Sanctis, belijder, geprofest priester van de

orde der ongeschoeide Trinitarissen, tot verlossing der slaven.

Dit grootsche, zeldzame feit wekt met de omstandigheden, waarin het voltrokken, en de plegtige akten, waarvan het omgeven is, eigenaardige gedachten en verwachtingen op, welke ook wij, al is het niet het eerst, wenschen uit te spreken, om vervolgens twee hoogst gewigtige aktestukken, de Pauselijke Allocutie en het Bisschoppelijk Adres mede te deelen en voor de geschiedenis te helpen bewaren.

Eene canonisatie, van zoodanige Heiligen, in zulke omstandigheden, is voor het geloovig gemoed van zoo rijke beteekenis, dat het niet alles weet uit te drukken, wat er zich beurtelings in verdringt; maar het ziet hier al dadelijk eene beschaming van het vleesch door den geest.

Want heerscht er eene wereld, die hartstogtelijk het stof bemint en vergoodt; die in dit leven haar einddoel zoekt, in vervliegende eer, in zinnelijk genot, in altoos onbestendig bezit: men heeft dan hier, ten aanhoore van de gansche aarde, eene allernadrukkelijkste, allerplegtigste verkondiging: dat er een ander en hooger leven, eene blijvende glorie, een bovenzinnelijke, hemelsche wellust, een onvergankelijk goed, eene oneindige bestemming is. Men moge het willen hooren of niet, maar de wereld is vol van het feit der heiligverklaring. Het moge den Joden nog eene ergernis, den Heidenen eene dwaasheid wezen, het is en blijft niettemin eene openbare prediking van den gekruisten Christus, van 's menschen verlossing en verheerlijking door zijnen dood en zijne verrijzenis; eene overtuigende prediking, door zes en twintig wederbeelden diens Gekruisten in woord en daad herhaald; eene algemeene en dringende prediking, tot allen stand, staat,

leeftijd, geestelijken en leeken, aanzienlijken en onaanzienlijken, jeugd en ouderdom, tot alle leden van het gezin, tot de teederste betrekkingen; welke immers allen in de Japansche heldenschaar vertegenwoordigd zijn [1]). Scheurt de in het booze gestelde wereld zich van den hemel af, en valt zij dientengevolge jammerlijk uiteen: hier worden met zooveel onverbreekbare banden te meer de strijdende en de zegevierende Kerk vereend. Het eerste openbare gebed, tot de pas-verheerlijkten in St. Pieters volle basiliek, door Petrus' achttien-eeuwen-ouden opvolger gedaan, zwijgt in Gods heiligen tempel op aarde en in den hemel niet meer: ons gebed gaat tot hen, hun gebed tot Jesus op. De heiligverklaring was door Pius uitgesproken; staande heft hij het majestueuse *Te Deum* aan, door duizenden stemmen voortgezongen. De klokken van de basiliek en alle kerken der stad kondigen met het geschut van den Engelenburg, onder het kloppen aller harten, de heugelijke gebeurtenis aan stad en wereld aan. De eerste kardinaal-diaken spreekt luide:

„*Bidt voor ons, Heilige Petrus Baptista, Paulus en uwe Gezellen, en Michael, Alleluja!*"

Het volk antwoordt:

„*Opdat wij de beloften van Christus waardig worden, Alleluja!*"

En met een blik die den hemel indringt, spreekt de Vader aller geloovigen:

LAAT ONS BIDDEN.

„*Heer Jesus Christus, die de eerstelingen des Geloofs*

---

1) Men zie onze afleveringen van Maart en April, of: *De XXVI Gekruisten van Japan*, enz., bij onze uitgevers verschenen.

bij de volken van Japan naar uw voorbeeld door den kruisdood in het bloed van de heilige Martelaren Petrus Baptista, Paulus en hunne Gezellen hebt gewijd; en in het hart van den heiligen Michael, uwen Belijder, het vuur der liefde deedt branden: verleen, bidden wij U, dat wij die heden hunne feestplegtigheid vieren, door hun voorbeeld mogen opgewekt worden. Die leeft en heerscht in de eeuwen der eeuwen."

„*Amen!*" — antwoordt het volk; en dit gebedsverkeer van de strijders hier met de gekroonden hierboven, ten einde dezer leven en alzoo Christus' leven in het onze te weêrspiegelen, houdt van nu af in de Katholieke Kerk niet meer op.

Dat zulk eene gebeurtenis juist in onzen tijd plaats heeft, en terwijl anders beschaafde landen, als Italië, ten prooi zijn aan alle euvelmoedige aanslagen tegen het Christelijk geloof, en weder in andere werelddeelen talloze kinderen der Kerk de vreeselijkste martelingen verduren: dit was, naar we in de Japansche canonisatiedekreten lezen, eene beschikking der goddelijke Voorzienigheid. In de XXVI Gekruisten moest thans aan alle geloovigen een nieuw en volmaakt toonbeeld worden voorgehouden, waardoor zij zich zouden sterken, „om „noch door bedrog verstrikt, noch verschrikt door bedrei„gingen, nooit, zelfs niet in het geringste, van de zuiverheid des geloofs af te wijken." De verheerlijking der Gekruisten is een spoorslag, is eene kracht tot volharding voor de vervolgde Christenen, die in hen zooveel broederlijke voorsprekers te meer hebben, en den sterkenden invloed van dezer eenparige vereering door de Kerk in hunne folteringen zullen gevoelen. Voorwaar zulke en

zoo verschillende toonbeelden van heldenmoed behoeven de Christenen in onze heillooze dagen, waarin hun geloof door alle mogelijke middelen en op allerlei wijze, openlijk en in 't geheim bestormd wordt. Wie Christus en zijne beloften waardig wil worden, moet het kruis opnemen, met en door het kruis Hem volgen.

Wijl echter de liefde de bron van het offer, hoogste liefde hoogste offer is, worden we te gelijk op het van liefde vlammend hart van een Michael de Sanctis gewezen, die wel niet aan een kruis, maar uit dezelfde liefde als de Gekruisten, zich aan Jesus voor het heil der naasten ten offer wijdde. Eene alomvattende zoogenaamde philanthropie zonder Christus wil de lijdende maatschappij, wil inzonderheid de slavenwereld ondersteunen, ja gelukkig maken. Dat is even onmogelijk als onchristelijk. Geen waarachtig heil zonder den Heiland. Wat werd er in den jongsten tijd over het jammerlijk lot der slaven al niet geschreven en gesproken! De slavenvraag zet eene halve wereld in vuur en vlam, terwijl de andere helft beraadslaagt en gepaste middelen zoekt ter oplossing van het probleem, maar zonder Christus en zijne liefde! Zie, daar verheerlijkt de Kerk een arm kloosterling, die met zijne ordes-genooten om en in de liefde voor Christus zijn leven wijdde aan de leniging van alle ellende, doch inzonderheid aan de verlossing der slaven. Met hem verheerlijkt zij een aantal andere ordeleden, van den H. Franciscus en den H. Ignatius, die zich om Christus' wil voor het heil der naasten ten offer gaven; zij verheerlijkt leeken van allen stand en leeftijd, die weder het voorbeeld hunner geestelijke vaders volgden; is dat niet eene schitterende lofverheffing der *Christelijke* liefde en liefdadigheid? is dit niet eene krachtige veroor-

deeling der geweldenaars, die de kloosterorden willen verdelgen? en tegelijkertijd voor kloosterleden eene magtige herinnering van hunne glorierijke bestemming, en aanvuring hunner offervaardige liefde?

Vragen we nu, wat zulk eene plegtige gebeurtenis met hetgeen haar voorafging en volgde: die talrijke zamenkomst van bisschoppen, hun plegtig Adres aan den H. Vader, zijne Allocutie, die onderlinge bekendwording, dat broederlijk verkeer zooveler opperherders, die verhoogde liefde tot Christus' Stedehouder en de Kerk; vragen we, wat dit alles voorspelt of voorbeduidt: we moeten het volle antwoord schuldig blijven, en aan de toekomst overlaten. Nogtans mogen we, door zeker geheim voorgevoel geleid, enkele niet ongegronde gissingen uiten, en opmerken, wat heilrijks er reeds nu in opgesloten ligt.

De H. Vader ziet zich omringd van zulk een aantal bisschoppen, die hem om strijd en op allerlei wijze hunne gehechtheid en liefde betuigen; op een tijdstip, dat hij zelf menschelijkerwijze geen oogenblik zeker is van het rustig bezit zijner hoofdstad, waar zijne roofgierige vijanden op vlammen; terwijl de omwenteling ook elders op het eerst gegeven teeken de maatschappelijke orde ten onderst boven kan keeren. Niettemin zet hij met onverstoorbare kalmte en majesteit de hem toevertrouwde dingen des hemels voort, en viert zelf een triomf, terwijl hij der Kerk op aarde en in den hemel een triomf bereidt. O wij zien in dit zeldzame schouwspel een bewijs, dat de Kerk door meer dan aardsche, door goddelijke krachten gedragen en gesteund wordt; wij zien daarin, zoo voor Pius als voor al de zijnen, eene hemelsche vertroosting en versterking; eene schitterende openbaring der glorie van den

H. Stoel; eene onze vijanden verplettende getuigenis van de eenheid der Kerk; eene ontzagwekkende belijdenis, dat Pius in waarheid de opvolger van den H. Petrus, de Stedehouder van Christus op aarde is.

Maar zou het ook, zoo vroeg men reeds meermalen met ons [1]), een *Hosanna in den hooge*! wezen, een Palmzondag, die den grooten lijdenstijd slechts kort voorafgaat? Bereidt de Kerk zich op die wijze tot een nieuwen en geweldigen strijd tegen de deels bekende, deels nog verholen magten des kwaads? Breekt er een keerpunt in de geschiedenis aan, maar weder door het offer des kruises? Moet daarom een Pius met zijnen geheimzinnigen naam van *Kruis uit kruis*, die zes en twintig Gekruisten heilig verklaart, zoo levendig het kruis van Petrus en van Jesus herinneren, opdat allereerst de aanwezige bisschoppen, de priesters, en door hen de geloovigen met het offer worden gemeenzaam gemaakt? Gingen de hoogepriesters der Kerk daarom te Rome den „Zang der Katakomben", gelijk een hunner weleer sprak" [2]), beluisteren en eerbiedig het hoofd drukken aan het lijkgesteente der martelaren?

„Want dáár was 't, dat een elk zich oefende ten strijde,
En, levend dood,
Aan d' open kuil een wijl het hoofd te ruste vlijde
En de oogen sloot;
Als om vooruit de ziel te stouter zich te maken
Ten martelvuur,
Beproefden zij hun graf en wilden 't sterven smaken
Vóór 't stervensuur."

---

1) Verg. *der Katholik* van Mei jl., het *Sontagsblatt* van Munchen, *de Tijd*, de *Kerkelijke Courant*, bij verschillende gelegenheden.

2) Mgr. Gerbet, bisschop van Perpignan; Zie *De Katholiek*, Dl. XXIII, bl. 126 vv.

Maar ook van diezelfde Christen tomben zong hij:

„ Daar rijst bij elken stap in 't om u wijkend duister
Een troon van goud,
En op de graven staand, was 't, of ik Thabors luister
Heb aangeschouwd. „

Wij weten, dat in het kruis de glorie is, en er onder het kruis eene Onbevlekt Ontvangen Moeder staat, die Jesus aan zijne Kerk heeft gegeven en haar alle dwaalleer, alle magten der duisternis helpt verwinnen. Pius IX vestigt meer en meer aller oogen door grootsche gebeurtenissen op Jesus en Maria; wier heilige namen de Japansche Christenen altoos, en mede onze martelaren tot in den dood op de lippen hadden, en ook wij, wat er geschiede, door hen geleerd, met te meer geestdrift en vertrouwen zullen aanroepen.

Wat dan de Kerk reeds leed en volgens Gods verborgene raadsbesluiten nog te lijden hebbe: dit zien wij voor onze oogen, dat de Heer haar wil sterken, heiligen, verheerlijken. Reeds verschijnt zij meer en meer in haren bovenaardschen luister, en straalt zij van buitengemeene schoonheid; reeds scheidt zich meer en meer het goede van het kwaad, en worden zij, die met haar niet vergaderen, door ongeloof en tweespalt verstrooid; valsche en verderfelijke beginselen, als van Gallikaan en Josefist, van staatsalmagt en caesaropapisme, moeten zwichten voor het verhoogde leven zelf, waarin de bestreden Kerk zich vertoont. Gaat uit den aard der zaak hare verheffing vooral van haren Opperherder, hare hoogepriesters en priesters uit: welk een bemoedigend schouwspel, zooals geene eeuw schier ons aanbiedt! Hoe groot is de vervolgde Pius, zelfs in het oog van onkatholieken,

om niet te zeggen, hoe elk Katholiek hem in het hart draagt en levendig den terugslag van al zijn lijden en verblijden gevoelt. Hoe diep-verachtelijk schijnt bij die verheven gestalte al wie hem gemaskerd of meer openlijk bestrijdt. Maar aanschouw rondom zulk een Opperherder de hoogepriesters van zoovele Kerken der aarde. Welk eene eenheid, gehechtheid, welk eene kinderlijke geestdrift! Op de eenvoudige uitnoodiging eens kardinaals, dat de H. Vader bij gelegenheid van de heiligverklaring der Japansche martelaren gaarne de bisschoppen, die het kunnen, bij zich zoude zien, snellen er bij de driehonderd van alle kanten der wereld toe, en duizenden priesters en geloovigen volgen hunne schreden; terwijl anderen, waar zij, zooals in het daardoor reeds gebrandmerkte Sardinië, worden teruggehouden, in geschrifte dezelfde liefde betuigen. Men zou dezer dagen te Rome, men zou op den tweeden Pinksterdag in de tuinen van het vatikaan moeten geweest zijn, om te kunnen zeggen, tot welk eene mate de bisschoppen den H. Vader vereeren en beminnen. Dit blijkt ten overvloede uit de plegtige verklaring, welke zij hem eenparig hebben aangeboden.

Met het oog op dit verrukkelijk verschijnsel, mogen wij te regt, naar het voorbeeld van anderen, vragen: Waar zijn die tijden, dat ieder bisschop binnen de grenzen zijns lands als afgesloten, aan de tusschenkomst van staatsbeambten gebonden was, en er zoo weinig persoonlijk verkeer tusschen den Paus en de bisschoppen bestond? De enkele tegenwoordige regeringen in dien geest, als Portugal, Sardinië, hebben zich zelven genoeg aan de kaak gesteld. Waar ja, zijn de tijden, dat menig bisschop wel verre van eerbied en liefde, veeleer jaloerschheid en wantrouwen jegens den H. Stoel koesterde? dat eene ongeloovige

politiek op de onkerkelijke gezindheid van onwetende of verblinde prelaten hare heerschzuchtige plannen konde bouwen? God zij geloofd! die tijden zijn voorbij: een hooge Katholieke geest, die het middenpunt der eenheid, het hoofd en de meesteresse der Kerken zoekt, vervult het gansche ligchaam van Christus. Zelfs het te lang gescheiden Oosten neigt zich naar het Westen, en we zagen de van daar reeds hereende geloovigen te Rome bij de feestplegtigheid vertegenwoordigd.

Men lette eens, om enkel op het vierde eener eeuw te wijzen, op de klimmende vernieuwing van het kerkelijk leven sedert de Allocutie van Gregorius XVI in de Keulsche aangelegenheid, toen de wereld op nieuw een bijzonder blijk van de kracht des Apostolischen Stoels ontving; en verder, sedert de eerste vergaderingen der bisschoppen van sommige landen na 1848, tot de bijeenkomst der bisschoppen te Rome bij de ten leerstukverklaring van Maria's Onbevlekte Ontvangenis in 1854, en nu deze talrijke vereeniging van opperpriesters; die voortgang is wel ten bewijze, dat door het lijden van de Kerk en haar Hoofd de liefde en haar band van eenheid uitermate versterkt worden.

Bij zulk een verheven wereldfeit, als het jongste Pinksterfeest met al zijne tongen en talen te Rome aanbood, boezemt de afval van sommige pligtvergeten geestelijken en ordebroeders geene vrees in, al zouden zij ook eenige volgelingen hebben. Het kaf scheidt zich af en verwaait. Tegenover de aanslagen van het antichristendom staat de welgeordende heerschare der Kerk met hare geestelijke magtvoerderen, onder den koninklijken Opperpriester, die evenals zijn goddelijke Meester, zal verwinnen door het kruis!

Eene opmerking, die vooral ons Nederlanders betreft, bewaarden we voor deze plaats. Op het oogenblik dat we dit schrijven, bezoekt een Japansch gezantschap de hoofdsteden van Europa en is in aantogt naar ons vaderland. Voor bijkans drie eeuwen, in 1582, trokken hooge Katholieke afgevaardigden van dat rijk naar Spanje, Portugal en andere landen; doch hun hoofddoel was Rome en de Paus. Gregorius XIII ontving hen met tranen van vreugde; en Paus Sixtus V, want zij bleven acht jaren afwezig, zond hen met rijke geschenken en de waardigheid van Romeinsch burger en ridder terug. Op hun dringend aanzoek vooral, werkte hij onverwijld aan de zaligverklaring des grooten apostels van Indië en Japan. Wat ligt er niet tusschen die beide gezantschappen! De vreeselijkste folteringen, slagtingen van Christenen; de uitroeijing der Kerk in dat uitgebreide rijk, de verdelging der vereenigde 37,000 geloovigen, die, van geestelijke bestuurders verstoken, om hen beter te raden, zich in 1638 in de sterke stad Ximabara verdedigden, waar het geschut van een Hollandsch schip hunnen ondergang hielp voltrekken. En sedert!.... altoos voortgezette vervolging en haat, zoodat er op het einde dier XVII eeuw geen spoor van het Christendom meer te bekennen was; en daarbij — de gruwel is bekend: de bij dekreet gevorderde, en door Nederlanders gepleegde kruisvertreding, om in Japan toegang te vinden! Eerst voor weinige jaren is, althans voor de volken, die met Japan traktaten aangingen, die schandwet opgeheven, en dat afgesloten rijk ook voor anderen geopend. En hoe wonderbaar! Juist nu bij de heiligverklaring van de eerste Japansche Gekruisten trekt een Japansch gezantschap door Europa, en eerlang ook door ons vaderland. Ver-

geten we niet, wat wij voor zooveel zondeschuld te herstellen hebben, en laat ons voor het heidensche, niet meer afgesloten Japan, zoowel als voor ons Nederland, bidden; laat ons inzonderheid de voorspraak der nieuwverheerlijkten inroepen, opdat het kruis weder glorie ontvange waar het zoo vreeselijk versmaad is.

We laten nu, zonder verdere aanmerkingen, de Allocutie, door Paus Pius IX in de tegenwoordigheid ook der te Rome aanwezige kardinalen, patriarchen, primaten, aartsbisschoppen en bisschoppen uitgesproken, en het Adres van het te Rome vereenigde Episkopaat aan onzen H. Vader in het oorspronkelijke en met de woordelijke vertaling volgen.

ALLOCUTIE,

DOOR

Z. H. PAUS PIUS IX,

in het Consistorie van 9 Junij jl. gehouden.

VENERABILES FRATRES.

Maxima quidem laetitia affecti fuimus, Venerabiles Fratres, cum Sanctorum honores et cultum, Deo bene iuvante, septem et viginti invictissimis divinae nostrae religionis heroibus hesterno die decernere potuerimus, Vobis lateri Nostro adstantibus, qui egregia pietate ac virtute praediti, et in sollicitudinis Nostrae partem vocati in hac tanta temporum asperitate strenue dimicantes pro Domo Israel summo Nobis

EERWAARDIGE BROEDERS.

Wij waren ten hoogste verheugd, Eerwaardige Broeders, toen Wij gisteren, onder Gods hulp, de eer en eeredienst der Heiligen aan zeven en twintig onbezweken helden onzer goddelijke godsdienst mogten toekennen, terwijl Gij aan Onze zijde stondt, die met eene uitstekende godsvrucht en deugd begaafd, en geroepen om in deze zoo hagchelijke tijden Onze zorgen te deelen, Ons door uwen manmoedigen strijd voor Israëls huis, tot eene groote verkwikking en vertroosting zijt. Mogt

solatio et consolationi estis. Utinam vero dum huiusmodi perfundimur gaudio, nulla moeroris, luctusque causa Nos aliunde contristaret. Non possumus enim non vehementer dolere et angi, cum videamus tristissima et nunquam satis deploranda mala ac damma, quibus cum permagno animarum detrimento catholica nunc Ecclesia, et ipsa civilis societas miserandum in modum premitur ac divexatur. Optime enim noscitis, Venerabiles Fratres, teterrimum sane bellum contra rem catholicam universam ab iis hominibus conflatum, qui inimici Crucis Christi sanam non sustinentes doctrinam, ac nefaria inter se societate coniuncti quaecumque ignorant, blasphemant, ac pravis cuiusque generis artibus sanctissimae nostrae religionis, et humanae societatis fundamenta labefactare, immo, si fieri unquam posset, penitus evertere, omniumque animos mentesque perniciosissimis quibusque erroribus imbuere, corrumpere et a catholica religione avellere moliuntur. Nimirum callidissimi isti fraudum artifices, et fabricatores mendacii non cessant monstrosa quaeque veterum errorum portenta iam

er echter bij de vreugde die ons vervult, van elders geene reden wezen tot droefenis en rouw! Immers wij moeten wel hoogst treurig en beangst zijn, wanneer wij de zoo droevige en nooit genoeg te beweenen rampen en onheilen zien, waarmede thans, tot overgroote schade der zielen, de Katholieke Kerk en de burgerlijke maatschappij zelve jammerlijk getroffen en geteisterd worden. Gij weet maar al te wel, Eerwaardige Broeders, wat snoode krijg er tegen al wat Katholiek is door die lieden wordt aangehitst, die, vijanden van Christus' kruis, de gezonde leer niet verdragend, en onderling door een goddeloos verbond vereend, lasteren al wat zij niet kennen, en het er op toeleggen, om door allerlei slechte middelen de grondslagen onzer godsdienst en der menschelijke maatschappij te verwrikken, ja zelfs, zoo het immer mogelijk ware, geheel omver te werpen, terwijl zij aller geest en gemoed van allerlei heillooze dwalingen pogen te doortrekken, te bederven en aan de Katholieke godsdienst te ontrukken. Inderdaad die geslepen zamenstellers van bedrog en leugensmeders houden niet op, de gedrogtelijkste dwalingen van vroeger tijden, reeds zoo dikwerf door de wijsste geschriften verslagen en weêrlegd, en door het zwaarwigtig vonnis

sapientissimis scriptis toties profligata ac depulsa, gravissimoque Ecclesiae iudicio damnata e tenebris excitare, eaque novis, variis ac fallacissimis formis verbisque expressa exaggerare, et modis omnibus usquequaque disseminare. Hac funestissima ac diabolica prorsus arte rerum omnium scientiam contaminant, deturpant, mortiferum ad animarum perniciem virus diffundunt, effrenatam vivendi licentiam, et pravas quasque cupiditates fovent, religiosum ac socialem ordinem invertunt, et omnem iustitiae, veritatis, iuris, honestatis et religionis ideam exstinguere conantur, et sanctissima Christi dogmata, doctrinam irrident, contemnunt, oppugnant. Horret quidem refugitque animus ac reformidat vel leviter attingere praecipuos tantum pestiferosque errores, quibus huiusmodi homines miserrimis hisce temporibus divina et humana cuncta permiscent.

Nemo Vestrum ignorat, Venerabiles Fratres, ab huiusmodi hominibus plane destrui necessariam illam cohaerentiam, quae Dei voluntate intercedit inter utrumque ordinem, qui tum in natura, tum supra naturam est, itemque ab ipsis

der Kerk veroordeeld, uit de duisternissen op te rakelen, en ze, in nieuwe, verschillende en bedriegelijke vormen en woorden gekleed, nog te verhoogen en op allerlei wijze allerwege te verspreiden. Door die uiterst verderfelijke en inderdaad duivelachtige kunst bezoedelen en misvormen zij de wetenschap van alle dingen; verbreiden zij, tot verderf der zielen, een doodelijk vergift; kweeken zij eene toomelooze losbandigheid van leven en alle booze begeerlijkheden; keeren zij de godsdienstige en maatschappelijke orde om, en pogen zij alle begrip van regtvaardigheid, van waarheid, van regt, regtschapenheid en godsdienst uit te roeijen, en bespotten, versmaden en bestrijden de heiligste leerstellingen en leer van Christus. Men gruwt en huivert er van, om slechts even en alleen de voornaamste dier verpestende dwalingen aan te roeren, waarmede de zoodanigen in deze jammerlijke tijden alle goddelijke en menschelijke dingen geheel verwarren.

Het is aan niemand Uwer, Eerwaardige Broeders, onbekend, hoe door die lieden ten eenemale dat noodzakelijk verband wordt verbroken, dat er door Gods wil tusschen de tweevoudige orde, de natuurlijke en de bovennatuurlijke, bestaat; en hoe zij desgelijks den

omnino immutari, subverti, deleri propriam, veram germanamque divinae revelationis indolem, auctoritatem, Ecclesiaeque constitutionem et potestatem. Atque eo opinandi temeritate progrediuntur, ut omnem veritatem, omnemque legem, potestatem et ius divinae originis audacissime denegare non metuant. Siquidem haud erubescunt asserere, philosophicarum rerum, morumque scientiam, itemque civiles leges posse et debere a divina revelatione, et Ecclesiae auctoritate declinare, et Ecclesiam non esse veram perfectamque societatem plane liberam, nec pollere suis propriis et constantibus iuribus sibi a divino suo Fundatore collatis, sed civilis potestatis esse definire, quae sint Ecclesiae iura et limites, intra quos eadem iura exercere queat. Hinc perverse comminiscuntur, civilem potestatem posse se immiscere rebus, quae ad religionem, mores et regimen spirituale pertinent, atque etiam impedire, quominus Sacrorum Antistites et fideles populi cum Romano Pontifice supremo totius Ecclesiae Pastore divinitus constituto libere ac mutuo communicent, ut plane dissolvatur necessaria et

eigenlijken, waren en regten aard der goddelijke openbaring en de inrigting en magt der Kerk veranderen, omkeeren en te niet doen. En tot zooverre gaan zij in hunne vermetelheid van meening, dat zij niet vreezen, alle waarheid, alle wet, alle magt en regt van goddelijken oorsprong stoutweg te loochenen. Immers zij schamen zich niet, te beweren: dat de wijsbegeerte, de zedeleer, alsmede de burgerlijke wetten, van de goddelijke openbaring en het gezag der Kerk mogen en moeten verschillen; dat de Kerk niet de ware en volmaakte geheel vrije maatschappij is; dat zij geene eigene en blijvende, haar door haren goddelijken Stichter verleende regten bezit; maar dat het aan de burgerlijke magt toekomt, te bepalen, wat de regten der Kerk zijn, en binnen welke grenzen zij die regten kan uitoefenen. Daaruit besluiten zij even verkeerd, dat de burgerlijke magt zich in zaken, die tot de godsdienst, de zeden en het geestelijk bestuur behooren, kan mengen, en ook de bisschoppen en geloovige volken beletten, met den Paus van Rome, den door God aangestelden Opperherder der gansche Kerk, vrije en wederkeerige gemeenschap te hebben. Hiermede wordt die noodige en innige vereeniging, welke er, krachtens de goddelijke instelling van

arctissima illa coniunctio, quae inter membra mystici corporis Christi, et adspectabile suum Caput ex divina ipsius Christi Domini institutione esse omnino debet. Nihil vero timent omni fallacia ac dolo in vulgus proferre, sacros Ecclesiae ministros, Romanumque Pontificem ab omni rerum temporalium iure ac dominio esse omnino excludendos.

Summa praeterea impudentia asserere non dubitant, divinam revelationem non solum nihil prodesse, verum etiam nocere hominis perfectioni, ipsamque divinam revelationem esse imperfectam, et iccirco subiectam *continuo* et *indefinito* progressui, qui humanae rationis progressioni respondeat. Nec verentur proinde iactare, prophetias et miracula in sacris Litteris exposita et narrata esse poetarum commenta, et sacrosancta divinae fidei nostrae mysteria philosophicarum investigationum summam, ac divinis utriusque testamenti libris mythica contineri inventa, et ipsum Dominum Nostrum Iesum Christum, horribile dictu! mythicam esse fictionem. Quare hi turbulentissimi perversorum dogmatum cultores blaterant, morum leges Christus onzen Heer zelven, tusschen de leden van zijn mystiek ligchaam en deszelfs zigtbaar Hoofd volstrekt moet bestaan, gehcel en al ontbonden. Zij vreezen in 't minst niet, met alle bedriegelijkheid en arglistigheid te verbreiden, dat de gewijde dienaren der Kerk en de Roomsche Paus volstrekt van alle regt en gebied over tijdelijke zaken moeten uitgesloten worden.

Verder aarzelen zij in hunne uiterste onbeschaamdheid niet, te beweren: dat de goddelijke openbaring niet alleen 's menschen volmaking volstrekt niet bevordert, maar zelfs schaadt; dat zij zelve onvolmaakt, en daarom onderworpen is aan een *voortdurenden* en *onbepaalden* vooruitgang, welke met den vooruitgang der menschelijke rede moet zamengaan. Alzoo dan ontzien zij zich niet: op hoogen toon te verklaren, dat de profetiën en wonderen, in de H. Schrift voorgesteld en verhaald, dichterlijke verzieringen zijn; dat de hoogheilige geheimen van ons goddelijk geloof de slotsom zijn van wijsgeerige navorschingen; dat de boeken van het Oude en het Nieuwe verbond mythische verzinselen behelzen, en dat, o gruwel! onze Heer Jesus Christus zelf een mythiesch verdichtsel is. Deswegens roepen die woelzieke voorstanders van slechte leeringen:

divina haud egere sanctione, et minime opus esse, ut humanae leges ad naturae ius conformentur, aut obligandi vim a Deo accipiant, ac propterea asserunt, nullam divinam existere legem. Insuper inficiari audent omnem Dei in homines mundumque actionem, ac temere affirmant, humanam rationem, nullo prorsus Dei respectu habito, unicum esse veri et falsi, boni et mali arbitrum, eamdemque humanam rationem sibi ipsi esse legem, ac naturalibus suis viribus ad hominum ac populorum bonum curandum sufficere. Cum autem omnes religionis veritates ex nativa humanae rationis vi perverse derivare audeant, tum cuique homini quoddam veluti primarium ius tribuunt, ex quo possit libere de religione cogitare et loqui, eumque Deo honorem et cultum exhibere, quem pro suo libito meliorem existimat.

At vero eo impietatis et impudentiae deveniunt, ut caelum petere, ac Deum ipsum de medio tollere conentur. Insigni enim improbitate ac pari stultitia haud timent asserere, nullum supremum sapientissimum providentissimumque Numen divinum

dat de zedewetten geene goddelijke bekrachtiging behoeven, en het volstrekt niet noodig is, dat de menschelijke wetten met het natuurregt overeenkomen, of van God verbindende kracht ontvangen; en derhalve beweren zij, dat er geene goddelijke wet bestaat. Daarenboven durven zij alle werking van God op de menschen en de wereld loochenen, en verzekeren stoutweg: dat de menschelijke rede, met algeheele terzijdestelling van God, alleen beslist, wat waar of valsch, goed of kwaad is; dat zij zich zelve ten wet, en uit hare eigen natuurlijke krachten toereikend is, om voor het welzijn der menschen en der volken te zorgen. Daar zij verkeerdelijk alle godsdienstwaarheden uit de aangeboren kracht der menschelijke rede doen voortkomen, kennen zij tevens aan elk mensch een zeker oorspronkelijk regt toe, om vrijelijk over de godsdienst te denken en te spreken, en aan God die eer en eeredienst te bewijzen, welke iedereen naar eigen goedvinden het beste acht.

Zelfs gaan zij in hunne goddeloosheid en onbeschaamdheid zoo ver, dat zij den hemel aanranden en God zelven uit den weg willen ruimen. Want zij vreezen niet, met evenveel snoodheid als dwaasheid te beweren: dat er geen hoogst, alwijs, alvoorziend goddelijk Wezen, het-

existere ab hac rerum universitate distinctum, ac Deum idem esse ac rerum naturam, et iccirco immutationibus obnoxium, Deumque reapse fieri in homine et mundo, atque omnia Deum esse, et ipsissimam Dei habere substantiam, ac unam eamdemque rem esse Deum cum mundo, ac proinde spiritum cum materia, necessitatem cum libertate, verum cum falso, bonum cum malo, et iustum cum iniusto. Quo certe nihil dementius, nihil magis impium, nihil contra ipsam rationem magis repugnans fingi et excogitari unquam potest. De auctoritate autem et iure ita temere effutiunt, ut impudenter dicant, auctoritatem nihil aliud esse, nisi numeri, et materialium virium summam, ac ius in materiali facto consistere, et omnia hominum officia esse nomen inane, et omnia humana facta iuris vim habere.

Iam porro commenta commentis, deliramenta deliramentis cumulantes, et omnem legitimam auctoritatem, atque omnia legitima iura, obligationes, officia conculcantes nihil dubitant in veri legitimique iuris locum substituere falsa ac mentita virium iura, ac morum ordinem rerum materia-

welk van dit heelal onderscheiden is, bestaat; maar dat God hetzelfde is als de natuur, en daarom aan veranderingen onderhevig; dat God werkelijk in den mensch en in de wereld wordt; dat alles God is, en de eigenlijke zelfstandigheid zelve van God heeft; dat God een en hetzelfde is als de wereld, en er alzoo geen verschil is tusschen geest en stof, tusschen noodzakelijkheid en vrijheid, tusschen waar en valsch, goed en kwaad, regtvaardig en onregtvaardig. Voorwaar, grooter onzinnigheid, goddeloosheid, en wat meer met de rede in strijd is, kan er wel niet verdicht of uitgedacht worden. Over gezag en regt verstouten zij zich, zonder eenige schaamte uit te slaan: dat het gezag niets anders is dan de slotsom van het getal en stoffelijke krachten, en het regt in het stoffelijk feit bestaat; dat alle menschelijke pligten een ijdele naam zijn en alle menschelijke feiten kracht van regt hebben.

En nu leugenvond bij leugenvond, waanzinnigheid bij waanzinnigheid voegend, en alle wettig gezag, alle wettige regten, alle verpligtingen en pligten met voeten tredend, aarzelen zij niet, voor het waarachtig en wettig regt de valsche en gewaande regten van het geweld in de plaats te stellen, en de zedelijke orde aan de orde der stoffelijke din-

lium ordini subiicere. Neque alias vires agnoscunt, nisi illas, quae in materia positae sunt, et omnem morum disciplinam honestatemque collocant in cumulandis et augendis quovis modo divitiis, et in pravis quibusque voluptatibus explendis. Atque hisce nefariis abominandisque principiis reprobum carnis spiritui rebellis sensum tuentur, fovent, extollunt, illique naturales dotes ac iura tribuunt, quae per catholicam doctrinam conculcari dicunt, omnino despicientes monitum Apostoli clamantis „si secundum carnem vixeritis, morie„mini, si autem spiritu facta „carnis mortificaveritis, vive„tis.„ Omnia praeterea legitimae cuiusque proprietatis iura invadere, destruere contendunt, ac perperam animo et cogitatione confingunt et imaginantur ius quoddam *nullis circumscriptum limitibus*, quo reipublicae Statum pollere existimant, quem omnium iurium originem et fontem esse temere arbitrantur.

Dum vero hos praecipuos infelicissimae nostrae aetatis errores dolenter ac raptim perstringimus, recensere omittimus, Venerabiles Fratres, tot alias fere innumerabiles falsitagen ondergeschikt te maken. Zij erkennen geene andere krachten dan die in het stof zetelen; alle zedeleer en regtschapenheid stellen zij in het opeenhoopen en vermeerderen van rijkdommen, hoe dan ook, en in het bevredigen van alle booze lusten. Met die gruwelijke en verfoeijelijke beginselen beschermen, koesteren en verheffen zij den verworpen zin van het tegen den geest oproerige vleesch; zij kennen er natuurlijke gaven en regten aan toe, welke, naar hun zeggen, door de Katholieke leer vertreden worden, en verachten alzoo de vermaning des Apostels, die ons toeroept: „Zoo gij naar het „vleesch leeft, zult gij sterven: doch „zoo gij door den geest de werken „des vleesches doodt, zult gij „leven„ (Rom. VIII, 13). Buitendien zijn zij uit op de overweldiging en vernietiging der regten van allen wettigen eigendom, en verdichten en verbeelden zich verkeerdelijk een *door geen grenzen omschreven* regt, hetwelk, naar zij meenen, de Staat bezit, dien zij loszinnig voor den oorsprong en de bron van alle regten houden.

Terwijl Wij deze hoofddwalingen onzer ongelukkige eeuw met smart en vlugtig aanroeren, gaan Wij, Eerwaardige Broeders, zooveel andere, schier ontelbare, U wel bekende en gebleken valschheden en

tes et fraudes Vobis apprime notas ac perspectas, quibus Dei hominumque hostes rem tum sacram tum publicam perturbare et convellere connituntur. Ac silentio praetermittimus multiplices gravissimasque iniurias, calumnias, convicia, quibus sacros Ecclesiae ministros, et hanc Apostolicam Sedem dilacerare et insectari non desinunt. Nihil loquimur de iniqua sane hypocrisi, qua funestissimae in Italia praesertim perturbationis ac rebellionis duces et satellites dictitant, se velle, Ecclesiam sua gaudere libertate, dum sacrilego prorsus ausu omnia ipsius Ecclesiae iura et leges quotidie magis proculcant eiusque bona diripiunt, et Sacrorum Antistites, ecclesiasticosque viros suo munere praeclare fungentes quoquo modo divexant, et in carcerem detrudunt, et Religiosorum Ordinum Alumnos, ac Virgines Deo sacras e suis coenobiis violenter exturbant, suisque propriis bonis spoliant, nihilque intentatum relinquunt, ut ipsam Ecclesiam in turpissimam redigant servitutem, et opprimant.

Ac dum singularem certo ex optatissima Vestra praesentia voluptatem percipimus, Vos ipsi videtis, quam libertatem

bedriegerijen voorbij, waarmeê de vijanden van God en de menschen de godsdienst en de maatschappij in verwarring en ten val pogen te brengen. Wij zwijgen ook van die veelvuldige en zware beleedigingen, lasteringen en smaadheden, waarmede zij aanhoudend de gewijde dienaren der Kerk en dezen Apostolischen Stoel schenden en vervolgen. Wij zeggen niets van die waarlijk boosaardige huichelarij, waarmeê de leiders en trawanten van de heillooze verwarring en opstand, vooral in Italië, voorgeven te verlangen, dat de Kerk hare vrijheid geniete; terwijl zij met heiligschendenden euvelmoed de regten en wetten dier Kerk altoos meer met voeten treden; hare goederen wegrooven; de Bisschoppen en geestelijken, die zich roemrijk van hun pligt kwijten, op allerlei wijze kwellen, en in den kerker werpen; de leden der geestelijke orden en de godgewijde maagden gewelddadig uit hunne kloosters verdrijven, van de hun toebehoorende goederen berooven en niets onbeproefd laten, om de Kerk zelve onder de schandelijkste slavernij te brengen en te verdrukken.

Terwijl Wij voorzeker een bijzonder genoegen in uwe gewenschte tegenwoordigheid smaken, ziet Gij zelven, wat vrijheid onze Eerwaar-

nunc habeant Venerabiles Fratres Sacrorum in Italia Antistites, qui strenue constanterque praeliantes praelia Domini minime potuerunt cum summo animi Nostri dolore, adversantium opera, ad Nos venire, et inter Vos versari, atque huic adesse conventui, quod summopere optavissent, quemadmodum infelicis Italiae Archiepiscopi et Episcopi suis Litteris summi erga Nos, et hanc Sanctam Sedem amoris et obsequii plenissimis significarunt. Neminem etiam ex Sacrorum in Lusitania Antistitibus hic adesse cernitis, ac non parum dolemus, inspecta difficultatum natura quae obstiterunt, quominus ipsi romanum iter aggredi possent.

Recensere autem omittimus tot alia sane tristia et horrenda, quae ab hisce perversarum doctrinarum cultoribus cum incredibili Nostro ac Vestro, et omnium bonorum luctu patrantur. Nihil item dicimus de impia conspiratione, et pravis cuiusque generis molitionibus ac fallaciis, quibus civilem huius Apostolicae Sedis principatum omnino evertere ac destruere volunt. Iuvat potius hac de re commemorare miram prorsus consensionem,

dige Broeders de Bisschoppen in Italië hebben, die manmoedig en standvastig den strijd des Heeren strijdend, tot Onze groote smart door toedoen der tegenstanders niet tot Ons konden komen, noch in uw midden verkeeren, en deze vergadering bijwonen; wat zij toch zoo gaarne gedaan hadden, gelijk Ons de Aartsbisschoppen en Bisschoppen van het ongelukkige Italië door hunne brieven, zoo vol van liefde en eerbied jegens Ons en dezen H. Stoel, hebben kenbaar gemaakt. Ook ziet Gij hier geen der Bisschoppen van Portugal tegenwoordig; en het smart Ons zeer, op den aard der bezwaren lettend, die het verhinderden, dat zij de reis naar Rome niet hebben kunnen doen.

Wij tellen zooveel andere droevige en afschuwelijke dingen niet op, welke door die voorstanders van slechte leeringen tot Onze en Uwe grievende smart, gelijk van alle goeden, worden gepleegd. Niets ook zeggen Wij van de goddelooze zamenzwering, van die beramingen en arglistigheden van allerlei aard, waarmede zij de tijdelijke magt van dezen Apostolischen Stoel willen omverwerpen en vernietigen. Liever willen Wij hier Uwe bewonderenswaardige eenstemmigheid gedenken, waar-

qua Vos ipsi una cum aliis Venerabilibus Fratribus universi catholici orbis Sacrorum Antistitibus nunquam intermisistis et epistolis ad Nos datis, et pastoralibus litteris ad fideles scriptis huiusmodi fallacias detegere, refutare, ac simul docere, hunc civilem Sanctae Sedis principatum Romano Pontifici fuisse singulari divinae providentiae consilio datum, illumque necessarium esse, ut idem Romanus Pontifex nulli unquam Principi aut civili potestati subiectus supremam universi Dominici gregis pascendi regendique potestatem auctoritatemque ab ipso Christo Domino divinitus acceptam per universam Ecclesiam plenissima libertate exercere, ac maiori eiusdem Ecclesiae, et fidelium bono, utilitati et indigentiis consulere possit.

Quae hactenus lamentati sumus, Venerabiles Fratres, luctuosum plane exhibent spectaculum. Quis enim non videt tot pravorum dogmatum iniquitate, ac tot nequissimis deliramentis et machinationibus magis in dies christianum populum misere corrumpi, et ad exitium impelli, et catholicam Ecclesiam, eiusque salutarem doctrinam ac veneranda iura

mede Gij zelven, met de andere Eerwaardige Broeders de Bisschoppen der gansche Katholieke wereld, én in Uwe brieven aan Ons én in Uwe herderlijke brieven aan de geloovigen, aanhoudend die arglistigheden ontdekt, weêrlegd en tevens geleerd hebt: dat deze tijdelijke magt van den H. Stoel door eene bijzondere bedoeling der goddelijke Voorzienigheid aan den Roomschen Paus gegeven, en noodig is, opdat die Paus, aan geen Vorst of staatsmagt onderworpen, de van God, van Christus onzen Heer zelven ontvangene oppermagt en oppergezag om de kudde des Heeren te weiden en te besturen, met volle vrijheid over heel de Kerk zou kunnen uitoefenen, en te beter in het welzijn, het nut en de behoeften van de Kerk en de geloovigen voorzien.

Wat Wij tot dusverre bejammerden, Eerwaardige Broeders, biedt ons een treurig schouwspel aan. Wie toch ziet niet, dat door de boosheid van zooveel slechte leerstellingen, door zooveel allersnoodste waanzinnigheden en kuiperijen, het Christen volk jammerlijk met den dag meer bedorven en ten ondergang gedreven, de Katholieke Kerk met hare heilrijke leer, met hare eerbiedwaardige regten en

et leges, sacrosque ministros oppugnari, et iccirco omnia vitia et scelera invalescere ac propagari, et ipsam civilem societatem exagitari?

Nos itaque Apostolici Nostri ministerii probe memores, ac de spirituali omnium populorum bono et salute Nobis divinitus commissa vel maxime solliciti, cum „aliter“ ut sanctissimi decessoris Nostri Leonis verbis utamur „Nobis „commissos regere non possimus, nisi hos, qui sunt perditores et perditi, zelo fidei „Dominicae persequamur, et „a sanis mentibus, ne pestis „haec latius divulgetur, severitate, qua possumus, abscindamus“, [1]) in hoc amplissimo Vestro consessu Apostolicam Nostram attollentes vocem omnes commemoratos praesertim errores non solum catholicae fidei ac doctrinae, divinis ecclesiasticisque legibus, verum etiam ipsi sempiternae ac naturali legi et iustitiae, rectaeque rationi omnino repugnantes et summopere adversos reprobamus, proscribimus atque damnamus.

wetten en gewijde dienaren aangerand wordt; dat daarom alle ondeugden en euveldaden in magt en uitbreiding toenemen, en de burgerlijke maatschappij zelve geteisterd wordt?

Wij dan, Onze Apostolische bediening wel indachtig, en voor het Ons van God aanbevolen geestelijk welzijn en heil aller volken ten hoogste bezorgd, — daar Wij, om de woorden van Onzen heiligen voorganger Leo te gebruiken, „de „Ons toebetrouwden niet kunnen „besturen, zoo Wij hen die verderven en die verdorven zijn, „niet met den ijver van het geloof „des Heeren vervolgen, en, opdat „die pest zich niet verder uitbreide, met al de ons mogelijke gestrengheid, van de gezonde geesten afsnijden“ [1]); — Wij dan verheffen in deze Uwe doorluchtige vergadering Onze Apostolische stem, en verwerpen, veroordeelen en doemen vooral al de herdachte dwalingen; die niet alleen met het Katholieke geloof en de Katholieke leer, met de goddelijke en de kerkelijke wetten, maar ook met de eeuwige en natuurlijke wet en regtvaardigheid, en met de gezonde rede geheel in strijd en in de grootste tegenspraak zijn.

---

[1]) Epist. VII ad Episc. per Ital. c. 2. Edit. Baller.

Vos autem, Venerabiles Fratres, qui estis sal terrae, et Dominici gregis Custodes, ac Pastores, etiam atque etiam excitamus et obtestamur, ut pro eximia religione et episcopali zelo pergatis, veluti adhuc cum summa Vestri Ordinis laude fecistis, omni cura, sedulitate et studio fideles Vobis traditos ab hisce venenatis pascuis arcere, et qua voce, qua opportunis scriptis tot perversarum opinionum monstra refellere et profligare. Optime enim scitis de summa re agi, cum agatur de sanctissimae fidei nostrae, ac de catholicae Ecclesiae eiusque doctrinae causa, de populorum salute, et humanae societatis bono ac tranquillitate. Itaque, quantum in Vobis est, ne desinatis unquam a fidelibus avertere tam dirae pestis contagia, idest ab eorum oculis manibusque perniciosos libros et ephemerides eripere, ipsosque fideles sanctissimis augustae nostrae religionis praeceptionibus assidue imbuere et erudire, ac monere et exhortari, ut ab hisce iniquitatis magistris, tamquam a facie colubri effugiant. Pergite Vestras omnes curas cogitationesque in id potissimum conferre, ut Clerus sancte scien-

En U, Eerwaardige Broeders, die het zout der aarde, en de Hoeders en Herders van des Heeren kudde zijt, vermanen en bezweren Wij ten dringendste, dat Gij, zooals Gij in Uwe uitnemende godsdienstigheid en bisschoppelijken ijver, tot hoogen lof van Uw Ambt tot dusverre deedt, altoos voortgaat, en met alle zorg, naarstigheid en ijver de U toevertrouwde geloovigen van die giftige weiden weert, en zoo bij monde als in tijdige geschriften al die slechte en gedrogtelijke meeningen weêrlegt en verslaat. Gij toch weet, hoe het dáár om de hoogste belangen te doen is, waar het de zaak van ons geloof, van de Katholieke Kerk en hare leer, het heil der volken, het welzijn en de rust der menschelijke maatschappij geldt. Houdt dan nooit op, met, zooveel in U is, de besmetting dier afschuwelijke pest van de geloovigen verwijderd te houden; dat is, de verderfelijke boeken en dagbladen aan hunne oogen en handen te onttrekken; hen onvermoeid in de heilige voorschriften onzer verheven godsdienst te onderrigten en te bekwamen; hen te waarschuwen en te vermanen, dat zij voor die leermeesters der ongeregtigheid als van het aanschijn eener slang wegvlugten. Blijft daarop vooral al Uwe zorgen en

terque instituatur, omnibusque virtutibus fulgeat, ut utriusque sexus iuventus ad morum honestatem, pietatem, omnemque virtutum sedulo formetur, ut salutaris sit studiorum ratio. Ac diligentissime advigilate et prospicite, ne in humaniores litteras, severioresque disciplinas tradendas aliquid unquam irrepat quod fidei, religioni, bonisque moribus adversetur. Viriliter agite, Venerabiles Fratres, et ne animo unquam concidatis in hac tanta temporum perturbatione et iniquitate, sed divino auxilio omnino freti, ac *sumentes in omnibus scutum inexpugnabile aequitatis et fidei, atque assumentes gladium spiritus, quod est verbum Dei*, ne intermittatis omnium catholicae Ecclesiae, et huius Apostolicae Sedis hostium conatibus obsistere, eorumque tela retundere et impetus frangere.

Interim vero dies noctesque, sublatis ad caelum oculis non desistamus, Venerabiles Fratres, clementissimum misericordiarum Patrem, et Deum totius consolationis, qui de tenebris facit lucem splendescere, quique potens est de lapidibus suscitare filios Abrahae, in humilitate cordis nostri ferven-

gedachten vestigen, dat de Geestelijkheid heilig en kundig worde opgeleid en door alle deugden schittere; dat de jeugd van beiderlei geslacht tot eerbaarheid, vroomheid en alle deugd gevormd worde, en heel de studie-inrigting heilzaam zij. Waakt en ziet allerzorgzaamst toe, dat er in de lagere noch hoogere studiën ooit iets insluipe wat tegen het geloof, de godsdienst of de goede zeden strijdt. Handelt mannelijk, Eerwaardige Broeders, en laat bij deze zoo groote verwarring en ongeregtigheid der tijden den moed nooit zinken; maar blijft, ten volle steunend op de goddelijke hulp, *en in alles het onverwinnelijk schild der geregtigheid en des geloofs opnemend, en daarbij het zwaard des geestes grijpend, dat het woord Gods is*, blijft onophoudelijk de pogingen aller vijanden van de Katholieke Kerk en dezen Apostolischen Stoel te keer gaan, hunne schichten afwenden en hunne aanvallen verbreken.

Laat ons intusschen, Eerwaardige Broeders, niet ophouden, dag en nacht met ten hemel geslagen oogen, den goedertieren Vader der barmhartigheden en den God aller vertroosting, die uit de duisternissen het licht doet opgaan, en magtig is, uit steenen kinderen van Abraham te wekken, in nederigheid des harten met de vurigste gebeden

tissimis precibus indesinenter orare et obsecrare, ut per merita Unigeniti Filii Sui Domini Nostri Jesu Christi velit christianae et civili reipublicae auxiliariam porrigere dexteram, omnesque disperdere errores et impietates, ac divinae suae gratiae lumine omnium errantium mentes illustrare, illosque ad se convertere et revocare, quo Ecclesia sua sancta optatissimam assequatur pacem, et ubique terrarum maiora in dies incrementa suscipiat, ac prospere vigeat et efflorescat. Ut autem quae petimus et quaerimus facilius consequi possimus, ne cessemus adhibere primum deprecatricem apud Deum Immaculatam Sanctissimamque Deiparam Virginem Mariam, quae misericordissima, et amantissima nostrum omnium mater cunctas semper interemit haereses, et cuius nullum apud Deum praesentius patrocinium. Petamus quoque suffragia tum sancti eiusdem Virginis Sponsi Iosephi, tum sanctorum Apostolorum Petri et Pauli, omnuimque caelitum, et illorum praesertim, quos nuper Sanctorum fastis adscriptos colimus et veneramur.

gedurig te bidden en te smeeken: dat Hij, door de verdiensten van zijnen Eengeboren Zoon, onzen Heer Jesus Christus, aan de Christelijke en de burgerlijke maatschappij goedgunstig de hulp zijner regterhand verleene; alle dwalingen en goddeloosheden verstrooije; het verstand aller dwalenden met het licht zijner goddelijke genade bestrale, hen tot zich keere en terugroepe; opdat zijne Kerk den gewenschten vrede erlange, zich over de gansche aarde meer en meer uitbreide en voorspoedig in kracht en bloei toeneme. Blijven wij echter, ter gereeder verkrijging van hetgeen wij verzoeken en vragen, allereerst onze voorspreekster bij God, de Onbevlekte en Heilige Maagd en Moeder Gods Maria inroepen; haar, die barmhartige en ons allen zoo teeder beminnende Moeder; die altoos alle ketterijen heeft vernietigd, en bij God onze magtigste bescherming is. Vragen wij ook de voorbede van den H. Josef, den bruidegom dier Maagd; van de heilige Apostelen Petrus en Paulus; van alle hemellingen, en inzonderheid van hen, die wij als pas-ingeschreven op de naamlijst der Heiligen, huldigen en vereeren.

Antequam vero dicendi finem

Alvorens te eindigen, kunnen

faciamus Nobis temperare non possumus, quin iterum testemur et confirmemus, summa Nos uti consolatione, dum iucundissimo Vestrum omnium conspectu fruimur, Venerabiles Fratres, qui tanta fide, pietate et observantia Nobis et huic Petri Cathedrae firmiter obstricti, ac ministerium Vestrum implentes maiorem Dei gloriam, et animarum salutem omni studio procurare gloriamini, quique concordissimis animis, atque admirabili sane cura et amore una cum aliis Venerabilibus Fratribus totius catholici orbis Episcopis et fidelibus Vestrae et illorum curae commissis gravissimas Nostras angustias et acerbitates modis omnibus lenire et sublevare non desinitis. Quocirca hac etiam occasione amantissimi aeque ac gratissimi animi Nostri sensus erga Vos, et alios omnes Venerabiles Fratres, et ipsos fideles amplissimis verbis palam publiceque profitemur. A Vobis autem exposcimus, ut cum ad Vestras redieritis Dioeceses velitis eisdem fidelibus Vestrae vigilantiae concreditis hos animi Nostri sensus Nostro nomine nuntiare, illosque certiores facere de paterna Nostra in illos caritate, deque Apostolicae benedictionis effectu, quam

Wij ons niet weêrhouden, U nogmaals te betuigen en te verzekeren, dat Wij den hoogsten en zoetsten troost smaken met U allen hier te zien, Eerwaardige Broeders; U, die, met zooveel geloof, vroomheid en eerbied aan Ons en dezen Stoel van Petrus hecht verbonden, in 't vervullen Uwer bediening den roem zoekt, van de meerdere glorie Gods en het heil der zielen te bevorderen; en die met eensgezinde harten, met verwonderlijke zorg en liefde, te zamen met de andere Eerwaardige Broeders de Bisschoppen der gansche wereld, en de aan Uwe en Hunne zorg toevertrouwde geloovigen, Onze zware bedruktheden en bitterheden op alle wijzen blijft lenigen en verligten. Daarom spreken Wij het bij deze gelegenheid met de gulste woorden luide en openlijk uit, welk eene liefde en erkentelijkheid Ons hart jegens U en alle andere Eerwaardige Broeders en jegens die geloovigen gevoelt. Wij verzoeken U, dat Gij, in uwe diocesen wedergekeerd, deze Onze gevoelens aan de Uwe waakzaamheid bevolen geloovigen, in Onzen naam wilt kenbaar maken, en de verzekering geven van Onze vaderlijke liefde tot hen, en van den Apostolischen zegen, dien Wij uit het binnenste Onzes harten, en met den wensch van alle waar geluk, aan U zelven, Eerwaardige Broeders,

hea Benedictione, quam ex intimo corde profectam, et cum omnis verae felicitatis voto coniunctam Vobis ipsis, Venerabiles Fratres, et eisdem fidelibus impertire vehementur laetamur.

en aan de geloovigen tot Onze groote verheuging verleenen.

ADRES

DER TE ROME VEREENIGDE BISSCHOPPEN

AAN

DEN H. VADER.

BEATISSIME PATER.

Ex quo Apostoli Iesu Christi sacro Pentecostes die Petro Ecclesiae Capiti in oratione adhaerentes, Spiritum Sanctum acceperunt, et divino eius impulsu acti, cunctarum fere nationum viris in Urbe sancta congregatis, unicuique sua lingua potentiam Dei mirabilem annuntiarunt, numquam, ut credimus, ad hanc usque diem

HEILIGE VADER.

Sedert de Apostelen van Jesus Christus op den heiligen Pinksterdag, met Petrus, het Hoofd der Kerk, in één gebed vereend, den Heiligen Geest ontvingen, en op zijne goddelijke aandrift aan de mannen uit schier alle natiën, in de heilige Stad vergaderd, voor een ieder in zijne eigene taal Gods wonderbare magt verkondigden, hebben nog nooit, naar wij meenen,

tot eorumdem haeredes, iisdem recurrentibus solemniis, venerandum Petri Successorem, orantem circumsteterunt, decernentem audierunt, regentem roborarunt. Quemadmodum vero Apostolis media inter nascentis Ecclesiae pericula nil iucundius accidere potuit, quam divino Spiritu recens afflato assistere primo Christi in terris Vicario; ita nec nobis praesentes inter Ecclesiae sanctae angustias, antiquius sanctiusve aliud esse potuit, quam quidquid inest venerationis pietatisque erga Sanctitatem Tuam pectoribus nostris, ad pedes Beatitudinis Tuae deponere, simul et unanimiter declarare, quanta prosequamur admiratione praeclaras, quibus Supremus Pontifex Noster eminet virtutes, quantoque animo iis quae Petrus alter docuit, vel quae tam firmiter stata rataque esse voluit, adhaereamus.

Corda nostra novus inflammat ardor, vividior fidei lux mentem illuminat, sanctior animam corripit amor. Linguas nostras flammis illius sacri ignis vibrantes sentimus, quae Mariae, cui assidebant Apostoli, mitissimum cor ardentiori pro hominum salute desi-

tot op dezen dag toe, zoovelen hunner erfgenamen, bij het wederkeeren van hetzelfde feest, den eerbiedwaardigen opvolger van Petrus in zijn gebed omgeven, bij zijne uitspraken aangehoord, in zijn bestuur gesterkt. Maar gelijk den Apostelen, te midden der gevaren van de ontluikende Kerk niets aangenamers kon te beurt vallen, dan den kort te voren door den goddelijken Geest aangeblazen eersten Stedehouder van Christus op aarde ter zijde te staan; zoo kon ook ons bij de tegenwoordige nooden der heilige Kerk niets dierbaarder, niets heiliger zijn, dan al den eerbied en liefde, welke ons hart jegens Uwe Heiligheid gevoelt, aan Uwe voeten neder te leggen, en tegelijk eenparig te verklaren, wat hooge bewondering ons vervult voor de verheven deugden, die in Onzen Opperpriester uitschitteren, en met welk eene geestdrift wij ons aansluiten aan hetgeen een andere Petrus geleerd, of zoo krachtig gehandhaafd heeft.

Een nieuw vuur ontvlamt onze harten, een levendiger geloofslicht bestraalt onzen geest, een heiliger liefde grijpt onze ziel aan. Wij voelen onze tong trillen door de vlammen van dat heilig vuur, hetwelk het teeder hart van Maria, wie de Apostelen omgaven, in te brandender verlangen naar 's men-

derio incendebant, ipsos vero Apostolos ad magnalia Dei praedicanda impellebant.

Plurimas igitur agentes Beatitudini Tuae gratias, quod nos ad Pontificium solium difficillimis hisce temporibus accurrere, Te afflictum solari, nostrosque Tibi, cleri item ac populi nostrae curae commissorum animi sensus aperire permiseris, Tibi uno ore unaque mente acclamamus, omnia fausta, cuncta bona adprecantes. Vive diu, Sancte Pater, valeque ad Catholicam regendam Ecclesiam. Perge, ut facis, eam Tuo robore tueri, tua prudentia dirigere, Tuis exornare virtutibus. Praei nobis, ut bonus Pastor, exemplo, oves et agnos coelesti pabulo pasce, aquis sapientiae coelestis refice. Nam Tu sanae doctrinae nobis Magister, Tu unitatis centrum, Tu populis lumen indeficiens a divina Sapientia praeparatum. Tu Petra es, et ipsius Ecclesiae fundamentum, contra quod inferorum portae numquam praevalebunt. Te loquente, Petrum audimus, Te decernente, Christo obtemperamus. Te miramur inter tantas molestias totque procellas fronte serena et imperturbato animo schen heil ontstak, en de Apostelen aandreef, om Gods grootheden te verkondigen.

Veel dank derhalve Uwer Heiligheid betuigend, dat Gij ons toestondt, in deze moeijelijke tijden naar den Pauselijken zetel te snellen, U in Uwe droefenis te troosten, U onze gevoelens en die van de onzer zorg toebetrouwde geestelijken en geloovigen bloot te leggen, juichen wij U uit één mond en met één hart toe, U alle geluk, alle goed toewenschend. Leef lang, Heilige Vader, en vol kracht, om de Katholieke Kerk te besturen. Blijf haar, gelijk gij doet, beschermen door Uwe kracht, haar leiden door Uwe voorzigtigheid, haar versieren door Uwe deugden. Ga ons voor, gelijk de goede Herder, door Uw voorbeeld; voed de schapen en de lammeren met de hemelsche spijze, verkwik hen door de wateren der hemelsche wijsheid. Want Gij zijt ons de Leeraar der gezonde leer, Gij het middenpunt der eenheid, Gij voor de volken het nietbezwijkend licht, door de goddelijke wijsheid bereid. Gij zijt de Steenrots en de grondslag der Kerk, waartegen de poorten der hel nooit iets zullen vermogen. Als Gij spreekt, hooren wij Petrus; als Gij beslist, gehoorzamen wij aan Christus. U bewonderen wij, daar wij U, onder zoo groote kwellingen en zooveel

sacri muneris partibus fungentem, invictum et erectum

Dum tamen iustissima in his gloriandi nobis suppetunt argumenta, non possumus quin simul oculos ad tristia convertamus. Undequaque enim menti nostrae se sistunt immania eorum facinora, qui pulcherrimam Italiae terram, cuius Tu, Beatissime Pater, columen es et decus, misere vastarunt, ipsumque Tuum ac Sanctae Sedis principatum, ex quo praeclara quaeque in civilem societatem veluti ex suo fonte dimanarunt, labefactare, ac funditus evertere connituntur. Nam neque perennia saeculorum iura, neque diuturna regiminis pacifica possessio, neque tandem foedera totius Europae auctoritate sancita et confirmata impedire potuerunt, quominus omnia susdeque verterentur, spretis legibus omnibus, quibus hactenus suffulta stabant imperia.

Sed ut ad nostra propius accedamus, Te, Beatissime Pater, iis provinciis, quarum ope, et dignitati Sanctae Sedis, et totius Ecclesiae administrationi acquissime providebastormen, met kalm gelaat en onverstoord gemoed Uwe heilige bediening vervullend, onbezweken en pal zien staan.

Doch terwijl wij hierin de gegrondste redenen hebben om te roemen, moeten wij wel tevens onze blikken op treurige tooneelen wenden. Van alom toch rijzen Ons de ontzettende euveldaden van diegenen voor den geest, die het schoone Italië, waarvan Gij, Heilige Vader, de steun en de glorie zijt, jammerlijk hebben verwoest; die Uw tijdelijk gebied en dat van den Heiligen Stoel, hetwelk als de bron was, waaruit al wat de burgerlijke maatschappij voortreffelijks heeft, haar is toegevloeid, pogen te ondermijnen en geheel omver te werpen. Want noch de voortdurende regten van eeuwen, noch het langdurig vreedzaam bezit van het bewind, noch de verdragen, door het gezag van geheel Europa bevestigd en bekrachtigd, hebben kunnen beletten, dat alles ten onderste boven werd gekeerd, met versmading van alle wetten, welke tot heden toe de steun aller rijken waren.

Doch om nader tot het onze te komen, wij zien U, Heilige Vader, van die gewesten, welke billijkerwijze én in de waardigheid van den H. Stoel én in het bestuur der ganschc Kerk hielpen voorzien,

tur, nefario usurpatorum hominum scelere, qui non habent *nisi velamen malitiae libertatem*, spoliatum cernimus. Quorum iniquae violentiae cum Sanctitas Tua invictissimo animo obstiterit, plurimas ei gratias, Catholicorum omnium nomine, censemus rependendas.

Civilem enim Sanctae Sedis principatum ceu quiddam necessarium ac providente Deo manifeste institutum agnoscimus; nec declarare dubitamus, in praesenti rerum humanarum statu, ipsum hunc principatum civilem pro bono ac libero Ecclesiae animarumve regimine omnino requiri. Oportebat sane totius Ecclesiae Caput Romanum Pontificem nulli Principi esse subiectum, imo nullius hospitem; sed in proprio dominio ac regno sedentem suimet iuris esse, et in nobili, tranquilla, et alma libertate Catholicam Fidem tueri, ac propugnare, totamve regere ac gubernare Christianam Rempublicam.

Quis autem inficiari possit in hoc rerum humanarum, opinionum, institutionumque conflictu necessarium esse ut servetur extrema in Europa medius, tres inter veteris mundi continentes, quidam veluti

door de snoode euveldaad beroofd van overweldigers, die *de vrijheid enkel gebruiken tot een dekmantel hunner boosheid.* Daar Uwe Heiligheid zich met onwrikbaren moed tegen dat ongeregtig geweld heeft verzet, meenen wij Haar daarvoor, in den naam van alle Katholieken, den hoogsten dank te moeten brengen.

Want wij erkennen de tijdelijke magt van den H. Stoel als iets wat noodzakelijk, en blijkbaar door Gods voorzienigheid ingesteld is; en wij aarzelen niet, te verklaren, dat, in den tegenwoordigen staat der menschelijke dingen, die wereldlijke magt voor het goede en vrije bestuur der Kerk en der zielen volstrekt gevorderd wordt. Gewis: het Hoofd der gansche Kerk, de Paus van Rome, moest noch de onderdaan, noch de gast van eenigen vorst, maar, in zijn eigen gebied en rijk gezeten, geheel onafhankelijk wezen, en in edele, geruste en weldadige vrijheid het Katholieke geloof beschermen en verdedigen, en de gansche Christenheid regeren en besturen.

Wie kan, bij den strijd der menschelijke belangen, meeningen en instellingen, het voor onnoodig houden, dat er aan het uitcinde van Europa zekere als gewijde plaats, te midden van het vaste land der drie oude werelddeelen gelegen, en

sacer locus, et Sedes augustissima, unde populis principibusque vicissim oriatur vox quaedam magna potensque, vox nempe iustitiae et veritatis, nulli favens prae caeteris, nullius obsequens arbitrio, quam nec terrendo compescere, nec ullis artibus quisquam possit circumvenire?

Qui porro vel hac vice fieri potuisset, ut Ecclesiae Antistites securi huc ex toto Orbe accurrerent cum Sanctitate Tua de rebus gravissimis acturi, si ex tot et tam diversis regionibus gentibusque confluentes, principem aliquem invenissent his oris dominantem, qui vel principes ipsorum in suspicione haberet, vel illis, suspectus ipse, adversaretur? Sua sunt etenim et christiano, et civi officia: haud quidem repugnantia inter se, sed diversa tamen: quae adimpleri ab Episcopis quomodo possent, nisi perstaret Romae civilis principatus, qualis est Pontificum, iuris alieni omnino immunis, et centrum quodammodo universalis concordiae, nihil ambitionis humanae spirans, nihil pro terrena dominatione moliens?

Ad liberum ergo Pontificem Regem venimus liberi, Eccle-

een doorluchtige zetel behouden blijve, van waar, beurtelings voor volken en vorsten, eene verhevene en magtige stem uitga; eene stem namelijk van regtvaardigheid en waarheid, welke niemand boven anderen begunstigt, naar niemands willekeur zich voegt, door geene bedreigingen te bedwingen, door geene listen te verschalken is.

Hoe zelfs ware het ditmaal voor de Bisschoppen der Kerk mogelijk geweest, veilig uit de gansche wereld herwaarts te spoeden, om met Uwe Heiligheid over de hoogste aangelegenheden te handelen, indien zij, uit zoovele verschillende landstreken en volken bijeenkomend, in deze oorden eenig vorst hadden aangetroffen, die of hunne vorsten verdacht, of zelf in verdenking, met hen in vijandschap was? Want zoowel de Christen als de burger heeft zijne pligten, wel niet met elkaâr in strijd, maar toch verschillend; hoe zouden de bisschoppen die kunnen vervullen, zoo er te Rome geen wereldlijk gezag, als dat der Pausen, bleef bestaan, dat van een ander geheel onafhankelijk, en als het middenpunt der algemeene eendragt, geene menschelijke eerzucht koestert, naar geene aardsche overheersching tracht?

Tot een vrijen Paus-Koning dan komen wij vrij, als Herders de

siae rebus utpote Pastores, et patriae utpote cives bene et aeque consulentes, neque Pastorum, neque civium officia posthabentes.

Quae cum ita sint, quisnam principatum illum tam veterem, tanta auctoritate, et tanta necessitatis vi conditum, audeat impugnare? Cui, si vel ius illud humanum, in quo posita est principum securitas populorumque libertas attendatur, quaenam alia potestas possit comparari? Quae tam venerabilis et sancta? Quae sive pristinis sive recentioribus saeculis monarchia vel respublica iuribus tam augustis, tam inviolabilibus possit gloriari? Quae omnia si semel et in hac Sancta Sede despecta atque proculcata fuerint, quisnam vel princeps de regno, vel respublica de territorio possint esse securi? Ergo, Sanctissime Pater, pro religione quidem, sed et pro iustitia, iuribusque, quae sunt inter gentes rerum humanarum fundamenta, contendis atque decertas.

Sed de hac tam gravi causa vix nos decet amplius verba proferre, qui Te de ipsa non tam disserentem quam docentem saepe saepius audivimus. Vox etenim Tua, quasi tuba

belangen der Kerk, als burgers die des vaderlands gelijkelijk behartigend, zonder achterstelling of der herderlijke of der burgerlijke pligten.

Daar dit nu zoo is, wie dan durft eene soevereiniteit bestrijden, welke zóó oud, op zóóveel gezag, en krachtens eene zóó dringende noodzakelijkheid gegrond is? En let men enkel op het menschelijk regt, waarvan de veiligheid der vorsten en de vrijheid der volken afhangt, welke andere magt kan daarbij vergeleken worden? Welke is zoo eerbiedwaardig en heilig? Welke monarchij of republiek, van vroeger of van later eeuw, kan zich op zoo doorluchtige, zoo aloude, zoo onschendbare regten beroemen? Wordt dit alles eens, en wel in dezen H. Stoel versmaad en met voeten getreden, wat vorst is dan nog zeker, dat hij zijn rijk, wat republiek, dat zij haar grondgebied behoudt? 't Is dan, Heilige Vader, wel voor de godsdienst, maar ook voor de regtvaardigheid en voor de regten, welke onder de volken de grondslagen der menschelijke aangelegenheden zijn, dat Gij ijvert en strijdt.

Doch het voegt ons naauwelijks, verder over dit gewigtig onderwerp uit te weiden, daar wij U hierover herhaaldelijk niet zoozeer hebben hooren handelen als wel onderwijzen. Immers, uwe stem heeft, als

sacerdotalis, toti orbi clangens proclamavit, quod „singulari prorsus divinae Providentiae consilio factum sit, ut Romanus Pontifex, quem Christus totius Ecclesiae suae Caput Centrumque constituit, civilem assequeretur principatum" [1]); ab omnibus igitur nobis esse pro certissimo tenendum non fortuito hoc regimen temporale Sanctae Sedi accessisse, sed ex speciali divina dispositione illi esse tributum, longave annorum serie, unanimi omnium regnorum et imperiorum consensu, ac paene miraculo corrobaratum et conservatum.

Alto pariter et solemni eloquio declarasti „Te civilem Romanae Ecclesiae principatum eiusque temporales possessiones ac iura, quae ad universum Catholicum orbem pertinent, integra et inviolata constanter tueri, et servare velle; immo Sanctae Sedis Principatus Beatique Petri patrimonii tutelam ad omnes Catholicos pertinere; Teque paratum esse animam potius ponere quam hanc Dei, Ecclee eene priesterlijke bazuin, voor de gansche wereld klinkend, verkondigd: dat, „ingevolge eene bijzondere bedoeling der goddelijke Voorzienigheid, de Paus van Rome, door Christus tot Hoofd en middenpunt zijner gansche Kerk gesteld, eene wereldlijke soevereiniteit heeft erlangd [1]); wij hebben dus allen vastelijk aan te nemen, dat dit tijdelijk gebied niet toevallig bij den H. Stoel gekomen, maar daaraan door eene bijzondere goddelijke beschikking geschonken, en door eene lange reeks van jaren, door de eenparige instemming aller rijken en regeringen, en schier door een wonder bekrachtigd en behouden is.

Zoo hebt Gij ook met verheven en plegtige woorden verklaard: dat Gij het wereldlijk gebied der Roomsche Kerk, hare tijdelijke bezittingen en regten, welke de gansche Katholieke wereld aangaan, onverminderd en ongeschonden wildet handhaven en behouden; ja, dat de bescherming van het wereldlijk gebied des H. Stoels en het erfgoed van den H. Petrus alle Katholieken aanging; dat Gij bereid waart, liever Uw leven te stellen, dan deze zaak van God,

[1]) Apost. Schrijven van 26 Maart 1860, bl. 3, 5. — Allocutie van 20 Junij 1859, bl. 6. — Encycliek van 19 Junij 1860, bl. 4. — Allocutie van 17 December 1860.

siae, ac iustitiae causam ullo modo deserere" [1]). Quibus praeclaris verbis nos acclamantes ac plaudentes respondemus, nos Tecum et ad carcerem et ad mortem ire paratos esse; Teque humiliter rogamus, ut in hac constantia, ac firmissimo proposito maneas immobilis, Angelis et hominibus invicti animi et summae virtutis spectaculum factus. Id etiam a Te postulat Christi Ecclesia pro cuius feliciori regimine Romanis Pontificibus civilis principatus providentissime fuit attributus, quaeque adeo sensit eiusdem tutelam ad ipsam pertinere, ut, Sede olim Apostolica vacante, gravissimis in angustiis, temporales Romanae Ecclesiae possessiones omnes Constantiensis Concilii Patres, uti ex publicis patet documentis, in unum administrarent; id postulant Christi fideles per omnes terrarum orbis regiones dispersi, qui libere ad Te venire, libereque conscientiae suae consulere gestiunt; id denique ipsa civilis deposcit societas, quae ex Tui regiminis subversione sua ipsa nutare sentit fundamenta.

van de Kerk en de regtvaardigheid eenigerwijze op te geven" [2]). Die voortreffelijke woorden met luiden bijval begroetend en toejuichend antwoorden wij: dat wij bereid zijn met U en in den kerker en in den dood te gaan; en wij verzoeken U ootmoedig, dat Gij in die standvastigheid en dat vast besluit onwrikbaar volhardt, Gij die voor engelen en menschen een schouwspel zijt geworden van onbezweken moed en de verhevenste kracht. Dat vraagt ook van U de Kerk van Christus, voor wier gelukkiger bestuur de wereldlijke magt op hoogst voorzienige wijze aan de Roomsche Pausen is geschonken; die Kerk voelde zoozeer, dat de handhaving dezer magt haar aanging, dat, toen de Apostolische Stoel in uiterst benarde tijden openstond, al de Vaders der Kerkvergadering van Constans, gelijk uit de openbare aktestukken blijkt, de tijdelijke bezittingen der Roomsche Kerk gezamentlijk hebben bestuurd; dat vragen de geloovigen, door alle landstreken der gansche wereld verspreid, die vrij tot U wenschen te komen en vrij in hunne gewetenszaken voorzien; dat eindelijk vraagt de burgerlijke maatschappij zelve, die met de omverwerping van Uwe

---

[1]) Encykliek van 19 Januarij 1860, bl. 7, 8.

menta.

Sed quid plura? Tu tandem aliquando scelestos homines et bonorum Ecclesiasticorum direptores iusto iudicio damnans omnia quae patraverant „irrita et nulla" proclamasti [1]); actus omnes ab iis intentatos „illegitimos omnino et sacrilegos" esse decrevisti [2]); ipsosque talium facinorum reos poenis et censuris ecclesiasticis obnoxios iure ac merito declarasti [3]).

Hos tam graves Tui oris sermones, tamve praeclara gesta nostrum est reverenter excipere, iisque plenum assensum renovare. Sicuti enim corpus capiti, cui iungitur membrorum compagine unaque vita, in omnibus condolet, ita nos Tecum consentire necesse est. Tibi in omni Tua hac acerbissima afflictione, sic coniungimur, ut quae Tibi pati contingat, eadem et nos, amoris consensu, patiamur. Deum interea supplices invocamus, ut tam iniquae rerum perturbationi finem ponat, Ecclesiamque Filii sui sponsam, tam misere expo-

regering hare eigene grondslagen voelt wankelen.

Doch waartoe meer? Gij hebt, ten langen laatste de boosdoeners en ontroovers van kerkelijke goederen door een regtvaardig vonnis veroordeelend, al wat zij gepleegd hebben „voor nietig en van geener waarde" [1]), al de door hen bestane misdaden voor „volstrekt onwettig en heiligschendend" [2]), en te regt verklaard, dat de schuldigen aan die misdaden onder de kerkelijke straffen en censuren lagen [3]).

Het is onze pligt, die zoo zwaarwigtige woorden uit Uwen mond, en die voortreffelijke handelingen eerbiedig aan te nemen, en onze volle instemming er mede te hernieuwen. Gelijk toch het ligchaam met het hoofd, waarmede het door het verband der leden en door één leven vereenigd is, in alles medelijdt, zoo moeten wij noodwendig met U in overeenstemming wezen. Wij zijn met U in geheel deze Uwe zware bedruktheid zoo vereenigd, dat, wat lijden U ten deel valle, ook wij het, door de overeenstemming der liefde, met U lijden. Wij roepen God smeekend aan, dat Hij een einde make aan die snoode

[1]) Allocutie van 26 September 1859, bl. 7.
[2]) Allocutie van 20 Junij 1859, bl. 8.
[3]) Apost. Schrijven van 26 Maart 1860.

liatam ac oppressam pristino decori ac libertati restituat.

Sed mirum nobis non est tam acriter, et infense Sedis Apostolicae iura impeti et impugnari. Iam enim a pluribus annis, eo devenit nonnullorum hominum insania, ut non amplius singulas Ecclesiae doctrinas reiicere, vel in dubium revocare conentur; sed totam penitus veritatem christianam, christianamque rempublicam funditus evertere sibi proponant. Hinc impiissima tentamina vanae scientiae, falsaeque eruditionis contra Sacrarum Litterarum doctrinas, ipsarumque inspirationem; hinc malesana sollicitudo iuventutem Ecclesiae matris tutelae subtractam quibusvis saeculi erroribus, vel seclusa saepius omni religiosa institutione, imbuendi; hinc novae eaeque perniciosissimae de sociali, politico aeque ac religioso rerum ordine theoriae, quae impune quaquaversus sparguntur; hinc multis familiare, in his praesertim oris, Ecclesiae auctoritatem spernere, iura sibi vindicare, praecepta proculcare, ministros vilipendere, cultum deridere, ipsos de Religione errores,

verwarring en de Kerk, de bruid zijns Zoons, zoo jammerlijk beroofd en verdrukt, in haren vorigen luister en vrijheid herstelle.

Doch het verwondert ons niet, dat de regten van den Apostolischen Stoel zoo vinnig en vijandig aangerand en bestreden worden. Reeds sedert vele jaren toch is de waanzin van sommige menschen zooverre gegaan, dat zij niet bloot deze en gene leeringen der Kerk pogen te verwerpen, of in twijfel te trekken; maar hun toeleg is: heel de Christelijke waarheid en al wat Christelijk is ten eenemale te verdelgen. Van daar die goddelooze pogingen der ijdele wetenschap en valsche geleerdheid tegen de leeringen der Heilige Schriften en hare goddelijke ingeving; van daar die onzinnige bezorgdheid, om de jeugd aan de hoede van onze Moeder de Kerk te onttrekken en met alle dwalingen der eeuw, dikwerf zelfs met uitsluiting van alle godsdienstig onderrigt, vertrouwd te makeu; van daar die nieuwe en verderfelijke theoriën over de maatschappelijke, staatkundige zoowel als over de godsdienstige orde, welke men allerwege straffeloos verspreidt; van daar dat het velen eigen is, vooral in deze streken, het gezag der Kerk te versmaden, zich hare regten toe te eigenen, hare geboden te vertreden, hare dienaren te min-

imo ecclesiasticos quoque viros in perditionis viam misere abeuntes laudare ac in honore habere. Venerabiles Antistites ac Dei Sacerdotes exauctorantur, exulare coguntur, aut in carceres detruduntur; quinimo ante tribunalia civilia, pro constantia in sacro ministerio obeundo, contumeliose pertrahuntur. Gemunt Christi Sponsae suis expulsae tectis, inedia fere consumptae, vel cito consumendae; viri religiosi ad saeculum inviti remeare coguntur; sacro Ecclesiae patrimonio violentae manus iniiciuntur; pessimorum librorum, ephemeridum, et imaginum colluvie, fidei, moribus, veritati, ipsi verecundiae continuum asperrimumque bellum infertur.

achten, hare eeredienst te bespotten, de dwalingen over de godsdienst, ja ook kerkelijke personen, die jammerlijk den weg des verderfs opgaan, te prijzen en in eere te houden. Eerwaardige bisschoppen en priesters van God worden afgezet en gedwongen, in ballingschap te gaan, of in kerkers geworpen; ja zelfs, om hunne standvastigheid in de heilige bediening, smadelijk voor de regtbanken gesleept. Christus' bruiden zuchten, waar zij, uit hare verblijven gestooten, van gebrek schier vergaan, of welhaast zullen vergaan; kloosterlingen worden gedwongen, huns ondanks in de wereld terug te keeren; men slaat gewelddadige handen aan het erfgoed der Kerk; door een vloed van slechte boeken, dagbladen en platen voert men een aanhoudenden en geweldigen krijg tegen het geloof, de zeden, de waarheid, tot zelfs tegen de eerbaarheid.

Sed qui talia moliuntur optime norunt in Sancta Sede, velut in arce inexpugnabili, robur ac vires omnis veritatis ac iustitiae inesse, quibus retundantur hostium impetus; ibi esse speculam, ex qua vigiles Summi Custodis oculi paratas insidias a longe conspiciunt, suis annuntiandas commilitionibus. Hinc odium

Doch zij die zulke dingen plegen, weten zeer goed, dat de sterkte en kracht van alle waarheid en regtvaardigheid, waarmeê de aanslagen der vijanden worden gekeerd, in den H. Stoel, als eene onverwinnelijke vesting, te vinden zijn; dat daar de hooge wachtplaats is, van waar de waakzame oogen des Opperwachters de gelegde lagen van verre zien, om zijne medestrijders

implacabile, hinc insanabilis livor, hinc continuum scelestissimorum hominum studium, ut Sanctam Romanam Ecclesiam ciusque Sedem deprimant, ac si fieri umquam posset, prorsus exscindant.

Quis, Beatissime Pater, talia conspiciens, vel etiam recensita audiens sibi temperet a lacrymis? Iusto igitur dolore correpti oculos ac manus ad coelos levamus, Divinum illum Spiritum toto mentis affectu implorantes, ut qui hac die olim nascentem Ecclesiam sub Petri regimine sanctificavit et roboravit; eam nunc, Te Pastore, Te Duce, tutetur, ampliet, ac glorificet. Testis sit votorum quae nuncupamus, Maria per Te Immaculatae titulo hoc ipso in loco solemniter aucta; testes hi sacri cineres quos veneramur Sanctorum Romanae Ecclesiae Patronorum Petri et Pauli, testes venerandae exuviae tot Pontificum, Martyrum, ac Confessorum, quae hanc ipsam, quam premimus terram, sanctam reddunt; testes tandem praecipue nobis adstent Sancti isti, qui Coelitum Ordini hac ipsa die supremo Tuo iudicio adscripti, hodie Ecclesiae tutelam novo

er van te verwittigen. Van daar die onverzoenlijke haat, van daar die ongeneselijke nijd, van daar de aanhoudende toeleg der snoodste lieden, om de Heilige Roomsche Kerk en haren zetel te verdrukken, en, ware het mogelijk, geheel uit te roeijen.

Wie, Heilige Vader, kan op dit gezigt, of bij het hooren van het opgetelde, zijne tranen bedwingen? Met billijke smart heffen wij oogen en handen ten hemel, en roepen uit heel onze ziel dien goddelijken Geest aan, opdat Hij, die weleer op dezen dag de ontluikende Kerk onder het bestuur van Petrus geheiligd en gesterkt heeft, haar nu onder Uw herderschap, onder Uw geleide, bescherme, uitbreide en verheerlijke. Zij Maria, door U op deze plaats zelve plegtig met den titel van Onbevlekte verhoogd, getuige van de heilbeden, die wij openlijk uitspreken; getuige zij deze, door ons vereerde, gewijde asch van de Heilige Petrus en Paulus, Patronen der Kerk van Rome; getuigen de eerwaardige overblijfselen van zooveel Opperpriesters, Martelaren en Belijders, welke dezen grond, waarop wij staan, heilig maken; dat eindelijk zij vooral onze getuigen zijn, de Heiligen, die op dezen dag zelven door Uwe opperste uitspraak in den rang der Hemellingen opge-

titulo sunt suscepturi, primasque Omnipotenti Deo preces pro Tua quoque incolumitate suis de altaribus oblaturi.

Adstantibus igitur istis omnibus, nos Episcopi, ne illud impietas vel ignorare simulet, vel audeat denegare, errores quos Tu damnasti, damnamus, doctrinas novas et peregrinas, quae in damnum Ecclesiae Iesu Christi passim propalantur, detestamur, et reiicimus; sacrilegia, rapinas, immunitatis ecclesiasticae violationes, aliaque nefanda in Ecclesiam, Petrique Sedem commissa reprobamus, et condemnamus.

Hanc vero protestationem, quam publicis Ecclesiae tabulis adscribi petimus, Fratrum etiam nostrorum qui absunt nomine, tuto proferimus; sive eorum qui, tot inter angustias, vi detenti domi hodie silent ac plorant, sive qui gravibus negotiis, aut adversa valetudine impediti, nobiscum hodie adesse nequiverunt. Iungimus insuper nobis fidelem nostrum Clerum ac populum, qui eodem ac nos in Te amore, eadem pia reverentia animati, suum in Te

nomen, heden met hun nieuwen titel de bescherming der Kerk op zich zullen nemen, en van hunne altaren hunne beden aan den Almagtigen God voor Uw behoud zullen opdragen,

In hun aller tegenwoordigheid dan, en opdat de goddeloosheid niet voorgeve, het niet te weten, noch het durve ontkennen, zoo is het, dat wij, Bisschoppen, alle dwalingen veroordeelen, welke Gij veroordeeld hebt; de nieuwe en vreemde leeringen, welke alom tot schade der Kerk van Jesus Christus openbaar gemaakt worden, verfoeijen en verwerpen; de heiligschennissen, rooverijen, verkrachtingen van den kerkelijken vrijdom en andere goddeloosheden tegen de Kerk, en den Stoel van Petrus gepleegd, doemen en veroordeelen.

Deze verklaring, welke wij bij de openbare akten der Kerk verlangen opgenomen te zien, brengen wij gerust ook in naam van onze afwezige Broeders uit; zoowel van hen, die te midden van zooveel benaauwingen met geweld ten hunnent weêrhouden, heden zwijgen en weenen, als van diegenen die door gewigtige bezigheden of door ongesteldheid verhinderd, heden niet met ons konden zijn. Wij voegen ons daarenboven onze trouwe geestelijkheid en volk toe, die met dezelfde liefde tot U, en met den-

studium, qua precibus sine intermissione fusis, qua opibus in Obulo S. Petri mira, ut plurimum, largitate oblatis luculentissime comprobarunt, probe scientes sacrificiis suis id quoque curari, ut dum necessitatibus Supremi Pastoris consulitur, simul et eiusdem libertati servandae prospiciatur.

Utinam ad communem hanc totius Orbis christiani, imo omnis socialis ordinis causam in tuto locandam universi populi conspirarent!

Utinam intelligerent eruderenturque Reges et saeculi potestates, causam Pontificis omnium principum regnorumque esse causam, et quo tendant nefarii adversariorum eius conatus, ac tandem *novissima providerent!*

Utinam resipiscerent infelices illi aliquot ecclesiastici et religiosi viri qui vocationis suae immemores debitam Ecclesiae Praesulibus obedientiam denegantes, atque ipsum quoque Ecclesiae magisterium temere usurpantes, in viam perditionis abierunt!

Hoc a Domino Tecum flentes, Beatissime Pater, enixe

zelfden kinderlijken eerbied bezield als wij, hunne geestdrift voor U zoo door hunne onophoudelijke gebeden, als door hunne meestal verwonderlijk milde bijdragen voor den St. Pieterspenning, overvloedig hebben gestaafd; wel wetende, dat hunne offers, terwijl ze in de behoefte des Opperherders moeten voorzien, tevens het behoud zijner vrijheid hebben te handhaven.

Mogten toch alle volken zich vereenigen, om te zamen eene zaak in veiligheid te stellen, waarin heel de Christelijke wereld, ja, heel de maatschappelijke orde gelijkelijk betrokken is.

Mogten de Koningen en magten der wereld beseffen en leeren verstaan, dat de zaak des Pausen de zaak is van alle vorsten en rijken; wat de snoode toeleg zijner vijanden is, en ten laatste toch *het einde inzien!*

Mogten zij tot inkeer komen, die enkele ongelukkige geestelijken en kloosterlingen, die, hunnen roep niet gedachtig, aan hunne kerkelijke Overheden de verschuldigde gehoorzaamheid weigerden, zich daarbij vermetel het leerambt zelf der Kerk aanmatigden, en aldus den weg des verderfs zijn opgegaan!

Dit smeeken wij, met U weenend, Heilige Vader, vurig en innig van

atque ex corde exoramus, dum ad Tuos sacros pedes provoluti, a Te robur coeleste expetimus, quod Apostolica ac paterna benedictio Tua valet impertire. Sit haec copiosa et ex intimis penetralibus Cordis Tui largiter effluens, ut non tantum nos, sed absentes quoque dilectissimos Fratres, itemque Fideles nobis commissos irriget ac perfundat. Sit talis quae nostros et totius Orbis dolores leniat et demulceat, infirmitatem sublevet, operam ac laborem foecundet, feliciora demum Ecclesiae Sanctae Dei tempora acceleret.

Romae hac die VIII mensis Junii anno Domini MDCCCLXII.

den Heer af, terwijl wij, voor Uwe heilige voeten nedergeworpen, de hemelsche kracht van U vragen, welke Uw Apostolische en vaderlijke zegen ons vermag te geven. Zij die zegen overvloedig en stroome hij rijkelijk uit het diepste Uws harten voort, opdat hij niet slechts ons, maar ook de afwezige beminde Broeders, en mede de ons toebetrouwde geloovigen besproeije en overstorte. Zij het zulk een zegen, dat hij onze smarten en die der gansche wereld lenige en verzachte, onze zwakheid opbeure, onze moeite en arbeid vruchtbaar make, de gelukkiger tijden eindelijk voor Gods Heilige Kerk verbaaste.

Rome, den 8ª dag der maand Junij van het jaar Onzes Heeren 1862.

Hier volgen de onderteekeningen van 21 Kardinalen en 244 Patriarchen, Aartsbisschoppen en Bisschoppen.

Men merke op, dat deze verklaring een *bisschoppelijk* aktestuk is, en daarom enkel die kardinalen welke *bisschop* zijn, het mede-onderteekend hebben. Verder draagt het Adres de dagteekening van 8 Junij, den eersten Pinksterdag, waarop mede in den inhoud gedoeld wordt. Werkelijk ook was de aanbieding eerst op dat hoogfeest bepaald, doch is later, wegens de langdurige plegtigheid der canonisatie, op den volgenden dag gesteld. Het Bisschoppelijk Adres is dus niet, gelijk men wel eens gezegd heeft, een antwoord op de Pauselijke Allocutie.

Ten slotte volgen hier de schoone woorden, door onzen H. Vader na de voorlezing van het Adres gesproken:

Sensus, quos hactenus Nobis exposuistis, Venerabiles Fratres et Dilecti Filii, summam Nobis attulerunt laetitiam; sunt enim amoris vestri pignus erga Sanctam hanc Sedem, multoque etiam magis testimonium praeclarissimum illius vinculi charitatis, quo Ecclesiae Catholicae Pastores non solum inter se verum etiam cum hac Veritatis Cathedra arctissime conjunguntur: ex quo manifesto apparet Deum auctorem pacis et charitatis nobiscum stare. Et si Deus pro nobis, quis contra nos? Ipsi ergo Deo laus, honor et gloria; Vobis vero pax, salus et gaudium: pax cordibus vestris; salus Christifidelibus curae vestrae commissis; gaudium vero Vobis et illis, ut una cum Sanctis exultetis cantantes canticum novum in domo Domini, in saecula saeculorum.

De gevoelens, welke Gij Ons tot hiertoe hebt blootgelegd, Eerwaardige Broeders en Geliefde Zonen, hebben Ons de grootste blijdschap aangedaan; want zij zijn het bewijs uwer liefde tot dezen Heiligen Stoel, en veel meer nog de voortreffelijkste getuigenis van dien liefdeband, waardoor de Herders der Katholieke Kerk niet alleen onder elkander, maar ook met dezen Stoel der Waarheid op het naauwst vereenigd zijn; waaruit duidelijk blijkt, dat God, de oorsprong des vredes en der liefde, met ons is. En zoo God met ons is, wie zal dan tegen ons zijn? Aan God dan lof, eer en glorie; aan U vrede, heil en vreugde; vrede aan uwe harten; heil aan de U toebetrouwde geloovigen; en vreugde aan U en hen, opdat Gij te zamen met de Heiligen moogt juichen en het nieuwe lied zingen in het huis des Heeren, in de eeuwen der eeuwen.

OVER DE ABLEGATIO ROMANA

VAN

Th. DE COCK.

Toen, na het overlijden van Joannes Neercassel, Apostoliesch Vikaris der Hollandsche Zending ongeveer twee jaren voorbijgingen, eer de H. Stoel zijn opvolger aanwees, en er geruchten liepen over de aanstaande benoeming van een Vikaris, wien de voornaamsten der geestelijkheid ongaarne met het bestuur der Zending belast zagen, werd door het Collegie, dat men oneigenlijk het kapittel van Utrecht noemde, een zaakgelastigde naar Rome gezonden, ten einde aldaar, zoo mogelijk, eene welgevalliger keuze te bewerken. Zooals bekend is, werd die taak opgedragen aan den Leidschen Pastoor Theodorus de Cock, en is het voornamelijk aan diens onderhandelingen toe te schrijven, dat Petrus Codde (Okt. 1688) tot Apostolischen Vikaris werd aangesteld. Gedeeltelijk nog te Rome, gedeeltelijk te Leiden, in de twee eerste zomers na zijne wederkomst, heeft hij over die reis en onderhandeling een zeer uitgebreid en naauwkeurig verslag opgesteld, onder den titel van: *Ablegatio Romana*, of *Relatio Ablegationis ad aulam Romanam, factae a Clero Ultrajectino, in causa postulandi Vicarium Apostolicum pro foederato Belgio.* Ofschoon hij met dit omstandig verhaal en sommige daar ingevlochten opmerkingen,

vooral zich ten doel stelde, om in het vervolg de keuze van een Apostolischen Vikaris te verligten en te bespoedigen [1]), was het echter in zijn geheel voor de drukpers noch geschikt, noch bestemd. Want het bevat o. a. de vrijmoedige en dikwerf niet zeer loffelijke getuigenissen, welke hij te Rome, in zijne betrekking van zaakgelastigde, over onderscheidene in- en uitlandsche geestelijken, had afgelegd; het is niet waarschijnlijk, dat hij dergelijke bijzonderheden ooit aan openbare bekendwording heeft willen prijs geven. Vooral kan dit niet meer in zijne bedoeling hebben gelegen, toen hij, te laat voor de goede zaak, ontwaarde, dat eene zich allengs ontmaskerende faktie, die der Jansenisten, hem misleid, en als een werktuig schier uitsluitend in háár voordeel gebezigd had; hetgeen (zooals uit zijne latere schriften duidelijk is) van zelf hem tot het bewustzijn bragt, dat hij vroeger, hoewel ter goeder trouw, toch soms een overdreven en verkeerd oordeel had uitgesproken. Dáárop inzonderheid zal hij gedacht hebben bij de betuiging, door hem een vijf-en-twintig jaar later afgelegd, van nimmer in de uitgaaf zijner *Relatio* te zullen bewilligen, zoolang inhoud en vorm met rijper oordeel door hem niet herzien en veranderd was [2]). Intusschen had hij aan het zoogenaamde Utrechtsche

---

1) „Historia docere poterit non modo quid sid actum sed etiam „quid agendum. Sane si praetcritarum Ablegationum memoria non „interierat, forte praesens Ablegatio moram adeo tardam atque „noxiam passa non fuerat.„ *Praef. ad Lect.* En: „quaedam in „expeditione mea observavi, unde (ni fallor) nonnulla utilitas, si „servantur, posset aliquando Missioni nostrae accedere. Religioni „duco, ea inutili silentio involvere. Spectant autem ad electionem „novi Vicarii.„ etc. pag. 472.

2) „Illam historiam neglectûs arguo, utpote sine rerum verbo„rumque delectu compositam, inter rejectancas chartas pulveribus

kapittel een afschrift ingezonden [1]), hetzelfde, waaruit de gewaande kanunnik Broedersen [2]) en waarschijnlijk ook van Heussen [3]) hunne aanhalingen hebben overgenomen. Vermoedelijk was de kopie niet eigenhandig [4]), maar ook, naar we denken mogen, iets later vervaardigd dan eene andere, welke onlangs in ons bezit is gekomen. De onze verschilt van de Utrechtsche blijkbaar in de paginering; zij is ook niet door de Cock, maar door eene andere, zeer regelmatige, fraaije en duidelijke hand geschreven op halve bladzijden, maar van de eerste tot de laatste, is ze door den auteur zelven op het naauwkeurigste nagezien; dit bewijzen de menigvuldige orthographische verbeteringen, en nog menigvuldiger bijvoegsels, veranderingen, verplaatsingen, rand- en opschriften, die allerweeg door de Cock *eigenhandig* [5]) zijn aangebragt. Wij noemden onze kopie waarschijnlijk ouder dan de Utrechtsche, wijl de laatste in den titel boven de tweede Praefatio reeds de woorden bevatte: „*ab eodem Ablegato Theodoro de Cock conscripta*" [6]); in de onze ontbraken zij oorspronkelijk, en zijn *later* door de Cock-zelven

---

„obsoletam, nunquam per praelum (mea certe opera aut voluntate) „nisi limatam correctamque, in publicum prodituram." *De Petro „Codde*, etc. Rom. 1715. Praef. p. XXVIII.

1) Aldus N. Broedersen, *Tractatus Hist.*, I. p. 353.

2) Op. cit. pp. 123, 125, 129, 130, 131, 132, 353—355.

3) *Bat. Sacr.*, P. II. pp. 504—508, 509, 510, 511.

4) Broedersen toch spreekt van zekere Italiaansche *Informatio*, die (zegt hij) voluit in het HS. is opgenomen, en „*bovendien* „heb ik (vervolgt hij) dezelfde Informatio, eigenhandig door den „Hr. de Cock geschreven, voor mij liggen." Op. cit. p. 343.

5) Ten overvloede (want zijn schrift is kennelijk en bekend genoeg) hebben wij ons daarvan verzekerd bij de inzage der pastorele registers, in het Archief der R. K. St. Pieterskerk te Leiden.

6) Broedersen, l. c.

aangevuld achter den titel, die overigens van de hand is des afschrijvers. Evenzoo werd eene kantnoot van pag. 5 der kopie van Broedersen [1]: „*proponitur in Capitulo ac concluditur mea missio*" in de onze (pag. 8) aanvankelijk niet aangetroffen: de Cock-zelf heeft ze naderhand er bij geplaatst. In ieder geval is de onze bijna gelijktijdig voltooid met het allereerste oorspronkelijke opstel; immers de Cock voleindigde het laatste boek of deel zijns verhaals in den zomer van 1690 [2]; in dat gedeelte beschrijft hij zijn bezoek bij den kardinaal Ottoboni, en zegt van dezen in eene kantnoot: „*tegenwoordig* is hij Paus" [3]; derhalve nog vóór Februarij 1691, toen Alexander VIII (Pietro Ottoboni) gestorven is, moet ons handschrift reeds bestaan hebben; de Cock's verbeterende pen, welke daarin ten einde toe zich gekweten heeft, zou anders die, overigens bijzonder in het oog vallende woorden niet ongemoeid hebben gelaten. De omstandigheid, dat Katholieke schrijvers hunne aanhalingen uit de *Ablegatio* steeds aan van Heussen en Broedersen ontleenen, bevestigt ons vermoeden, dat er, te Rome welligt uitgezonderd, nergens eene kopie onder de Katholieken was bewaard gebleven; want ook de onze, laatstelijk aan eene Protestantsche familie behoord hebbende, moet vroeger in handen der Jansenisten-partij geweest zijn; hiervoor pleit een twintigtal aanmerkingen, waarvan de strekking veelal duidelijk den oorsprong verraadt, en die als *Correctio*, door een derden persoon, achter de laatste bladzijde bijge-

---

[1]) Broedersen, op. cit. p. 129.

[2]) „Alteram partem nec non tertiam, proxima a reditu meo „[Decemb. 1688] bina aestate elaboravi." *Praef. ad Lect.*

[3]) „Tunc erat Otto-Bonus, *nunc Papa* ad octo-Bonus." p. 310.

schreven zijn. Het schrift is uit de vorige eeuw, en de *Correctio* zal omstreeks, of niet lang ná de wijding van den eersten Aartsbisschop der Jansenisten-klerezie (1724) opgemaakt zijn. Men zou dit althans kunnen gissen uit eene aanmerking tegen de Cock, die p. 467 beschreven had, hoe Petrus Codde de Bisschoppelijke wijding (1689) ontving van den Mechelschen Aartsbisschop de Berghes, met assistentie der Bisschoppen van Antwerpen en Namen. „Want, voegde de Cock er achter, het is ongeoorloofd, „dat een Bisschop door minder dan drie andere Bis- „schoppen gewijd wordt." En om ligt begrijpelijke redenen wil nu de Jansenistische verbeteraar het woord *ongeoorloofd* (nefas) in *ongewoon* (insolitum) veranderd hebben. Gelukkig, dat men zich maar bij het *voorstellen* van verbeteringen bepaald heeft, en daardoor het merkwaardig geschrift ongedeerd bewaard is gebleven. Het is eene belangrijke bijdrage tot de juiste kennis van den toestand der Hollandsche Missie op het eind van de 17e eeuw; en de toenmalige verhouding dier Missie tot den H. Stoel, de onderlinge verhouding der Nederlandsche geestelijkheid, met nog meer gewigtige punten van dergelijken aard zal men in eenig ander geschrift uit dien tijd, wel niet duidelijker zien toegelicht dan in onze *Ablegatio*, vooral indien men ze vergelijkt met een werk van veel latere dagteekening (1715): *Libri tres de Petro Codde*, etc., waarin de Cock eene en andere verkeerde voorstelling door betere vervangen heeft.

Uit de *Ablegatio* blijkt o. a., dat, bij de gansche onderhandeling die zij beschrijft, noch het Utrechtsche kapittel, noch de Cock, noch de H. Stoel bedacht is geweest op een *Aartsbisschop van Utrecht;* het gold alleen het aanstellen van een *Apostolischen Vikaris*, die in het belang der Holland-

sche Missie wel met de Bisschoppelijke waardigheid, maar ook slechts met den titel van een of ander oud Diocees in part. infidelium zou voorzien worden; de prelaat Arrighi, met het aanwijzen der titels belast, had zelfs voorgesteld, om P. Codde „*Bisschop* van Castorie" te noemen; „hiertegen „merkte ik aan, zegt de Cock, dat men daardoor in het „buitenland ligtelijk onzen nieuwen Vikaris met zijn onmid„dellijken voorganger Neercassel, zou verwarren, welke „dienzelfden titel gedragen had. — Welnu, sprak de prelaat, „wij zullen hem „*Bisschop* van Augustonopolis" heeten. — „Maar ik hernam: „die titel is te lang en moeijelijk „om uit te spreken." — Dan „Aartsbisschop van Sebaste". — „Die titel, zeî ik, is gepaster, want aan een *Apostolischen* „*Vikaris* over verschillende gewesten, die *weleer* als vijf „Bisdommen en één Aartsbisdom bekend waren, zal de „*titel* van Aartsbisschop *beter voegen* dan die van Bis„schop" (p. 282). Opmerkelijk is het ook, dat aan Codde, (nu tot Aartsbisschop van Sebaste benoemd) ondanks de vertoogen van de Cock, niet werd toegestaan, zich door den naastbijzijnden Aartsbisschop (van Mechelen) te doen wijden; de kardinaal Albani (later Paus Clemens XI) verklaarde uitdrukkelijk, dat zulks te Rome, of ten minste door een Gezant van den H. Stoel geschieden moest, gelijk met al de vorige Nederlandsche Vikarissen had plaats gehad. Nog bepaalder werd hem daartoe Mgr. Tanara, Pauselijke Nuntius te Keulen, en deze stad als de plaats der wijding aangewezen. Eerst later is daarin eene verandering gekomen, wegens den oorlog, welke de Rijnprovinciën onveilig maakte (p. 290, 465, 466). — Zoo is er te Rome ook geenszins in het Utrechtsche kapittel een kanoniek regt van *verkiezing* erkend; alleen heeft men, na en onder het raadplegen over andere

personen, op aandrang van de Cock, meer bijzonder acht geslagen op een viertal geestelijken, welke door het kapittel als de meest geschikten voor het openstaande Vikariaat, *verzoekenderwijs* waren *voorgedragen*. Zelfs is er in de Congregatie der Kardinalen, welke met de zaken der Hollandsche Missie belast waren, ernstig spraak geweest, om, geheel tegen het verlangen des kapittels, die geheele Missie in twee van *elkander onafhankelijke* Vikariaten te verdeelen (p. 239, 242). We mogen hier niet voorbijgaan, hoe de partij der klerezie uit sommige gedeelten der *Ablegatio* een bewijs heeft willen ontleenen, dat vóór de twisten over de Suspensie van P. Codde (1702), hun kapittel, in kanonieken zin, door het hof van Rome en door de Cock erkend zou zijn geworden. De Cock, zegt men, spreekt daarin onophoudelijk van „het kapittel"; te Rome noemt hij zich in officiëel door hem ingeleverde stukken: „afgezant des kapittels", en wel verre, dat de Curie „eenige zwarigheden daartegen „inbragt, heeft hij, in korten tijd, bijna alles van haar „verkregen, wat hij niet anders dan in naam des „kapittels verzocht had." Hoe de Cock zelf er over dacht, blijkt uit ons handschrift p. 1, alwaar hij den lezer schijnt te waarschuwen, in welken zin hij het bedoelde woord verder gebruiken zal; hij spreekt daar over een brief des kapittels, onderteekend door al de „*Kanunniken of* (zegt hij) Priesters, die Kapittelheeren GENOEMD worden" [1]), en p. 8 noemt hij P. Codde: „Pro- „vikaris van het *zoogenaamde* kapittel" [2]).

---

1) „Ab omnibus Canonicis seu *Sacerdotibus*, *dictis* Capitularibus."

2) „Provicarius *sic dicti* capituli." De Jansenistische *Correctio*, (zie boven) merkt op deze plaats aan: „*sic dicti* delcatur."

En wat er van eene erkenning te Rome geloofelijk is, lezen we p. 473. Daar geeft hij den raad, om, als er weder een nieuwe Vikaris gekozen moest worden, niet, zooals men aanvankelijk na het overlijden van Neerkassel gedaan had, slechts een enkelen candidaat, maar aanstonds meerderen te gelijk aan den H. Stoel voor te dragen. „Want", zegt hij, „te Rome erkent men noch kapittel, noch eenig regt van benoeming; maar een nederig verzoek wordt er wel toegelaten [1]).

Niet alleen voor de Nederlandsche kerkhistorie, maar ook in andere opzigten heeft de *Ablegatio* hare waarde. Men vindt er bijv. eenige niet onbelangrijke aanteekeningen over gebruiken en plegtigheden, over de rigting en toepassing der theologische beginselen in verschillende landen, vooral in Italië; opmerkingen over karakter, denk- en handelwijze der hooge personen, met wie hij in aanraking kwam, eene soms beknopter, soms uitvoeriger, maar altoos naauwkeurige beschrijving der vele plaatsen, door hem bezocht, en daartusschen een boeijend, bij afwisseling ernstig en luimig verhaal van zijn reizen [2]) en wedervaren. De stijl is ongekunsteld, maar toch bevallig, puntig en geestig; het Latijn, met uitzondering van eenige minder klassieke vormen,

---

1) „Clerus non tantum unum denominet, sed plures proponat. „Romani enim, sicut capitulum nullum agnoscunt, ita et nullum „jus denominandi permittunt: admittunt autem supplicem postu„lationem."

2) Een togt van Leiden naar Rome was toen vrij langdurig. De Cock heeft er 46 dagen, met weinig tusschenpoozing, aan moeten besteden; toch roemt hij de snelheid der Fransche diligence, die hem in vijf geheele dagen reizens van Parijs naar Lyon heeft vervoerd!

over het algemeen vrij zuiver, dikwijls zeer keurig en doorgaans vloeijend [1]). Ter staving van een en ander laten we hier volgen, hetgeen de schrijver heeft aangeteekend over Lodewijk XIV.

Pag. 164. „Zijne Heiligheid" (Innocentius XI) sprak tot mij: „ik ben teederlijk bezorgd voor de Hollandsche „Katholieken; nog onlangs heb ik bij de Nijmeegsche „onderhandelingen mijn Nuntius derwaarts gezonden, „om hunne belangen te behartigen. Daarenboven heb „ik den kardinaal d'Estrée aanbevolen, om door zijnen „koning (Lodewijk XIV) van Uwe Staten te verkrijgen, „dat al hunne provinciën dezelfde vrijheid als Amster„dam mogen genieten. Maar die Vorst is meer bedacht „op zijn koningrijk dan op het rijk Gods. Het is waar, „onlangs heeft hij de Hugenoten uit zijn land ver„dreven, doch om staatsbelang, niet uit godsdienstijver. „Dit heb ik den koning door den kardinaal d'Estrée „laten gevoelen. Want toen deze mij het besluit van de „uitbanning der Hugenoten vertoonde, en ik daar als „oorzaak las aangegeven: *omdat wij in ons Rijk ééne gods„dienst willen*, zeide ik tegen den kardinaal: Uw koning „had niet moeten schrijven: *ééne godsdienst*, want dat „zelfde willen ook de Hugenoten, maar: *de ware gods„dienst*; daardoor zou hij voor zijne onderdanen en na„komelingen betuigd hebben, dat het geloof, wat hij „nu belijdt, het ware is. Ook geef ik volstrekt mijne „goedkeuring niet aan die gedwongen bekeeringen, „die zelden opregt zijn. Dat blijkt uit de Waldensen, „die nu de wapens opvatten tegen den Hertog van

---

[1]) Ten opzigte van stijl en taal zou zijn ander werk: *de Petro Codde* méér te wenschen laten.

„Savoye." — Over den voorspoed van den koning, voerde Z. Heiligh. mij te gemoet: „hij heeft zijn loon ont- „vangen; ons leven is zestig, zeventig, mogelijk negentig „jaar lang — en dan moet men sterven." — Meermalen „dacht ik hierover na, toen ik, op mijn terugreis, in „Frankrijk den luister des Konings aanschouwde, zijne „standbeelden, triumfbogen, trotsche paleizen, en al zijn „verder wereldsch geluk: hij heeft zijn loon ontvangen „en hierna moet hij sterven."

Pag. 422—424. „De Place de la Victoire te Parijs [1]) „is kleiner, maar veel fraaijer dan de Place Royale. Want, „na het opruimen van wat ellendige stulpen, bouwt men „er van rondsom heerlijke paleizen. In het midden heeft „men onlangs een allerprachtigst, van zuiver goud schit- „terend standbeeld opgerigt, dat naar het leven Lodewijk „XIV voorstelt, in gebiedende houding en als overwin- „naar van vier natiën, wier in ketens geslagen afbeeldselen „door hem vertreden worden; achter hem vertoont zich een „Engel, die hem met lauweren bekranst, en op het „voetstuk is het opschrift gebeiteld: „Aan den onsterfelijke." „Denkelijk zal dit van 's Vorsten ziel moeten verstaan „worden. Want de faam is onbestendig en ijdel, zij vergaat „met de wereld. Maar heeft de beeldhouwer op 's mans „ligchaam gedoeld, dan heeft hij zich vreeselijk bedrogen. „Want, zooals mij geloofwaardige personen verhaalden, „juist op den dag, toen het beeld geplaatst werd, begon „de Koning te lijden aan een jammerlijk gezwel, hetgeen „hem deed begrijpen, dat hij sterfelijk is. Iedereen heeft

---

1) Elders zegt hij: „de straten van Parijs liggen winter en zomer „vol slijk" [lutum]; van daar welligt heet de stad [in het Latijn] „Lutetiae".

„er van gehoord. Want overal, waar zich maar Fransche „gezanten bevinden, hebben ze, wegens het herstel des „Konings, vreugdevuren en feestmalen aangelegd, ja alle „Muzen aan werk geholpen.

„Wat mij betreft, het is geen loutere meening óf „gissing, maar met eigen oogen heb ik ondervonden, „hoe de eerbied van de Franschen jegens hun Koning „schier boven alle geloof en boven hunne godsdienstigheid „uitgaat. Nergens in de kerken zag ik óf zooveel licht „bij de heilige altaren, óf zooveel pracht bij de heilige „beelden, als er schitterden bij dat schouwtooneel van „Lodewijk. Aan alle hoeken van het vierkante plein „hangen vergulde lampen, die 's nachts ontstoken en met „dikke pitten brandend gehouden worden; nacht en dag „houden twee soldaten de wacht bij het standbeeld. Hemel! „wat al eerbewijzing aan een sterfelijk mensch! Bijna „overal in de stad prijkt Lodewijks beeldtenis aan den „ingang der straten en aan de voorpui der huizen; niet „alleen te Parijs, maar in geheel Frankrijk noemt men „hem Lodewijk den Groote. Ik wil echter erkennen, dat „die naam niet louter door het opgewonden volk den „Koning toegezwaaid, maar wegens eene uitstekende „regering werkelijk door hem verdiend is."

Pag. 426—428. „Ik meende" (vervolgt hij na eene levendige beschrijving van het kasteel te Versailles) „ik „meende echter nog niets gezien te hebben, zoolang ik „de oorzaak en het doel van al dien luister, Lodewijk „zelven niet aanschouwd had. En aan een geestelijke „wordt niet ligt vergund, den Koning te zien in diens „eetzaal of kapel. Want, ik weet niet om wat reden, de „Koning wil de geestelijken niet zoo nabij zich toelaten, „en bij den Koning te komen is dus voor hen eene

„buitengewone gunst. Een en andermaal drong ik door „de lijfwachten heen, om zoowel in de eetzaal als in de „kapel te geraken. Het laatste gelukte mij eindelijk, en „met den Koning heb ik toen het H. Misoffer bijge„woond. Ik sloeg hem gade: zeer godvruchtig knielde hij „neder en bad uit een boek, waarop hij de oogen met „veel aandacht gevestigd hield. Maar uit de eetzaal tamelijk „ruw teruggewezen, werd ik eindelijk, door voorspraak „van mijn geleider en met bewilliging van den Opper„hofmeester, vlak bij de tafel en den Koning gebragt. „Ik lette behoorlijk op alles. Eenige aanzienlijken, welke „tot het dienst-personeel der eetzaal behoorden, plaatsten „eene gewone tafel voor den haard. In het midden, aan „den kant van den haard, werd voor den Koning een „stoel gebragt, waar ook niets buitengewoons aan te zien „was. Aan weerszijde schikte men nu twee stoelen zonder „armleuningen, en zoo werden er vervolgens nog meer „gezet. Men spreidde linnen tafelgoed uit, en daarna „zag ik verschillende spijzen opdragen in schotels en „schalen, van massief goud, evenals het overig tafel„gereedschap. Middelerwijl trad de Koning binnen, met „zijn broeder en diens gemalin, met de Dauphine, en „Mevrouw de Guise; in het gevolg kwam zijn geneesheer „en andere officianten. De Dauphin, of zoon des Konings, „was met het leger in den Paltz. Toen de Koning ge„zeten was, plaatsten zich de Dauphine met Mevrouw „de Guise aan de regter-, en zijn broeder en schoon„zuster aan de linkerzijde. Zonder eenig voorafgaand „kruis of gebed (die manier is aan het Fransche hof en onder „de hovelingen in zwang gekomen) begon men toe te tasten. „De Koning, scheen wel, had grooteren eetlust dan de „overigen; hij spijsde zich althans met zulk eene gretig-

„heid, dat zijn volkomen herstel door den geneesheer „volstrekt niet meer betwijfeld kon worden. Hij drinkt „zeer matig, bepaalt zich immers bij twee of drie teugen „aangelengden wijn; in een half uur is zijn geheele „maaltijd afgedaan [1]). Met eerbied lette ik op de schoon- „heid van zijn voorkomen; eene verwonderlijke uitdrukking „van vorstelijke waardigheid sprak er voor mij uit zijn „gelaat, ontzagwekkend en tevens beminnelijk voor allen „die hem aanschouwen. De aanblik des Konings had mij „zóó getroffen, dat ik niet meer verlangde, nog iets „anders te gaan zien. Uit het paleis gingen wij naar mijn „logement, en na door mijn edelmoedigen geleider feeste- „lijk onthaald te zijn, ben ik naar Parijs teruggekeerd."

Dit weinige moge den lezer voldoen. Ten slotte moeten we nog opmerken, dat onze kopie ook in duidelijkheid van schrift, boven de Utrechtsche schijnt gesteld te moeten worden. Van Heussen bijv. [2]) heeft in zekere aanhaling „*primores parentes meos* geplaatst; wij kunnen verzekeren, dat het: *poenitentes* moet wezen. Elders [3]) gist hij het Italiaansche: *figlivole;* men leze *zitelle* (*cittelle*); op dezelfde bladz. tweede kol. wankelt hij tusschen: *subticuit*, *subjecit* en *subjunxit;* ons handschrift heeft duidelijk: *subjunxit.*

We hebben op de *Ablegatio* des te meer de aandacht

---

1) „Nulla cruce vel oratione praevia (mos iste edendi jam in- „valuit in Gallia inter aulicantes) cibos arripuêre. Rex ceteris „videbatur avidior; ita cupide vescebatur, ut nullum relinqueret „medico integerrimae convalescentiae dubium. Temperatissimus „est, quippe qui bino trinove haustu vini diluti contentus; dimidio „horae totum absolvitur prandium."

2) *Bat. Sacr.*, II, 510.

3) p. 511.

wenschen te vestigen, omdat zij in het „*R. K. Jaarboek voor het Koningrijk der Nederlanden*", 1843, bij de opgave der geschriften van de Cock, niet vermeld staat. Evenzoo ontbreekt er het „*Verhael van de opkomst der „nieuw opgereghte Pastorije*" te Leiden, aldaar in oorspronkelijk handschrift berustende in het Archief der bovengenoemde St. Pieters-kerk en voor de eerste maal uitgegeven in jaargang 1847 van „*Kerkelijk Nederland*".

VERSCHEIDENHEDEN.

ONTDEKKING DER GEDENKSCHRIFTEN VAN KEIZER KAREL V.

Over die gelukkige, hoogst gewigtige ontdekking lazen we onlangs in *de Tijd*, *N.-H. C.*, de volgende bijzonderheden, welke we ons haasten mede te deelen, ons echter voorstellende, er later op terug te komen.

„Dezer dagen heeft de bekende Belgische geschiedschrijver jonkheer Kervijn de Lettenhove een zeer belangrijke ontdekking gedaan op letterkundig en historiesch gebied. Hij is namelijk onverwacht tot de zekerheid gekomen dat de gedenkschriften van Keizer Karel V, die sinds drie eeuwen spoorloos verdwenen waren, nog werkelijk bestaan. Het was in de letterkundige wereld bekend dat Karel V de voornaamste bijzonderheden zijns levens eigenhandig te boek had gesteld, want in geschriften der 16e eeuw werd daarvan reeds melding gemaakt, doch alle nasporingen daaromtrent waren vruchteloos gebleven. Men had te vergeefs de beroemdste bibliotheken alsmede de korrespondentie van Koningin Maria van Hongarije, van don Carlos en Johan van Oostenrijk te Simancas doorzocht, en de beroemde Belgische archivarius Gachard, die met schier alle archieven van Europa bekend is, achtte het waarschijnlijk dat Filips II uit politieke redenen de gedenkschriften van zijn keizerlijken vader even als meer andere geschriften had doen verbranden, welk gevoelen dan ook bijna algemeen ingang vond.

„Intusschen liet professor Arendt te Luik de hoop op het terugvinden van dit belangrijk dokument niet varen. Hij stelde op nieuw een onderzoek in en gaf in zijn geschrift *Recherches sur les Commentaires de Charles Quint* (*Bruxelles* 1859) als zijn overtuiging te kennen dat het bedoelde werk des Keizers werkelijk bestaan had, en vermoe-

delijk nog hier of daar te vinden zou zijn. Hij grondde dat vermoeden voornamelijk op de volgende omstandigheid. De vertrouwde geheimschrijver van Karel V, de Vlaming van Male, schreef namelijk den 17 Julij 1550 aan zijn vriend van Praet, dat de Keizer gedurende een togt op den Rijn, voor tijdverdrijf een verhaal te boek gesteld had van al zijn daden en veldtogten van het jaar 1515 af tot op genoemd tijdstip. Hij, de geschiedschrijver, had daarbij nog menige zaak in het geheugen geroepen. Het boekje, zeide hij, getuigde van bijzondere scherpzinnigheid en welsprekendheid, en hij had nooit kunnen denken dat de Keizer ook die gaven bezat. Ten slotte voegde de geheimschrijver er bij dat de Keizer hem had vergund het boekje te vertalen, wanneer Granvelle en de erfprins het gelezen hadden, doch dat hij het liever achter duizend sloten zou willen bewaren, dan het wereldkundig maken.

„Uit het onderzoek, op grond hiervan door professor Arendt ingesteld, bleek dat de togt van Karel V op den Rijn zes dagen geduurd had. Hieraan knoopte hij de waarschijnlijkheid dat de Keizer zijn gedenkschriften gedurende zijn verblijf te Augsburg voltooid had, alsmede dat hij in de jaren, doorgebragt in het klooster te Yuste naar aanleiding van de in Duitschland ontworpen schetsen, een uitvoerige biografie had geschreven, welke later, vermoedelijk op last van zijn zoon Filips II verbrand was.

„De geheimschrijver van Male, die zich na den dood van zijn keizerlijken meester naar Brussel had begeven, stierf daar den 1 Januarij 1561. Dewijl zich het gerucht verspreid had dat hij een levensgeschiedenis des Keizers geschreven had, gaf Filips II onmiddellijk aan Granvelle te Brussel bevel om de letterkundige nalatenschap van van Male te onderzoeken, ten einde het verspreiden van leugenachtige of onbetamelijke berigten over den Keizer te voorkomen. Toen de bevel te Brussel aankwam had Granvelle reeds op eigen gezag. het verlangde onderzoek ingesteld.

„Nu zag echter reeds in dezelfde maand van van Males afsterven te Venetië een biografie van Karel V door Carlo Dolce het licht en wel, zoo als de auteur beweerde, naar aanleiding van gedenkschriften des Keizers in de Franscbe taal, die in het Latijn waren overgebragt. Twee maanden later schreef Ruscelli aan den Koning van Spanje, dat Bernard Tasso (de vader van den beroemden dichter Torquato Tasso) voornemens was een biografie des Keizers te schrijven, en

hem te kennen gegeven had dat de overledene zelf hiervan de hoofdtrekken in de Fransche taal had te boek gesteld, en men daarvan dagelijks een Latijnsche vertaling van Wilhelmus Marinde te gemoet zag. Volgens prof. Arendt is de naam Marinde door de Italianen afgeleid van Malineus, zoo als de Spanjaarden daarvoor Malieno stelden, en is het zeer waarschijnlijk dat de geheimschrijver van Male, uit overtuiging dat na zijn dood de gedenkschriften des Keizers in handen van Filips II zouden geraken, daarvan een Latijnsche vertaling vervaardigd en naar Venetië gezonden heeft.

„Zeer belangrijk moet het in deze aangelegenheid worden geacht dat Anton Teissier in een aanhangsel van den kataloog zijner boeken het volgende plaatste: *Carolus Quintus scripsit de propria vita libellum qui prodiit Hanoviae* 1602.

„Op grond van deze bijzonderheden zette professor Arendt zijn onderzoek in alle groote bibliotheken en archieven voort, doch te vergeefs; het kostbare werkje wilde niet te voorschijn komen.

„In het begin dezer maand begaf jonkh. Kervijn de Lettenhove, schrijver van het belangrijke werk *Histoire des Flandres*, zich naar Parijs, om daar nog eenige bouwstoffen te verzamelen. Gedurende die bezigheid vond hij op het alleronverwachtst onder de duizende manuskripten van de Parijzer bibliotheek de gedenkschriften van Karel V uit het Fransch in het Portugeesch vertaald. Tot in de minste bijzonderheden wordt in dat geschrift al datgene bewaarheid, waarop professor Arendt zijn onderzoek had gegrond. In een daarbij gevoegden brief aan zijn zoon zegt de Keizer, dat hij deze biografie in 1550 gedurende zijn togt op den Rijn begonnen, te Augsburg voortgezet en in 1552 te Innspruck voltooid heeft. De groote monarch geeft daarin te kennen dat hij dit niet uit ijdelheid heeft gedaan, maar om zijn gebreken bloot te leggen. Het is bekend dat hij zich op gelijke wijze tegen den H. Franciskus Borgia heeft geuit, toen deze hem te Yuste bezocht.

„Jonkheer Kervijn de Lettenhove heeft van zijn ontdekking kennis gegeven aan de Belgische akademie van wetenschappen en schoone kunsten, in de zitting van den 13ᵉ dezer, en men kan verwachten dat het belangrijke stuk weldra door den druk algemeen zal worden gemaakt. Het lijdt geen twijfel of deze gedenkschriften zullen veel licht verspreiden over de geschiedenis van de eerste helft van de 16ᵉ eeuw, in het bijzonder in betrekking tot die van ons land, dewijl

men verwachten mag dat Karel V er de gevoelens in zal hebben blootgelegd, welke tot rigtsnoer hebben gestrekt van zijne politieke daden. Als zoodanig zal dit werkje welligt een strenge kritiek leveren op de Engelsche, Duitsche en Belgische geschiedschrijvers, uit wier geschriften men ons Karel V heeft leeren beoordeelen.

SPROKKELING.

EENE AANMERKING VAN „CONCORDIA". — Door het later verschijnen dezer aflevering, wijl we nu nog de bovenstaande allergewigtigste aktestukken wilden mededeelen, zoowel in het oorspronkelijke als in eene getrouwe vertaling, en niet naar eene of andere erbarmelijke Fransche overbrenging, — zijn we gelukkig nog in de gelegenheid, om dadelijk eene aanmerking, voorkomende in het tweede nummer van „*Concordia*, Tijdschrift voor opvoeding en onderwijs", ter kennisse onzer lezers te brengen. Op den omslag van dat tweede nummer worden al de gunstige beoordeelingen van het eerste vermeld, waaronder ook die van *de Katholiek* (Mei jl.). Hierachter lezen we:

„Het ligt volstrekt niet in ons plan recensiën te repliceren, dan „wij zijn om de vele lezers van het algemeen hooggeacht maand- „schrift de „*Katholiek*" verpligt, den geëerden beoordeelaar in „genoemd maandschrift in overweging te geven: of het door hem „aangehaalde van bladz. 12 regel 12—17 wel *vlak af valsch* is; „wanneer men hetgeen *onmiddelijk* voorafgaat en dadelijk daarop „volgt, met de genoemde *overdrijving* en *onwaarheid* in verband „brengt.

„Zoo ook is het o. i. (zonder in het minste of geringste te „twisten over het woord Testament etc., wijl de geachte beoor- „deelaar, zeer juist, *niet* verlangt, „dat onze Schoolonderwijzers „„Grieksch en Latijn kennen") een zeer groot verschil te zeggen „*zie* of *vergelijk* Ps. XLI etc."

LETTERLOOVER.

LOFZANG AAN HET H. KRUIS.

VEXILLA REGIS.

Des Konings rijksbanier treedt voort,
Het heilgeheim van 't Kruis ontgloort,
Waaraan het leven ging ter dood,
En door den dood ons 't leven bood.

Het heeft, door 't staal der lans gewond,
Om ons van alle smet der zond'
Te wasschen in dien milden vloed,
Gestroomd van water en van bloed.

Vervuld is 't, wat in 't trouwe lied
Ons David toezong in 't verschiet,
Waar hij aan alle volken leert:
„Van 't Hout is 't, dat de Heer regeert!"

O schoone boom! die glansrijk straalt,
En met des Konings purper praalt;
Verkoren stam, die 't voorregt smaakt,
Dat gij zoo heil'ge leden raakt.

Welzalige! aan uwe armen hing
De losprijs van deez' wereldkring;
Gij weegschaal, waaraan 't ligchaam woog,
Dat aan de hel haar buit onttoog.

O Kruis! dat de een'ge hope zijt,
Gegroet in dezen lijdenstijd;
Stort heilkracht op de vromen af,
En delg der boozen schuld en straf.

U, bron des heils, Drievuldigheid!
Zij lof door allen geest bereid:
Schenk wie de kruistriomf verblij',
Schenk hun den glorieprijs er bij.

EINDE VAN HET EEN EN VEERTIGSTE DEEL.